

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 262

Yıl: 22

İSİRAN 2018

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

12 TL (2018 Ocak)

DESPOTİZMLE MÜCADELEDE
AYDINLANMA VE MATERYALİZM

RADIŞÇEV ve ÇERNİŞEVSKI

MAMİKON MEROVİÇ GRIGORYAN
PROF. DR. AYLA KAŞOĞLU
PROF. DR. Ö. AYDIN SÜR

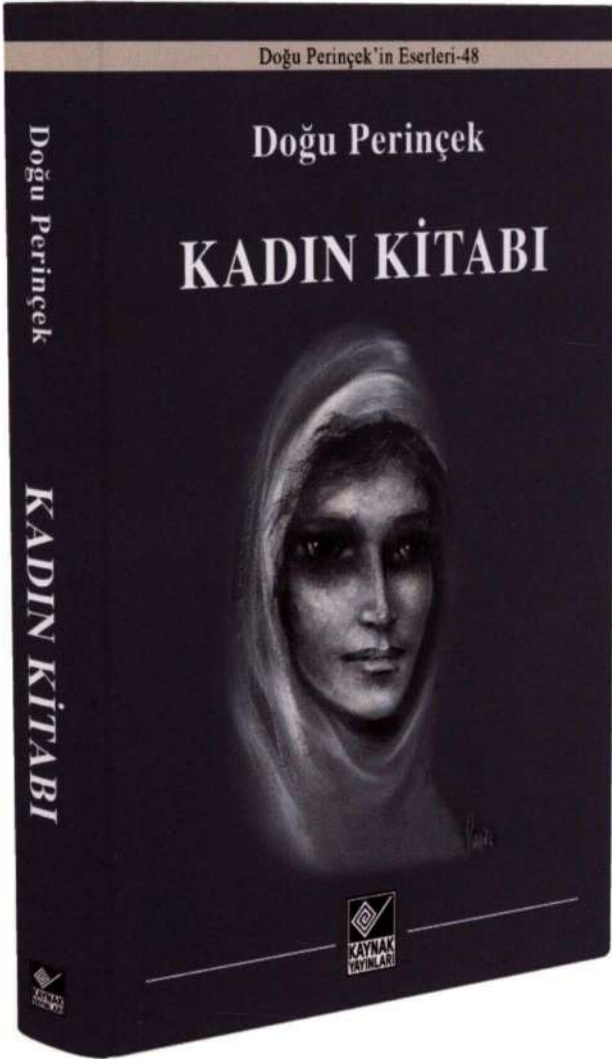
EVRENDEN TANRIYA
ULAŞMANIN SORUNLARI
MEHMET MİRİSOĞLU

ÖLÜMÜNÜN 400. YILINDA
SHAKESPEARE VE ÇAĞDAŞ OKUR
SİMLA KOTUZ

BÜYÜK FRANSTZ DEVRİMİ
VE KADINLAR
ALP HAMUROĞLU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>
GÜNCEL BİLİM VE GÜNCEL KÜLTÜR ARTIK SİZLERLE!

KAYNAK'TAN YENİLER

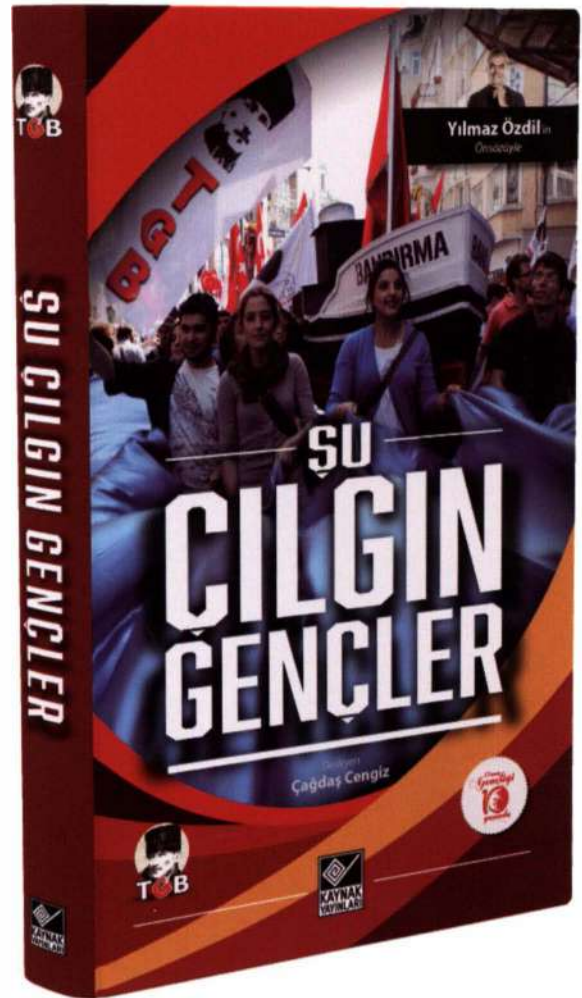

Kadın;
Yangındadır,
Kafestedir,
Tuzaktadır.
Ama aynı zamanda;
Aşk biriktirendir,
Savaşandır,
Tarih yazandır,
Güneşi doğurandır,
Yarınların yaratıcısıdır
ve
Cumhuriyet'tir.

Bu kitap,
güzelliğin kadınlarca tanımlanacağı,
aşkın kadınlar tarafından anlatılacağı günlerin özlemiyle yazıldı.

[...]
Ve bir nevi...
10'uncu Yıl Marşı'dır bu kitap.
Az zamanda çok iş başardılar.
10 yılda neyi, nasıl yaptılar, kendileri anlatıyorlar.
[...]
19 Mayıs
23 Nisan
9 Eylül
29 Ekim dediğin, TGB'dir.
*
Bu ruhtur.
*
Evlatlarınızı TGB'ye kaydedin kardeşim.
Böyle evlatlar yetiştirin.
Davranın.
Gönüllü imece'ye katılın.

Yılmaz Özdil

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK YAYINLARI

SAYI : 262 Nisan 2016

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. H. Zafer KARS

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

İdari Sorumlu: Gökalep ÇİFTÇİOĞLU

Görsel Yönetmen: Burak BAŞCI

Kapak Çizimi: Isabel GÜLTOP

Yazı Kurulu: Doç. Dr. Cüneyt Akalin,
Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday,
Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Erhan Enç,
Prof. Dr. Erkin Savaş, Efe Can Gürkan,
Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoglu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Çağatay
Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray,
Prof. Dr. Tülin Özgür, Feyziye Özbek,
Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan
Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman
Sadi Yenen, Onurcan Ülker, Doç. Dr. Hüseyin
Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı
Doğan, Prof. Dr. Nurdan İnan, Prof. Dr.
Bırol Kılıç, Prof. Dr. Gökhan Tanyer, Doç. Dr.
Burçin Aşkın GÜMÜŞ, Harun
Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim, Orçun
Göktürk, Nisa Şencan, Gökalep Çiftçioglu,
Yönetim Yeri: Dr. Mediha Eldem Sokak No 51/1
Kültür Mahallesi Kızılay Çankaya ANKARA
e-posta: bilimveutopya@gmail.com
internet adresi: www.bilimveutopya.net
Telefon: (0312) 418 52 64

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Dr. Mediha Eldem Sk. No: 51/1
Kızılay /Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Hazal SARAL
Tel: 0533 461 32 98
hazalsaral@gmail.com

Eskişehir Temsilcisi: Alaz TETİK
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskişehir@gmail.com

Gaziantep Temsilcisi: Mehmet İYİĞÜN
Tel: (0505) 669 48 71
doctoriyigun@hotmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İshani Kat:1 No:450 Iskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

Almanya Temsilcileri:
Aachen: Turan KILIÇ
turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769

Berlin: Şivan KAYAŞ
shivankayas@gmail.com Tel: 15755840472

Bielefeld: Can ÇAKIR
cancakir@gmx.net Tel: 01621886801,
015147431089

Bremen: Basri Erol KIZILDENİZLİ
bkizildenzili@gmail.com Tel: 157556930522

Dortmund ve Ruhr Üniversitesi Bochum:
Meram TOSUN
meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167

Duisburg Üniversitesi: Çağla KILIÇ
cagla_kilic@gmail.com Tel: 15205649375

Frankfurt: Leyla DENİZHAN
denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: Canel YILMAZ
canelim@live.com Tel: 17670922260

Köln: Sevdâ SERBEST
sevd.serbest@gmx.de Tel: 1634717485

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAS
ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: Kenan ÖZYİĞİT
kenanozyigit@hotmail.com - 31614612207

İngiltere Temsilcisi: Musa BALLIKAYA
musaballikaya@hotmail.co.uk Tel: 447961953300

İsviçre Temsilcisi: Ethem KAYALI
Tel: +0041 - 79 744 41 03
e.kayali@hispeed.ch

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 60.00 TL
Yıllık: 120.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 75
Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 120 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve
Üretim Kooperatifi

(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi (Ankara)
4276 - 0292027
IBAN TR04 0006 4000 0014 2760 2920 27
(EUR)

İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi 4276 - 0239523
IBAN TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 5.5 Euro

Basıldığı Yer: Sonsöz Gazetecilik ve Matbaacılık
Rek. - İnc. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad.
No:56-58 Yenimahalle / Ankara

Şifreli No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Turkuvaiz Dağıtım Pazarlama A.Ş
ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

Emrah MARAŞO
Bilim ve Ütopya Genel Yayın Yönetmeni
emrahmaraso@gmail.com

İnsanlığın bildirisini yazarlar

Sor, neyim ve nereye gidiyorum?

Eskiden neysem oyum ve sonsuza dek öyle kalacağım:

*Ne bir hayvan, ne bir kütük, ne de bir köle-
yim; ben bir insanım!*

Radişçev
(Sürgün yerine giderken yazdığı şiir)

Gelecek kuşaklar öcümü alacaklar.

Radişçev
(İntiharından sonra dosyalarının üstünde
bulunan not kağıdı)

Aleksandr Nikolayeviç Radişçev Aydınlanma geleneğinin içinde özel bir yeri olan büyük bir devrimci düşünürdür. Radişçev, insandan yola çıkarak devrimci olmuş ve yaşamına damga vuran çizgiyi, insana yönelik bakış ve bunun getirdiği eylem belirlemiştir. Daha yurtdışında öğrenciyken kendilerine kötü davranan Rus devlet görevlisinin attığı tokada karşı arkadaşlarıyla birlikte hareket etmiş, o tokadın temsil ettiği baskının önünde dimdik durmuştur. Yaşamının dönüm noktalarından biri bu olaysa diğeri de daha çocuk yaştaayken köylülere yapılan baskı ve işkencelere karşı duyduğu tepkidir. *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* adını taşıyan eserinin baş kahramanını şöyle konuşturur: *Etrafıma baktım, kalbim insanlığın acılarıyla yaralandı.* İnsanlık, başı yalağa sokularak zorla yemek yedirilen köylülerden başkası değildir. Kitap yayımlandığı zaman deprem etkisi yaratmıştır. Rus imparatoriçesi Katerina eseri didik didik ederek okumuş, notlar almış ve Radişçev'in büyük köylü isyanı Pu-gaşev'den daha tehlikeli olduğunu söylemiştir. Çariçeye göre Radişçev "haddini bilmez"-dir. "Çarları giyotinle korkutuyor", "Fransız zehri saçıyor", "köylünün isyan edeceğini umuyor"dur. Radişçev gerçeğin fedailiğine soyunmuş ve bu uğurda her şeyi göze almıştır. Önce başı kesilerek idam cezasına mahkûm edilmiş, sonra cezası sürgüne çevrilmiştir. Ancak ne zindan ne de sürgün onu yolundan döndürebilmiştir. Çarlık düzenini ve ideolojik hegemonyası Hristiyanlığı keskin bir şekilde eleştirmiş, cumhuriyetten yana tavrı koymuştur. Radişçev bu yönüyle hem radikal bir aydınlanmacı hem de bir devrimcidir. Onu Fransız aydınlanmacıları-

nın daha solunda konumlandırın etken işte bu kavrayış ve pratiktir. Fransız Devrimi'nin 1. yılında sürgüne gönderilmiştir. Amerikan ve İngiliz Devrimi'ne büyük bir hayranlık duyan Radişçev'in varlıkbilgisi anlayışı "şeyler bizim onlar hakkındaki bilgilerimizden bağımsız olarak vardır; biz onları bilmesek de vardır" bakışından yola çıkar. Bunun yanında evrensel tını ve onun ölümsüzlüğünü de savunmuştur.

Çernişevski: Devrimin hizmetindeki düşünce

Rus eleştirisinin büyük bilgini...

*Çağımızın tüm economicileri içinde tek öz-
gün kafaya sahip olanı Çernişevski'dir; öte-
kileri sıradan derleyicilerden başka bir şey
değildir.*

(Marx'ın Çernişevski hakkında söylediği sözler)

*Onun etkisiyle, yüzlerce genç, devrimci
oldu... örneğin kardeşimi büyüledi; büyü-
ne ben de kapıldım. İçimde çok derin bir iz
bıraktı.*

(Lenin)

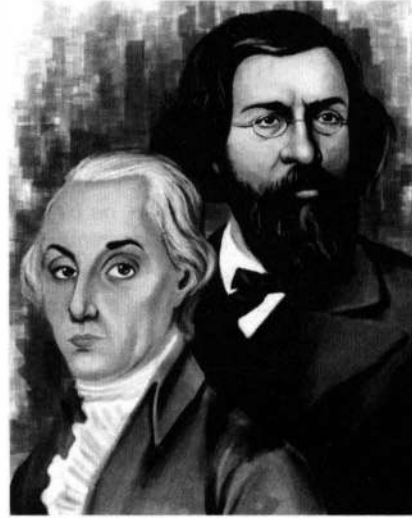
Nikolay Gavriloviç Çernişevski 1860'lı yılların Rusya'sının devrimci düşünürü ve lideridir. O sadece fikirleri ve çığır açan kitabı *Ne Yapmalı?*yla değil aynı zamanda dönemin devrimci örgütlerine stratejik ve taktik olarak liderlik yapmasıyla da sıradışı bir devrimci aydın portresi çizmiştir. Çernişevski'nin ağırlığı o kadar fazladır ki onun etkisindeki Polonyalı subayların oluşturduğu devrimci bir derneğe üye olan Jaroslaw Dabrowski, daha sonra Paris Komünü'nün başkomutanlığını yapacaktır. Devrimci demokratların felsefelerini ve iradelerini biçimlendirmiş, materyalizm ve devrim uğruna 61 yıllık ömrünün yarısından fazlasını zindanlarda geçirmiş, geriye binlerce devrimciden oluşan bir kuşak bırakmıştır.

Bu sayımızda iki örnek aydınlanmacı ve materyalist düşünürü, Radişçev ile Çernişevski'yi okurlarımıza her yönüyle tanıtmaya çalıştık. İyi okumalar dileriz...

Yazarlara Öneriler

Yazılarınızı Word veya Word uyumlu bir kelime işlem programıyla hazırlayın. Times New Roman yazı tipi kullanın. Başlık, 14 punto ve kalın harfli olmalı, başlıkta ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır; başlık altında 12 punto ve kalın harflerle yazarın (varsa) akademik unvanı ve adı soyadı yer almalı; bu satırının altında 12 punto ve kalın harflerle yazarın (varsa) çalıştığı kurum belirtilmelidir. Metin 12 punto ve normal harflerle yazılmış olmalı; metin içindeki ara başlıklarda 12 punto ve kalın harfler kullanılmalı, ara başlıklarda ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları "normal" verilmeli, satırlar iki yandan hizalanmalı, satır aralığı tek olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar metinde uygun yerlerde üst karakter yerleşimli rakamlarla belirtilmeli, "son not" olarak yazıya eklenmelidir. Kaynak künyelerinin yazılma şeklini yazar seçecektir. Anlaşılması zor kısaltmalardan kaçınılmalıdır. Yazı içinde yer alması istenen görsel materyale (varsa) en az 30KB hacminde ayrı dosya(lar) halinde gönderilmelidir. Bu önerilere uyulduğu takdirde yazılar daha hızlı değerlendirilecek ve basılabilecektir.

BİLİM VE ÜTOPYA
UNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
Ahi Evran Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 631 39 69
Ankara Üniversitesi (Cebeci Kampüsü)
Emre CAN
emre-okan-can@hotmail.com
(0 534) 816 71 20
Ankara Üniversitesi (DTCF)
Orhan ENGİN
orhan.dtcf@gmail.com
(0 541) 687 58 07
Bahçeşehir Üniversitesi
Azra Kardelen NAZLI
kardelennazli@gmail.com
(0 554) 566 19 37
Balıkesir Üniversitesi
Alican VARAN
alicanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 96
Başkent Üniversitesi
Helin ÖZÇELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bilim Üniversitesi
Fıraz UZUN
firatuzun_@hotmail.com
(0 555) 724 81 32
Boğaziçi Üniversitesi
İşıkğün AKFİRAT
iakfiratt@gmail.com
(0 538) 978 06 56
Celal Bayar Üniversitesi
Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir_@hotmail.com
(0 555) 519 43 07
Cumhuriyet Üniversitesi
Emrah ZORBA
emrahzorba46@hotmail.com
0541 285 9284
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Sefa APAYDIN
sefa.apaydin@gmail.com
(0 546) 465 07 17
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KORKMAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 59 50
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utoxia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Güney KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 957 24 17
İnönü Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56
Gazi Üniversitesi (İİBF)
Uğur Cemal EYYÜBOĞLU
eyyuboglu_ugur@hotmail.com
(0 505) 833 88 35
Gazi Üniversitesi (Merkez Kampus)
Erdem ÖZBASAN
ozbasanerdem@hotmail.com
(0 543) 692 27 26
Hacettepe Üniversitesi
Doğan ÖZLÜK
doganozluk_93@yahoo.com
(0 554) 922 35 16
İstanbul Üniversitesi
Gizem DOĞAN
gizemdogan92@hotmail.com
(0 543) 660 00 10
İstanbul Teknik Üniversitesi
Betül ÇIRAK
betulcra@gmail.com
(0 531) 360 80 19
Kadir Has Üniversitesi
Buket YAZICI
buketyzici@gmail.com
(0 531) 011 96 17
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Servet CEVNI
servetcevni@gmail.com
(0 539) 399 52 48
Kırıkkale Üniversitesi
Can ALKAÇ
canaikac@gmail.com
(0 535) 788 62 68

Aydınlanmacı ve materyalist devrimciler

■	Çivi yazısı	1
■	Can Pınarıdan Prof. Dr. Ahmet İNAM Can katan bilgi	4
■	GÜNCEL BİLİM Zika virüsü hakkında 10 temel gerçek Patlayan nanokabarcıklar kanser hücrelerini öldürebilir	5 8
■	GÜNCEL KÜLTÜR Umberto Eco: Ortaçağ cinayet romanı Gülün Adı ile dünya çapında üne kavuşan yazar ve göstergebilimci Bülbülü Öldürmek'in yazarı Harper Lee 89 yaşında hayata gözlerini yumdu	10 12
■	Kapak Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU Aleksandr Nikolayeviç Radişçev ve Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat	14
■	Kapak Mamikon Meroviç GRIGORYAN Çernişevski'nin felsefesi ve devrimci mücadelesi	25
■	Kapak Prof. Dr. Ö. Aydın SÜER Çernişevski'nin estetiği ve Nasıl Yapmalı?	39
■	Alp HAMUROĞLU Büyük Fransız Devrimi ve kadınlar	43
■	Simla KÖTÜZ Shakespeare ve çağdaş okur: Sevmek ya da sevmemek!	52
■	Geleneksel inançların Eleştirisi Mehmet MİRİOĞLU Evrenden Tanrıya ulaşmanın sorunları	56

Evrenden Tanrıya ulaşmanın sorunları

■	Kondor'un Güncesi Özgür UYANIK Latin Amerika'da devrimci yazarlar	61
■	Parantez Prof. Dr. Remzi DEMİR Fukahâ zihniyeti ve günümüze yansımaları	65
■	Yaşam ve Canlılar Doç. Dr. Burçin Aşkın GÜMÜŞ Neden biyoloji?	67
■	Matematiğin Sesi Prof. Dr. Süleyman Gökhan TANYER Evrane hükmeden sinüs - 2	70
■	İz Bırakanlar Feyziye ÖZBERK Tarih yazımında bilimsellik: Zafer TOPRAK	76
■	Dr. Cüneyt AKALIN Medeni yasayı izleyen aylarda... Tarih yazımında magazin dergileri	86
■	Bilimin Felsefesi ve Tarihi Prof. Dr. Remzi DEMİR Osmanlılar Dönemi'nde âlim kimdir?	88
■	Doğa Tarihinden Notlar Prof. Dr. Nurdan İNAN Anadolu'nun önemli fosil yatakları	89
■	Kemal ATEŞ 1960 Roma Olimpiyatları ve 27 Mayıs Devrimi	91
■	Ubeydullah GÜNEL Aydın kılığına bürünememiş yalnız adam: Sakallı Celâl	94

Kırklareli Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
selcuk.kic@gmail.com
(0 555) 368 82 63

Kocaeli Üniversitesi
Yeşim ÇAKMAK
yesim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 538) 601 02 74

Koç Üniversitesi
Uğur Gürkan TOSUN
utosun@ku.edu.tr
(0 536) 466 80 64

Marmara Üniversitesi
Sıla AY
sila_ay@windowslive.com
(0 507) 588 64 62

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Işık UZUN
birazdahaisik@hotmail.com
(0 544) 432 17 44

Mersin Üniversitesi
Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98

Muğla Üniversitesi
Gözen SORĞUÇ
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 554) 370 84 19

Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31

Namık Kemal Üniversitesi
Emre Alican YÜCEL
emrealican_18@hotmail.com
(0 530) 292 50 75

Niğde Üniversitesi
Süleyman Açıkgoz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00

ODTÜ
Erman DERE
e185456@metu.edu.tr
(0 534) 522 50 61

Pamukkale Üniversitesi
Fatma ÇAKMAK
fatmacakmak6@gmail.com
(0 538) 933 17 33

Sakarya Üniversitesi
Emre AKTAŞ
emreaktas89@hotmail.com
(0 536) 203 88 50

Selçuk Üniversitesi
Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36

Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 39 81

Trakya Üniversitesi
Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 386 63 46

Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi
Ayşe HAYKIR
ayse-haykir@hotmail.com
(0 538) 813 04 52

Yıldız Teknik Üniversitesi
Orkun YILDIZ
orkun19901968@hotmail.com
(0 553) 236 31 68

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlgkryyl@yahoo.com

ALMANYA (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)

ALMANYA (Kuzey Bölgesi)
Bielefeld Üniversitesi
Can Çakır (can.cakir@gmx.net)

Siegen Üniversitesi
Simel GULTEKİN
simel-94-62@hotmail.de Tel: 1788314852

Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

ÇİN HALK CUMHURİYETİ
Guangco Congliang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr

İNGİLTERE
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com

POLONYA
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

RUSYA FEDERASYONU
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru

SURİYE
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Can katan bilgi

Bizi tutsak kılan, dünyamızı daraltan, yalancı aydınlıklar yaratarak bakışımızı, duruşumuzu karartan bilgi sorunu yazık ki ülkemizin gündeminde yoktur. Bilgi bizim için hedefimize varmaya yarayan araçtır. Diplomadır. Makamdır. İş bitirmedi. Sonuç almaz. Mühendislik ve şirket yönetimi gözlüğüyle görülen bilgi, iç dünyamızı, duygu ve düşüncelerimizi, anlama ufhumuzu genişletmede sorunlar yaratır. Kullanılan soğuk bir alete dönüşür bilgi. Özgürleştirici bilgi, belli bir içeriğe sahip bilgi değil. Neyi bilirsek bilelim onunla özgür olabileceğimiz bilgi. Onunla yaşayacağımız, içimizi açan, canımızı canlandıran bilgi.

Öğretmenliğe başlayalı kırk dört yıl geçmiş. Ülkenin çalkantılı tarihinde öğrencilerime matematik, fizik, kimya, mantık, felsefe, edebiyat, yabancı dil dersleri vermişim. Bunca yıl ders vermişim de ders almış mıyım verdiğim derslerden? Sürekli olarak aldığımı düşünürüm. Almışım da ne öğrenmişim? Öğrenmek ve öğretmek özgür can ister. Canımız bir takım dogmalara tutsaksa, öğretme ve öğrenme dogma alışverişinden başka bir şey olmaz.

Öğretme, daha geniş anlamıyla eğitme, yetiştirme deneyim aktarmadır. Öğretici, bilgisini yaşayamayan birisi ise, onu yaşantılar halinde sunmıyorsa, aktarılan kalıplar içinde *enformasyondur*, *malumattır*. Malumatla "know how" aktarabilirsiniz, sorun çözme yollarını ezbere işleyebilirsiniz, kalıplar halinde ruhunu anlayamadan teoriler belletebilirsiniz.

Anlamadan öğrenme, bizim gibi kültürlerde oldukça yaygındır. Bir sorunu çözebilirsiniz örneğin, ama neden çözüldüğünü bilemezsiniz. "Böyle böyle yapılıncı çözüyor" dersiniz. "Neden çözüyor?" diye sorarlar. "Sorma, çöz!" dersiniz. "Yapan yapmış arkadaş, düğmeye basınca çalışıyor. Biz de yapıyoruz bunlardan." (Kopyalıyoruz!) Bildiğinizi yaşamınızla yoğurabiliyor musunuz, sevgili öğretmenim? Teknikler mi öğretiyorsunuz yalnızca? Arkasında ne var öğrettiklerinizin?

Düşündürebiliyor musunuz öğrettiklerinizle? Bilginiz canınızın neresinde duruyor? Yalnız zihninizde mi? Zihninizin dar bir bölgesinde mi? Aktardığınız ne kadar sizsiniz? Ne kadar iç dünyanın bir parçası? Size dayatılmış bilgileri siz de öğrencilerinize mi dayatıyorsunuz?

Anlamadan öğrenme kaçınılmaz mıdır? Şöyle diyebilirler: "Şimdilik bunu böyle öğrenin, ileride neden böyle olduğunu anlayacaksınız." Her şeyi anlamak gerekir mi? Hayatı anlıyor muyuz örneğin? Anlama, kabul et! Neden böyle? Yanıt: İşte! Anlamak nedir ki? Bu dünya neden böyle? Anlıyor muyuz?

Anlamanın sonu yok. Dünyada neden zulüm var? Neden insanlar hâlâ barış içinde bir arada yaşayamıyorlar? Birlikte var olamıyorlar? Evrende olup bitenler gezegenimizi nasıl etkiliyor? Araştırdıkça, öğrendikçe anlayacağız. Anladıkça öğreneceğiz.

Elbette anlamayı dar anlamıyla anlamıyorum. Hayat neden böyle? Türlü açıklama yolları bulabiliriz. *Özgürleştirici anlama* yollarından söz ediyorum. Üzerimize yıkılan malumat yığını altında kaldığımızda, o malumatı taşıyan hamallara döneriz. Eziliriz altında bildiklerimizin. Onları yorumlayamayız. Yorumlayamadığımız bilgi bizim değildir. Yorumlayamadığımız, eleştiremediğimiz için o bilgileri

aşamayız. Bildiklerimize bilgi katamayız. Aktarırsak bilgilerimizi ama Nietzsche'nin deyimiyle onlarla dans edemeyiz. Bildiklerimizin tutsağı oluruz.

Bizi tutsak kılan, dünyamızı daraltan, yalancı aydınlıklar yaratarak bakışımızı, duruşumuzu karartan bilgi sorunu yazık ki ülkemizin gündeminde yoktur. Bilgi bizim için hedefimize varmaya yarayan araçtır. Diplomadır. Makamdır. İş bitirmedi. Sonuç almaz. Mühendislik ve şirket yönetimi gözlüğüyle görülen bilgi, iç dünyamızı, duygu ve düşüncelerimizi, anlama ufhumuzu genişletmede sorunlar yaratır. Kullanılan soğuk bir alete dönüşür bilgi.

Özgürleştirici bilgi, belli bir içeriğe sahip bilgi değil. Neyi bilirsek bilelim onunla özgür olabileceğimiz bilgi. Onunla yaşayacağımız, içimizi açan, canımızı canlandıran bilgi. Etik, estetik boyutlarıyla insana, yaşama saygı duyan bilgi.

Öğretmen olarak canımla beslenmiş bilgimle canlarını zenginleştireceğim öğrencilerimi ararken, öğrenme, öğretme sürecinin dürüstlük gerektirdiğini düşünerek, can vermeye çalışırken farkında olmadan can aldığım öğrencilerimden özür diliyorum.

Zika virüsü hakkında 10 temel gerçek

Birçok insana göre Zika virüsü yalnızca hafif nezleyle benzer bir hastalıktan ibaret. Ancak yeni bir araştırma, yüksek oranlara ulaşan Guillain-Barre sendromu ile ilişkili olma olasılığına işaret ediyor. Guillain-Barre sendromunda bağışıklık sistemi sinirlere saldırır ve bunu takip eden bir enfeksiyon sonrası kaslar zayıflar ve felç olur. Hamile kadınlarda ise virüs, özürlü bebek doğumlarındaki (microcephaly/mikrosefali) korkutucu artışla doğrudan ilişkilendiriliyor.

Eğer Zika virüsünü duyduysanız ve ne olduğunu merak ediyorsanız yalnız değilsiniz. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yöneticilerinden Margaret Chan'ın belirttiğine göre, ortaya çıkan bulaşıcı hastalık vakaları Amerika'da oldukça yükselişte ve büyük bir hızla yayılmaktadır. Amerika'daki birçok eyaletin raporlarına göre bu vakaları tatilciler gittikleri yerlerden ülkelerine taşıyorlar. Genellikle sivrisineklerle yayılmasına rağmen, Zika cinsel yolla da bulaşabiliyor. Şubat ayı başlarında Texas'taki bir vaka ile virüsün cinsel yolla bulaştığı tespit edildi ve ayrıca Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control and Prevention, CDC) hâlihazırda 14 tane cinsel yolla bulaşmış olması muhtemel 14 adet ek raporu incelemekte.

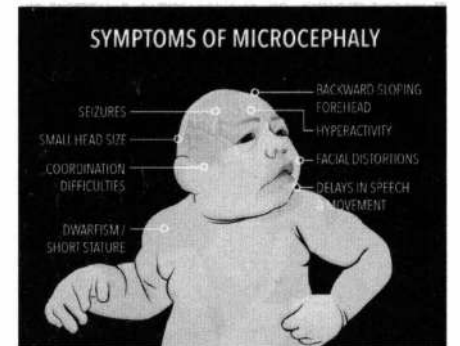
Birçok insana göre Zika virüsü yalnızca hafif nezleyle benzer bir hastalıktan ibaret. Ancak yeni bir araştırma, yüksek oranlara ulaşan Guillain-Barre sendromu ile ilişkili olma olasılığına işaret ediyor. Guillain-Barre sendromunda bağışıklık sistemi sinirlere saldırır ve bunu takip eden bir enfeksiyon sonrası kaslar zayıflar ve felç olur. Hamile kadınlarda ise virüs, özürlü bebek doğumlarındaki (microcephaly/mikrosefali) korkutucu artışla doğrudan ilişkilendiriliyor. Mikrosefali, kafa ve beyin boyutlarının anormal şekilde küçük olmasıdır. WHO'ya göre, Zika virüsüyle ilişkilendirilen özürlü doğum vakaları bir uluslararası toplum sağlığı krizidir.

Dr. Chan durumu şöyle tanımlamaktadır: 'Bu olağanüstü bir olaydır, toplum sağlığı ve dünyanın geri kalanı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.'

CDC seyahat uyarısı yaparak hamile kadınların Zika virüsünün aktif olduğu bölgelere yapacakları seyahatleri ertelemelerini salık verdi. Seyahat uyarısının kapsadığı ülkeler listesi genişlemeye devam etmekte ve şu anda çoğunluğu Amerika'da olan 36 ülke ve bölgeyi içermektedir.

CDC'nin güncellenmiş yeni kılavuzu, bu bölgelerden dönen hamile kadınların Zika testi yaptırmalarını öneriyor. Florida Eyaletinde üç hamile kadın ile birlikte Illinois Eyaletinde de iki hamile kadının seyahat sonrası Zika testinin pozitif çıktığını Illinois Toplum Sağlığı Birimi raporladı. Bunlara ek olarak, Zika enfeksiyonunun olduğu bölgelerde yaşayan veya o bölgelere seyahat eden ve karısı hamile olan erkeklere CDC'nin önerisi mutlaka prezervatif kullanmaları. Hawaii Sağ-

Amerika'daki birçok eyaletin raporlarına göre bu vakaları tatilciler gittikleri yerlerden ülkelerine taşıyorlar. Genellikle sivrisineklerle yayılmasına rağmen, Zika cinsel yolla da bulaşabiliyor.

Mikrosefali

lık Biriminin yayınladığı basın bültenine göre Oahu, Hawaii'de yeni doğan mikrosefali bir bebeğin Zika virüsüne yakalandığı tespit edildi. Bebeğin annesi önceden Brezilya'da yaşamaktaydı ve Brezilya 1,3 milyona ulaşan vaka sayısı ile Zika virüsünün en fazla etkilediği bölgelerden birisidir. Amerika'da, hamile yolcuların da aralarında bulunduğu daha birçok vaka CDC tarafından araştırılmaktadır.

2016 yazıyla birlikte Olimpiyat Oyunlarında sıra Rio de Janeiro'ya geliyor ve toplum sağlığı uzmanları virüsün tüm Latin Amerika'ya yayılabileceğinden endişeliler. Dünya Sağlık Örgütü Zika virüsünün Kanada ve Şili dışındaki tüm Amerika ülkelerine yayılacağını düşünmektedir. Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesinin son bildirisine göre Zika konusunda kaygılı olan atletler bu seneki oyunları pas geçmeyi düşünmelidir.

Özürle doğumlarla ilişkili olma ihtimalinden dolayı, özellikle gebelik çağındaki kadınlar için, Zika'nın yayılmasını önlemek oldukça hayati bir meseledir.

İşte Zika virüsü hakkındaki gerçekler:

1. Zika Virüsü sivrisinekler ve insanlar tarafından taşınır, ama genellikle sivrisinekler ile yayılır.

Zika Batı Nil, sarıhumma ve dang humması virüsleri gibi bir RNA virüsüdür ve *Aedes* sivrisineğinin ısırmasıyla bulaşır. Baylor Tıp Okulu, Houston'dan Peter Jay Hotez'in açıklamasına göre, bu virütik hastalıkların vektörleri (böcek ya da organizmanın enfeksiyonu bulaştırması) sivrisineklerdir ve genellikle bu hastalıklar insandan insana bulaşmaz. Dr. Hotez

Özürle doğumlarla ilişkili olma ihtimalinden dolayı, özellikle gebelik çağındaki kadınlar için, Zika'nın yayılmasını önlemek oldukça hayati bir meseledir.

şöyle diyor: "Virüs taşıyan bir sivrisinek tarafından ısırılan birisi artık viremiktir. Ardından başka bir sivrisinek ısırıldığında, virüs bu sivrisineğe geçer."

Kan ve organ alıcılarının korunması için güvenlik önlemi olarak, FDA son altı ay içerisinde Zika virüsü teşhisi konan, Zika virüsünün aktif olduğu bölgelerde bulunan ya da Zika virüsüne sahip başka biriyle cinsel ilişki yaşayan kişilerin kan, doku ya da organ bağışında bulunmalarını öneriyor. Yasaklanan bağışlar; kan, organ, sperm, oosit, kök hücre, plasenta, kornea, kemik, deri ve kalp kapakçıkları bağışı. Ölüm durumunda bile eğer son altı ay içerisinde Zika virüsü teşhisi konmuşsa doku ve organları bağışlanamaz.

"Zika virüsü cinsel ilişki ile de bulaşabilir. Yerel sağlık memurlarının belirttiğine göre Texas eyaletinde bir kişi yurtdışına seyahat etmiş biriyle yaşadığı cinsel ilişkinin ardından virüse yakalandı. CDC bugünlerde cinsel ilişkiyle bulaşmış olması muhtemel vakaları incelemektedir ve Zika virüsüne karşı prezervatif kullanmasını belirten bir korunma kitapçığı da çıkardı. Eğer hamile iseniz ve eşiniz Zika virüsünün aktif olduğu bir bölgede sivrisineklere maruz kaldıysa, mutlaka doktorunuzla görüşmelisiniz.

2. Zika virüsü enfeksiyon semptomları genellikle hafiftir.

Zika virüsüne yakalanan insanların yüzde sekseninde hiç bir semptom rastlanmamıştır. Rastlanarlarda ise WHO'nun açıklamasına göre en çok görülen ateş ve kaşıntı, ayrıca kas ve eklem ağrıları, baş ağrısı, göz arkalarının ağrması ve göz nezlesi(kaşıntı, gözlerde kızarıklık)dir. WHO Amerika Bölge Ofisi sağlık uzmanları, semptomların iki ila yedi gün sürdüğüne işaret ediyorlar. Zika

enfeksiyonuna karşı herhangi bir etkili tedavi mevcut değil ama yüksek ateş ya da ağrı kesici ilaçlar semptomların giderilmesine yardımcı olabiliyor.

3. Zika virüsü komplikasyonlarına karşı en riskli grup doğmamış bebeklerdir.

Hotez hamile kadınların Zika virüsüne yakalandığında, doğmamış bebeklerinin ciddi risk altında olduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyor: "Virüs hamile kadınlara ulaştığında hastalığı görebiliyoruz ve bu virüs mikrosefalinin korkutucu sonuçlarını ortaya çıkarıyor. En kötü sonuçların, hamileliğin hangi evresinde olduğunu bilemiyoruz." Mayo Kliniği'nin açıklamasına göre mikrosefali, zihinsel özüre yol açabileceği gibi konuşmayı, hareketi ve büyümeyi geciktirebilir.

CDC'nin 26 Şubat 2016 tarihli Haftalık Morbidite ve Mortalite Raporu(*Morbidity and Mortality Weekly Report*)'na göre seyahatinde Zika Virüsüne yakalanmış Amerikalı 9 hamile kadından ikisinde erken gebelik kaybı, ikisinde tercihen gebelik sonlandırma, şiddetli mikrosefali bir bebek doğumu, ikisinde sağlıklı doğum yaşanmıştır ve kalan ikisinde de sağlıklı hamilelik yaşanmaktadır. CDC, laboratuvar testleriyle virüse yakalandığı doğrulanan kadınları ve bebeklerini takip edebilmek için bir kayıt birimi oluşturdu. Brezilya'daki sağlık çalışanlarını şoke eden manzara şöyle: Tüm 2015 yılı boyunca ve 2016'nın başından bu yana 4.000'den fazla Zika virüsünden kaynaklandığı düşünülen yeni mikrosefali vakası yaşandı. Bu, önceki yılların rakamlarına göre 20 kattan fazla bir artışı göstermektedir.

4. Zika virüsünü engelleyecek bir aşı yoktur.

"Kısa bir süre içinde Zika virüsü aşısına ihtiyaç olacak" diyor Hotez ve devam ediyor: "Bence dünya, kongenital(doğuştan) enfeksiyonlar ile şaşkına dönmüş durumda. Ve şimdi, özellikle üretken yaşlarında olan kadınlar kızamıkçık aşısı gibi (doğum özürlere karşı korunmak için) bir aşıya çok daha fazla ilgi göstereceklerdir." Kızamıkçık aşısı şu anda tüm çocuklar için zorunludur ve yetişkinler

Semptomlar

için de önerilen bir aşıdır; hamile kadınlarda düşüğü önler, bunun yanında yeni doğanlarda kalp hastalıklarını, körlüğü ve duyma kaybını önlemeye yardımcı olur.

5. Zika Afrika'da başladı ve hızla yayılıyor.

Orijinal ismiyle ZIKV, ilk olarak 1947 yılında Uganda'da Zika Ormanında yaşayan *rhesus macaque*'de keşfedilmiştir. Bölgedeki araştırmacılar, virüsün sivrisineklerde yaşadığını tespit ettiler ve deneylerle gözlemlediklerine göre bu virüs farelere de bulaşabiliyor.

Salgınlar, 1951 ile 1981 arası Afrika ve Asya'da rapor edilirken 2007'de Polonezya'da nüfusun %73'ü Zika virüsüne yakalandı. Ancak, 2014'te Latin Amerika'da raporlanan ilk vakadan itibaren virüs oldukça hızlı bir şekilde yayıldı. Aralık 2015'te Pan Amerikan Sağlık Örgütü/ Dünya Sağlık Örgütü (PAHO/WHO), Latin Amerika ülkelerinin Zika'ya karşı ciddi hazırlıklar yapmalarını ve yoğun taleplere karşı sağlık sistemlerini geliştirmeye başlamalarını öneriyor çünkü bu virüs yeni doğanlarda ciddi sağlık problemlerine sebep oluyor.

6. Zika Porto Riko sivrisineklerine ulaştı ve Kuzey'e doğru ilerlemeye devam edebilir.

CDC sözcüsü Benjamin Haynes: "Birleşik Devletler'de ilk bölgesel Zika virüsü vakası, Porto Riko'da rapor edildi" Bu vaka Aralık 2015'te raporlanmıştı.

"Bana kalırsa kendimizi en kötü senaryoya hazırlamalıyız. Körfez Kıyıları ciddi risk altında ve biz oldukça korunmasız durumdayız" diyor Hotez ve şöyle devam ediyor: "Ben panik yaratan biri değilim, fakat Körfez Kıyılarındaki Zika salgını beni oldukça düşündürüyor." Bölge Houston, New Orleans, Tampa-St. Petersburg ve Florida'yı da kapsıyor, bunların hepsi tropikal hastalıkların aktif olduğu yerler çünkü bu bölgeler sivrisineklerin büyümesi için oldukça uygun.

7. Birleşik Devletler tatilcileri virütik hastalıkları beraberlerinde getiriyorlar.

Kişi, herhangi bir yerde bu virüse yakalanıyor ve ardından Amerika'ya dönüyor, böylece bu tarz vakalar ortaya çıkıyor. Haynes: "İlk kez 2007'de seyahatle ilgili Zika virüsü vakası Birleşik Devletler yolcuları arasında ortaya çıktı. 2007'den 2014'e kadar, CDC'nin uyguladığı testlerde toplamda 14 Amerikalı yolcudaki Zika virüsüne rastlandı." Ek olarak belirtildiğine göre 2015 yılı dâhil, bugüne kadar çok daha fazla Birleşik Devletler yolcusunun testleri pozitif çıktı. "CDC, 2015 ya da 2016'da hastalananlardan Zika virüsü örnekleri almaya devam ediyor", ve uyarıyor, bunun anlamı sayılar giderek artacak. Bugüne kadar, Birleşik Devletler'de 153 yolculukla alakalı Zika vakası ve yerellerde de 107 enfeksiyon CDC tarafından raporlandı.

8. Tatilciler muhtemelen enfeksiyon geçirmiş sivrisineklerini beraberlerinde getirmezler.

Şef entomolojist ve Ulusal Haşereyle Mücadele Derneği (Fairfax, Virginia) Başkan yardımcısı Jim Fredericks'e göre "Sivrisineklerin, yolcularla birlikte yurtdışından Amerika'ya taşınma olasılığı son derece uzak. Yetişkin olarak, sivrisinekler uzun yolculuklar için göreceli olarak hassaslar. Ayrıca, enfektif bir sivrisineği canlı olarak getirmek bile pek mantıklı değil çünkü Zika'nın bulunduğu bölgelerde sa-

Sivrisineklerin çoğalmasını engelleyerek taşıyıcı böcekleri kontrol ederek bu virüsün ve sivrisineklerin taşıdığı diğer virüslerin yayılmasını önleyebiliriz.

dece sivrisineklerin belirli bir kısmı virüsü taşıyor." Esas mesele şu: Enfekte olmuş kişi, virüsü yerel sivrisinek popülasyonlarına taşıyabilir/bulaştırabilir.

9. Sivrisinek kovucu losyonlarla Zika virüsünden korunabilirsiniz.

Zika salgının olduğu bölgelere giden yolcular, virüse yakalanmamak için bazı adımlar atabilirler. Dr. Fredericks: "Açık havadayken, özellikle sivrisineklerin en aktif ve yoğun olduğu şafak vakti ve alacakaranlıkta sivrisinek ısırılmalarına karşı korunabilmenin en iyi yolu picaridin, limon-okaliptüs yağı ve en az %20 oranında DEET ya da IR3535 içeren sivrisinek kovucu kullanmak." Yeni güncellenen Tüketici Raporunda(Consumer Report) böcek kovucuların derecelerini ve hangi ürünün ne kadar etkili olduğunu inceleyin. Dr. Fredericks şöyle devam ediyor: "Mümkün olduğunca, seyahatiniz süresince uzun kollu kıyafetler ve pantolonlar giymeyi tercih edin."

10. Sivrisinek kontrolü ile Zika engellenebilir.

Sivrisineklerin çoğalmasını engellemeye taşıyıcı böcekleri kontrol ederek bu virüsün ve sivrisineklerin taşıdığı diğer virüslerin yayılmasını önleyebiliriz. Yetişme alanları evdeki saksı ya da tuvalet gibi suyun bol olduğu ortamlar, su birikintileri, kuş çeşmeleri ve açık hava havuzlarıdır. Kimyasal böcek ilaçları da sivrisineklerin azalmasını sağlar ancak CDC, kirliliği önlemek için çok dikkatli kullanılması gerektiğine işaret ediyor, aksi takdirde sağlığınıza olumsuz etkileri de olabilir.

Kaynak:

<http://www.everydayhealth.com/news/10-essential-facts-about-zika-virus/>

Salgınlar, 1951 ile 1981 arası Afrika ve Asya'da rapor edilirken 2007'de Polonezya'da nüfusun %73'ü Zika virüsüne yakalandı. Ancak, 2014'te Latin Amerika'da raporlanan ilk vakadan itibaren virüs oldukça hızlı bir şekilde yayıldı.

Patlayan nanokabarcıklar kanser hücrelerini öldürebilir

Son yıllarda doktorlar ve bilim insanları kansere çözüm bulmak için nanoteknolojiye yöneldiler. Rice Üniversitesi'nde (Houston, Teksas) çalışan araştırmacıların son on yıldır öncülük ettiği bir yaklaşıma göre nanoparçacık olarak bilinen altın atom kümeleri, kanser hücrelerine karşı güçlü bir silah işlevi görür.

Nanoteknoloji üzerine yapılan bir çalışmaya göre, altın atom kümeleri tümör ameliyatından sonra temizlenemeyen kanser hücrelerini bulup öldürebiliyor. Şimdilik bu yaklaşım az sayıda fare üzerinde denendi. Fakat araştırmacılar tedaviyi insanlar üzerinde test edecek ve önümüzdeki iki yıl içerisinde başlayacak olan bir klinik çalışma hazırlıyorlar. Eğer bu yöntemin insanlar üzerindeki başarısı kanıtlanırsa, özellikle tümörün tamamen alınamadığı durumlarda kanser hastalarının iyileşme ihtimali önemli ölçüde artacak.

Doktorlar ameliyat sırasında kanser hücrelerinin tamamını almak için ellerinden geleni yapıyorlar. Çünkü geride kalan her hücre çoğalıp tümör oluşturabilir veya metastas yaparak bütün vücuda yayılabilir. Onkologlar geride kalan tümör hücrelerinin temizlenme şansını artırmak için ameliyattan sonra ışın tedavisi ya da kemoterapi uyguluyorlar. Fakat kanserle savaşmak için kabul edilmiş bu yaklaşım sıradan olmasına rağmen güvenli bir yöntem.

Son yıllarda doktorlar ve bilim insanları kansere çözüm bulmak için nanoteknolojiye yöneldiler. Rice Üniversitesi'nde (Houston, Teksas) çalışan araştırmacıların son on yıldır öncülük ettiği bir yaklaşıma göre nanoparçacık olarak bilinen altın atom kümeleri, kanser hücrelerine karşı güçlü bir silah işlevi görür. Kan-

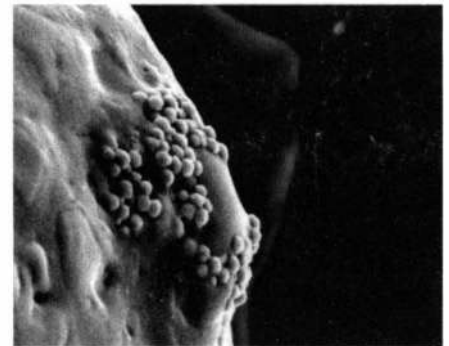
ser tümörleri sızdıran kan damarlarına sahip olduğu için altın nanoparçacıkları kan dolaşımına enjekte edildiğinde damar açıklıklarından sızarak tümörlerin etrafında birikir. Tümör hücreleri etrafını temizlemek için genellikle bu nanoparçacıkları yutar. Ancak bir kere hücrenin içine girdiğinde nanoparçacıklar Truva Atı işlevi görür. Araştırmacılar altın atomlarına kızılötesi ışın gönderirler. Dokuların birkaç santimetre içine girebilen bu ışınlar sayesinde parçacıklar kanser hücrelerini kızıştırarak öldürürler.

Fakat fizikçi Dimitri Lapotko nanoparçacık ısıtıcı yönteminde iki problem olduğunu söylüyor. Kendisi önceden Rice Üniversitesi'nde çalışmış ve şu anda Kaliforniya'da Masimo Kuruluşu'nda lazer biliminin başında bulunmakta. İlk olarak, bazı altın nanoparçacıkları normal hücrelerin içinde ve etrafında hücrelerle birleştikleri için tümörlerin alınmasının ardından uygulanan lazer ile sağlıklı dokuya zarar verebilir. Aynı şekilde, parçacıkları ısıtmak için kullanılan lazerler devamlı olarak kızılötesi ışınlar yaydığından dolayı ışının kanser hücrelerinin ötesine ve normal dokuların içine yayılmasına sebep olur. Tümörlerin sinir veya arter(atardamar) duvar gibi hayati dokuların içinde ve etrafında büyümesi ya da sağlıklı dokulardaki herhangi bir kollateral hasar tehlikeli olabilir.

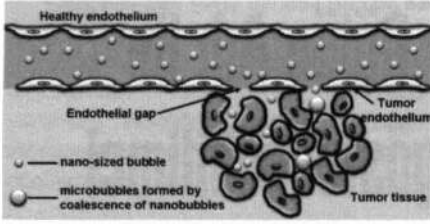
Lapotko ve arkadaşları tedavinin odağını daraltmak için bu yaklaşımı na-

noparçacık bombardımanı ile değiştirdiler ve buna içine yassı hücreli karsinoma yerleştirilmiş farelerle başladılar. Klasik yöntemlerle tedavi edilmesi oldukça zor olan yassı hücreli karsinoma baş ve boyun tümörü olup insanlarda yaygın olarak görülmekte. Lapotko ve arkadaşları altın nanoparçacıklarını bağışıklık proteini olan antikorlarla kapladılar. Bu antikorlar yassı hücrelerin yüzeyinde bulunan almaçlara bağlanabildikleri için altın parçacıkları kanser hücrelerinin içinde ve etrafında toplanarak düzinelerce küme oluşturdu. Böylelikle araştırmacılar sürekli lazer ışınları göndermek yerine anlık kızılötesi sinyaller göndermiş oldular.

Umulduğu gibi bu yaklaşım ısısın normal dokulara yayılmasını engelledi. Hatta yaklaşımın daha da önemli bir etkisi oldu. Altın nanoparçacıklarının yoğun olduğu yerlerde sıcaklık daha çok yükseldi. Böylelikle buharlaşan su molekülleri minik kabarcıklar oluşturdu. Bu kabarcık-

Altın atom kümeleri

Kanser tümörleri sızdıran kan damarlarına sahip olduğu için altın nanoparçacıkları kan dolaşımına enjekte edildiğinde damar açıklıklarından sızarak tümörlerin etrafında birikir.

lar çabucak genişleyip patladılar ve kanser hücrelerini parçaladılar. Lapotko'nun söylediğine göre nanoparçacık kümeleri normal dokularda değil ama kanser hücrelerinde nanokabarcıklar üretti.

Nature Nanotechnology dergisinin internet sitesinde yayınlanan Lapotko ve arkadaşlarının raporuna göre mini patlamalar sadece tümör hücrelerinin bulunduğu yerdeki seslerin algılanmasını sağlamadı, bu süreçte hücreleri yok etti. Kanserli dokunun büyük bir kısmının alınabildiği durumlarda geride yaşayan kanser hücresi kalmadığı için hayvanların yüzde yüzü kurtuldu. Tümörün yalnız bir parçasının alınabildiği durumlarda ise hayvanların hayatta kalma oranı ikiye katlandı.

Houston'da bulunan Teksas Üniversitesi Kanser Merkezi'nden Mien-Chie Hung, nanoparçacıkları tümörler üzerinde kullanmaya çalışıyor ve bunun oldukça

çok ilgi çekici olduğunu söylüyor. Ayrıca Hung, büyük tümörleri temizleyebilen fakat geride kalan kanser hücrelerini tanımlayamayan klasik cerrahinin de bu yaklaşımla uyuştüğünü ve yeni yöntemin geride kalan hücreler üzerinde mikroskopik cerrahi görevi üstlendiğini belirtiyor. Hung, hayvanlar üzerinde başarılı olan birçok onkoloji yaklaşımın insanlarda aynı derecede etkili olmadığını da vurguluyor. Ama yeni yöntem başarılı olursa ameliyatla alınamamış kanser hücrelerini belirlemek ve ortadan kaldırmak için yeni bir pencere açmış olacak.

Kaynak:

<http://www.sciencemag.org/news/2016/02/exploding-nanobubbles-can-kill-cancer-cells>

Oyuncak ayılara (Teddy Bears) ilham kaynağı olan Siyah Louisiana Ayısının nesli artık tehlikede değil

Çeviri: Elif Nisa ŞENCAN

Geçtiğimiz hafta, İçişleri Departmanı oyuncak ayılara ilham kaynağı olan Louisiana siyah ayısının Federal Devletin '*Nesli Tükenmekte ve Tehdit Altındaki Hayvanlar Listesi*'nden çıkarıldığını ilan etti.

1900'lerin başlarında bir Louisiana siyah ayısının Theodore Roosevelt ile talihsiz karşılaşmasından sonra Louisiana siyah ayısı üne kavuştu çünkü çok sevilen doldurulmuş oyuncak ayılar bu ayı türünden esinlenilerek üretilmişti. Ancak sonraki yıllarda oyuncak ayıların sayısı artarken Louisiana siyah ayısının sayısı oldukça azaldı. 1992 yılı itibarıyla popülasyon 150 ye kadar düştü. Şu anda sayıları 500 ila 750 civarında.

Sekreter Jewel: "Bugün burada toplanma nedenimiz Başkan Theodore Roosevelt'i çok mutlu ederdi. Savunucusu olduğu doğal çevreyi korumak ve doğaya karşı tedirgin edici eğilimlerin üzerine gitmek için *Ulusal Vahşi Yaşamı Koruma Sistemi* (National Wildlife Refuge System)ni kurdu. Özel ve halka açık arazilerde birçok

ortakla birlikte çalışmamız onun temsil ettiği doğayı koruma ahlakını somutlaştırmaktadır. Geçen baharda listeden çıkarma tasarısı duyurulduğunda söylediğim gibi *Nesli Tükenmekte Olan Türler Yasası* için Louisiana siyah ayısı bir başarı hikâyesi oldu."

Geri kazanma konusunda bu noktaya ulaşmak için Louisiana'daki bir çok çiftçi ve özel mülk sahibi de ayıların yaşam alanlarını iyileştirip korumada çok yardımcı oldular. Neticede ayıların yaşam

alanları nehir kıyılarındaki küçük parçalanmış ormanlarken, 750,000 dönümlük bir yaşam alanına ulaştı.

Oyuncak ayılar (Teddy Bears) doğuşlarını 1902'de avlanma gezisi için Mississippi'ye giden Theodore 'Teddy' Roosevelt'e borçludurlar. Avcı grubu tarafından yakalanmış olan Louisiana siyah ayısını (ki daha sonra yine de öldürülmüştür) vurmaya reddetti. Bu hareketi çok sportmence karşılandı ve ayıyla karşılaşmasını canlandıran karikatürler ortaya çıktı. Sonuç olarak da bir dükkân sahibi bu ayıdan ilham alarak ilk oyuncak ayıyı (Teddy Bear) yarattı.

Siyah Louisiana siyah ayısı, siyah ayıların bir alt türüdür. Hem et hem otla beslenirler, nehirlerin kenarındaki ormanlarda yaşarlar, bazıları yaklaşık 275 kiloya kadar ulaşır. Nesli tükenmekte olan türler listesinden çıkarılmış olsalar da avlanmaları Louisiana yasalarına göre hala yasaktır.

Kaynak:

<http://www.popsoci.com/bears-that-inspired-teddy-bears-are-no-longer-endangered>

Umberto Eco: Ortaçağ cinayet romanı *Gülün Adı* ile dünya çapında üne kavuşan yazar ve göstergebilimci

Kitabın oluşumu, birkaç yıl önce bir yayıncı ona polisiye roman yazma fikri ile geldiğinde başlamıştı. Bu teklifi reddetti ama hemen sonrasında *Gülün Adı* olacak olan romanını tasarlamaya başladı. "O gün eve döndüğümde, kurmaca ortaçağ rahiplerinin adlarının listesini yapmaya başladım. Daha sonra aniden aklımda zehirlenen rahibin imgesi beliriverdi. Her şey orada başladı, o tek imgede. Bu, karşı konulmaz bir dürtü haline geldi."

Eco onu "fazlaca bilimsel ve felsefi, fazlaca zor" bulanları "mazoşistler için" yazdığını söyleyerek umursamadı.

84 yaşında kanserden ölen Umberto Eco, *Gülün Adı* romanıyla 1980'de dünya çapında üne kavuştu. 40'dan fazla dilde 30 milyon satan, Sean Connery ve Christian Slater'ın başrollerinde oynadığı filme uyarlanan ortaçağ polisiyesinin temelini mesleki bilgisi oluşturdu.

Piedmont doğumlu yazar ve akademisyen İtalya'nın en ünlü kültür ihracatçısı ve romanlardan akademik kitaplara ve denemelere kadar uzanan çalışmalarıyla en meraklı kültür eleştirmeniydi. Muğlak ve sıradan olandan eşit ölçüde etkilenir, kitaplarında öykü, felsefi ve zihinsel uygulamalar iç içe bulunurdu. Ünlü eleştirmen Frank Kermode *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı* kitabına olan eleştirisinde, "Eco birçok insanın neredeyse insanlık dışı olarak kabul edeceği derecede polimat", diye yazmıştı.

Göstergebilim- işaretler ve iletişimde anlam araştırması- alanında ünlü bir uzman olduktan yıllar sonra manastırda geçen, kısmen tercüme edilmiş Latince alıntılar ve sembollerin doğası üzerine derin düşüncelerle donatılmış *Gülün Adı* kitabını yayımladı. Eco roman çalışmasının "ufuk açıcı bir düşünce tarafından yönlendirildiğini" söyledi: "Bir rahibi zehirliyormuşum gibi hissettim." Zehirlenmeyi araştıran papaza Baskerville William adını vererek edebiyatın en büyük dedektifi Sherlock Holmes'e selam yolladı.

Kitabın oluşumu, birkaç yıl önce bir yayıncı ona polisiye roman yazma fikri ile geldiğinde başlamıştı. Bu teklifi reddetti ama hemen sonrasında *Gülün Adı* olacak olan romanını tasarlamaya başladı. "O gün eve döndüğümde, kurmaca ortaçağ rahiplerinin adlarının listesini yapmaya başladım. Daha sonra aniden aklımda zehirlenen rahibin imgesi beliriverdi. Her şey orada başladı, o tek imgede. Bu, karşı konulmaz bir dürtü haline geldi."

Bu, sözde Baskerville William'a manastırda işlenen seri cinayetleri araştırırken uşağı yardım eden yaşlı papazın yeniden keşfedilmiş Latince el yazmasıydı. İçinde Aristo'nun şeytandan esinlendiği düşünülen kayıp bir çalışması da bulunan aldatmaca, entrika ve gizem dizisini barındırıyordu. "Doğaüstü atmosferi daha da güçlendirmek için sayı sembolizmi, simyevi sırlar, cevherlerin dili, pagan aşk büyüler, dilbilimsel bir Quasimodo ve Benedict kuralı tarafından düzenlenmiş bir hayatın mekanizması" diye yazdı *Washington Post* eleştirmeni Michael Dirda. "Sonuç, cinayet romanı ve Hristiyan gizeminin simyevi evliliği" dedi.

Eco, onu "fazlaca bilimsel ve felsefi, fazlaca zor" bulanları "mazoşistler için" yazdığını söyleyerek umursamadı.

Piedmont doğumlu yazar ve akademisyen İtalya'nın en ünlü kültür ihracatçısı ve romanlardan akademik kitaplara ve denemelere kadar uzanan çalışmalarıyla en meraklı kültür eleştirmeniydi.

Bülbülü Öldürmek'in yazarı Harper Lee 89 yaşında hayata gözlerini yumdu

Lee, geçen yıla kadar tek kitaplı bir edebiyat harikasıydı. Küçük kasaba avukatı Atticus Finch'in ırkçı grup tarafından tehdit edilen siyahi yerleşimcinin hayatını kurtarmak için verdiği mücadele hakkında olan 1961 tarihli kahramanlık anlatısı *Bülbülü Öldürmek*, dünyada 40 milyondan fazla sattı ve Lee'ye Pulitzer ödülünü kazandırdı.

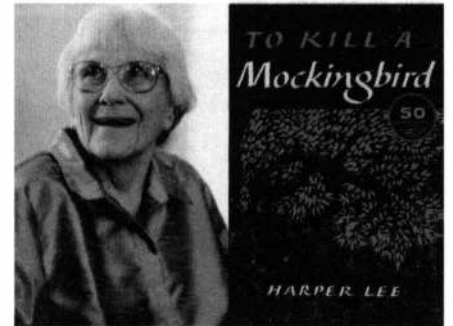
1 961 tarihli *Bülbülü Öldürmek* romanı ulusal bir kurum ve Amerika'nın güneydoğu eyaletlerindeki ırksal sorunları tanımlayıcı bir metin olan Harper Lee, 89 yaşında hayatını kaybetti.

Lee, ya da yakınları tarafından bilinen adıyla Nelle, birkaç yıldır Monroeville, Alabama'da -ünlü kitabındaki kurmaca Maycomb'un olduğu yer- büyüdüğü evin 1 milden daha az uzağında bulunan bir huzurevinde yaşıyordu. Şehrin Belediye Başkanı Mike Kennedy yazarın ölümünü doğruladı.

Lee, geçen yıla kadar tek kitaplı bir edebiyat harikasıydı. Küçük kasaba avukatı Atticus Finch'in ırkçı grup tarafından tehdit edilen siyahi yerleşimcinin hayatını kurtarmak için verdiği mücadele hakkında olan 1961 tarihli kahramanlık anlatısı *Bülbülü Öldürmek*, dünyada 40 milyondan fazla sattı ve Lee'ye Pulitzer ödülünü kazandırdı. George W. Bush 2007'de onu başkanlık özgürlük madalyasıyla ödüllendirdi.

Ancak *Bülbülü Öldürmek*'in basıldığı andan, yıldızının parladığı ana kadar, yazar sürekli olarak kamuoyundan kaçtı ve başka kitaplar çıkarmaya niyeti olmadığı hususunda ısrar etti. Bu gönüllü kaç-göç epey bir münakaşanın arasında, bir yıl önce *Go Set a Watchman** adıyla Temmuz 2015'de basılan bir romanının bulunduğu açıklandığında aniden son buldu.

Lee'nin kız kardeşi Alice ile birlikte yıllarca yaşadığı ev Cuma günü sessiz ve boştu. Evin içi onun orada yaşadığı zamanlardan beri değişmemiş gözükü-

"Bülbülü Öldürmek" Harper Lee

1961 tarihli romanı 20. yüzyıl edebiyatını ve Amerika'nın güneyindeki ırksal sorunları tanımlayıcı bir metin olan yazar, Monroeville, Alabama'da hayata gözlerini yumdu.

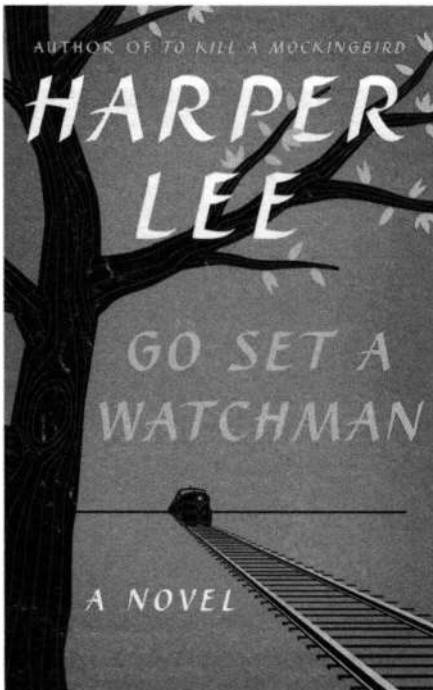
yordu - antika mobilyaların üzeri kitaplar, teyp kasetleri ve hediye sepetleriyle yığılıydı.

40 yıllık komşusu Sue Sellers, Lee'nin sessizliği sevdiğini söyledi. "O çok özel bir insandı" dedi, "tüm istediği mahremiyetti ama buna pek kavuşamadı. Her zaman peşinde birileri vardı."

Son yıllarda Lee'nin sağlığı kötüleşmişti. Seller, Lee ile en son zaman geçirdiklerinde birlikte kahvaltıya gittiklerini söyledi. "Eve giderken bütün yolu kocaman arabasını dönüş şeridinde sürerek gitti" dedi. "Göremiyordu. Ölesiye korkmuştum."

Onu en son birkaç ay önce Meadows huzurevinde görmüştü. Sellers ona çiçekler götürmüştü. "Sadece bağırdı: 'Göremiyorum! Duyamıyorum!' dedi Sellers. 'Ben de ona sadece hoşça kal dedim.'"

Lee, 1926 yılında Monroeville'de doğdu ve ırkçılığın gerilimleriyle büyüdü. Çocukluğunda yazlarını her yıl komşu eve kalmaya gelen ve daha sonra onu Holcomb, Kansas'a 1966 yılındaki çığır açan polisiyesi "Soğukkanlılıkla"yı araştırmasına yardım etmesi için davet eden, bir başka gelecek vadeden yazar Truman Capote ile geçirdi.

"Tespîh Ağacının Gölgesinde"

Yazarın ölümünün duyurulmasıyla birlikte dakikalar içerisinde övgüler yağmaya başladı. Yayıncı temsilcisi Andrew Nurnberg bir açıklamasında: "Mükemmel bir yazar, mükemmel bir arkadaş ve bütünlük ışığını kaybettik" dedi.

Capote'nin *Bülbülü Öldürmek*'de can verdiği genç delikanlı Dill ile birlikte birinci şahıs anlatıcı Scout, açıkça Lee'nin kendi çocukluğundan model alınmıştı.

Lee, avukat Amasa Coleman Lee ve Frances Finch Lee'nin en küçük çocuğuydu. Babasının model olduğu, beyaz bir kadına tecavüz etmekle suçlanan siyahi Tom Robinson'u temsil etmek için mücadele veren Atticus Finch'in mahkemedeki yürekli ağırbaşlılığı romanın etik omurgasını oluşturur.

Geçen yıl yayımlanan *Go Set a Watchman*, romanın şaşkına dönmüş hayranlarını Finch karakterini tekrar değerlendirmeye zorladı. Aslında *Bülbülü Öldürmek*'in yayınevi tarafından reddedilen ilk taslağı olan bu romanın bir yerinde "Arabalar dolusu zenciye okullarımızda, kiliselerimizde ve tiyatrolarımızda istiyor musunuz?" diyen Finch, güneyin Jim Crow yasalarının destekçisi olarak resmedilmişti.

Yazarın ölümünün duyurulmasıyla birlikte dakikalar içerisinde övgüler yağmaya başladı. Yayıncı temsilcisi Andrew Nurnberg bir açıklamasında "Mükemmel bir yazar, mükemmel bir arkadaş ve bütünlük ışığını kaybettik" dedi.

"Nelle'i geçtiğimiz şu birkaç yıldır tanıyor olmak sadece bir memnuniyet ifadesi değil, aynı zamanda olağanüstü bir ayrıcalıktır. Onu daha altı hafta önce gördüğümde hayat dolu, akli ve hınzır zekâsı her zamanki gibi keskindi. Thomas More'dan alıntı yapıyor ve beni Tudor tarihi konusunda hizaya getiriyordu" diye ekledi.

HarperCollins US'deki yayıncısı Michael Morrison: "Dünya Harper Lee'nin muhteşem bir yazar olduğunu biliyor fakat çoğunun bilmediği, o, muazzam derecede neşeli, alçak gönüllü ve kibar, olağanüstü bir kadındı. Hayatını kendi istediği gibi -mahremiyet içinde- kitaplarla ve onu seven insanlarla çevrili bir şekilde yaşadı" dedi.

Lee'nin evinin de bulunduğu, *Bülbülü Öldürmek*'in basımı öncesinde insan hakları konusunda şiddetli, büyük değişimlerin merkezi olan Alabama'da edebiyat uzmanları, romanın beyaz Alabamalıların yerleşik sanılarını değiştirme gücü üzerine düşündü. Her yıl Harper Lee edebi mükemmellik ödülünü veren Alabama Yazarlar Forumu'nun başkanı Jacqueline Trimble, kitabın bölgenin beyaz yerleşimcileri üzerinde büyük bir etkisi olduğunu söyledi.

"O, insan hakları çağının politikaları üzerinde etkili olmayı başardı ve onları insancıl yaptı. İnsanlara bunun sadece meseleler hakkında değil, onların komşuları, arkadaşları, tanıdıkları bir kişi hakkında olduğunu gösterdi" dedi Trimble.

Apple'ın CEO'su Tim Cook, *Bülbülü Öldürmek*'den bir alıntı tweetledi: "Çoğunluk egemenliğine itaat etmeyen tek şey insanın vicdanıdır."

* Eserin Türkçe çevirisi "Tespîh Ağacının Gölgesinde" adıyla yayımlanmıştır.

Kaynak:

http://www.theguardian.com/books/2016/feb/19/harper-lee-author-to-kill-a-mockingbird-dies-alabama?CMP=share_btn_fb. 19 Şubat 2016.

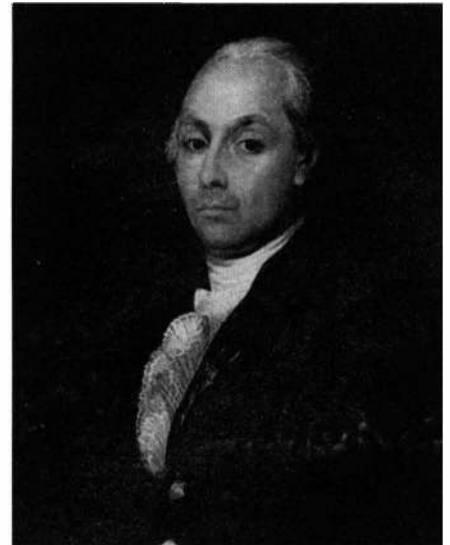
Aleksandr Nikolayeviç Radişçev ve Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat*

Radişçev'in düşüncelerinin ana çizgilerini özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasından ziyade onun hakça dağıtılmasını isteyen köylülerin beklentileri oluşturur. Rusya'nın ilk vatansever devrimci aydını sıfatıyla Radişçev, aslında 1860'ların devrimci demokratlarının habercisidir. Engels bir yüz yıl sonra 1893'te Radişçev'in sözlerini hatırlatacaktır: "Biz insanlar, aşırı acılara maruz kalmadığımız sürece eylem sürecini gerçekleştirme cesaretini bir türlü kendimizde bulamıyoruz"

İlk Rus devrimcisi sayılan Aleksandr Nikolayeviç Radişçev, 20 (31) Ağustos 1749 tarihinde Saratov eyaletine bağlı Kuznetsk kasabasının Ablyazovo köyünde bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya gelir. Anne ve babası yöredeki soyluların aksine hem iyi bir eğitim almış, hem de insancıl kişilerdi. Nitekim Radişçev ailesinin köylüleri efendilerinin kendilerine iyi davranmasının değerini bilmişler ve Rusya'daki Pugaçev Ayaklanması sırasında ailenin bazı üyelerini ormanda saklamışlardır. Radişçevlerin köylülerine hümanistçe yaklaşımlarının tersine Zubov adındaki bir toprak sahibinin köylülerini özel tutukevinde zincire bağlı olarak tuttuğu ve onları sığırlar gibi yalaktan yemeye zorladığına dair bilgilere rastlanır.(1)

Radişçev, yedi yaşındayken Moskova'ya götürülür ve anne tarafından akrabaları olan yeni açılan Moskova Üniversitesi rektörü M.F. Argamakov'un evine yerleştirilir. 1762 yılında o dönemde soylu çocuklarının gittiği askeri bir okul olan Pajeskiy Korpus'a** yazdırılır. Orada iyi bir eğitim alan Radişçev, Çariçe II. Katerina'nın maiyeti sıfatıyla saraydaki yerini alır. Ardından ülkenin iyi eğitim almış hukukçulara ihtiyacı olduğu gerekçesiyle bir grup arkadaşıyla birlikte Almanya'ya

Leipzig Üniversitesi'ne gönderilir. Eğitim gördüğü beş yıl içerisinde (1766-1771) yalnızca hukuk değil, tıp, tabii bilimler, edebiyat ve yabancı dil dersleri de alır. Hatta diğer Rus öğrenciler ile birlikte kendi isteğiyle Alman ahlakçı yazar Christian Fürchtegott Gellert'in felsefe, fizyoloji ile ilgili derslerini takip eder. Gençleri o dönemde özellikle Fransız filozofu Helvétius'un *Akla Dair (De l'esprit)* kitabı çok etkiler. Ancak yazarın oluşmakta olan

Aleksandr Nikolayeviç Radişçev, 20 (31) Ağustos 1749 tarihinde Saratov eyaletine bağlı Kuznetsk kasabasının Ablyazovo köyünde bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya gelir.

Sadece öğrenmenin yetmediği, öğrenilen bilgileri uygulama ve kişinin çalışmalarında sağlam ahlaki ilkelere dayanması gerektiği bilinci onda daha Leipzig'te oluşur.

Radişçev, milleti birbirine bağlayıcı yasalarla ve vatandaşlık görevleriyle bağlanmış insanlar topluluğu olarak algılar ve hukuksal bir vatanın tanımını yapmaya çalışır.

dünya görüşünün asıl kaynağını hayatın kendisi, yani Radişçev'in terminolojisiyle "şartlar" oluşturur. Sadece öğrenmenin yetmediği, öğrenilen bilgileri uygulama ve kişinin çalışmalarında sağlam ahlaki ilkelere dayanması gerektiği bilinci onda daha Leipzig'te oluşur ve oradaki öğrenciler arasında yaşça en büyük olan gençlerin önderi Uşakov'un vasiyetini ömrü boyunca uygular: "İyi (mutlu) olmak için kurallar edinmek, korkmadan ölmek için düşüncelerinde sabit olmak (kararlı olmak) gerektiğini unutma".(2)

J.J.Rousseau, G.B. de Mably, D.Diderot, C.A. Helvétius, J.G. Herder gibi 18. yüzyıl yazar ve filozoflarından etkilenen Radişçev'in ilk edebi çalışmalarından biri Mably'nin *Yunan Tarihi Üzerine Gözlemler (Observations sur l'histoire de la Grèce)* adlı kitabının çevirisidir. Radişçev, çeviriye metnin bağımsızlığını ve düşüncelerinin siyasi sivriliğini göstermek istemesine kendine özgü notlar ekler. Notların bir yerinde mutlakiyet sözcüğünden yola çıkılarak Rousseau'nun bu sözcüğü insan doğasına aykırı bir yönetim biçimi olarak nitelendirdiği ve kanunların egemenliğinde yaşamayı, yapmak zorunda olduğu için değil, faydalı olduğu için düşünülmesi gerektiğine benzer bir şekilde Radişçev şöyle der: "Hükümdarın yanlış yönetimi halka, suçlular üzerinde olduğu gibi hükümdarın da üzerinde yargı hakkını kanunen tanıır".(3) Radişçev'e göre mutlakiyet, insan doğasına ters düşen bir sistemdir ve yönetici, halk topluluğunun bir üyesi, başındaki kişi olmaktan başka bir şey değildir. Yine ona göre insanlar herhangi bir hiyerarşik baskı ile karşılaşmadan önce, yani toplum olmadan önce tek başlarına birer varlıktılar; daha sonra milletleri oluştur-

dular ve toplum durumuna geçtiler. Hatta Radişçev, daha da ileri giderek milleti birbirine bağlayıcı yasalarla ve vatandaşlık görevleriyle bağlanmış insanlar topluluğu olarak algılar*** ve hukuksal bir vatanın tanımını yapmaya çalışır. *Vatanın Bir Evladı Olmanın Ne Anlama Geldiğine Dair Sohbetler (Beseda o tom, çto yest sin oteçestva)* başlıklı denemesi bu anlayışın bir ürünüdür. Burada vatandaşlık hak ve özgürlüklerinden yararlanabilen bireyin vatanın gerçek evladı sayılabileceğini ileri sürer. Vatanın gerçek sahibi, suçunu zorlamayla itiraf eden bir köle değil, ahlaki prensipleriyle hareket eden özgür bir kişi olmalıdır. Köylüler, kölelik boyunduruğundan kurtulmadıkları sürece vatanın gerçek evladı sayılamazlar, hatta halk bile sayılamazlar. Vatanın gerçek evladı sayılabilmek için yalnızca vatandaşlık hak ve özgürlüklerine sahip çıkmak değil, vatandaş olarak üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek ve erdemli olduğunu gösterebilmek de aynı ölçüde büyük önem taşır. Toplumun iyiliği, güzelliği adına hiçbir katkı sağlamayan ve yasalara saygılı olmayan birey, vatanın evladı da olamaz. Vatanın gerçek evladı ancak özgür bir insan olabilir. Bir başka deyişle dönem Rusya'sında toprak kölesi olan köylülerin vatansever olabilmeleri için özgür olmaları gerekir.

Bilindiği gibi Aydınlanma kavramı feodalizm karşıtı, özgür düşünen "akıl" ve "insan doğası" gibi niteliklerin geleneksellikten, boş inançlardan ve körü körüne itaatden daha üstün sayıldığı/tutulduğu bir ideolojinin adı olarak kullanılmıştır. Aydınlanmacıların radikal kanadının ana çizgileri Engels'in "hukukçu dünya görüşü" ile özetlenebilir iken, Rousseau gibi Radişçev de ahlakın tamamıyla akıllaştırılması tezine karşı çıkarak toplum ahlakının temel direğinin gelenek, yasanın

Radişçev'e göre mutlakiyet, insan doğasına ters düşen bir sistemdir.

ise "duygusuz bir Tanrı" olduğunu ileri sürer ve toplum felsefesinde hukukçu dünya görüşünün "doğal hukuk", "toplum sözleşmesi" gibi temel kavramlarını benimser. Bu bağlamda Radişçev'de hukuk, doğal ve medeni hukuk şeklinde kendini gösterir. Doğal hukuk adı üzerinde kişinin doğuştan sahip olageldiği kendi kendini yönetme hakları, yani yazısız hukuktur. Medeni hukuk ise yazılı yasalardır, yani bireyin kendi güvenliği ve herkesin iyiliği adına doğuştan getirdiği özgürlüğün bir bölümünden vazgeçmesi demek olan toplum sözleşmesiyle oluşturulan hukuktur. Tiranlık, hükümdarın keyfi iradesine dayandığı ve yasaların üzerinde olduğu için son derece kötü bir siyasi sistemdir. Ancak keyfi idarenin karşısına hukuk devletini koymak yeterli değildir, bu hukuk devleti içerisinde yani medeni hukukta çıkarılan yasaların doğal hukuka ters düşmemesi ve halkın, milletin rızasının olması da bir o kadar önem taşımaktadır.

İdeal bir hükümdar sorunu Aydınlanma döneminin önemli meselelerinden biridir. Yeni toplumsal yaşamın düzensizliği ve çelişkileri karşısında dünyanın adil ve hikmetli bir monarşi idaresi yönünde iyileşme göstereceği umudu içerisindeki dönem Rusya'sında I. Petro, faaliyetleri ve tarzıyla mutlakiyet yanlılarının idealleştirdiği bir hükümdar olagelmıştır. Nitekim I.Petro, Radişçev'in *Tobolsk'ta Yaşayan Arkadaşa Mektup (Pismo k drugu, jitelstvuyuşçemu v Tobolske)* eserinde kendini gösterir. Radişçev, Petro'nun kişi özgürlüğüne daha fazla ehemmiyet vermiş ve bununla ilgili kurumları kurmuş olsa daha büyük bir övgüyü hak etmiş olacağına inanır. Yine de I. Petro'nun diğer çarlara göre yetkilerini sınırlayan bir hükümdar olduğunu söylemekten çekinmez.

Düşüncenin laikleşmesi 18. yüzyıl Rusya'sında hızla gelişir ve siyasi kökten dinciliği savunanların torunları artık laik radikalizmden yana bir tutum sergilerler. Doğal kanunu savunan, yani ahlaki ve toplumsal konuların önemini diğerlerinden daha üstün tutan ve hatta temellendiren ilk kişi sayabileceğimiz Radişçev'in Rusya'daki sosyo-politik düşünce dünyasında rolü büyüktür. Ona göre akıl

çağında vatandaşını köle olarak tutmak utanç vericidir. Çünkü kölelik devlete zarar verir, siyasi bir isyana yol açabilir, hatta özgür olmayanlar rahat çalışamayacakları için ülkenin ekonomik gelişimine bile set vurabilir ve tüm bunlar Rusya'yı daha da büyük bir felakete sürükler. Dolayısıyla 1770 yılının sonundan itibaren "kişisel özgürlük" meselesi toprak köleliğinin hüküm sürdüğü Rusya'da siyasi bir içerik kazanır. "Özgürlük" teması 1789'lu yılların başında Radişçev'in eserlerinin ana temasını oluşturur. Yazarın daha sonradan *Moskova'dan Petersburg'a Seyahat*'e dahil ettiği *Özgürlük* kasidesi ise 1781-1783 yıllarına aittir:

"Ah, o göklerin hayırlı hediyesi,
Tüm büyük işlerin kaynağı,
Ah özgürlük, özgürlük paha biçilmez hediye,
İzin ver, köle sana şarkı söylesin".(4)

Bu kasideyle birlikte Rus toplumsal, siyasi düşünce ve edebiyat tarihinde yeni bir aşama kaydedilir ve ilk kez sanatsal bir eserde halk devriminin hukuki açıdan bir değerlendirilmesi yapılır. Bir başka deyişle "özgürlük" toprak kölesi Rusya'da siyasi güç düzenini simgeler:

"Köleliğin donuk tahtının durduğu
Engin yerler görüyoruz.
Orada şehrin iktidarlara barış içinde,
Çardaki tanrısallık sureti boşuna.
Çarın iktidarı inancı koruyor,
İktidar, çar inancını onaylıyor,
Birlik içinde toplumu eziyorlar".(5)

Dönem Rusya'sında yalnızca feodalizm ve mutlakyetçiliğe değil, Avrupa'daki kapitalizme ve burjuva düzenine karşı da bir tutum içerisinde olan Rus aydınlanmacıları toprak köleliği ve bu köleliğin kalıntılarıyla mücadeleye girişme çabası içindedirler. Bu amaçla dini ve felsefi ihtiyaçları kilisenin desteği olmadan karşılamaya çalışan adeta bir akım olarak ortaya çıkan Rus masonluğu(6), Rusya'nın aydınlanma çizgisinde önemli bir rol üstlenir; bir hümanizm okulu işlevi gören masonluk 18. yüzyıl Rusya'sının laikleşme sürecini hızlandırır ve ruhun-inancın-özgürce araştırılmasına imkân verir. Batı'nın dini-felsefi edebiyatı ile tanıştırmak için çaba gösteren Rus masonlarının ana temaları insanın gizli hayatı ve hayatın

Rus masonluğu, Rusya'nın aydınlanma çizgisinde önemli bir rol üstlenir; bir hümanizm okulu işlevi gören masonluk 18. yüzyıl Rusya'sının laikleşme sürecini hızlandırır ve ruhun-inancın- özgürce araştırılmasına imkân verir.

gizli anlamıdır. Bu mistik metafizik, resmi kilise doktrininden bağımsız olduğu için dikkat çekicidir. Rus masonluğunun düşüncesine göre akılla birlikte yürütülmeyen iman var olmanın mistik boyutunu kavrayamaz ve batıl inanca dönüşür. Bu noktada bilimin ve mistik bilginin karşılıklı ilişkisi için gerekli olan özgürlük devreye girer. Mason locası üyelerinden Nikolay İvanoviç Novikov'un 1777-1779 yılları arasında çıkarttığı *Utrennyy Sveťte* yer alan bir makalede Rousseau'nun doktrinlerinin manasızlığı gösterilir ve aydınlanmanın insanların ahlaklarını bozduğu iddiası reddedilir. Tersinden okunduğunda N.İ. Novikov'un "ahlaki inancı olmayan aydınlanma, kendi içinde zehir oluşturur" sözüyle hümanist duyguların yükselişi dikkat çeker. Kültürleşme ve aydınlanma yolunda kullanılan motif gnostiktir ve ahlaki olgunlaşmayı sağlayabilmek için doğru bir biçimde aydınlanmak gerektiği gerçeği vurgulanır.(7)

Radişçev'in Leipzig'te birlikte olduğu arkadaşı A.M. Kutuzov, 1780'li yıllarda Novikov'un mason topluluğuna Radişçev'i de çekmeye çalışır. Radişçev, *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat (Puteshestvie iz Peterburga v Moskvu)* eserinin daha ilk satırlarında arkadaşına "birçok konuda düşüncelerim seninkinden farklı olmasına rağmen, kalbin benimkiyle aynı atıyor ve sen benim dostumsun"(8) sözlerini sarf eder. Bu "akılcı farklı, kalpçe yakın" olma Kutuzov'un mektubunda ise "farklılık bizim kalplerimizde değil, kafalarımızdaydı" şeklinde ifade edilir. Kutuzov'un kabul ettiği düşünceler Radiş-

çev'in düşüncelerine ters düşmektedir. Radişçev, bireyi toplumu değiştirmeye çalışan insanlar olarak görür ve bu noktada onlara katılır, ancak seçtikleri yolu yanlış olarak değerlendirir. Bu nedenle bir yandan "birçok noktada düşüncelerim seninkinden farklı olsa da kalbimiz bir atıyor" sözleriyle değişimi destekleyen arkadaşına katıldığını belirtmiş, diğer yandan ise ünlü eserini arkadaşına ithaf ederek pek çok noktada masonlarla düşüncelerinin ters düştüğünü vurgulamış ve kendi düşünceleriyle onlarınkini kasıtlı olarak karşı karşıya getirmiştir.(9)

Sovyet araştırmacı G. A. Gukovski, dönemin masonlarını ve masonluk faaliyetleri ile ilgili şunları yazar: "Onlar-masonlar-, mistik görünümleriyle inanan ve mutlu insanların yaşadığı mükemmel bir ülke ütopyası kurdular, bu insanlar mason dinine uygun kanunlar çerçevesinde kutsal insanlar tarafından yönetiliyorlardı; bürokratların, polislerin, ileri gelen kişilerin ve yöneticilerin keyfi davranışları ve ahlaksızlıkları olmadan yönetiliyorlardı. Masonlar, kitaplarında bu ütopyayı kendilerine ait bir program şeklinde vaaz ederler: Ülkelerinde yoksulluk olmayacak, kıralık işçiler, köleler, vergiler olmayacak, herkes öğrenim görebilecek, barış içinde ve ulvi bir şekilde yaşanacak. Bunun için herkesin mason olması ve kötülüklerden temizlenmesi gerekir. Geleceğin mason cennetinde kilise, kanunlar olmayacak, herkesin istediği gibi Tanrı'ya inanma özgürlüğü ve iyi insanlara sahip özgür bir birlik olacak".(10)

18. yüzyıl Rusya'sında aydınlanma ve laikleşme süreci hızlanmıştır.

İnsanlık tarihinde toplumsal değişim ve sınıf çatışmaları çağı olarak yerini alan 18. yüzyıl Avrupa'sında çok sayıda halk ayaklanmaları ortaya çıkmış ve feodal sistemi yok etmeyi amaçlayan devrimlerin zamanı geldiğinin sinyalleri verilmiştir. Rusya'da da 18. yüzyılın ikinci yarısında kendini gösteren irili ufaklı ayaklanmalar neticesinde kölelik sistemi kaldırılmayacak****, ancak çarlık ve toprak köleliğine ciddi bir darbe indirilecektir.

Özgürlüğü terennüm eden bir köle, zulmün üstesinden gelebilmeli, köle olmayı bırakıp intikam alma hırslarında olan geleceğin devrimcisine dönüşebilmelidir. Bu noktada Radışçev, halk ayaklanmasını onaylar; zorba hükümdar ve çarın idamına karar veren adaleti selamlar. Bu "adilce" öç alma düşüncesi yazarın isyankar kasidesi *Fyodor Vasilyeviç Uşakov'un Yaşamı*(*Jitie Fyodora Vasilyeviça Uşakova*)nda kendini gösterir. Uşakov, Radışçev ile birlikte Leipzig'te öğrenim görmüş ve genç yaşta orada ölmüştür. Eserin kahramanı tıpkı *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat*'in kahramanı gibi seyyahdır ve ona ilham veren güç, Hristiyanlık öğretisi değil, toplumsal adalete duyulan istek ve inançtır. Savaşçı-devrimci kişiliğin betimlendiği Uşakov karakteri, fikirdaşlarına ölüme hazır olmaları çağrısında bulunur. Radışçev, aslında o dönemdeki çalışmalarında öncelikle devrimcilikten söz etmez. Kahramanca

yapılan intiharı gaddar yöneticilere teslim olmak yerine ölüme hazır olma biçiminde açıklar ve *Fyodor Vasilyeviç Uşakov'un Yaşamı*'nda yer alan intiharı devrimci kahramanlıktan söz edemediği için kullandığını okuyucuya açıkça hissettirir; materyalist görüşünü "ölümsüz ruh" temasıyla ortaya koyar. İnsan ile kozmos aynı oluşturuçulardandır. Bundan dolayı Radışçev'e göre "insan ölümden sonra tamamıyla yok olur düşüncesi yanlıştır; doğada ölüm yoktur, yalnızca tahrip olma vardır" Hollandalı filozof Spinoza gibi, Radışçev de ruhun ölümsüz olduğunu, ölümden sonra başka bir şekle girdiğini ileri sürer. Nitekim *İnsan, İnsanın Ölümlülüğü ve Ölümsüzlüğü Üzerine (O çeloveke, o yego smertnosti i bessmertii)* başlıklı denemesinde kendi ontoloji anlayışında materyalizmin "şeyler bizim onlar hakkındaki bilgilerimizden bağımsız olarak vardır; biz onları bilmesek de vardır" savını hareket noktası yapar. Epistemoloji anlayışında akıldan duyulardan önce var olan hiçbir şey, hiçbir düşünce yoktur diyerek sensüalist bir tutum sergiler. Ona göre doğada hiçbir şey yok olmaz, yalnızca daha küçük parçalara ayrılır. Ölümden sonra insanın fiziksel kalıntıları öteki maddeler arasında karışıp giderken tinsel ögesi tüm dünyayı canlı tutan bir evren tinine karışır. İnsanın bireysel ruhu ölümlüdür, evrensel düzeyde varlık kazanan tinsel öge anlamındaki tin ise sonsuz bir yaşama sahiptir. Radışçev, doğa şekillerinin kendi kendilerine yeterliliği, kendiliğinden türemişliği düşüncesini temellendirmeye çalışır. Ona göre canlı madde bölünebilir ve başka maddelerde tekrar hayat bulur. Bütün canlılar arasında yalnızca insanın aklını, dilini, kendini ve şartlarını geliştirme gibi özellikleri söz konusudur. Akıl, beyin denen maddenin bir ürünüdür. İnsan ruhu ise maddiyata ait bir olgudur. Ruh, madde dünyasını bir süreç olarak akıl dünyasıyla birleştirir. Bu noktada "ruh" ve "maddenin" karşıtlığını savunulara karşı çıkar.(11)

1790 yılının Mayıs ayında Radışçev'in ev yapımı tipografisiyle basılan *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* kitabı yaklaşık altı yüz elli nüsha basımla satışa çıkar. Kitap, insanın insan üzerindeki zulmüne dayanan tüm sistemleri reddeder, özgürlüğe giden yolu-halk

İnsan ile kozmos aynı oluşturuçulardır. Bundan dolayı Radışçev'e göre "insan ölümden sonra tamamıyla yok olur" düşüncesi yanlıştır.

isyancısını gösterir. Kısa bir süre sonra Rus toplumunda kitaptan söz edilmeye başlanır ve sonunda Çariçe Katerina'nın da kitaptan haberi olur. II. Katerina, kendi ifadesiyle bu "haddini bilmez" eseri okur. Radışçev için, "çarları giyotinle korkutuyor", "Fransız zehiri saçıyor", "köylünün isyan edeceğini umuyor" tarzında sözler sarf eder. Eserin basıldığı tarih Rusya'da Pugaçev isyanının kötü anılarının henüz silinmediği ve Fransız devriminin alevlendiği döneme denk düşmektedir. 30 Haziran'da Katerina'nın emriyle soruşturma açılır. Dönemin ünlü soruşturma amiri "kamçı ile vuran" adam olarak ünlenen Şişkovski'nin sorularına Radışçev, görünüşte pişmanlık duygusunu ifade etse bile ana düşüncesinden vazgeçmeyerek cevap verir. Köylüler arasında isyan çıkartmayı teşvik ettiği ile ilgili bir soruya "halkımız kitap okumaz" şeklinde cevap verir. Mahkeme, Radışçev'i ilkin idam cezasına çarptırır. 4 Eylül 1790 İsveç ile barış münasebetinin ardından idam cezası Petersburg'tan yaklaşık yedi bin verst uzaklıktaki Sibirya'ya İlimsk Adası'na sürgüne dönüşür. Yaşadıkları Radışçev'i yıkmaz ve sürgün yolunda şu satırları kaleme alır:

"Bilmek istiyorsun: kimim ben? Neyim Ben? Nereye gidiyorum?Eskiden ne isem sonsuza dek öyle kalacağım:

Bir hayvan, bir ağaç, bir köle değil, ama bir insanım (...).(12)

Radışçev'in yolculuğu bir yıl dört ay sürer; yani 9 Eylül 1790 tarihinde Petersburg'tan çıkılır ve 4 Ocak 1792 tarihinde İlimsk'e varılır.

Rus yazarı A. İ. Herzen, o dönem Rusya'daki siyasi durumu Radışçev

İnsan, İnsanın Ölümlülüğü ve Ölümsüzlüğü Üzerine başlıklı denemesinde kendi ontoloji anlayışında materyalizmin "şeyler bizim onlar hakkındaki bilgilerimizden bağımsız olarak vardır; biz onları bilmesek de vardır" savını hareket noktası yapar.

üzerinden şu sözlerle aktarır: "Yakınmak, protesto etmek mümkün değil. Radişçev yeltendi. (...) hüznün, gözyaşı dolu kitabını yazdı. Acınacak durumdaki toprak kölelerini savunmak için sesini yükseltme cesaretini gösterdi. II.Katerina ise onun Pugaçev'den daha tehlikeli olduğunu söyleyip, onu Sibirya'ya sürgüne gönderdi".(13) Radişçev'in *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* kitabı 1858 yılında Herzen'in girişimiyle Londra'da, 1905 gibi geç bir tarihte ise Rusya'da yayımlanabilecektir.

Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat adlı eser, yayımlanır yayımlanmaz yakılmış, kitabın yakılmaktan kurtulan nüshalarını ise okuyabilmek için 18. yüzyılın sonunda bir saatliğine yirmi ruble ödemiştir. Bibliograf V. Anastasyeviç'in not defterinde "(...) bu kitap yüzünden Radişçev, kürek cezasına mahkum edildi; kitabın üzerinde, kenarlarda kırmızı kalemle yazılmış Katerina'nın el yazısıyla notlar vardı" yazısı dikkat çekicidir. *Seyahat*'in bu nüshasının üzerinde şu nota da rastlanır: "Gizli büroda bulunan bu nüsha için A. Puşkin iki yüz ruble ödedi".(14)

Radişçev, sürgündeyken Sibirya'nın ekonomisini, tarihini, halkının yaşamını yakından inceleme fırsatı bulur; kendi kimya laboratuvarını kurar; mineralojik geziler gerçekleştirir; bulunduğu yerde doktor bulunmadığı için kendi ifadesi ile yörenin "doktor ve cerrahı" olur; çocukları eğitir ve yazmaya devam eder.

Radişçev'in *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat*'ine İngiliz yazar Laurence Sterne'nin *Fransa ve İtalya'da Geçen Sentimental Bir Seyahat* (*A Sentimental*

A. İ. Herzen, o dönem Rusya'daki siyasi durumu Radişçev üzerinden aktarır: "Acınacak durumdaki toprak kölelerini savunmak için sesini yükseltme cesaretini gösterdi."

Radişçev, sürgündeyken Sibirya'nın ekonomisini, tarihini, halkının yaşamını, yakından inceleme fırsatı bulur; kendi kimya laboratuvarını kurar; bulunduğu yerde doktor bulunmadığı için kendi ifadesi ile yörenin "doktor ve cerrahı" olur; çocukları eğitir ve yazmaya devam eder.

Journey Through France and Italy) başlıklı eseri kaynak teşkil eder. Konuyla ilgili Radişçev şöyle der: "Gümrük işinde çalışırken ticari kitaplar arasında Raynal'ın Hindistan tarihiyle ilgili kitabını aldım. Kitabı okumaya 1780 ya da 1781 yılında başladım. Üslubunu beğendim. Tumturaklı üslubunu, cesur ifadelerini büyük bir zevkle okudum, kitabın kitlelerce okunduğunu görünce üslubunu taklit etmek istedim. *Seyahat*'in (Sterne) çevirisini okudum (eseri Almanca çevirisinden okur) ve aklıma onu takip etmek geldi".(15)

10 Temmuz 1790 tarihinde Radişçev'e hangi niyetle *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat*'i yazdığı sorulur. Radişçev, şöyle der: "Başlıca niyetim bu kitabın müellifi olarak bilinmek ve iyi bir ünden ziyade halka hizmet etmektir" Bir hafta sonra ise benzer bir şekilde şu açıklamayı yapar: "Yeryüzünde müellifler arasında ünlü olmak, bu şekilde yani esprili bir müellif olmanın dışında başka bir niyetim yoktu".(16)

Radişçev'in *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* eserinin seyahatname biçiminde yazılmış olması her türlü konunun -siyaset, sosyoloji, felsefe, hukuk, kadınların durumu, çocukların eğitimi vs.- ele alınmasına olanak verir. Adeta adalet savaşçısı işlevi gören kahramanların her türlü tehlikeyi göze alıp hüküm-

darlara karşı çıkarak amaçladıkları mutluluk kendileri için değil, halkın mutluluğu içindir. Kitabın başkahramanı kendi sınırından kopup Rus halkını temsil eden ve halkın devrim çabalarına destek olan bir soyludur. Kendini topluma adanmış seyahat eden bu soylunun "etrafıma baktım, kalbim insanlığın acılarıyla yaralandı" sözleri, diğer insanların acısını kendi acısıymış gibi hissettiğini gösterir. Kalbini insanların acılarına açan bu adamın hissettikleri topluma yönelik hislerdir. Seyyahın bu özelliğini hisseden Herzen'e göre "kalbi halkın acılarıyla yanıyor, arabacılarla, uşaklarla, askerlerle konuşuyor; her söz şiddete ve toprak köleliğine karşı nefret ve isyanla doludur".(17)

Seyyahın Petersburg'tan Moskova'ya yürüdüğü yol, aynı zamanda onu manevi olarak da olgunlaştıran bir yoldur. Seyyahın olgunlaşması, ahlaki yönden kendini bulması ve değerlerine sahip çıkmasındaki en önemli etken, yolda karşılaştığı ve yolun ilerlemesiyle hikaye edilenlerin merkezine oturan toprak köleleridir.

Seyahat'in epigrafı Trediakovski'nin Fénelon'un ünlü *Telemakhos'un Başından Geçenler- Tercüme-i Telemak* (*Les Aventures de Télémaque*) romanından uyarladığı *Telemahida* (2.cilt, 514. mısra) manzumesinden alınmıştır: "Canavar şişman, küstah, iri, yüz ağızlı ve havlamaya hazır" epigrafı doğrudan yerli canavar olarak kabul edilen çarlık yönetimine yöneliktir. *Telemakhos'un Başından Geçenler* kitabında kralların görev ve yetkilerine dair şu cümleler yer alır: "Kralın (...) insanlar üzerinde her türlü hakkı vardır, fakat kanunların da onun üzerinde her türlü hakkı vardır. (...) Tanrılar onu kendisine yarasın diye kral yapmadılar, onun kral olması halka hizmet etmesi içindir, bütün zamanını, bütün dikkatini, bütün sevgisini halka vakfetmeye mecburdur: nefisini ne kadar unuttur, kendini ne kadar halkın iyiliğine feda ederse krallığa o kadar layık olur".(18) Radişçev'in oğlu Pavel Aleksandroviç Fénelon'un kaderini babasının trajik kaderiyle bağdaştırır: "XIV. Louis, *Telemakhos*'u yasakladı, yönetime yöneltile imalardan dolayı suçlu bulundu ve onu yok etmek istediler. Ancak *Telemakhos*, şükürler olsun ki Hollanda'da yayımlanmıştı bile".(19)

Eleştirmen G.P. Makogenonko, *Seyahat* eğitim romanı kategorisine koyar ve eserin şu özelliklerinden söz eder: Radışçev'in *Seyahat* eğitici bir romandır. Seyyah, gerçek bir kahraman, düşünsel ve toplumsal ilişkileri irdeleyen öncü bir soylu, Rusya'nın değişimi için devrime inanan aydın bir kahramandır. Eser, ilginç temalar içerir ve eğitim romanı kimliğiyle yaşam bilinci, ahlaki ve insani karakterlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Makogenonko, yazar ile seyyah arasına bir sınır koyar ve seyyah tipini nesnelleştirir.

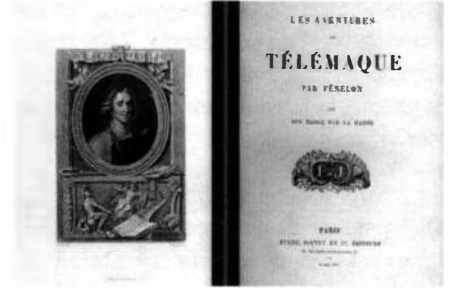
1786 yılında Petersburg'taki Gorniy Lisesi'nde *İmparator Hazretlerinin 1787 Yılında Rusya'nın Güneyine Yapmayı Planladığı Seyahat (Puteşestvie yego imperatorskogo veličestva v poludenniy kray Rossii, predriyom lemoe v 1787 godu)* başlıklı bir rehber-kitap basılır. Kitapta II. Katerina'nın konakladığı yerlerle ilgili kısa coğrafi ve tarihi bilgiler yer alır. Radışçev de kitabını benzer bir formatta hazırlar. Seyyahın konakladığı yerler, *Seyahat*'in bölüm adlarını oluşturur. II. Katerina'nın Rusya'nın güneyine yaptığı seyahat Radışçev'in Petersburg'tan Moskova'ya olan yolunu da kapsadığı için konaklama yerleri her iki kitapta da aynıdır. Bu durumu göz önünde bulunduran L.Ya. Barskov, şu sonuca varır: "Bu kılavuz-kitap Radışçev'e yazmayı düşündüğü kitaba sadece başlık fikri vermekle kalmamış, Potemkin'in hüküm sürdüğü güneye Katerina'nın yaptığı seyahatin parodisini yazma ve gösterişli soylulukla katı gerçekler arasındaki çelişkiyi ortaya çıkarma fikri de vermiştir.(20)

Radışçev'in *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* kitabı, dıştan seyahat, içten ise Rusya'daki toprak köleliği, mevcut düzen ve yazarın düşüncelerinin birleştiği edebi toplumsal-siyasi bir dene- medir aslında. Seyyahın gezileri eserdeki kompozisyonun çerçevesini oluşturur. Bu seyahatler Yu. Lotman'ın yazdığı gibi gerçek coğrafya haritası üzerindeki seyahatler değil, politik sistemler arasında düşüncelerin hayali bir harita üzerindeki seyahatleridir. Dolayısıyla eserin temelinde düşüncelerin seyahati yatmakta ve olaylar anektonik bir birleşimle karakterize edilmektedir. Kitapta tümüyle bir

düşünce seyahati söz konusudur; her bölüm belli bir toplumsal meseleye dayanır ve seyyahın duygu ve tecrübelerinin ayrıntılı bir analizi ile birleşen yazarın yorumlarından oluşur. Eser, seyyahın karakterinin yavaş yavaş gelişimi üzerine değil, eserin ana düşüncesinin kendini yavaş yavaş geliştirmesi üzerine kurgulanmıştır. *Seyahat*'in bölümlerine –ilk bölüm ve kısa bir bitişin dışında- Petersburg'tan Moskova'ya uzanan güzergah-taki posta istasyonlarının/gecelenen han-ların adları verilir. Yirmi altı bölümden on yedi bölümde olaylar seyyahın ağızından anlatılır, diğer dokuz bölümde anlatıcılar farklıdır. Birinci etap seyyahın "Spasskaya Polest" başlıklı bölümdeki rüyasından önce biter. Artık seyyah, yolun başındaki gibi değildir, tecrübeyle zenginleşir ve yönetimde her şeyin pek de sandığı gibi gitmediğini idrak eder. İkinci etapta seyyah, olayları olduğu gibi görmeyi öğrenir. Olayların merhametsizliğini ve keyfiliğini kendi gözleriyle gören seyyah, insanlığa seslenmek dışında bu olaylarla mücadele edecek başka bir çare bulamaz. Bu nedenle "Vişniy Voloçok" bölümünde seyyah, zalim toprak sahibinin çiftlik aletlerini tahrip etmeye köylüleri değil, soyluları çağırır. Seyahatin ikinci etabında seyyahın inançlarında bir evrim daha oluşur ve "Torjok" ve "Vidropusk" bölümlerinde çara olan inanç yıkılır. "Mednoye" bölümünden itibaren seyyahı toplumsal reformun tek yolu olan köylüyle halk devriminin gerekliliği konusunda kesin sonuca götürecek olan üçüncü etap başlar.

"Kresttsı" bölümünde soylunun yar-dımıyla soylu çocuklarının ideal eğitimi anlatılır. Soylu kişinin oğullarına öğüdü

Radışçev'in Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat kitabı, dıştan seyahat, içten ise Rusya'daki toprak köleliği, mevcut düzen ve yazarın düşüncelerinin birleştiği edebi, toplumsal-siyasi bir denemedir aslında.

Radışçev'in oğlu Pavel Aleksandroviç Fénelon'un kaderini babasının trajik kaderiyle bağdaştırır: "XIV. Louis, Telemakhos'u yasakladı, yönetime yöneltilen imalardan dolayı suçlu bulundu ve onu yok etmek istediler."

eski Rus çizgisi 'babanın oğluna nasi-hatını'-pritchaları***** hatırlatır. Çocukları dayanıklı ve cesur yetiştirmeye dair görüşlerin yer aldığı bu bölümde Rus hayatında yeni insan tipinin, mücadele ruhuna sahip devrimci yetiştirme meselesi ortaya konur. Radışçev'in başlıca eğitim sistemini oluşturan bu sitem masonların ve arkadaşı Kutuzov'un eğitim sistemine ters düşmektedir. Çünkü masonlar ve Kutuzov iyi insanlar yetiştirilirse altın dönemin yeniden başlayacağını düşünürler. Oysa Radışçev'e göre baskı üzerine kurulan bir toplumda tüm yetiştirme yetkinlikleri başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bilinen gerçek, kanunların, geleneklerin, adetlerin ve erdemlerin çelişkilerle dolu olduğudur. Dolayısıyla mükemmel olmayan bir toplumda insanlık ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmek son derece zordur. Şahsi erdemleri mükemmelleştirmek gerekir: "(...) kanun veya hükümdar veya başka bir güç seni yolundan ayırarak erdemlerinden vazgeçmene neden olursa, kararından vazgeçme"(21) denir. Erdem ve adalet zenginlikten, şereften, sağlıktan ve yaşamdanda daha üstün tutulur. Radışçev'in ahlak felsefesi insan eyleminin en yüce duygusu olan erdemi harekete geçirmektir. Dolayısıyla akla olduğu kadar yüreğe de önem verir.

"Hotilov" bölümü toprak sahiplerine topraklarını köylülere vermek için yapılan bir çağrı değil, soylu aydınların mücadelelerini halka adanmaları konusunda yapılan bir çağrıdır. Bu bölüm Çernişevski'nin "Russkiy çelovek na rendez vous" makalesini çağırır. Çernişevski, makalede şöyle der: "Mahkemeye kadar gelmeden düşmanla uzlaşmaya bak, yoksa düşmanın seni mahkemeye verir ve sen hapishaneye girersin, tüm borçlarını öde-

meden de oradan çıkamazsın".(22) Makalede Çernişevski, toprak sahiplerine köylülerle uzlaşmaları için değil, soylu aydınlarla halk isyanlarında yer almaları için çağrı yapmaktadır.

"Tver" bölümüne dâhil edilen "Özgürlük" kasidesindeki pek çok fikir eserde ortaya çıkan devrimci düşünceleri tekrarlar. Radişçev, "Tver" bölümünde sansür konusunu, yönetimin ortaya çıkan memnuniyetsizliği bastırmaya yardımcı olacak bir önlem şeklinde inceler. Ona göre yasak yayınların amacı halkın sürekli olarak cahil kalması içindir. Sansürün yok edilmesinin gerekliliğine değinen yazar, Rusya'da monarşiyi yok etmeden ifade özgürlüğünün mümkün olamayacağını yineler. Bu bakımdan basın özgürlüğü kölelik sisteminde devlete karşı yürütülmesi gereken siyasi ve toplumsal mücadelenin bir parçasıdır. İnsanın doğal hakları arasında sayılan vicdan özgürlüğüne "Torjok" bölümünde değinilir ve ardından düşünme özgürlüğü ve sansür konusuna tekrar yer verilir: Konuyla ilgili olarak "Torjok" bölümü cesurca ve alaylı bir ifadeyle şu sözlerle tamamlanır: "O, bir çar'dı. Çar kafasında değil de hangi kafada bunca kalın kafalılık/akılsızlık bulunabileceğini söyler misin? "Rusya'da. Rusya'da sansüre ne olduğunu başka bir zaman öğrenirsiniz. Şimdi posta adlarına sansür konmadan aceleyle yola koyulalım" (23) Hatırlanacağı üzere Rusya'da 18. yüzyılın sonunda sansür komitesinin izin vermediği edebi eserleri tıpkı Radişçev'in *Seyahat*'inde olduğu gibi yazarın bizzat kendisinin bastırması "samizdat"-kendi kendine yayımlama- söz konusuydu.

Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat'in "Lyubani" bölümü diyalog, fikir beyanı, vaaz, itiraf gibi çeşitli tarzları bir arada barındırır. İki ana çizginin kesiştiği bölümde kölelik sisteminin iç yüzünün yanında halk, devlet sistemine karşı isyana davet edilir, bireyin baskıya karşı çıkmasının en doğal hakkı olduğu savunulur. Bu bölüm *Seyahat*'te röportaj türünün başlangıcının bir belirtisidir ve burada köle köylünün sefil hali açıkça gözler önüne serilir. Köylünün kanun karşısında hiçbir hakkı olmadığı, seyyahla köylünün konuşmasından yazarın sesinin köylününkiyle tamamen aynı perde-

Radişçev'e göre baskı üzerine kurulan bir toplumda tüm yetiştirme yetkinlikleri başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bilinen gerçek, kanunların, geleneklerin, adetlerin ve erdemlerin çelişkilerle dolu olduğudur.

den olduğu hissedilir. Seyyah, devlete ait köylüyle çiftlik köylülerini kıyaslar: "Her ikisi de köyde yaşar, ama birinin ödeyeceği (haraç) bellidir, diğeri ise efendisinin istediği miktarı ödemeye hazır olmalıdır. Biri mahkemede eşittir, diğeri sanki canıymış gibi kanun karşısında ölüdür".(24) Radişçev'e göre devlet köylüleri efendilerine haraç ödedikleri zaman çiftlik köylüleriyle eşit sayılabilir ve başlarına bir kâhya gerekmez. Aralarındaki fark ise şudur: Devlet köylüleri, çarîce hazretlerinin izni olmadan kimsenin değiştirmeyeceği belli bir tutar öderler, çiftlik köylüleri ise efendilerinin istediği miktarı ödemek zorundadır.(25) Radişçev burada kendi haklarını ve şereflerini korumaya hiçbir hakkı olmayan düzensizliğin kurbanları üzerinden üst düzey yetkililerin kural tanımayan keyfi hareketlerini göstermeye çalışır.

"Spasskaya Polest"teki rüya motifinde ayna prensibi kullanılır. İlk sarayın ileri gelenlerinin II.Katerina'ya pohpohlayıcı sözleri dalkavuk aynasında gösterilir. Aynada çarîceye yazılan kasidede şu sözler belirir: "İç ve dış düşmanları bastırdı, (...) iç ve dış ticareti geliştirdi, el işleri ve çiftçiliği teşvik etti (...), binlerce yararlı vatandaşın ölünceye kadar sömürülmesini önledi, (...) devlet gelirlerini ikiye katladı, halka eşit miktarda gıda, şefkat, dostluk dağıttı, kanunlar yaptı; kendini halkın hizmetlisi olarak görür. O, bilgili bir kanun yapıcı, adil bir yargı organı ve gayretli bir icracıdır. O, bütün çarlardan daha yücedir. O, herkese özgürlük dağıtır". (26) Gerçek ayna ise çarîceye gerçeği

gösterir: "Giysilerim o kadar parlaktır ki, kana bulanmış ve gözyaşıyla yıkanmış gibidir. Parmaklarımda insan beyninden kalıntılar görürüm, ayaklarım çamurlu sulardadır. (...) Kimi bakışlarda yağma, kıskançlık, hainlik ve nefret var. Fethe gönderdiğim başkumandan ihtişam ve eğlenceye daldı. Orduda itaat kalmadı; merhametimi satışa çıkarıldı. (...) adım merhametliye çıkacağına yalancıya, riyakara, tehlikeli bir komedyene çıktı.(...) şehirler kurulurken devlet hazinesinin israfına tanık oldum".(27) Rüya, eleştirmen L. İ. Kulakov'a göre eserin ilk doruk noktasıdır. Çünkü burada "canavarın" çarlık mutlakiyeti açıkça ortaya serilmiştir.

Seyahat'in "Novgorod" bölümünde Novgorod Cumhuriyeti'nin çar tarafından güç kullanılarak yok edildiği anlatılır ve şöyle denir: "(...) bir güç varsa ne yetkisi olur ki? Eğer karar, halkın kanıyla birlikte yer etmiş ise bu güç olabilir mi? Eğer yetkiyi gerçekleştirme gücü yoksa bu yetki olabilir mi? Tüm devirlerdeki örnekler şunu gösteriyor ki, güç olmadan yetki sadece sözde gerçekleşmiştir"(28) Radişçev, bu bölümde yargıçlara tavsiye edilen kanunlarla ilgili düşünceleri gerçek hayattaki kanunlara bağlar. Bu noktada kanun yapıcılarının ve yargıçların Hollandalı hukukçu ve sosyolog Hugo de Grotius, İngiliz hukukçu William Blackstone ve Fransız yazar Montesquieu'yi okumaları gerektiğini bir öğrencinin ağzından verir. "Novgorod'da yazar, eğitimin yanı sıra olayların mevcut durumunun değiştirilmesini gerektiren bir yol daha göstermeye çalışır. Bu yol, ticaretin geliştirilmesidir. Sağduyu, inanç ve mantığın bağdaşmaz kavramlar olduğu vurgulanır. Bu noktada seyyaha kalan şey ise "hiçbir

Rusya'da 18. yüzyılın sonunda sansür komitesinin izin vermediği edebi eserleri tıpkı Radişçev'in *Seyahat*'inde olduğu gibi yazarın bizzat kendisinin bastırması "samizdat"-kendi kendine yayımlama- söz konusuydu.

şeye" inanmaktır. Ardından Addison'un *Cato* trajedisinden ruhun ölümsüzlüğüne dair bir monolog geldiğine göre "hiçbir şeyin" aslında ruhun ölümsüzlüğü olduğu tahmin edilebilmektedir.(29)

Radişçev'in ideal siyasi düzeni cumhuriyettir. Radişçev, Rousseau'nun cumhuriyetlerin ancak küçük ülkelerde uygulanabilir olduğu ve geniş ülkelerin ise monarşi tarafından yönetilmeleri gerektiği şeklindeki düşüncesine katılmaz. Bu konuyla ilgili olarak *Seyahat*'te Novgorod'daki halk hükümetini örnek gösterir. Başlarında bir prens vardı, ancak fazla yetkileri yoktu. Halk, meclisi olan "Veçe"de yönetiliyordu. Radişçev, "Spaskaya Polest"te olduğu gibi gözlerdeki engeli ortadan kaldırmaya çalışır. Devlet mekanizmasını yok etmeyi haklı kılan nedenler arasında baştakilerin "hazineyi doldurmak için insanlardan yurtlarını, şereflerini ve yaşamlarını çekip almalarını" gösterir.

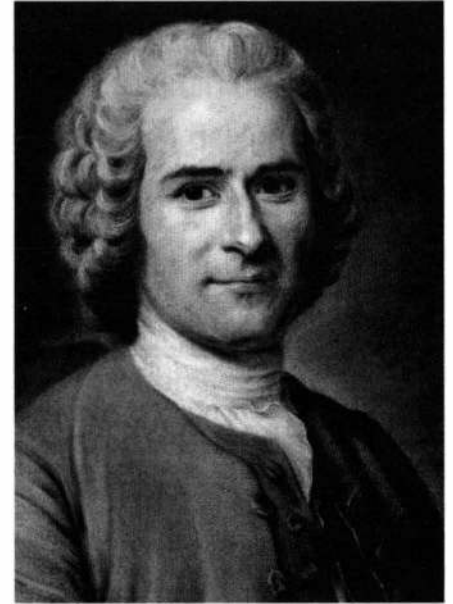
"Podberezye" bölümünde Radişçev, her yerde batıl itikatların hüküm sürdüğü, cahilliğin, köleliğin, engizisyonun kol gezdiği dönemleri hatırlatır. Dine bağlı otoritenin sınırlanamayan idaresi altındaki ortaçağın insanlık tarihinin en karanlık dönemlerinden biri olduğunu ortaya koyar.

Seyahat'in "Zaytsovo" bölümünde mevcut düzenin yenilenmesi için çareler

Bir güç varsa ne yetkisi olur ki? Eğer karar, halkın kanıyla birlikte yer etmiş ise bu güç olabilir mi? Eğer yetkiyi gerçekleştirme gücü yoksa bu yetki olabilir mi? Tüm devirlerdeki örnekler şunu gösteriyor ki, güç olmadan yetki sadece sözde gerçekleşmiştir.

aranır. Birey, istediği gibi davranma noktasında sahip olduğu özgürlüğe kendisi sınırlar koyar, her istediğinin arkasından gitmemeyi öğrenir ve iyi bir vatandaş olmaya çabalar. Akıl da içimizdeki ses de bunun cevabını kendi yararına olduğu şeklinde verir. Vatandaş olmak bireyin yararına değil ise birey, vatandaş olamaz. Yasalar onu korumuyor, koruyamıyor ise o vakit vatandaş kendini savunma, varlığını koruma ve kendi yararını doğal hukuka başvurarak sağlama yolunu seçmelidir. Doğal hukuk, doğal yasa iyiliğin bitmeyen bir kaynağı olarak her daim insanın içinde var olacaktır. Bu doğal haklar çiğnendiği vakit ise suç işlenmiş sayılır. Nitekim Radişçev, bu bölümde toprak sahibini öldüren köylülerin yasa karşısında suçlu sayılmamaları gerektiğini düşünür ve onların haklılığına inanır.

"Hotilov" bölümünde köylülerin sorununu çözmek için geleceğin vatandaşı köylülerin azat edilmesini ister; soyluları köylülerden yalnızca zamanın ayırdığı gururlu fark kaldırılmalıdır. Geleceğin vatandaşının önerdiği ilk kural toprak ve ev köleliğinin ayrılmasıdır: "Her şeyden önce ev köleliği kaldırılmalı ve kayıtlı oldukları evin kontrolü altındaki köylerde ikamet etmemelidir. Geleceğin vatandaşının önerdiği ikinci durum ise işçilerin korunması ve mülk edinebilmesi konusudur. Bu öneri kendi içinde köylünün taşınmaz gayrı menkul edinme hakkı, yani arazi satın alması, kendi toprağında pay edinmesi, çiftlik sahibinin köylülerle eşit olması gibi kısımlara ayrılır. A.Ya Pelenov da "her köylünün ekmek elde edebilmesi için kendine yetecek kadar toprağa sahip olması gerektiğini"(30) vurgular. Radişçev, köylülerin toprak sahiplerine borçlu sayıldıkları ödemelere de karşılık, onun yerine rantların konmasını teklif eder; devrim sırasında ortadan kaldırılan eski seçkinlerin yerine aydın seçkinlerin olacağı dönemin geleceğini ifade eder. Köylü sorununa yeni çözüm önerileri ararken devrimi ahlakça haklı bir davranış olarak göstermeye çalışması bir çelişkidir aslında. Belki de dönem itibarıyla ancak ileride bir devrimin gerçekleşebileceğini öngörmüş, ayaklanmanın ayak seslerinin henüz duyulmadığı bir ortamda köylülerin serfliklerini azaltmanın yolunu aramaya girişmiş olabilir.

Radişçev, Rousseau'nun cumhuriyetlerin ancak küçük ülkelerde uygulanabilir olduğu ve geniş ülkelerin ise monarşi tarafından yönetilmeleri gerektiği şeklindeki düşüncesine katılmaz.

Seyahat'in "Mednoye" bölümünde çiftlik sahiplerinin kalpsizliğini ve gaddarlığını daha iyi göstermek için bir köylü ailesi betimlenir. Bu ailenin tüm üyeleri zamanında efendilerine büyük hizmetlerde bulunmuş, ancak efendileri kendilerine akraba kadar yakın olan bu insanları satmıştır. Köylülerin toprak sahibi olmaları gerektiği dillendirilir bir kez daha. Radişçev'in amacı eserinde İvan, Fyodor, Pyotr gibi belirli köylü tiplerini betimlemek değil, ağır toplumsal şartlar altında yaşamak zorunda kalan Rus köylüsünü tanıtmaktır. Seyyahın Rus halkının karakteri ile ilgili görüşleri ilk kez "Sofiya" bölümünde verilir: "Rus insanına bir bak: onu düşünceli bulacaksın"(31). Bu arada Rus köylüsünün üç özelliği -güç, sebat ve bağımsızlık- seyahat boyunca gösterilir. Bu köylüler özellikle "Zaytsovo", "Yedrovo", "Gorodnya" ve "Peşki" bölümlerinde verilir. "Peşki" bölümünde köylü kızı Anyuta aracılığıyla şehirli kızların boyalı yüzleri yanında köylü kızların gençliğe özgü güzellikleri betimlenir. "Lyubani" bölümünde bir Pazar günü gayretle çalışan bir köylü efendisi için canla başla çalışmanın günah olduğunu şu sözlerle açıklar: "Onun tarlada bir boğaz için yüz eli, benim ise yedi boğaz için iki elim var".(32) Zulme ve aşağılanmaya rağmen köylüler insanî meziyetlerini ve yüce ideallerini korumaya çalışırlar. Bu insanlar okuyucuda

Her şeyden önce ev köleliği kaldırılmalı ve kayıtlı oldukları evin kontrolü altındaki köylerde ikamet etmemelidir. Geleceğin vatandaşının önerdiği ikinci durum ise işçilerin korunması ve mülk edinebilmesi konusudur.

acıma değil, derin bir merhamet ve saygı uyandırır.

"Yajelbitsi" ve "Valdai" bölümlerinde ahlakın toplumsal yapısına değinilir. "Yajelbitsi"da ahlaki konuda toplum sorumlu tutulur. "Valdai" bölümünde ise ahlaksızlığın devletin felaketi haline geldiği okuyucuya hissettirilir. Radişçev'e göre kölelik sistemi bireyin çalışkanlığını da olumsuz yönde etkiler ve bu anlayışla Rus toplumunun iyi bir konumunda olması gereken köylü ahlaki mükemmelliğe ulaşamaz. Yine ona göre ahlak, insanlar arası ilişkileri ve kişinin kendi kendisiyle olan ilişkisini düzenler. Çalışkanlık, vicdan, onur, sevgi ve başkalarına değer verme gibi insana özgü özelliklerin önemi vurgulanır, aydınlar, halkın bu ahlaki değerlerini korumakla yükümlüdürler. Adalet, toplumsal gelişmenin en üstün ifadesidir, insan doğasında bulunan özgürlük ve bağımsızlık isteğidir. Adalet duygusunu eşitlik duygusuyla bir tutan Radişçev'e göre halk, devrim yoluyla bu eşitliği elde edecektir. Böylece devrim Radişçev'de "insanseverlik" kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi icraatlar yalnızca aklın değil, vicdanın da ürünüdür. Sorumluluk ise hayata vicdanla ve adaletle bakabilmek, vatandaşlık görevlerinin bilincinde olmak, sorumluluk taşımak, topluma karşı sorumluluğunun farkına varmak ve milletini sevmektir. Yasa ve gücün var olduğu bir toplumda erdem ve onurdan söz edilebilir ancak.(33)

Radişçev, *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* eserinde insanın başka bir insanla eşit olarak dünyaya geldiğini, kendi mutluluğu için iyi kanun hükümleri çıkaracağını, vatandaşlık hakkını elinden alanı düşman ilan edeceğini, düşmanları için kanun karşısında hak arayacağını, kanun ya da hükümet onu hiçe sayarsa bu kez medeni yollarla hakkını savunacağını belirtir.

Belinski'nin Puşkin'in *Yevgeniy Onegin* eseri için ifade ettiği "Rus yaşamının ansiklopedisi" tanımı Berkov'un düşüncesine göre *Seyahat* için de geçerlidir. Çünkü Radişçev'in bu eseri 18. yüzyıl Rus yaşamının bir ansiklopedisidir. Radişçev'in kitabından yola çıkarak 18. yüzyıl sonlarındaki Rus toplumuna dair pek çok şeyi öğrenmek mümkündür.

Radişçev, 1796 yılında II. Katerina'nın ölümünün ardından dönemin aydın ailelerinden Vrontsovların yardımıyla sürgün yeri İlimsk'ten ayrılır ve valinin gözetiminde Kalujskaya vilayetine Nemtsovo köyüne yerleşir. 15 Mart 1801 tarihinde Radişçev'in tamamıyla serbest bırakılması konusunda bir manifesto imzalanır. Bunun üzerine Radişçev, I.Aleksandr'ın tahta çıkmasıyla Mart ayının sonunda Moskova'ya gelir ve 6 Ağustos 1801 tarihinde çarın imzasıyla kanun hazırlama komisyonu üyesi olarak işe başlar. Radişçev'in söz konusu komisyonda çalışması bir anlamda yazarın hukuki yollardan köylüleri özgürlüğe kavuşturmakla ilgili umutlarının su yüzüne çıkması demektir. Bir başka deyişle yazar, yapılan reformların ihtilalin yerini alarak kansız bir değişiklik sağlanacağına inanmaktadır.

Radişçev'e göre kölelik sistemi bireyin çalışkanlığını da olumsuz yönde etkiler ve bu anlayışla Rus toplumunun iyi bir konumunda olması gereken köylü ahlaki mükemmelliğe ulaşamaz.

Radişçev'e göre monarşi, aslında hükümdarın keyfi davranışları, bürokratların yolsuzluklar ve ahlaksızlıklarla dolu yönetim mekanizmasından oluşur. *Kanun Yapmaya Dair Denemeler (Opita o zakonodavstve)* eserinde de belirttiği gibi "yönetim halka hizmet etmelidir, eğer birileri görevini yerine getirmiyor ise onu yeniden yapılandırmak gerekir ve halk, çıkarlarına ters düşen devlet düzenini değiştirme hakkına sahip olmalıdır"

Rusya'daki kölelik sisteminin acımasızlığından Fonvizin, Krilov, Novikov gibi yazarlar çıkardıkları hiciv dergilerinde detaylı olarak söz etmelerine karşın daha açık ve sert eleştiriler Radişçev'den gelir. Radişçev, kendinden öncekilere ve çağdaşlarından farklı olarak acımasız istismanın muhtemel sonuçlarına dikkat çeker. Köle sahipleri ile konuşur, köylülerin öfkesiyle onları tehdit eder. Radişçev'e göre köylüler yapacakları işlerde haklı olacaklardır. Çünkü kölelik sistemi kanunları çiğnemekte, köylü hiçbir şekilde korunmaya alınmamakta, hatta ölü olarak görülmektedir. Bu çıkarımla köylü yalnızca efendilerini koruyan kanuna karşı çıkma hakkına sahiptir.

Radişçev, çalışmalarında uygulamada olduğu gibi köylüyü bir eşya gibi değerlendirmez, aksine toplumun diğer vatandaşları gibi tüm haklardan yararlanması gereken bir birey olarak kabul eder, onlara karşı suç işleyenlerin de cezalar almaları gerektiğini savunur ve konuyla ilgili çalışmalarda bulunur. *Medeni Düstur Taslağı(Proekt grajdanskogo ulojeniya)* başlıklı çalışmasının satırları arasında adaletli bir topluma nasıl ulaşılacağına dair taslaklar okunur. Ona göre baskı altında bulunan birey özgürlüğü için mücadele etme, şahsını, emeğini ve malını yönetme hakkına sahiptir. Eğer toplum bu konuda ona yardım etmez ise birey, kendi savunmasını üstlenmeli ve güce güçle karşılık verme hakkına sahip olmalıdır. Bu düşüncesini ünlü eseri *Seyahat*'in "Zaytsovo" bölümünde köylülerin isyan etme hakkına sahip olmasıyla destekler. Yazar, *Medeni Düstur Taslağı*'na hükümet reformlarının ilk adımı ya da aşamalı özgürlüğün ilk etabı gözüyle bakar. Bu durumdan yine eserinin "Hotilov" bölümünde söz etmiştir. Radişçev, yönetimin herhangi bir konuda geri adım atacağına dair umutlar beslemediği için reformla il-

gili taslaklar ileri sürmez. Zira onun asıl amacı *Medeni Düstur Taslağı*'nda olduğu gibi adalet ve kölelik sistemi kavramları içindeki zıtlıkları, tutarsızlıkları göstermeye çalışarak bir ölçüde toplumu etkilemeye çalışmaktır. Ancak malzeme yetersiz olduğu için Radişçev'in kanun sistemini incelerken sonucunu gösterme imkânı yoktur. Ona göre baskıcı bir hükümdarı devirip ılımlı biriyle değiştirmek geçici bir çözümdür. Zaten *Seyahat*'te de yazar toplumsal zıtlıkların odak noktasının siyasi sorunlardan değil, toplumsal sorunlardan kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla 18. yüzyıl çoğu düşünürün genelde yalnızca siyasi özgürlüklerden söz etmesinin aksine Radişçev, sorunların çözümü için toplumsal eşitliğe, yani kölelik sisteminin yok edilmesine yönelir. Bu arada Pugaçev tarzındaki bir isyana da karşı çıkan Radişçev, köy isyanlarının organizasyon hatalarından hareket ederek, halkın başına gelebilecek devrimci önderler arar. Bu durumda soylu olmayan aydın kesimden çıkanlar -aralarında din görevlilerinin oluşturduğu bir kesim ve toplumun demokrat kesimi de vardır- başı çeker.

Radişçev, I. Aleksandr yönetiminde görev aldığı kanun hazırlayan komisyonda bir süre sonra komisyon üleriyle sorun yaşamaya başlar. Komisyonda "başkasına ait bir köylünün toprak sahibi tarafından öldürüldüğünde nasıl bir ceza verilmesi gerektiği" sorusu tartışılır. Komisyon üyelerinden bazıları köylüye sahip olan toprak sahibine tazminat ve-

Pugaçev tarzındaki bir isyana da karşı çıkan Radişçev, köy isyanlarının organizasyon hatalarından hareket ederek, halkın başına gelebilecek devrimci önderler arar.

rilmesini talep eder. Biri köylü için yüz ruble, askerlik yapabilecek durumda bir erkek köylü için yüz altmış ruble, meslek sahibi bir köle için ise anlaşmaya bağlı olacaktır. İnsanın hayatına dair bu tarz bir ticari yaklaşımdan kaçınan ve çok sinirlenen Radişçev, rapor tarzında bir mektup yazar. *İnsanların Öldürülmesine Dair Fiyatlar Hakkında* başlıklı mektubunda "insanın kanı-kanın fiyatı- parayla ölçülmez (...). Adam karısını kaybeder, kadın da eşini, çocuklar babasını, baba da oğlunu veya kızını. Bu kayıp neyle kapatılabilir ki?" şeklinde sorar.(34)

Araştırmacılar Radişçev'in intiharını gençlik dönemi umutlarını hukuki yollardan gerçekleştirilebilme yolundaki hayal kırıklığıyla açıklar. Bu düşüncüyü ise ilk kez A.S. Puşkin ortaya atar. A. İ. Herzen de defalarca tekrarlar. Herzen, Radişçev ile ilgili olarak "(...) I. Aleksandr tarafından işe alınması bazı düşüncelerini, özellikle de hukuki yollardan köylülerin özgürlüğünü sağlayabileceği ile ilgili düşüncesini gerçekleştireceğini umut ediyordu, elli yaşındaki hayalperest bundan söz etmenin bile mümkün olmadığına kanaat getirince zehir içti ve öldü"(35) der. Radişçev'in intiharı saraya da ulaşır. Bunun üzerine I. Aleksandr, saray doktorunu acılar içinde kıvranan Radişçev'e gönderir. Aslında çar, bu davranışıyla bir anlamda yazarın intiharının protesto olarak algılanmasına engel olmak istemiştir. Bununla birlikte 12 Eylül 1802 tarihinde meydana gelen olayı kapamak için tüm önlemler alınır. Ölüm nedeni gizlenerek konu hakkında fazla yorum yapılmasına izin verilmez. 13 Eylül 1802 tarihli defnedildiği mezarlık kilisesinin defterindeki

notta ise "danışman arkadaş Aleksandr Radişçev, elli yaşında -aslında elli üç yaşında ölmüştür- veremden öldü"(36) yazılıdır.

Özetlemek gerekirse insanın iyi bir varlık olarak dünyaya geldiğini iddia eden Rousseau'dan farklı olarak Radişçev, insanın ne iyi ne de kötü bir varlık olarak dünyaya geldiği görüşündedir. Ancak her iki düşünür de kötülüğün adaletsiz toplumsal düzenden kaynaklandığı konusunda hemfikirdirler ve bu konuda insanoğluna üstün bir görev düştüğüne inanırlar. Radişçev'e göre mutlu olmak için dünyaya gelen birey, hem şahsi refah hem de toplumsal refah için çaba göstermelidir. İnsan toplumla anlaşma yaparken özgürlüğünü toplum karşısı bir nitelikte kullanmadığı sürece doğal hak özgürlüğünü koruyabilir. Olumlu bir kanun, doğal kanunu yok etmez, yok etmesi gerekir. Radişçev'e göre toplumsal grupların hak ve ödevlerini belirleyen bir kanunun yokluğu isyan ve yok olmaya yol açar. Yetkilerini aşan yöneticiler de bu durumda suçludur. Devletin amacı vatandaşlarının mutluluğudur. Rousseau'nun demokratik programında yer alan feodal düzenin reddedilişi ve halkın hakimiyeti düşüncesini destekleyen Radişçev'e göre halkın bağımsızlığı, parlamentonun varlığından veya halkın meydanlarda toplanmasından ibaret değildir. Halkın bağımsızlığı ancak silahlı hücumla hazır olduğu zaman sağlanabilir ve halk ihtilal sayesinde bağımsızlığını elde edebilir. Halk bağımsızlığını korumaya hazır olduğunda yürütme sisteminin nasıl olduğu çok da önemli değildir. Bu durumda Radişçev de Rousseau gibi monarşiyi bile cumhuriyet olarak kabul etmeye hazırdır. Radişçev'e göre insanlar topluma kendi mutlulukları için katılırlar, dolayısıyla kişinin mutluluğu, şahsi menfaati toplumsal uzlaşmanın temelidir. Adaletsiz bir yönetim ihtilalle yok edilebilir ve halkın mahkemesi çardan daha da üstündür. 18. yüzyıl materyalist etiğinden yola çıkan Radişçev, kişisel menfaatin toplumsal menfaat ile uyum içinde olması gerektiğini düşünerek, insanın üzerinde bir baskının hatta ihtilal sırasında bile bir baskının mümkün olamayacağını vurgular. Bu nedenle Rousseau'nun ihtilalci diktatörlük teorilerini kabul etmez. İnsan, toplumsal birliğin, toplumun bir üyesidir. Doğanın

Radişçev'e göre monarşi, aslında hükümdarın keyfi davranışları, bürokratların yolsuzluklar ve ahlaksızlıklarla dolu yönetim mekanizmasından oluşur. Kanun Yapmaya Dair Denemeler eserinde de belirttiği gibi yönetim halka hizmet etmelidir.

Puşkin ise 1836 yılında yazdığı bir makalede şöyle der: "Radişçev'de dönemin tüm Fransız felsefesi yansıtılır."

en gelişmiş varlığı olan insan bir taraftan tektir, diğer taraftan ise "kendi kardeşleriyle" (milliyeti, halkı, toplumu ile) bir birlik oluşturur. Ona göre doğa, insanlar ve nesneler bireyin asıl eğiticisidir; iklim, çevre, yönetim, şartlar ise halkların asıl eğiticisidir. Kişi başkalarıyla iletişim içinde olduğu sürece yeni insani özelliklerini ortaya çıkarabilir ve aktif bir iletişim alanına geçebilir. Yasa, insanlar arası ilişkileri düzenlemek zorundadır ve temelini doğallıktan alır. İnsan, düşünen/eyleyen bir varlıktır ve çalışmak/yaratmak onu hayvanlardan ayıran önemli bir özelliktir. İnsanın ne kadar yüce bir varlık olduğunu görmek için icatlarına, düşüncelerine ve eserlerine bakmak gerekmektedir.(37)

Radişçev, Lomonosov, Sumarakov, Trediakovski, Novikov, Derjavin, Fonvizin gibi Rus sanatçıların etkisinin yanında Alman Baumgarten, Lessing ve Herder gibi düşünürlerle birlikte özellikle estetik anlayışını Voltaire, Diderot ve İngiliz ahlakçı ve hukuk bilgini Bentham'i okuyarak geliştirmiş, Platon ve Aristoteles gibi güzelliği doğada, amacına uygun olanda, toplum hayatında ise erdemi oluşturan değerlerde, normlarda görmüştür. Ünlü Rus şairi ve yazarı Puşkin ise 1836 yılında yazdığı bir makalede Radişçev ile ilgili şunları aktarır: "Radişçev'de dönemin tüm Fransız felsefesi yansıtılır. Voltaire'nin kuşkuculuğu, Rousseau'nun hayırseverliği, Diderot ve Raynal'ın politik sizizmi".(38)

Radişçev'in düşüncelerinin ana çizgilerini özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasından ziyade onun hakça dağıtılmasını isteyen köylülerin beklentileri oluşturur. Rusya'nın ilk vatansever devrimci aydını sıfatıyla Radişçev, aslında 1860'ların devrimci demokratlarının habercisidir ve *Seyahatte* de açıkça dile getirdiği gibi kişinin erdemini korumak için hiçbir yeri ve baskıdan kurtulmak için hiçbir sığınağı kalmadığı noktada insan olduğunu hatırlayıp elinden alınmaya çalışılan mutluluğu bırakmamalarını salık verir ve gerektiğinde "ölün" der. Engels bir yüz yıl sonra 1893'te Radişçev'in sözlerini hatırlatacaktır: "Biz insanlar, (...) aşırı acılara maruz kalmadığımız sürece eylem sürecini gerçekleştirme cesaretini bir türlü kendimizde bulamıyoruz"

Dipnotlar

*Bu yazı, 18. Yüzyıl Rus Aydınlanmacısı Radişçev kitabının ilk kaynaklarına dayanarak yeniden gözden geçirilmiş ve özetlenmiş halidir: Kaşoğlu Ayla, 18.Yüzyıl Rus Aydınlanmacısı Radişçev, Ürün Yayınları, Ankara, 2004.

(1)Walicki Andrzej, Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma'dan Marksizme, çev: Alaeddin Şenel, İletişim Yayınları, İstanbul, s.80

**Pajeskij K. Korpus: 1759 yılında Petersburg'ta kuruldu. Devrim öncesi Rusya'da soylu çocukları için askeri eğitim veren bir okuldur. 1802 yılında askeri Kadejskiy Korpus'a dönüştü.

(2)Fyodorov V.I., İstoriya russkoy literatury 18.veka, Prosveşçeniya, Moskva, 1982, s.240-241.

(3)Prutskov N.I., İstoriya russkoy literatury, Nauka, Leningrad, 1980, s.708.

*** Radişçev'in bu düşüncesi İngiliz filozof Thomas Hobbes ile bir paralellik gösterir. Ancak Radişçev, millet kavramını öne çıkartırken, Hobbes devlet kavramını öne koyar. Hobbes, her insanın egoist olduğunu ve doğa durumunda yani, herhangi bir topluluk veya devletin olmadığı bir durumda insanların güvensiz bir ortamda yaşayacaklarını, bundan kurtulmak için ise insanların güvenliklerini sağlamak, yaşamlarını devam ettirebilmek ve kendi çıkarlarını koruyabilmek için gönüllü bir şekilde bir araya gelecek devleti oluşturdıklarını iddia eder. Devletin oluşmasındaki unsur da toplum sözleşmesidir. İnsanlar kendilerini düşünerek güvenliklerini sağlamak adına bazı haklarından vazgeçerek bu haklarını devlete verirler.Devlet çok güçlüdür ve insanların güvenliklerini sağlar. Bkz: Thomas Hobbes, Leviathan, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, 2005, İstanbul s. 93-95

(4)Radişçev A.N., Puteşestvie iz Peterburga v Moskvu, Hudojestvennaya literatura, Leningrad, 1984, s.158.

(5)Radişçev A.N., a.g.e., s.161.

(6)Masonluk: TDK sözlüğünde, birtakım kardeşlik ilkelerini benimseyen, birbirlerini parola ve işaretlerle tanıyan, loca denilen bölümlere ayrılan kimselerden kurulu dernek anlamına gelen sözcük, Rusya'da o dönemde despotizm, çarlık rejimi ve zorbalığa karşı ortaya çıkan illegal topluluklar için kullanılmıştır; siyasi amaçlarının yanı sıra halkın aydınlanması ve aydınlatılması ile de meşgul olunan bu tür faaliyetlere 19. yüzyıl Rusyası'nda devam edilmiş, hatta ünlü şair ve yazar Aleksandr Sergeyeviç Puşkin de katıl-

mıştır. Bilgi için bkz: Kaşoğlu Ayla, Puşkin ve Dönemin Gizli Toplulukları, Kül, Sayı: 45, Ankara, Şubat 2004, s.27-30.

(7)Zenkovsky V.V., A History of Russian Philosophy, London, 1953, s.70-98.

(8)Radişçev A.N., a.g.e. s.3.

(9)Makogenonko G.P., radişçev i yego vremya, Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literatury, Moskva, 1956, s.236-237.

(10)Lotman Yu.M., Russkaya literatura i kultura prosveşçeniya, O.G.I., Moskva, 2000, s.103.

****Rusya'da 19 Şubat 1861 tarihinde II. Aleksandr tarafından köylülerin kölelikten kurtulduklarına dair bir manifesto çıkarılır.

(11)Şkurinov P.S., A.N..Radişçev, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1988, s.68, 137-138.

(12)Blagoy D.D., İstoriya russkoy literatury 18.veka, Gosudarstvennoe uchebno-pedagogičeskoe, izdatelstvo ministerstva prosveşçeniya, Moskva, 1951, s.546-547

(13)Mihaylov V.N, Vsesoyuznoe obşçestvo po rasprostraneniyu političeskih i naučnih znaniy, Saratov, 1949, s.4-5.

(14)Lotman Yu.M., Puşkin, Iskustvo-SPB, Sankt-Peterburg, 1997. s.769.

(15)Gunia V.A., Hudojestvennoe vsyoobrazie 'Puteşestviya iz Peterburga v Moskvu' A..Radişçeva, Metsniyereba, Tbilisi, 1990, s.14.

(16)Gunia V.A., a.g.e.,s.23.

(17)----- İstoriya russkoy literatury XI-XX vekov, Institut mirovoy literatury im.A. Gorkogo, Akademiya Nauk SSSR, izd.Nauka, Moskva, 1983, s.124-125.

(18)Fenelon, Telemakhos'un Başından Geçenler, çev: Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1946, s.94-95.

(19)Gunia V.A., a.g.e.,s.27.

(20)Gunia V.A., a.g.e., s.47.

*****Pritça: Rusya'da 17.-18. yüzyıllarda ve 19. yüzyılın başında ibret vermeyi amaçlayan kısmen fable benzeyen, şiir ve düzyazı biçiminde pek uzun olmayan eserlere verilen addır.

(21)Radişçev A.N., a.g.e., s.64.

(22)Lotman Yu.M., Russkaya literatura i kultura prosveşçeniya, s.406.

(23)Radişçev A.N., a.g.e., s.115.

(24)Radişçev A.N., a.g.e.,s.9.

(25)Gunia V.A., a.g.e., s.49.

(26)Radişçev A.N., a.g.e., s.25.

(27)Radişçev A.N., a.g.e., s.29-30.

(28)Radişçev A.N., a.g.e., s.37-38.

(29)Radişçev A.N., a.g.e., s.43.

(30)Gunia V.A., a.g.e., s.73.

(31)Radişçev A.N., a.g.e., s.6.

(32)Radişçev A.N., a.g.e.,s.9.

(33)Şkurinov P.S., a.g.e., s.160.

(34)Timofeyev I., A.Radişçev, Pituvane ot Peterburg do Moskva, çev: Nora Şeludko, Slintse, Sofiya, 1947, s.14.

(35)Lotman Yu.M. Russkaya literatura i kultura prosveşçeniya, s.411.

(36)Lotman Yu.M., Puşkin, s.772-773.

(37)Şkurinova., a.g.e., s.137-138.

(38)Puşkin A.S., Sobranie soçineniy v şetsi tomah, Tom 5, Izd. Parvda, Moskva, 1969, s.38

Çernişevski'nin felsefesi ve devrimci mücadelesi*

Çernişevski, 1860'lar Rusyasında devrimci liderler içinde en dikkat çekenidir. Milyonlarca Rus köylüsünün serfliğe ve Çarlık rejimine karşı mücadelesine ilham vermiş, mutlakiyetle ve feodaliteyle sonuna dek savaşmıştır. Rus liberallerinin maskelerini düşürmüş, köylü devriminin öncülüğüne soyunan devrimci demokratlara taktik ve strateji sunmuştur. Çernişevski merkezi figürdür; bu devrimci dönemi ondan daha iyi, daha kapsamlı ifade eden çıkmamıştır daha. Bu yüzden de Rus feodalleri ve onlara dalkavukluk eden liberaller tarafından daima hedef tahtasına oturtulmuştur.

Halkın zaferinin ve kurtuluşunun siyasal ve devrimci mücadele olmadan, pratikte sınanmadan gerçekleşmesinin imkansız olduğunu kavramıştır Çernişevski. İşte bu siyasal savaşıma adayacaktır ömrünü ve felsefesini de bu savaşıma dayanarak temellendirecektir.

Devrimci demokrat ve Rus sosyal demokrasisinin öncüsü Nikolay Gavriloviç Çernişevski, kendine has bir fikir adamı, önemli bir düşünür olarak göze çarpmaktadır. Onun materyalist felsefesi, Marksizm öncesi felsefenin zirve noktasıdır. Çernişevski'ye büyük saygı duyan Lenin, onun hakkında, "Yeni Kantçıların, pozitivistlerin, mahçuların ve bin türlü başka karışık kafalıların rezilce saçmalıklarını defeden Çernişevski, 1850'lerden 1888'e kadar tutarlı felsefi materyalizmin düzeyinde kalabilmiş gerçekten de büyük tek Rus yazardır." demektedir.(1) Çernişevski'nin çalışmalarını titizlikle takip eden Marx da onu "Rus eleştirisinin büyük bilgini" olarak tanımlamaktadır.(2)

Bir devrimci olarak Çernişevski, felsefi problemler üzerine yürütülen soyut çalışmaları daima reddetmiştir. Demokratik devrimci dönüşüm süreçlerinde, Çarlık rejimine ve köleliğe karşı mücadelede o, bilimi ve felsefeyi adeta birer silah olarak taşımıştır. Felsefi meseleleri devrim mücadelesinin ihtiyaçlarına göre ortaya koymuş ve işlemiştir. Felsefede yepyeni bir kavrayış biçimidir bu.

Halkın zaferinin ve kurtuluşunun siyasal ve devrimci mücadele olmadan, pratikte sınanmadan gerçekleşmesinin imkansız olduğunu kavramıştır Çernişevski. İşte bu siyasal savaşıma adayacaktır ömrünü ve felsefesini de bu savaşıma dayanarak temellendirecektir. Felsefe onun için devrimci mücadelenin bir formu olacak ve daima pratik bir amaç taşıyacaktır. Kısacası Çernişevski'nin felsefesi yaşamın zirvesinde, devrimci davanın hizmetinde bir felsefedir. Üniversite kürsülerinden anlatılmamış; gazeteler ve dergiler aracılığıyla yayılmıştır.

Çernişevski'nin çalışmalarını titizlikle takip eden Marx onu, "Rus eleştirisinin büyük bilgini" olarak tanımlamaktadır.

Köylü yığınlarının devrimci faaliyetleri "reform"u takip eden yıllarda dahi durmak bilmemiştir. Ayaklanmalar 19 Şubat 1861 eyleminden sonra daha da şiddetlenmiştir. "Köylü reformu'nun karakteri, köylüler arasında müthiş hayal kırıklığı yaratmış, yeni bir devrimci dalganın yükselmesine ön ayak olmuştur.

Çernişevski yazılarında, notlarında ve raporlarında birçok farklı konuyu ele almıştır. Seçtiği konular daima yakıcı güncelliğe temas etmiştir. Çernişevski çalışmalarında hakikat üzerine geniş bilimsel tahliller sunmuştur.

Onun ismi, sıklıkla 1860'lı yılların Rusya'sının siyasal ve toplumsal hareketleriyle ilişkilendirilmiştir. Çernişevski'nin gözlemlerine göre bu yıllar, serfliğe dayalı köylülüğün ortadan kaldırılması-nın "tüm fikirlerin ve tartışmaların yegâne hedefi" olduğu yıllardır.(3) Öte yandan köylü sorununun gündemi bu denli meşgul etmesi, büyük toplumsal değişimlerin Rusya'da gündelik yaşamı ne ölçüde etkilediğinin bir göstergesidir. Ekonomik gelişmeler ülkeyi kapitalizm yoluna sokmakta, şehirlerde sanayinin hızla büyümesiyle sonuçlanmaktadır. Hâlâ feodal ilişkilerin hüküm sürdüğü bir ekonomiye kapitalist öğeler eklenmekte, köylülüğe dayalı ekonominin bağrında ticari ilişkiler gelişmektedir. Feodal bağlar, özellikle de serflik, Rusya'da kapitalist ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Kapitalizmin özgürce gelişebilmesi için öncelikle özgür işgücü gerekmektedir. İç pazarı genişletme, ticareti ve parasal sistemi geliştirme, özellikle tarımda olmak üzere üretimde yeni teknik ve makineleri kullanma gibi,

büyüyen kapitalizme has ihtiyaçlar ile köleliğe bağlı üretim ilişkileri çelişki halindedir. Rusya'nın Kırım Savaşı'ndaki (1853-1856) yenilgisi de işte bu serfliğe bağlı rejimin zayıflığını ortaya koymuştur. Bunun sonucu olarak Çarlık Rejimi, birtakım "reform"ları gündemine almak durumunda kalmıştır. Aksi takdirde ülkedeki devrimci hareketlilik, bilhassa da köylü ayaklanmaları, despotik ve feodal rejimi tabandan gelecek, çok daha radikal dönüşümlerle karşı karşıya bırakacaktı.

Öte yandan "Rusya'yı kapitalizm yoluna sokan ekonomik büyüme"(4) köylü sorununu ön plana taşımıştır. Rusya'da kapitalizmin gelişim karakteri ve takip edeceği yol, köylü sorununun nasıl çözüleceğine bağlıdır. Bu can alıcı sorunun Rus toplumunun temel sınıflarını karşı karşıya getirdiğini tespit etmek mümkündür.

Büyük mülk sahiplerinden oluşan hâkim sınıf, gittikçe yükselen köylü isyanlarını bastırmakta yetersiz kalmıştır. Feodal ağalar ise "çözümekte olan eski ekonomi biçimlerini artık uygulayamamaktadırlar."(5) Ancak bir yandan da serflikin biçimini değiştirerek, gelişmekte olan kapitalizmi kendi lehlerine çevirebileceklerini hesaplamaktadırlar.

Soylu grupları arasında çıkan "anlaşmazlıklar" ise yalnızca serflerin "özgürleştirilmesi" üzerine değil, aynı zamanda bunun uygulanma aşamasında hangi yöntem ve araçların kullanılacağı üzeri-

nedir. Aslında temelde anlaşmaktadırlar: Toprak derebeyine aitti, köylünün hiçbir hakkı yoktu ve köylünün "özgürlüğü" yolunda atılacak her adım Çar tarafından atılmalı ve onun adına uygulanmalıydı. Hem feodaller hem de liberallere göre bu "özgürlük", "tepeden" verilmelidir. Bu, feodal rejimin aşamalı olarak değişmesi ve iki tarafın da desteklediği kapitalizmin yeni koşullarına uyum sağlanması anlamına gelmektedir.

"Köylü reformu'nun sınıfsal karakteri neydi? "Köylü reformu" diyordu Lenin, "feodaller tarafından uygulanan bir burjuva reformuydu. Rusya'nın burjuva monarşisine dönüşmesi yolunda atılmış bir adımdı. Köylü reformu özünde burjuvaydı..."(6) Bu reformun burjuva karakterini tespit eden Çernişevski, *Adressiz Mektuplar* adlı ünlü makalesinde "İktidar (yani mülk sahibi feodaller – M.G.) aslen kendisine ait olmayan (yani burjuvaziye ait olan – M.G.), kendi iktidar karakteriyle uyumsuz ilkeler üzerine kurulu bir programı uygulamaya çalışıyordu." diye yazmıştır. Bu nedenle, "mülk sahipleri ve köylüler arasındaki ilişkiler biçim değiştirirken temelde yalnızca ufacak, fark edilmesi güç değişimler gerçekleşmekteydi. Köleliğin özünü korurken şekil itibarıyla onu kaldırmış gibi gözükcektik."(7)

Lenin, *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?* adlı eserinde şunları kaleme almaktadır: "Köylü reformunun daha henüz piyasaya sürülmüş olduğu (Batı

Feodal bağlar, özellikle de serflik, Rusya'da kapitalist ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

Avrupa'da bile henüz gereken biçimde açıklanmadığı) bir zamanda, onun esas olarak burjuva niteliğini böylesine açık bir biçimde anlamak için, daha o zamanlar Rus "toplum"unda ve Rus "devlet"inde emekçi halka uzlaşmaz bir biçimde düşman olan ve köylülüğün yıkımını ve mülksüzleştirilmesini kuşkusuz önceden belirlemiş olan toplumsal sınıfların egemen olduğunu anlamak için, Çernişevski gibi birinin dehası gerekliydi."(8)

Lenin, "köylü reformu" döneminde Rusya'nın bâriz bir devrim sürecinde olduğunu belirtmiştir. Köylü yığınlarının devrimci faaliyetleri "reform"u takip eden yıllarda dahi durmak bilmemiştir. Arkası kesilmek şöyle dursun, ayaklanmalar 19 Şubat 1861 eyleminden sonra daha da şiddetlenmiştir. "Köylü reformu"nun karakteri, köylüler arasında müthiş hayal kırıklığı yaratmış, yeni bir devrimci dalganın yükselmesine ön ayak olmuştur. Birçok yerde köylüler, bu tür bir "özgürlüğe" karşı duydukları memnuniyetsizliği gizlemeye gerek görmemişler, tepkilerini ayaklanarak göstermeyi tercih etmişlerdir. Örneğin, reform bildirisinin yayımlanmasının hemen ardından Bezdna köyü (Kazan vilayeti) ayaklanmış; isyan, Çar'ın ordusu tarafından acımasız biçimde bastırılmıştır.

İktidarın baskısına, eğitim kadrolarının öğrencileri itaat etmeye, rejime sadakate zorlayan girişimlerine rağmen genç dimağlarda Belinski'nin, Herzen'in ve Çernişevski'nin fikirleri hüküm sürmektedir artık. İşler öyle bir noktaya varır ki Çar, üniversitelerin geçici süreyle kapatılmasını emreder.

Reform bildirisinin yayımlanmasının ardından Bezdna köyünde patlak veren ayaklanma, Çar'ın ordusu tarafından acımasız biçimde bastırılmıştır.

Coşku büyük şehir merkezlerine de sıçramıştır artık. Devrimci hareket, gizlilik içinde, ancak hızla yayılmaktadır. Çarlık rejimine karşı savaşmaya ve onu devirmeye çağıran sayısız bildiri basılmaktadır el altından.

Yasa dışı devrimci eserler de el altından şehirlere ve kasabalara girmektedir. Çernikov köylüleri Herzen'in *Kutsanmış Mülkiyet*'ini okurlar örneğin. Belinski'nin *Gogo'le Mektup*'u (9) ile Çernişevski ve Dobrulyubov'un yazılarının yayımlandığı *Sovremennik* (Çağdaş) dergisi elden ele dolaşmaktadır. Demokratik fikirler bildiriler, makaleler ve kitaplar aracılığıyla propaganda edilmekte, Rus toplumunun en ileri kesimlerini bilinçlendirerek onu, insan onurunu aşağılayan, ayaklar altına alan herkese karşı mücadeleye çağırılmaktadır.

Bu dönemde yükselen öğrenci hareketi, devrimci gelişmenin en önemli göstergelerindendir. İktidarın baskısına, eğitim kadrolarının öğrencileri itaat etmeye, rejime sadakate zorlayan girişimlerine rağmen genç dimağlarda Belinski'nin, Herzen'in ve Çernişevski'nin fikirleri hüküm sürmektedir artık. İşler öyle bir noktaya varır ki Çar, üniversitelerin geçici süreyle kapatılmasını emreder.

Mevcut kriz durumu iktidarda, ülkeyi temelde burjuva karakterli birtakım reformlar aracılığıyla "yenileme" ihtiya-

cı doğurur. Bir kez daha altını çizmek gerekmektedir: Hâkim sınıflar, halkın devrimci iradesi karşısında kendini tehdit altında hissetmektedir. Toplumun üst tabakalarında siyasi ve ahlâki kargaşa zirvededir. Korku ve endişe duyan yalnızca Çarlık memurları –laikler veya din görevlileri- değildir. Eleştirmenler, profesörler ve liberal yazarlar da "düzen"den yana tavır almaktadırlar apar topar. Henüz doğmakta olan Rus liberalizmi böylece Çar'a arka çıkmış ve ismini sonsuza dek lekelemiştir. Ne pahasına olursa olsun birlik olmak! En tutucu feodalinden burjuva liberaline kadar herkesin sloganı budur artık. Çarlık rejiminin ideologlarından Profesör Şevirev şöyle yazmaktadır: "Katkov ve Aksakov birbirine düştüler ne yazık ki. Oysa tartışmanın vakti değil. Gururu bir kenara bırakmak gerek." Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ından memnun kalmayan Katkov, romanın baş kahramanı Bazarov hakkında bir savunma yazısı yayımlar *Sovremennik*'te: "Unutmayalım ki sanat her şey demek değil. Bir de siyasal sorun var. Bu karakterin dönüşümünün nasıl sonuçlanabileceğini kim bilebilir?"

Karşı devrimci kanat, asıl tehlikenin nereden geldiğinin farkına varmıştır. Devrimci hareketin ilham kaynağı Çernişevski'dir. Soylu kökenli devrimcilerin takipçisi, ancak halktan biri ve devrimcilerin en meşhuru...

Gerçekten de Çernişevski, 1860'lar Rusyasında devrimci liderler içinde en dikkat çekenidir. Milyonlarca Rus köylüsünün serfliğe ve Çarlık rejimine karşı mücadelesine ilham vermiş, mutlakiyetle ve feodaliteyle sonuna dek savaşımıştır. Rus liberallerinin maskelerini düşürmüş, köylü devriminin öncülüğüne soyunan devrimci demokratlara taktik ve strateji sunmuştur. Çernişevski merkezi figürdür; bu devrimci dönemi ondan daha iyi, daha kapsamlı ifade eden çıkmamıştır daha. Bu yüzden de Rus feodalleri ve onlara dalkavukluk eden liberaller tarafından daima hedef tahtasına oturtulmuştur. Ona karşı kullanılacak tüm yöntemler meşrudur: Tahrikler, ihbarlar, şantaj ve provokasyonlar... Sınıf düşmanları, bu büyük demokratin çanına ot tıkamak için öyle sabırsızlanmaktadırlar ki Çar'ın askerlerini ona karşı yumuşak davranmakla, yavaş hareket etmekle suçlarlar. Gizli polis servisine gönderilen imzasız bir mektupta, "kamu huzuru adına Çernişevski'den kurtulmak" gerektiği savunulmaktadır örneğin.

Tüm bunlara rağmen Çernişevski gö-

Çernişevski'nin tüm kamusal faaliyetleri ve eserleri köylü devrimi tasarısını gerçek bir devrime dönüştürmeyi hedeflemektedir.

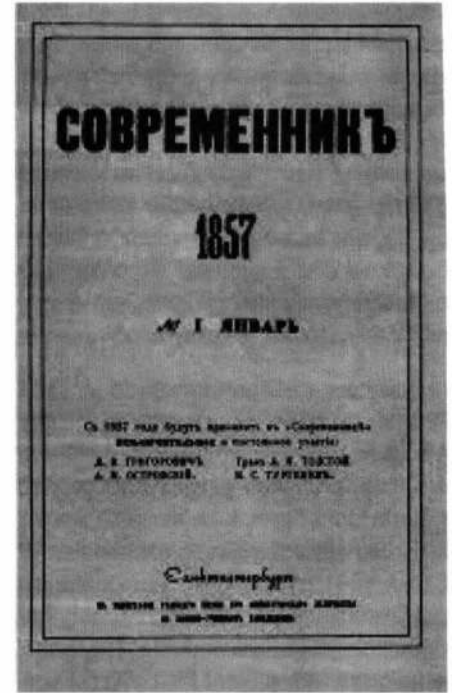
Köylülerin kendiliğinden, anarşik eylemlerine örgütlü bir karakter kazandırmaya çalışmış, çarlığa karşı mücadelede Rus halkının ve Batı'daki işçilerin devrimci deneyimlerinden faydalanmayı göz önünde bulundurmuştur.

revinin başından bir an bile ayrılmamış, köylü devriminin liderliğini bırakmamıştır. Estetikçi eleştirmenler Dudiçkin ve Drujinin, burjuva ideolog iktisatçı Vernadski, burjuva profesör Çiçerin, gerici filozof Yurkeviç gibi birçok karşıtına siyasi, ideolojik ve kuramsal alanlarda büyük darbeler indirmiştir. Onlara karşı ezici bir üstünlüğe sahiptir Çernişevski; çünkü o, dünyayı materyalist, demokratik ve devrimci bir çerçevede algılamaktadır.

O dönemin bilimsel seviyesi göz önünde bulundurulduğunda Çernişevski'nin eserlerinin tarihsel önemi de anlaşılır. O, Rusya'da serfliğin temellerini sarsan şiddetli bir krizin yaşandığı dönemin devrimci deneyiminin bütünlüklü bir sentezini sunmaktadır. Bu açıdan, sadece Rusya'da değil, tüm diğer ileri ülkelerde kuşkusuz devrimci fikirlerin yeşermesinde önemli rol oynamıştır. Çernişevski'nin "köylü reformu"nu ele aldığı eserlerini dikkatle inceleyen Marx, bunları "Rusya'nın gurur kaynağı" olarak tanımlamıştır. (10) Marksizm öncesi devrimci eylem tarihinde Çernişevski'nin seviyesinde başka kimse bulunmamaktadır. Onun ortaya koyduğu teori, insanlık tarihinin en önemli, en kritik dönemlerinden birini yansıtmaktadır. Rusya gibi uçsuz bucaksız bir ülkede feodal sömürüyü ortadan kaldırmak için sabırsızlanan yığınlar için bir silah haline gelmiştir bu teori. Çernişevski, teorik çalışmalarıyla 1860'lı yıllarda Rusya'da koşulları olgunlaşmaya başlayan siyasal devrimin ideolojik hazırlığını yapmaktadır. *Köylülerin Efendiliği* adlı ünlü bildirisinde halkı silahlanmaya çağırılmaktadır. Böylece halk, serfliği ve baskıyı ortadan kaldırarak gerçek özgürlüğe kavuşacaktır.

Çernişevski'nin tüm kamusal faaliyetleri ve eserleri köylü devrimi tasarısını gerçek bir devrime dönüştürmeyi hedeflemektedir. Köylülerin kendiliğinden, anarşik eylemlerine örgütlü bir karakter kazandırmaya çalışmış, çarlığa karşı mücadelede Rus halkının ve Batı'daki işçilerin devrimci deneyimlerinden faydalanmayı göz önünde bulundurmuştur.

Çernişevski, Çarlık rejimi yıkıldıktan ve büyük toprak sahiplerinin topraklarına el koyulduktan sonra başarıya ulaşacak

Devrimci hareketin yayın organı *Sovremennik* (Çağdaş) dergisi

bir köylü devriminin, Rusya'nın sosyalist dönüşümünün yolunu açacağına inandırmaktaydı. Köylüleri sosyalist devrime çekmeyi hedeflemekteydi. Bu öyle bir dönemdi ki, Lenin'in ifadesiyle "demokrasi ve sosyalizm birbirine sapasağlam bağlarla, etle tırnak gibi bağlıydı."

Ancak devrimin asıl içeriği, Çernişevski'nin de saptadığı üzere serfliğin kökünün kazınması ve Rus toplumunun demokratik biçimde örgütlenmesiydi. Bunun sonucunda ise sosyalizmin değil kapitalizmin yolu açılmış olacaktı. Ulaşmacı liberallerin aksine Çernişevski, Rusya'nın devrimci demokratik gelişimini hazırlıyordu. Onun devrimci köylü sosyalizmi bir çeşit ütöpik sosyalizmdi; ona göre sosyalizmin yolu köylü yığınlarından geçiyordu.

1859-1861 yılları arasındaki devrimci hareketlilik bir devrim doğurmamıştır. Çünkü o dönemde Rusya'da toplumsal devrime önderlik edebilecek bir sınıf bulunmamaktadır. Köylü ayaklanmaları patlak vermektedir ancak bunlar, Çarlık rejimini yıkacak etkiye değildir. Bu ayaklanmalara karşı baskılar gittikçe artmaktadır. Çernişevski, Sibirya'ya uzun yıllar sürecek bir sürgüne gönderilir.

Lenin, Çernişevski'nin Rusya'da devrimci mücadeledeki yerini şöyle ifade eder: "Aralıkçıların(11) mirası Herzen'i harekete geçirmiş ve devrimci heyecanı körüklemiştir. Çernişevski'den *Narodnaya Volya*'nın(12) kahramanlarına, halktan devrimciler bu heyecanı sahiplenmişler, büyümüş, güçlendirmiş ve yeniden harmanlamışlardır. Mücadele çevresi gittikçe genişlemiş, halkla yeniden sıkı bağlar kurulmuştur. Herzen onları, 'Gelecekteki fırtınanın genç pilotları' olarak tanımlamaktaydı. Ancak fırtınanın vakti gelmemiştir henüz. Fırtına, kitlesel hareketlerdi. Tek devrimci sınıf olan proleterya, onlara önderlik edecek ve tarihte ilk kez, milyonlarca köylüyü devrim mücadelesine hazırlayacaktı." (13)

Lenin'in de ifade ettiği gibi devrimi bir üst bir aşamaya taşıyacak olan kurtuluş hareketinin başındaki Rus işçi sınıfıydı. Komünist partinin komutasında, büyük mülk sahiplerinin ve burjuvazinin gücünü yerle bir edecek; halk düşmanlarına karşı topyekûn mücadele yürüterek ülkede sosyalizmin zaferini ilan edecektir.

Yaşam öyküsü

Çernişevski'nin ismi, 1860'lı yılların devrim hareketiyle yakından ilintilidir. O bu dönemi hapiste ve sürgünde geçir-

Çernişevski, St.Peter ve Paul Kalesi'nde tutsakken

Devrimci Batı, Çernişevski'nin manevi gelişiminde rol oynamıştır muhakkak; ancak onun bir fikir adamı ve devrimci olarak gelişimi incelendiğinde, asıl çıkış noktasının Rusya'nın toplumsal ve ideolojik koşulları olduğu anlaşılmaktadır.

miştir. Bu açıdan bakıldığında yaşamı trajedilerle doludur. Çocukluğunu ve ilk gençliğini Saratov'da geçirir (1828-1846), ardından Saint Petersburg Üniversitesi'nde tarih ve filoloji eğitimi alır (1846-1850). Eğitimini tamamladıktan sonra Saratov Lisesi'nde edebiyat ve Rusça dersleri verir (1851-1853). 1853 yılında Saint Petersburg'a döner. Burada *Otetchestvennye Zapiski (Vatan Günlükleri)* ile *Sovremennik (Çağdaş)* dergilerinde çalışır. Hatta, radikal demokratik hareketin yayın organı olan *Sovremennik*'in başına geçer. Edebiyat eleştirilerini, tarih, felsefe ve siyasi ekonomi alanındaki yazılarını işte bu dergide yayımlayacaktır. (14) Notlarında ve denemelerinde, burjuva ekonomi-politiğinin usta bir eleştirmeni olduğunu kanıtlar. Marx'ın şu ifadeleri de bunu destekleyici niteliktedir: "Büyük aydın ve eleştirmen Çernişevski'nin de gösterdiği gibi bu, burjuva ekonomisinin iflasıdır."(15)

Çernişevski, devrimci faaliyetlerinden dolayı 1862 yılında tutuklanır ve Pierre ve Paul Kalesi'ne hapsedilir. Rusya'da devrimci nesillerin yetişmesine katkı sunacak olan ünlü romanı *Ne Yapmalı?*'yi işte bu hapishanede kaleme alacaktır. 1864 yılında Çarlık rejimi tarafından vatanışlıktan çıkarılır. Bunu 1864 ile 1872 yılları arasındaki kürek cezası, ardından 1872'den 1883'e kadar sürecek olan Vilnyus sürgünü izler.

Ölümünden birkaç ay önce Saratov'a döner, ancak cezası devam etmektedir. 17 Ekim 1889'da hayata gözlerini yumar. 61 yıllık ömrünün yarısından fazlasını Çar'ın zindanlarında geçirmiştir. Manevi işkenceler ve tecritle dolu, yalnız ve uzun senelere kahramanca göğüs germiş, bu hayata devrimci ve materyalist bir düşünen olarak veda etmiştir.

Çernişevski'yi şekillendiren her şeyden önce Rus toplumu olmuştur. Onun siyasal, toplumsal ve felsefi bakış açısının Batı'nın ideolojik etkisi altında şekillendiği iddiası Marksizm-Leninizm'e uzak bir iddiadır. Devrimci Batı, Çernişevski'nin manevi gelişiminde rol oynamıştır muhakkak; ancak onun bir fikir adamı ve devrimci olarak gelişimi incelendiğinde, asıl çıkış noktasının Rusya'nın toplumsal ve ideolojik koşulları olduğu anlaşılmaktadır.

Çernişevski, çok küçük yaşlardan itibaren çevresinde şiddete, zulme ve acıya tanıklık etmiştir. Çocukluğunda gözlemlediği bu perişan insanların büyük çoğunluğu serf köylülerdir. Her gün halkın sefaletini hatırlar ve bu dayanılmaz yaşam şartlarına bir çare bulmak gerektiğini hisseder. Başta, Saratov'dayken eserlerini okuduğu Herzen ve Belinski olmak üzere Rus fikir adamları, genç Çernişevski'nin manevi gelişiminde büyük rol oynayacaktır.

Çernişevski, Saint Petersburg Üniversitesi'nde eğitimine devam ettiği sırada vatani için büyük bir göreve baş koyar. Rusya'da bilimin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Despot ve feodal rejime karşı tavrı üniversite yıllarında netleşmiş, devrimci demokratik fikirleri berraklaşmıştır. Ancak çok geçmeden, hedefinin önündeki en büyük engelin Çarlık rejimi ve serflik olduğunu anlayacaktır.

O dönemde, Rusya'nın önde gelen aydınları zorbalığa ve serflikçe karşı uzun erimli bir mücadele içerisindeydiler. Bu mücadele, baskı ve şiddetle karşılaştığı halde asla tam anlamıyla sona erdirmemişti. Çernişevski'nin çocukluktan itibaren beslendiği ve Rus toplumunun ilerici, demokratik fikirlerini edindiği eserlerde bu mücadelenin izleri bulunmaktaydı. Dergiler, yakıcı toplumsal meselelerin

ele alınabildiği tek mecraydı. Ancak sansürden kaçınmak şarttı. "Dergiler de bir nevi kürsü değil midir?" diye yazıyordu Çernişevski. "Ancak öyle bir kürsüdür ki, oradan tüm uçsuz bucaksız Rusya'ya seslenilmektedir ve buradaki eylem yurdun her bir köşesine yayılmaktadır..." Örneğin Belinski, on beş yıl boyunca yurttaşlara bu kürsüden seslenmiş, onları serfliğe ve Çarlığa karşı mücadeleye çağırmıştır.

Çernişevski başkente eğitim için geldiği sırada Belinski, şehirde büyük nüfuz sahibidir. Çernişevski, birtakım olaylara karıştıktan sonra yasa dışı ilan edilmiş olan devrimci sol örgütlerle itibata geçer. Petraşevski'nin örgütünün elemanlarından Kanikov'la ilişki kurar. Rusya'da devrim ihtimali, hangi sınıfların devrime katılacağı, hangilerinin çekimser kalacağı ve köylülerin özgürleştirilmesi gibi günlük meseleleri ilk kez Kanikov'la tartışır. Belinski'ye ait *Gogol'e Mektup* eserinin bir polis aramasında ele geçirilmesi ise örgüt üyeleri üzerindeki baskıyı şiddetlendirir.

Belinski'nin ölümüyle Çernişevski'nin hayatı büyük ölçüde değişir. Rusya'da devrimci hareket içinde oynayacağı rolü belirler. Çernişevski, Çarlık'la mücadele bayrağını Belinski'den devralmış bulunmaktadır.

Çernişevski'nin fikrîsel gelişimi üzerinde etkisi olan bir diğer isim ise Herzen'dir. Saint Petersburg'da Vedinski'nin çevresiyle tanışmış ve kısa süre içinde onların en aktif üyelerinden biri haline gelmiştir. Çernişevski Vedinski'yle görüşmelerinden birini şu ifadelerle anlatmaktadır: "Ülkede gerçekleşecek bir devrimden ve Çar'ın barbarlığından, iğrençliğinden bahsettik. Onun [Çar'ın] hayatını sonlandırmak için kendisinin fedâ edebilecek bir yiğidin ortaya çıkmasını umduk ve İskender'den(16) okumalar yaptık." Genç Çernişevski'nin Klietova'yla görüşmeleri de onun Herzen'e karşı beslediği saygı ve sevgiyi ortaya koymaktadır. Çernişevski, Herzen'in eşiyile ahabap olan Klietova'yla bir buluşması hakkında şöyle yazar: "Onunla yine İskender'den bahsettik, Rus edebiyatı üzerine sohbet ettik..."

Belinski ve Herzen'in Çernişevski üzerindeki etkileri büyüktür; ancak onu şekillendiren diğer bir önemli faktör de Rus edebiyatıdır. Puşkin, Gogol ve Ler-montov'a karşı hayranlık beslemektedir Çernişevski. Daha sonraki dönemde kaleme alacağı *Gogol Döneminde Rus Edebiyatı* başlıklı denemesinde bu isimlerin toplumsal, siyasal ve teorik fikirlerinin köklerini irdelleyecektir.

Çernişevski'nin üniversite yılları yalnızca Rusya'daki köylü krizine değil; aynı zamanda Avrupa'daki devrim dalgasına da denk gelir. Tüm devrimci hareketler için büyük dersler barındıran 1848 Devrimleri bu dönemde gerçekleşir. Çernişevski bu devrimi yakından takip eder; devrimin öncülerinin feodalizme ve despotizme karşı mücadelede kullandığı etkili yöntemler üzerine kafa yorar.

"Kızıl Cumhuriyet" taraftarı

Çernişevski'nin entelektüel gelişimi hakkında bilgi veren en değerli metin ise, 1848 yılının ortalarında tutmaya başladığı günlüğüdür. Neredeyse her gününü kayda almış; toplumsal meselelerle ilgili

Çernişevski'nin tüm kamusal faaliyetleri ve eserleri köylü devrimi tasarısını gerçek bir devrime dönüştürmeyi hedeflemektedir. Köylülerin kendiliğinden, anarşik eylemlerine örgütlü bir karakter kazandırmaya çalışmış, çarlığa karşı mücadelede Rus halkının ve Batı'daki işçilerin devrimci deneyimlerinden faydalanmayı göz önünde bulundurmuştur.

Vissarion Belinski (1811-1848)

akıl yürütmüş, şu veya bu yazarla ilgili fikirlerini bu günlüğe yazmıştır. Bu sayfalarda, onun coşkusuyla çarpan yüreğini hissetmek, bir mücadelecî, devrimci ve materyalist düşünür olarak adım adım ilerleyişini takip etmek mümkündür. Siyasi meseleler karşısında pratik ve hızlı değerlendirmeler yaptığı da yine günlüğünden anlaşılmaktadır. O günlerde gerçekleşmekte olan devrimci hareketleri gittikçe daha net algılamaktadır genç Çernişevski. Kısa bir süre sonra, fikirlerinin "radikal taraf"tan yana olduğunu, kendisinin bir "kızıl cumhuriyet" taraftarı olduğunu yazacaktır.

Öte yandan, Batı'da uğruna savaşılan burjuva cumhuriyetinin mülk sahipleri ve mülksüzler arasında gerçek bir eşitlik sağlamaktan aciz olduğunun da farkındadır Çernişevski. Öyle ki "daima çoğunluk söz sahibi olmalıdır", "azınlık çoğunluk için var olmalıdır; çoğunluk azınlık için değil" gibi ifadeler kullanır. Burjuva liberallerin, bir yandan halkın sömürülmesi ve baskılanması üzerine kurulu bir rejimi sürdürdüğü, bir yandan da özgürlük ve eşitlik üzerine nutuk çektiklerini söyler. "Efendiler!" diye seslenir Çernişevski liberallere, "Sadece 'cumhuriyet' sözcüğünü kullanarak iktidara sahip olabileceğinizi mi zannediyorsunuz? Hiç de bile! Alt tabakalar kölelikten kurtulmalıdır! Sadece yasalar önünde değil, kaderin gözünde de kurtulmalıdır ki yesin, içsin, evlensin, okusun, çocuklarını eğitsin ve ana babalarına bakabilsin bu insanlar. Erkekleri ölü gibi, perişan gezerken, kadınları fahişelik yapmaya zorlanmasın."(17)

Çernişevski monarşik devlete de savaşı açar. Ona göre hükümdar, yani Çar, "aristokratik piramidin tepesinde"dir. (18) Burada mesele, şu veya bu kral değildir; monarşinin dayandığı ve çıkarlarına hizmet ettiği sınıftır. Çernişevski, emekçileri sömüren bu muazzam mekanizmanın barışçıl yollarla ortadan kaldırılamayacağını, özgürlüğü elde etmek için halk savaşının zorunlu olduğunu savunmuştur. Şöyle yazar: "Eğer bir sınıf, başka bir sınıfa baskı uyguluyorsa, orada mücadele olmak durumundadır. Ezilenlerin, mevcut rejim altında ezildiklerini; baskıdan kurtulabilmek için rejimin değişmesi gerektiğini idrak etmeleri şarttır. Onlara zulmeden Tanrı değil, diğer insanlardır. Ne adalet ne de başka herhangi bir şeye bel bağlamaları gerektiğini, kendilerini ezenlerin arasında onları savunacak bir tek kişinin dahi olmadığını anlamalıdır." (19) Genç Çernişevski'nin bu düşünceleri onu, tüm insanlık tarihinin bitmeyen bir sınıf savaşımı tarihi olduğu fikrine götürecektir. Bunun bir devrimcinin yadsıyamayacağı bir gerçek olduğunu; çıkışı noktası olarak bu fikrin alınması gerektiğine kanaat getirecektir. Zira iktidarı hedeflemeyen ve iktidar için mücadele etmeyenlerin baskıdan, sefaletten ve cehaletten kaçması mümkün değildir. Çernişevski bu görüşüyle, Batı'daki ütöpik sosyalistlerden ayrılmaktadır.

Materyalizm ve idealizm karşı karşıya

Çernişevski'nin felsefi görüşleri de devrimci ve demokrat fikirleriyle uyum göstermektedir. Saint Petersburg'taki eğitimi boyunca çağdaşı aydınların, düşünürlerin, tarihçilerin, sosyologların, iktisatçıların ve filozofların eserlerini okumuştur. Üniversite eğitimini tamamladığında kararlı bir devrimci ve materyalist olmuştur bile. Daha önce de belirtildiği gibi, onun bu gelişimi Rusya'daki toplumsal yaşamla ve ilerici fikirlerin yayılmasıyla bağlantılıdır. Örneğin Belinski'nin son eserleri kararlı bir materyalizm savunusu taşımaktadır. Herzen hakkında ise Lenin, *Doğa Çalışmaları Üzerine Mektuplar'da* "Neredeyse diyalektik materyalizmi kullanmıştır" der. Bu iki düşünür, Çernişevski'nin felsefe hocaları olmuştur adeta. Ona özgürlük aşkını aşılamış; ruhunda

Devrimci Batı, Çernişevski'nin manevi gelişiminde rol oynamıştır muhakkak; ancak onun bir fikir adamı ve devrimci olarak gelişimi incelendiğinde, asıl çıkışı noktasının Rusya'nın toplumsal ve ideolojik koşulları olduğu anlaşılmaktadır.

despotizme, serflik ve insanın maruz kaldığı her tür baskı ve sömürü biçimine karşı öfkeyi alevlendirmişlerdir. Öte yandan Feuerbach'ın materyalist felsefesi de etkilemiştir Çernişevski'yi. Belinski ve Herzen'in 1840'lı yıllarda Rus materyalizmine verdikleri ivmeyi Çernişevski çok daha yüksek bir seviyeye; Lenin'in ifadesiyle "tutarlı felsefi materyalizme" taşımıştır.

Belinski ve Herzen'i takip eden Çernişevski, Alman idealist felsefesinin eleştirisiyle ilgilenmeye başlar. O dönemde büyük tehlike arz eden bu felsefi akım hakkında toplumu uyarır. Çernişevski Alman idealizminin sınıfsal niteliği hakkında fikir sahibidir: Bunun materyalizme karşı bir tepki olduğunun, Alman burjuvazisinin siyasi muhafazakârlığının ideolojik kılıfı görevi gördüğünün farkındadır. Çernişevski'ye göre Kant'ın felsefesi, özgür iradeyi korumayı, ruhun ölümsüzlüğünü ve Tanrı'nın varlığını savunmakta, Diderot ve arkadaşlarına karşı bunlara sahip çıkmaya teşvik etmektedir. Schelling'e gelince, o da devrimden korkan ve bu yüzden de Ortaçağ kurumlarında sükunet arayan ve feodal sistemin yeniden inşasını savunan bir isimdir. Hegel'in felsefesinin tohumlarını ise Restorasyon döneminde kamuoyunu şekillendiren zihniyet atmıştır.

Çernişevski, Alman idealizminin yalnızca toplumsal tahlilini yapmakla kalmamış; onun kuramsal ilkelerinin, özellikle

de Hegel'in çarpıcı bir eleştirisini de ortaya koymuştur. Bu eleştiri birçok noktada Engels'in yaptığı eleştiriyle benzeşmektedir. Çernişevski, Hegel'in felsefesinin kendi içinde "muğlak" ve tutarsız olduğunu, çıkarımları (sisteminin) ve yöntemi (ilkelerinin) arasında çelişkiler bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre Hegel'in yöntemi büyük, kapsamlı ve verimliydi; ancak vardığı sonuçlar yetersiz, önemsiz ve çarpıktı. Bir başka deyişle tutucu ve karşı devrimciydi. Diyalektik yöntemi ise bulanıktır; diyalektiği tutarlı bir biçimde uygulamamakta; çarpıtıp bozmaktadır o. Böylece Çernişevski, Hegel'in felsefesindeki "sağlıklı taraf" olan ilerleme fikrini, mistisizm ve idealizmden ayırarak yeniden şekillendirmiştir.

Bu açıdan Çernişevski'nin Feuerbach'tan oldukça farklı bir çizgide bulunduğu görülmektedir. Zira bu büyük Rus filozofunun yolu, Marx ve Engels'in yoludur. Rusya'da bu yolda daha önce Belinski ve Herzen yürümüştür. Çernişevski'ye göre bu iki düşünür, tamamen bağımsız ve kendi güçlerine dayanarak eleştirmiş ve aşmışlardır Hegel'i. Rusya'da ilerici felsefe, Belinski, Herzen ve Çernişevski'nin şahsında gelişmektedir böylece.

Çernişevski, Hegel'in idealizmine karşı sert bir eleştiri getirmiştir. Ona göre Hegel, soyut ile somut arasında, genel ile özel arasındaki çelişkiyi çözme kabiliyetinden yoksundur. Hegel, somutun,

Alexandr Herzen'in fikirleri (1812-1870) Çernişevski üzerinde çok etkili olmuştur.

İde'nin fenomenal formu şeklinde bulunması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Hegel, yöntemini bunun üzerine kuran, tüm fenomenlerin özünü burada gören idealistlerin yanılığını paylaşmaktadır. Genel ve özel arasındaki bu metafizik kopuşu Çernişevski, idealist sistemin özünden kaynaklanan bir kopuş olarak görmektedir. Bu da Hegel'in felsefesini baştan aşağı kusurlu kılmaktadır ona göre.

Çernişevski, yaşam ve bilinç, teori ve pratik arasında kurduğu idealist kavrayıştan ötürü Hegel'i sert bir dille eleştirmiştir. İdealist Hegel, teorik bilinçte kendinde bir hedef olduğunu öne sürmektedir. Çernişevski, mutlak biçimde inşa edilmiş ve putlaştırılmış olan bu yaklaşımla yetinmeyecektir. Devrimci demokrasinin hedefinde, gücünü yaşamın kendisinden alacak, böylece mücadeleye aracılık ederek toplumun devrimci dönüşümünü sağlayacak bir teori inşa etmek vardır. Hegel'in ve diğer birçok idealistin söylediği gibi yaşamın amacı, teoriye hizmet etmek değildir. Aksine, yaşamı mükemmelleştirmek olmalıdır hedef; bu yüzden teori yaşam için vardır.

Burjuva liberallerin, bir yandan halkın sömürülmesi ve baskılanması üzerine kurulu bir rejimi sürdürdüğü, bir yandan da özgürlük ve eşitlik üzerine nutuk çıktıklarını söyler. "Efendiler!" diye seslenir Çernişevski liberallere, "Sadece 'cumhuriyet' sözcüğünü kullanarak iktidara sahip olabileceğinizi mi zannediyorsunuz?"

Çernişevski, yalnızca Hegel'in ve diğer Alman filozofların ideolojik gericiliğini eleştirmekle kalmaz. Aynı zamanda, Fransa'da Restorasyon döneminin burjuva liberal düşünürlerini de alaycı, ancak hakkaniyetli bir üslupla eleştiri yağmuru tutar. Bu düşünürlerin arasında Guizot, Thiers ve Cousin gibi isimler bulunmaktadır. Çernişevski'ye göre Fransa'da bilimsel alanda fikirler kısırlaşmıştır. Ülkedeki aydınlar geçmişin cesur ilkelere sırt çevirmişlerdir. Onun yerine "uzlaşmaz olanı uzlaştırmak", "önyargıları meşrulaştırmak" ve "bilimsel gerçekliği rastgele fantezilerle uyuşturmak" peşindedirler. Çernişevski, bu düşünürlerin sahte ve ikiyüzlü; liberal tavırlarının ise göstermelik olduğunu savunur. Tek derdleri soyut haklarla meşgul olmaktır ona göre. Halkın refahı, onlara tamamen yabancı bir kavramdır. Liberal maskesini, halkı kandırıp iktidarı ele geçirebilmek için takmaktadırlar aslında. İktidar ile hedefledikleri de ceplerini doldurmaktır. Dar görüşlü ve iflah olmaz bir bencillikleri vardır bu kişilerin. "Onlardan başka türlü davranmalarını beklemek mümkün değildir" der Çernişevski. "Fransız halkının en üretken kesimleri, iç mücadelelerde sindirildikten sonra meydan bu çapsızlara kalmıştır." diye de devam eder. Çernişevski eleştirilerinde, Thiers, Guizot ve şürekasının burjuva gericiliğinin başını çektiğini vurgulamaktadır.

Gericileşen Batı ve sınıf savaşı

Felsefe tarihini inceleyen Çernişevski (Marx'ın kuramından habersizdir bu esnada), geçmişte kurulmuş hiçbir felsefi sistemin, toplumların devrimci dönüşümlerinde emekçilere rehberlik edecek bir teori ortaya koyamadığını tespit etmiştir. Tüm felsefi sistemlerin, belirli bir toplumsal ve siyasal zemin üzerine kurulduğunu; bu nedenle de şu veya bu sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmektedir. Çernişevski felsefenin ve bilimin sınıfsal karakterinin altını çizerek, 19. yüzyılın ikinci yarısında yayılmakta olan idealist felsefe doktrinleri o dönemin burjuva zihniyeti tarafından kullanılmıştır örneğin. Batı Avrupa'da hakim sınıflar sürekli devrim tehdidi altındadırlar ve toplumun kaçınılmaz dönüşümünden korkmaktadırlar. Tarihsel

Çernişevski, Hegel'in felsefesindeki "sağlıklı taraf" olan ilerleme fikrini, mistisizm ve idealizmden ayırarak yeniden şekillendirmiştir.

süreci nesnel biçimde yorumlamaktan acizdiler; bilimsel olmayan teoriler ve sistemler üretmekle meşguldüler.

Çernişevski, ancak emekçilerin penceresinden bakan bir düşünürün bilimsel ve felsefi yaklaşımının ilerici olabileceğini düşünmektedir. Bu fikrini şu ifadelerle dile getirir: "[Emekçi] doğasındaki erdem ve çetin yaşam şartlarının sonucunda... olguları üst sınıflardan daha iyi, daha doğru ve kapsamlı anlayabilmektedir."

Çernişevski'nin vardığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Emekçi sınıflar, sömürücü sınıfların eski felsefe kuramlarını ideolojik silah olarak kullandığını fark etmeli ve bunların etkisi altında kalmamalıdır. Sömürücü sınıflarinkinden farklı, kendilerine özgü bir dünya görüşü benimsemelidirler. Ve bu dünya görüşü, bilimsel niteliğe sahip olan materyalist felsefe olmalıdır. Mücadelenin yolunu aydınlatmak olan bu felsefi ve bilimsel yöntem olmaksızın sosyalizm mücadelesinin başarıya ulaşması mümkün değildir.

Lenin bu noktada şu ifadeleri kaleme almaktadır: "Öncü savaşçı rol ancak en ileri teorinin kılavuzluk ettiği bir parti ile yerine getirilebilir. Daha somut açıklamak için okuyucuya Rus sosyal demokrasisinin Herzen, Belinski ve Çernişevski gibi öncülerini hatırlatmak yerinde olacaktır."(20)

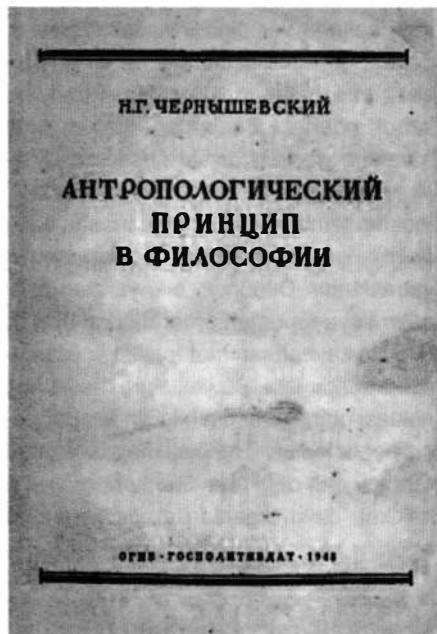
Çernişevski'nin antropolojik ilkesi

Çernişevski'nin materyalizmini doğru anlayıp değerlendirmek için, onun "felsefede antropolojik ilke" adını verdiği

Çernişevski Alman idealizminin sınıfsal niteliği hakkında fikir sahibidir: Bunun materyalizme karşı bir tepki olduğunun, Alman burjuvazisinin siyasi muhafazakarlığının ideolojik kılıfı görevi gördüğünün farkındadır.

temel felsefi yöntemine açıklık getirmek gerekmektedir. Çernişevski'nin bu yöntemi 1860'lı yılların koşullarında, idealist ve eklektik felsefenin revaçta olduğu bir dönemde geliştirdiği unutulmamalıdır. Dönemin bu popüler felsefi akımları öznelci ve düalist bir bakış açısını yansıtırken o, antropolojik ilkeyi geliştirerek aslında bu fikirlere savaş açmaktadır.

Çernişevski antropolojik ilkeyi şu şekilde açıklamaktadır: "Bu ilke, insanın tek bir doğası olduğu, insan yaşamının birbirine benzemez, farklı karakterlere sahip parçalara bölünemeyeceği fikrine

1860 yılında yayımlanan *Felsefede Antropolojik İlke*, Rus devrimci demokrasinin teorik manifestosu niteliğindedir. Materyalizmin ideali zme açtığı ideolojik savaşın en sert örneklerinden biridir.

dayanmaktadır." Buradan da anlaşılacağı üzere antropolojik ilke, insan doğası üzerine bütünlüklü bir kavrayış sunmaktadır. İnsanın maddi varlığı, doğasının temel birimini oluşturmaktadır. Beden, yani madde, ilk veridir. Çernişevski doğa bilimlerinin, insan duygularının ve fiziksel fenomenlerin psikolojik süreçlerin sonuçları olduğunu ortaya koyacak kadar geliştirdiğini vurgulamaktadır. Öyleyse bilinç ve düşünce, belli bir gelişimi sağlayan maddesel varlığa has özelliklerdir. İdealist düşüncüler bilincin varlığını özerk ve tözsel olarak tanımlarken Çernişevski bunu reddeder. Ona göre bilinç, maddesel gelişimin ürünüdür. Çernişevski'nin antropolojik ilkesi, felsefenin madde ve bilinç arasındaki temel problemine materyalist bir çözüm getirmektedir.

Peki ya bu ilkeye göre insanın kendisi ve maddi varlığı nasıl tanımlanmaktadır? Çernişevski bu soruyu şöyle yanıtlar: "Fizyoloji ve tıp için insanın yapısı, yaşam adı verilen müthiş karmaşık bir kimyasal sürece bağlı, en az bu süreç kadar karmaşık bir kimyasal birleşimdir." İnsan, genel madde zincirinde bir unsurdur. Taş, bitki, ağaç ve insan arasında farklı maddesel birleşimler bulunmaktadır. Buradan yola çıkan antropolojik ilke, insan üzerine materyalist ve tekçi bir fikre varır. İnsanı doğanın bir parçası olarak ele alır ve buradan da kendi yasalarına sahip, insanın bilincinden bağımsız biçimde var olan nesnel maddi dünyaya ulaşır.

Çernişevski zaman zaman mekanizme kaysa da, doğadaki fenomenleri tutarlı bir materyalist gibi kavramaktadır. Felsefede antropolojik ilke, eski sömürü dünyasının ideolojik temelleri olan dini ve idealizmi itibarsızlaştırmayı mümkün kılmıştır. Rusya'da ilerici bir rol oynamasının nedeni buradadır işte.

İdealizm ve din karşısında antropolojik yaklaşımı gözetken Çernişevski'nin, felsefede bu ilkeyi uygulayan Feuerbach'a atıfta bulunduğu açıktır. Ancak Çernişevski ve Feuerbach'ın duruşlarını bir tutmak, felsefelerindeki temel farklılıkları gözardı etmek doğru değildir. Bilindiği gibi Feuerbach, bilhassa Hristiyanlık olmak üzere din çalışmalarına adanmıştır. Tanrı kavramının temelinde insanın özünün bulunduğunu belirtmiş;

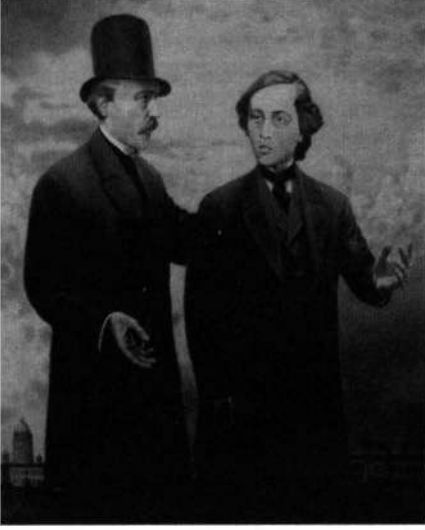
doğaüstü dünyanın, yani dinin, insanın bozulmuş, "mistikleştirilmiş" arzularından ve düşüncelerinden oluştuğunu açıklamıştır. Temel çıkarımı da buradan gelmektedir: Dinin açıklaması antropolojiktir. Feuerbach'ın antropolojizmi teolojik bir biçim alır ve yeni bir din olarak dikilir.

Çernişevski'nin materyalizmi ise Feuerbach'ın felsefesindeki idealist ve dini-manevi süslerden arınmıştır. Materyalist dünya ile dinsel dünya arasındaki temel ayrımın farkında olan Çernişevski, materyalizm aracılığıyla dine ve ruhani gericiğe sert biçimde karşı koymaktadır.

Feuerbach ise başta Hegel olmak üzere idealist düşünürleri eleştirir; ancak hemen ardından, Hegel'in felsefesindeki mutlak Ruhun duyuları sabitleyen sınırlardan kurtulmuş Akıl olduğunu kanıtlamaya koyulur. Ona göre, idealizmin açıklamasını antropolojide bulmak mümkündür. Feuerbach'ın buradan çıkardığı sonuca göre gerçek felsefe ne idealizm ne de materyalizmdir. Ona göre gerçek felsefe antropolojidir. Feuerbach, meseleyi bu şekilde konumlandırarak aslında materyalizmin ve idealizmin üzerinde bir "üçüncü yol"a; antropolojik felsefeye varmaya çalışmaktadır. Feuerbach'ın "materyalizm" sözcüğünün kullanımına bile karşı çıktığı da belirtilmelidir bu noktada.

Çernişevski, felsefede antropolojik ilkeyi savunmakla beraber, idealizm ve materyalizm arasında bir yol tutturaktan çok uzaktır. Aksine, kendisini kesin bir biçimde materyalist olarak tanımlamıştır. Felsefede temel sınırlar idealizm ve materyalizm arasında çizilmiştir ona göre. Marksizm öncesi dönemde idealizmin her türüne karşı en çetin mücadeleyi veren düşünür olarak göze çarpmaktadır.

Feuerbach antropolojiden evrensel bir felsefi ilke yaratmıştır. Sosyolojik yaklaşımını da bu ilke üzerinde temellendirmektedir. Ancak toplumsal yaşamı insanın fiziksel ve manevi nitelikleriyle açıklamaya çalışırken metafiziğin ve idealist spekülasyonların kucağına düşmektedir. Toplumsal ilişkilere dinsel bir form atfederken, tarihsel ilerlemenin gerçek dinamiklerini çarpıtır.

Çernişevski, felsefe ile doğa bilimlerini, fizyoloji ile psikolojiyi kaynaştırmayı savunur.

Çernişevski de antropolojik ilkeyi metodolojisinin temeli olarak almış, toplumsal yaşamın fenomenlerini bu ilkeyle açıklamaya çalışmıştır. Bu ilkeyi estetikte, etikte, ekonomi politikte ve sosyolojide uygulamayı amaçlamıştır. Bu ilke materyalist bir çerçevede ele alındığında, felsefenin temel sorununu, düşünce ile madde-doğa arasındaki ilişkiyi çözmeye

Çernişevski, ancak emekçilerin penceresinden bakan bir düşünürün bilimsel ve felsefi yaklaşımının ilerici olabileceğini düşünmektedir. Bu fikrini şu ifadelerle dile getirir: “[Emekçi] doğasındaki erdem ve çetin yaşam şartlarının sonucunda...olguları üst sınıflardan daha iyi, daha doğru ve kapsamlı anlayabilmektedir.”

yardımcı olabilmektedir. Ancak antropolojik ilke, soyut bir insan fikrinden yola çıkarak somut ve tarihsel insanı açıklamaya çalışıyor ve bu noktada yetersiz kalmaktadır. Toplumsal kuramların ortaya koyduğu sorunlara materyalist bir çözüm üretmekten uzaktır. Sonuç olarak Çernişevski'nin bu ilkesi, doğaya uygulandığında materyalist; tarihi açıklamaya gelince idealisttir. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde, bu konuyla ilgili “Feuerbach ve Çernişevski tarafından kullanılan 'antropolojik ilke' ifadesi fazlasıyla kısıtlayıcıdır.” şeklinde bir not düşmüştür. (21)

İrkçılık ve sınıf savaşı

Çernişevski, ırkçılığa şiddetle karşı çıkmış, bu teoremin altında yatan sınıfsal gerçekleri ortaya koymaya çalışmıştır. O dönemde ABD'de yayılmakta olan kölelik ile ırkçı teori arasındaki ilişkiye işaret etmiştir: “Köle sahipleri beyaz ırka, köleler ise siyah ırka mensupturlar. İnsanlar arasında ırksal farklılıklar olduğu öne sürülerek köleliğin savunusu yapılmaktadır.” Öyle ki kölelerin “farklı bir doğaya sahip insan yığınları” olduğu tartışılmakta, “doğanın onları köleliğe uygun gördüğü” öne sürülmektedir. Çernişevski'nin bu iddialara yanıtı nettir: “Tarihsel problemlere yanıtı antropolojide arayacak olursanız, tüm ırkların tek bir atadan geldiğini görürsünüz.”

Ona göre, yalnızca farklı ırklar arasında değil, aynı ırka mensup halkların arasında gözlemlenen farklılıkların kökeninde de tarihsel gerekçeler yatmaktadır. Bu farklılıklar toplumsal yaşam koşullarıyla açıklanabilmektedir. Çernişevski'ye göre yaşam koşulları yalnızca farklı ırklar ve halklar arasında değişiklik göstermekle kalmamaktadır; tek bir ulus içinde de bu farklara rastlamak mümkündür. Aynı ulusa mensup insanlar toplumsal sınıflara ayrılmaktadırlar. Aralarında gözle görülür farklar bulunmaktadır. Örneğin yaşam biçimi ve düşünce yapısı göz önüne alındığında, yüksek mevki sahibi bir Portekizli üst düzey bir İsveçli'ye, köylü hemşhileriyle olduğundan daha yakındır. Aynı şekilde, Portekizli bir köylü de Lizbonlu zengin bir tacirden ziyade, İskoçya'nın, Norveç'in köylülerine benzemektedir. Sınıfların kökeninde, bir sınıfın ötekine zulmünde ve bunun yarattığı mücadelelerin

tümünün kökeninde ekonomik eşitsizlik yatmaktadır. Çernişevski, toplumun sınıflara bölündüğünü anlamış, sınıf savaşımının tarihsel gelişim sürecinde oynadığı rolü tespit etmiştir.

Toplumsal yaşamın somut meseleleri söz konusu olduğunda Çernişevski, antropolojinin dar kalıplarından çıkmayı başarabilmektedir. Ona göre insan, soyut ve sivil bir kişi değil, yaşayan bir varlıktır. Maddiyat (ekonomik durum) insanın hayatı ve mutluluğu açısından belirleyici rol oynamaktadır. Çernişevski, toplumsal fenomenlere somut ve tarihsel açıklamalar getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan, sosyolojik yaklaşımı soyut bir “aşk” kavramı üzerine kurulu olan Feuerbach'ı aşmaktadır. Ancak yine de tarihin materyalist açıklamasını yapmayı başaramaz. Toplumsal gelişimi “ekonomik durum”, “varoluş biçimleri” ve “maddi koşullar” gibi ifadelerle açıklamaya çalışmakta, bu yüzden de toplumun temelinde tarihsel olarak belirlenmiş üretim ilişkilerinin yatığını görememektedir.

Çernişevski, epistemolojik açıdan da katı bir materyalisttir. Kuşkuçuluğa, bilinemezçiliğe, Kantçılığa, Yeni Kantçılığa ve idealizmin diğer biçimlerine savaş açmıştır. Çernişevski'ye göre insanın düşüncesi, “insandan bağımsız” nesnelerle ilişki halinde var olabilir ancak. Duyular, doğası gereği, düşünceye ait ve düşünce içinde bulunan iki unsurun varlığını kabul ederler. Bunlardan ilki, duyuyu harekete geçiren dışsal nesnedir. Diğeriyse kendinde bir duyu üreten varlıktır.” İnsanın temsillerinin altında, insana bağlı değil; algılanan nesneye bağlı nedenler yatmaktadır. Düşünce, etki yaratan nesneler veya fenomenler tarafından üretilir. Bilginin kaynağının materyalist açıklaması buradadır işte. Bu yaklaşım, başlangıç noktası olarak insanın bilgisinden bağımsız nesneleri alır. Hakikati meydana çıkaran şey akıl değil, hayatın kendisidir. Bu hakikat, duyu organları aracılığıyla elde edilir.

Materyalizmi savunduğu için hapse atıldı

Çernişevski 1860 yılında yayımlanan *Felsefede Antropolojik İlke* adlı eserin

de felsefi materyalizminin bütünlüklü bir açıklamasını yapmaktadır. Rus devrimci demokrasinin teorik manifestosu niteliğinde olan bu eser, materyalizmin idealizme açtığı ideolojik savaşın en sert örneklerinden biridir. Bu savaş, o dönemin devrimci durumunun temel göstergelerindendir.

Çernişevski'ye karşı çıkan ilk isim Kiev Teoloji Akademisi'nden Profesör Yurkeviç olacaktır. Yurkeviç *İnsan Ruhunun İlimi Üzerine* adlı makalesinde, felsefenin temel sorununa materyalist bakış açısıyla çözüm getiren Çernişevski'ye saldırır. Çernişevski'nin aksine o, insan doğasının birliğinin manevi bir temeli olduğunu öne sürmekte, ruhun ölümsüzlüğünü savunmaktadır. Yurkeviç, "dışsal" deneyim ile "içsel" deneyim arasında aşılabilir bir düalizm yerleştirmektedir. Ona göre dışsal eylemin duyularla algılanması fikri "saçma"dır. Duyular, sınıksız örülmüş bir duvar gibidirler; bilinci dış dünyadan ayırırlar. Felsefe ile doğa bilimlerini, fizyoloji ile psikolojiyi kaynaştırmayı savunan Çernişevski'nin aksine Yurkeviç, "ruh bilimi"nin doğa bilimlerinden tamamen bağımsız olduğunu savunmakta, insan psikolojisinin altında yatan fizyolojik etmenlere gözlerini sınıksız kaptırmaktadır.

Çernişevski'ye göre yaşam koşulları yalnızca farklı ırklar ve halklar arasında değişiklik göstermekle kalmamaktadır; tek bir ulus içinde de bu farklara rastlamak mümkündür. Aynı ulusa mensup insanlar toplumsal sınıflara ayrılmaktadırlar. Aralarında gözle görülür farklar bulunmaktadır.

Çernişevski'ye karşı bir makale de Mihail Katkov kaleme almıştır. *Ruski Vestnik* dergisinin Şubat 1861 sayısında yayımlanan *Eski ve Yeni Tanrılar* başlıklı bu makalede Katkov, Çernişevski'nin felsefi fikirleri çalışırken eleştirel akıldan yoksun olduğunu ve bağımsız düşünemediğini savunmaktadır. Makalenin sonuç kısmında da okuyucuya Yurkeviç'in makalesini tavsiye eder hararetle.

Yine *Ruski Vestnik* dergisinin üçüncü sayısında Çernişevski ve Dobrulyubov'u hedef alan bir makale daha yayımlanır. Bu makalenin de sahibi Katkov'dur. Katkov, derginin Nisan ve Mayıs sayılarında Yurkeviç'ten uzun pasajlar alıntılanarak profesöre methiyeler düzmeyi ihmal etmez. Çernişevski'ye ve materyalizme karşı açtığı savaşta Yurkeviç'in makalesini bir sancak gibi taşır adeta. Katkov ve yandaşları, Çernişevski'ye ve taraftarlarına başta siyasi olmak üzere tüm alanlarda savaş açarlar. Hedefleri, köylü devriminin ideologu olan Çernişevski'yi gözden düşürmektir.

Felsefede Antropolojik İlke farklı görüşlerden kişiler ve akademik çevreler arasında büyük tartışmalar yaratır. Teorik, toplumsal ve siyasi açılardan taraflar birbirlerine düşerler. Tartışmalar idealistler ve materyalistler arasında cereyan etmektedir. Bu iki felsefe ekolü, 1860'lı yılların Rusyasında iki ayrı toplumsal ve siyasi eğilime tekabül etmektedir. Bir yanda devrimci demokratlar, diğer yanda ise karşı devrimciler bulunmaktadır. Din ve idealizm, aleni yandaşlardan liberal "eleştirmen"lere, eski rejimin taraftarlarının silahıdır. Devrimci demokratlar ise kendilerine rehber olarak ateizmi, materyalizmi ve bilimi seçmişlerdir.

Çernişevski, kendisini eleştirenlere *Tartışmalı Sözler* adlı çalışmasıyla yanıt verir. *Tartışmalı Sözler*'in yayımlanmasının hemen ardından liberal *Otechestvennyye Zapiski (Vatan Günlükleri)* dergisi Çernişevski'ye karşı bir kampanya başlatır. Derginin Temmuz sayısında *Tartışmalı Sözler*'e karşı bir eleştiri yayımlayan Dudiçkin, Yurkeviç'i öven satırlar kaleme almayı ihmal etmez.

Kendisine karşı yürütülen bu karalama kampanyasının siyasi açıdan ne ifa-

Çernişevski, Kant'a ve Yeni Kantçılara karşı savaş açar.

de ettiğinin farkındadır Çernişevski. *Tartışmalı Sözler*'de takındığı sakini ve alaycı üslup karşıtlarını iyice çileden çıkartır. Gemi azya alırlar ve işi, Çernişevski'yi ihbar etmeye kadar vardırır. Bu, Çernişevski'nin Çarlık rejimi tarafından maruz kalacağı kötü muamelenin başlangıcıdır bir nevi.

Çernişevski, hürriyetten yoksun Rus halkının ona en çok ihtiyaç duyduğu anda hapse atılır, vatandaşlıktan çıkarılır, ardından da sürgüne gönderilir. Çarlık rejimi, onun Rus toplumunun ilerici kesimleri üzerindeki devrimci etkisini ortadan kaldırmak için elinden geleni ardına koymayacaktır. Ancak düşünürün materyalizm propagandası hafızalardan silinmez. Türlü zalimliklere ve insanlık dışı muamelelere maruz kalacak; ancak ne bir fikir adamı ne de devrimci olarak duruşundan taviz vermeyecektir. Tecrit koşulları altındayken bile, kendisine el altından ulaşan haberlerden yola çıkarak Yeni Kantçılığın ve öznel idealizmin revaçta olduğunu hissetmiş, bunlarla savaşmanın yollarını araştırmıştır. Dış dünyayla tek teması, dostlarına ve yakınlarına yazdığı mektuplardır. O dönemin aydınlarından, Kant'ı rehber olarak görenleri acımadan eleştirmiştir. Bir mektubunda Helmholtz'u şu ifadelerle alaya alır örneğin: "Bir matematikçinin, bir natüralistin dünyaya 'Kant gibi' bakabilmesi kabul edilemez. Kant tüm bilimleri ve matematiğin gerçekliğini reddetmektedir. Sevgili dostum, ne sen ne de mesleğin Kant'ın umrundasınız. O hiçbir şeyi kafa takmaz. Kant'tan size dost olmaz."

Çernişevski'nin Sibiry'a'dan yazdığı mektuplarda da, bilimsel bakış açısını sapıran tüm yaklaşımlara karşı militanca bir tavır takındığı görülmektedir. 1870'li ve 1880'li yıllar, Çernişevski'nin Kantçılara ve idealistlere karşı mücadelesinin, ve pek tabii Rusya'nın materyalist felsefe tarihinin şanlı yılları olarak tarihe geçecektir. Lenin, Çernişevski'nin idealizme yönelik eleştirilerinde Engels'le aynı seviyede olduğunu belirtmektedir: "Çernişevski Kant'ın realizmini değil; bilinemezçiliğini ve öznelciliğini eleştirirken Engels'le eşdeğerdir..." (22)

Diyalektik

Çernişevski yalnızca materyalist değil; aynı zamanda önemli bir diyalektikçidir. Dünyanın maddi varoluşunda yatan birlik fikrini tutarlı bir biçimde savunmuştur. Bu birliğin içinde farklılıklar ve çelişkiler olduğunu saptamıştır. Buna bağlı olarak, insan doğası niteliksel açıdan farklı iki tür fenomen ile belirmektedir. Bunlar fiziksel fenomenler ve manevi fenomenlerdir. Mutlak olarak farklı niteliklere sahip tek bir nesnedeki birlik, evrensel bir yasadır. Maddenin en karmaşık kombinasyonları, onları oluşturan basit unsurların sahip olmadığı niteliklere sahip olabilirler. Böylelikle, belirli oranlarda birleşen

Çernişevski,
epistemolojik açıdan da
katı bir materyalisttir.
Kuşkuculuğa,
bilinemezçiliğe,
Kantçılığa, Yeni
Kantçılığa ve idealizmin
diğer biçimlerine savaş
açmıştır. Çernişevski'ye
göre insanın düşüncesi,
"insandan bağımsız"
nesnelerle ilişki halinde
var olabilir ancak.

hidrojen ve oksijen, ne oksijenin ne de hidrojenin sahip olmadığı birçok yeni niteliğe sahip olan suyu oluşturmaktadırlar.

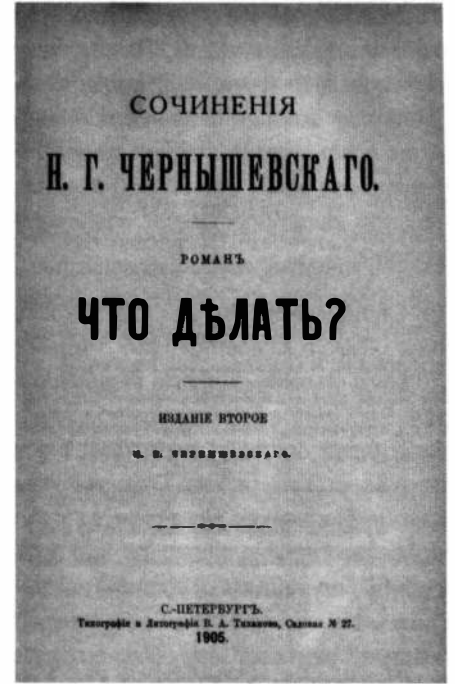
Çernişevski, Carpenter'ın bir kitabı hakkında yazdığı görüşlerinde, hareketin farklı formlarından bahsetmektedir. Isının mekanik harekete dönüşmesi ve tam tersi, mekanik hareketin ısıya dönüşmesi doğa yasalarının gereğidir.

Madde ve hareket üzerine bu yaklaşımı ile Çernişevski, kendisinden önceki mekanist materyalistlerden ayrılır. O, gerçekliği olduğu gibi görmektedir: Madde hareket halindedir ve diyalektik dönüşüme gebedir.

Çernişevski diyalektik ile soyut bağlamda ilgilenmez. Diyalektik onun için devrimci mücadele içindeki sorunları çözmeye yarayan bir araçtır. Bu açıdan o, Rusya'da diyalektiği devrimci eyleme destek amaçlı kullanan ilk düşünürlerden olmuştur.

"Hiçbir tarihsel görev, mücadelesiz başarılamaz" diye yazar Çernişevski. Zafere giden yolun örgütlü ve iyi yönetilen bir mücadeleden geçtiğinin farkındadır. Öyleyse insanı, olayların pasif gözlemcisi olmaktan çıkarıp onlara müdahale etmeye, süreçlerin aktif unsuru hâlini almaya iten şey nedir? Çernişevski'nin yanıtı açıktır: Eylemi, soyut ideallere göre değil gerçekliğe dayandırarak örgütlemek. Bunu şu ifadelerle vurgulamaktadır: "Yalnızca hakikate yaslanmış arzular ciddi bir öneme sahip olabilir. Gerçeklikten doğan umutlar, somut kuvvetlerin somut koşullarda gerçekleştirdiği eylemler başarı öznesi olabilirler ancak." Öyleyse belli bir taktik olmadan devrimci eylemin başarıya ulaşması mümkün değildir ve gerçek bir devrimcinin aynı zamanda bir taktisyen olması gerekmektedir.

Çernişevski'nin somut diyalektik yöntemi, soyut metafizik düşünceyle taban tabana zıttır. Metafizik, sonsuz ve mutlak değerlerden yola çıkar. Oysa her şey koşullara, nedenlere, zamana ve mekana bağlıdır. Örneğin savaşın her koşulda iyi veya her koşulda kötü olduğunu söylemek mümkün müdür? Bu soruya soyut yanıt verilemez. Fetih ve yağma savaşları halk için kötüyken, başka savaşlar halkın yararına ve adil olabilmektedirler.

Çernişevski, *Ne Yapmalı?* adlı romanında halkı için mücadele eden, güçlü ve tavizsiz insanı resmeder.

Doğada ve toplumda hiçbir şey katı ve değişmez değildir. Çernişevski bunun maddenin iç çelişmelerinden kaynaklandığını saptamıştır: "Bütün yaşam formları kendi içinde bir kutuplaşma barındırır. Bir kuvvetin ikiye bölündüğünü ve farklı yönlerde hareket etmeye meyilli olduğunu görürüz." (23) İşte bir devrimcinin de bu karşıtlıkları bilmesi, karşılıklı olarak birbirini devre dışı bırakan eğilimlerden haberdar olması gerekmektedir. Zamana ve mekâna bağlı koşulları takip ederek rotasını belirlemelidir.

Çernişevski, tarihsel ilerlemeyi göremeyen, reformlardan medet uman kimseleri sert bir dille eleştirmiştir. Amerikalı iktisatçı Carey'nin sınıfsal çıkarların uyusabileceğini savunan tezlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Çernişevski'ye göre gelişim süreçleri, birbirini dengeleyen eşdeğer kuvvetlerin mücadelesi değildir. Bu süreçler boyunca bir taraf diğerine üstün gelmektedir mutlaka. "Bütün, farklı eğilimler içinde çözünür. Tarihsel koşullar açısından en avantajlı olan eğilim galip gelir ve diğer tüm eğilimleri geri plana iter." der. Uzlaşmaz çelişkilerin birbirleriyle mücadelesi, ancak devrimlerle sonuca ulaşabilir. Devrimlerde eski olan ortadan kalkar ve yeniye yer açılır. Büyük tarihsel problemler ancak devrim yoluyla çözül-

mektedir. Tarihin yaratıcı kuvveti devrimlerdir. Çernişevski, Rusya'da bir köylü devriminin yaklaşıma olduğunu işte bu diyalektik yöntemle ortaya koymuştur.

Ortak Toprak Mülkiyetine Felsefi Engellerin Eleştirisi adlı makalesinde Çernişevski, diyalektiğin olumsuzlamanın olumsuzlanması yasasını kullanarak, Rusya'da kapitalist gelişim olmadan doğrudan sosyalizme geçilebileceğini savunmuştur. Aslında sömürünün bir başka türü olan kapitalizm, emekçi nüfusun büyük bölümünün yıkımı anlamına gelmektedir. Köylü devriminin ideoloğu olan Çernişevski, Rus halkının sonunun bu olmasına karşı çıkarak, eserlerinde kapitalizmin kapsamlı bir eleştirisini sunar. Ancak bir yandan da kapitalizmin ilk döneminde elde edilen bilimsel ve teknolojik gelişmeleri desteklemekte, bunlardan faydalanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kapitalizmin yerini sosyalizme bırakması gerektiğini savunan Çernişevski, kapitalizme hiç uğramadan da sosyalizme ulaşılabilirliğine inanmaktadır. Bilhassa, eski bir köylü toplumu olan Rusya'da bu dönüşüm ona göre mümkündür. Bu noktada kendisiyle çelişmektedir aslında Çernişevski. Düşüncenin somut olması gerektiğini savunurken, soyut akıl yürütmenin kucağına düşmektedir çünkü.

Çernişevski'nin yaptığı gibi, Rusya'nın köylü nüfusu sayesinde kapitalizmi es geçerek sosyalizme ulaşabileceğini savunmak ütöpik bir tavidir. Çernişevski, umutlarını köylü devrimine bağlayarak ütöpik sosyalizme yaklaşmaktadır. Bu noktada kullandığı diyalektik yöntem de soyut ve sınırlı kalır. Toplumsal değişimde oynayacağı tarihsel rolün bilincin-

Lenin Çernişevski'yi tanımlarken "kalbi gerçek bir vatan aşkıyla dolu" ifadesini kullanmaktadır.

Çernişevski diyalektik ile soyut bağlamda ilgilenmez. Diyalektik onun için devrimci mücadele içindeki sorunları çözmeye yarayan bir araçtır. Bu açıdan o, Rusya'da diyalektiği devrimci eyleme destek amaçlı kullanan ilk düşünürlerden olmuştur.

de olan proletaryanın sınıf savaşımına dayalı bilimsel sosyalizme ve materyalist diyalektiğe kavuşmak için Marksizm'i beklemek gerekmektedir.

Çernişevski diyalektik açıdan tamamlanmış bir teori ortaya koyamamıştır. O, diyalektiğin bazı unsurlarını çok iyi anlamış ve uygulamıştır. Ancak bunlar, uyumlu ve sistematik değildir. Bilhassa antropolojik yöntemi onu bundan alıkoymaktadır. İnsanın, evrenin ve doğa yasalarının birliğini, dünyanın duyu organlarımız aracılığıyla algılanabilirliğini kabul etmektedir. Ancak, bu birliğin merkezinde her fenomenin heterojen ve tikel karakterinin, bilginin değişim biçimlerinin ve özgüllüğünün yattığını kanıtlamaya çalışırken pek başarılı olamaz.

İnsanı merkez alan ahlâk felsefesi

Çernişevski serfliğe karşı birçok farklı cephede mücadele etmiştir. Bu cephelelerin arasında etik ve ahlâk da bulunmaktadır. Baskıcı sınıflara karşı felsefesiyle uyumlu bir ahlak teorisi geliştirir ve insanı, insanın ihtiyaçlarını ve mutluluğunu temel alır. Akılcı bireycilik teorisi, devrimci demokrat ahlâkı ifade etmektedir.

Davranışları kendisine yabancı, soyut fikirlerden etkilenmeyen, kendi çıkarını gözetken kişiyi bireyci olarak tanımlamaktadır Çernişevski. Burada "bireyci"

ifadesi, sinmiş ve pasif, insanlık onuru boğazlanan bireyin tam karşısı olarak kullanılmaktadır. Örneğin Pissarev, "bireyciliğin", doğru anlaşılması durumunda bireyin tam özgürlüğünü ifade edeceğini söylemektedir. Dönemin koşulları altında kamusal ve özel hayatın maruz kaldığı sert düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda 1860'ların radikal düşünürlerinin ağzından çıkan bu ifade, özgürleştirici bir etkiye sahip olmaktadır.

Çernişevski'nin ahlâkı, yalnızca feodal ve dini ahlâka karşı çıkmakla kalmaz. İnsanı "öteki dünya" masallarıyla uyutan bu kurumların yanı sıra, küçük çıkarların ve katı bireyciliğin peşinde koşan burjuva ahlâkını da eleştirir. Çernişevski bireysel çıkarla kamu çıkarını birbirinden ayırmamaktadır; aksine, bunları birbiriyle uyuşturmak peşindedir. Aslına bakılacak olursa, bireyin akılcı bireyciliğin ahlâk anlayışına kavuşabilmesi için, genelin mutluluğunun bilincine varmış olması gerekmektedir. *Ne Yapmalı?* romanındaki karakterlerin durumu budur işte. Tıpkı Çernişevski gibi onlar da emekçilere tutkuyla bağlı; emekçi yığınlarını ezen, baskılayan ve aşağılayan, çoğunluğun mutluluğuna saldıran kişi ve sınıflara karşı ise öfke doludurlar. Bu romanda Çernişevski, serfliğe karşı kararlılıkla savaşan, halkı için mücadele eden, güçlü ve tavizsiz insanı resmeder. Çernişevski'nin ahlâk felsefesi, köylü devrimi için mücadele edecek fedakar devrimciler yaratmayı hedeflemektedir.

Bu felsefe özgür iradeyi(24) yok sayar; insan davranışlarının belirlenmiş olduğunu, bu davranışların insanın ihtiyaçlarını karşılamayı ve mutluluğunu güvence altına almayı hedeflediğini savunur. Peki öyleyse, neden bazı arzularımız ahlâka uygunken bazıları ahlâk dışı sayılmaktadır? Çernişevski'ye göre bu arzular, kendinden "iyi" veya "kötü" niteliklere sahip değildirler; hayatın koşulları içinde bu nitelikleri edinirler.

Çarpık toplumlarda, bireyin çıkarları kamu çıkarlarıyla çelişir. Mutluluğu hedefleyen kişinin çıkarları çoğu zaman başka kimselerin çıkarlarına ters düşer. Oysa insana normal yaşam şartları sunulur; onu aşağılayan, belini büken, zihninin parıltısını söndüren ne varsa ortadan

kaldırılırsa bu toplumun geri kalanının da yararına olacaktır. İhtiyaçları ve kabiliyetleri normal şartlar altında gelişen insanın nitelikleri asalet kazanacaktır. Birey, kendi ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken aynı zamanda topluma karşı da fedakârca davranabilecektir. Buradan da anlaşılabilir ki üzere Çernişevski, toplumun devrime ve sosyalist temellere dayanan dönüşüme ihtiyacını vurgulamaktadır.

İnsan davranışları akıl üzerine kurulmalıdır. Doğru ve iyi, tek ve aynı şeye işaret etmektedir. Ancak akıl ve akılcı kavramları farklı şekilde yorumlanabilmektedirler. Öyleyse, evrensel ahlâk yasasına ulaşmak mümkün müdür? Çernişevski, genel insan aklı için bunun mümkün olduğunu savunur. "Bilim, insan doğasını oluşturan etmenleri tanıır şadede. 'iyi', bilim için insana faydalı olanı ifade eder. Halklar ve sınıflar açısından 'iyi' olan, ancak bu ölçütün dışında kalan şeyler ise hatalıdır." Çernişevski'nin bu ahlâki yaklaşımı, genel olarak antropolojiye yaslanmaktadır. Her ne kadar o, insanların tarih boyunca farklı kavramları "iyi" ve "kötü" şeklinde nitelediğinin farkında da olsa, bu noktada soyutlama yapmaktan kurtulamaz.

Lenin, tarihsel materyalizm teorisini geliştirirken, fikirlerin, tarafların ve devrimci sınıfların oynadığı hızlandırıcı, düzenleyici ve dönüştürücü rolüne vurgu yapmaktadır. Çernişevski de burada Lenin'e yaklaşmaktadır. Serfliğin temelleriyle mücadele ederken bir yandan da militanca bir ahlâk geliştirmeye çabalar. İnsanı aktif, yaratıcı ve devrimci rol oynamaya çağırır. Ancak, insanın toplumsal faaliyetlerini tam anlamıyla bilimsel bir şekilde kavrayamaz.

Vatanına âşık bir devrimci

Çernişevski'nin fikirlerinin ve duygularının temelinde vatanseverlik yatmaktadır. Lenin onu tanımlarken "kalbi gerçek bir vatan aşkıyla dolu" ifadesini kullanmaktadır.(25)

"Rusya'nın bütün büyük isimlerinin tarihsel önemi, vatana ve insan onuruna verdikleri hizmetle, vatanseverliklerinin kuvvetiyle ölçülür." der Çernişevski. Babst, Çiçerin ve Katkov gibi burjuva

kozmpolitlere hararetle karşı çıkması da bundandır. "Rus halkının ulusal guru ru, başka hiçbir gelişmiş memlekette olmadığı kadar kuvvetlidir." der. Rusya'nın şanlı geleceğine inanmaktadır. Ancak bir yandan da milliyetçilikle savaşı ve tüm milletlerden emekçilerin dayanışmasını savunur.

Çernişevski'nin vatanseverliği devrimci demokrat kimliğiyle yakından ilintilidir. Onun gözünde vatanseverlik, halkı köleleştirenlere, Rusya'nın güçlü ve baş dik bir ülke olmasını engelleyen kimselere karşı fedakârlıkla mücadele etmek demektir. Henüz genç yaşlarda bu fikrini şöyle dillendirmektedir: "Zafere hizmet etmek; insanlığın ve vatanın kalıcı zafetine hizmet etmek, arzuların en şerefli, en yücesi değil de nedir?"

Çernişevski ömrü boyunca vatanına sevgiyle ve fedakârlıkla hizmet edecektir gerçekten de. Bir düşünür ve devrimci olarak ülkesinin toplumsal ve entelektüel birikimine unutulmaz izler bırakacaktır. Dobrulyubov, Antonoviç, Pisarev, Şelgunov, Serno-Soloviyeviç gibi, Rusya'da devrimci demokrat hareketin birçok önemli ismini etkileyecektir. O bir filozof, iktisatçı, sosyolog, tarihçi, edebiyat eleştirmeni, romancı, yayıncı ve örgütçüdür.

Çernişevski, devrimci mücadeleye en büyük zararı verenin kararsızlık olduğunu savunmuştur. Gerçek bir devrimci, birbiriyle çatışan çıkarların uyumsuz olduğunu bilmeli, devrimciliğin ölümüne bir mücadele olduğunu anlamalıdır. Ya düşünman tarihten silinecektir ya da devrimci. Vatana ve devrime hizmet etmek isteyen kişi, sıkıntıya ve fedakârlığa hazırlıklı olmalıdır. Çernişevski'nin eserlerinde betimlediği insan tipi işte bu, zorluklardan galip gelen insandır.

"Bir devrimci, bir vatansever" der Çernişevski, "bambaşka bir yaradılışa sahiptir, güçlüdür, enerjiktir, kendi insanına ve vatanına yürekten bağlıdır." Rus halkının parlak ve sosyalist geleceğine gönülden inanmaktadır: "[Sosyalizmi] sevin, bekleyin, onun hakkında yazın, mücadele edin, çalışın ve şimdiden, elinizden ne geliyorsa ona aktarın!"

* Mamikon Meroviç Grigoryan'ın 1954 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde yayımlanan *Tchernychevski et sa conception du monde* adlı makalesinden kısaltılarak dilimize kazandırılmıştır. Ana başlık değiştirilmiş, ara başlıklar çevirmen tarafından eklenmiştir.

Özgün metindeki kaynakça korunmuştur.

Dipnotlar:

- 1) Vladimir Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Editions en langues étrangères, Moskova, 1952, sf.422Karl Marx, *Kapital*, Bureau d'éditions, Paris, 1938, Cilt. 1, sf.25Nikolay Çernişevski, *Bütün Eserleri*, 1906 (Rusça baskı), Cilt 1
- 2) Vladimir Lenin, *Bütün Eserleri* (Rusça baskı), Cilt.17, sf. 95
- 3) A.g.e. sf. 96A.g.e. sf. 95Nikolay Çernişevski, *Bütün Eserleri*, 1906, Cilt. 10, 2.Kısım, sf. 301-302
- 4) Vladimir Lenin, *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?*, Editions en langues étrangères, Moskova, 1954, sf. 178Ç.N. Bu mektupta Belinski, serfliği, monarşiyi ve Ortodoks Kilisesi'ni eleştirmektedir.
- 5) Karl Marx & Friedrich Engels, *Rus Siyasetçileri ile Yazışmalar*, Editions politiques d'Etat, 1947, sf. 29Ç.N. Aralıkçılar. 14 Aralık 1825'te Çar'a karşı ayaklanan, soylu kökenli devrimciler.
- 6) Ç.N. Halkın İradesi veya Halkın Özgürlüğü anlamına gelen, 1879 yılında Rusya'da kurulmuş yasadışı sol örgüt. "Narodnizm" yani halkçılık akımıyla bağlantılıdır. 1881 yılında Çar 2. Aleksandr'a düzenledikleri suikast ile ün kazanmışlar, Çar 3. Aleksandr'a da suikast düzenlemek istemişler ancak başarılı olamamışlardır.
- 7) Vladimir Lenin, *Seçme Eserler*, Editions en langues étrangères, Moskova, 1954, Cilt. 1, 2.Kısım, sf. 278
- 8) Ç.N. Çernişevski'nin *Sovremennik'te* yayımlanan yazılarından başlıcaları şunlardır. Edebiyat eleştirisi alanında: *Gogol Döneminde Rus Edebiyatı Üzerine Deneme*, *Lessing ve Dönemi*, *Puşkin*. Tarih alanında: *Temmuz Monarşisi*, *18. Louis ve 10. Charles Fransasında Parti Mücadelesi*, *Cavaignac*. Felsefe alanında: *Felsefede Antropolojik İlike*, *Ortak Toprak Mülkiyetine Felsefi Engellerin Eleştirisi*. Ekonomi politik alanında: *J.S. Mill'in Ekonomi-politik İlkeleri Üzerine Görüşler*, *Ekonomi Politik Üzerine Deneme*.Karl Marx, *Kapital* (Almanca İkinci Baskıya Önsöz), Bureau d'éditions, Paris, 1938, Cilt.1, sf.25
- 9) Ç.N. Burada Çernişevski'nin "İskender" olarak bahsettiği kişi Alexandr Herzen'dir.
- 10) Nikolay Çernişevski, *Bütün Eserleri*, 1959, Cilt. 1A.g.e. sf. 356A.g.e.Vladimir Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt.1, 1.Kısım, sf. 222
- 11) Vladimir Lenin, *Felsefe Defterleri*, 1947 (Rusça baskı), sf.58
- 12) Vladimir Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, sf. 420Nikolay Çernişevski, *Yayımlanmamış Eserleri* (Rusça baskı), 1939, sf. 60
- 13) Ç.N. Burada yer alan "özgür irade" ifadesi ile Kant felsefesindeki "freier Wille"ye atıfta bulunulmaktadır.
- 14) Vladimir Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt. 1, 2.Kısım, sf. 409

Kapak

Çernişevskiy'nin estetiği ve "Nasıl Yapmalı?"*

Nasıl Yapmalı? Çernişevskiy'nin hücre cezasını çektiği, 1862-1863 yılları arasında dört aylık dönemde yazılmıştır. O dönemde yazılmış dost ya da karşıt eleştirmenlerin anılarından anlaşıldığı üzere, dünya yazınında çok az yapıt *Nasıl Yapmalı?* kadar toplumsal yaşamı etkileyebilmiştir. Tanınmış Rus devrimci P. Kropotkin şöyle yazar: "Ne Turgenyev'in ne de Tolstoy'un yapıtları insanları böylesine etkilemiştir. Bu yapıt Rus gençliği için neredeyse bir bayrak olmuştur."

Çernişevskiy başlarda Hegel'in idealist, daha sonra da Feuerbach'ın materyalist felsefesini inceledi. Bu arada 1848 yılında Avrupa'da patlak veren devrim hareketlerini dikkatle izliyor ve devrimci Petraşev grubuyla ilişki kurmaya çalışıyordu.

Çernişevskiy, 1850-1860 yılları arasında Rus yazınında merkezi oluşturur. 1828 yılında bir rahibin oğlu olarak, dar kafalı insanların yaşadığı ücra bir kent olan

Saratov'da doğan Çernişevskiy, babasının zengin kitaplığı sayesinde daha çocukluğunda Puşkin, Jukovskiy, Gogol ve Belinskiy'i, ayrıca Batı yazınına okumaya başladı. Daha 16 yaşında Latince, Yunanca, Fransızca ve İngilizceyi çok iyi biliyordu. Kölelerin arasında yaşamayı ve yoksul bir aileden gelmesi nedeniyle çabuk olgunlaştı ve yaşamın güçlüklerini tanıdı. 1846'da Petersburg'a üniversite öğrenimini görmeye gitti. Sınavları başarıyla vermesine karşın, uzaktan bir "bilim tapınağı" olarak gördüğü üniversite, baskıcı ortamıyla onu düş kırıklığına uğrattı. Burada, köleliğin yüce, tanrısal bir köleliğe sahip olduğu anlatılıyordu ve felsefe tümüyle yasaklanmıştı.

Üniversitenin kendisine fazla bir şey kazandıramayacağını anlayan Çernişevskiy, kendi kendini yetiştirmeye çalıştı. Bir süre Hegel'in idealist, daha sonra da Feuerbach'ın materyalist felsefesini incelemeye başladı. Bu arada 1848 yılında

Avrupa'da patlak veren devrim hareketlerini dikkatle izliyor ve devrimci Petraşev grubuyla ilişki kurmaya çalışıyordu. Kısa sürede toplumculuğu benimsedi ve kölelik hukukuna karşı savaşılmaya başladı.

1850'de üniversiteyi bitirerek Saratov'daki bir lisede görev aldı. 1853'te ise Petersburg'a dönerek "Oteçestvennie Zapiski" (Anayurt Notları) adlı dergide çalışmaya başladı. Bu arada "Sanatın Yaşamla Estetik İlişkileri" konulu doktora tezini bitirdi ve tez üniversite çev-

Çernişevskiy'nin Saint Peterburg'taki heykeli.

İki yıla yakın bir süre zindanda kaldı ve bu süre içinde birçok önemli yapıtının yanı sıra *Nasıl Yapmalı?*'yi yazdı. Sonunda Çarın özel emriyle tüm mal varlığına el kondu ve yedi yıl süreyle madenlerde kürek cezasına çarptırıldı.

relerince, tutucular ve hatta Turgenyev gibi aydın yazarlar tarafından pek sıcak karşılanmamasına karşın kabul edildi ve yayımlandı.

1855'te "Sovremennik" (Çağdaş) dergisinde çalışmaya başlayan Çernişevskiy, kısa sürede dergi yönetiminde söz sahibi oldu. Siyasal ve eleştirel yazılar yazdığı dergi kısa sürede ilerici aydınların yayın organı haline geldi. Çernişevskiy'nin Puşkin, Tolstoy, Ostrovskiy gibi tanınmış yazarlar üzerine yazdığı eleştirilerin yanı sıra, felsefe, tarih ve ekonomi üzerine incelemeleri de yer alıyordu. Liberallerle ve Çar yandaşlarıyla amansız bir savaşıma giren Çernişevskiy'e karşı çarlık yönetimi de baskı yapmaya, yazılarına sansür uygulamaya başladı. Ülkede gerilimin çok arttığı 1862'de köylü ayaklanmaları büyük boyutlara ulaşmış ve üniversitede gergin bir ortam oluşmuştu; bu ortamda, "Sovremennik" (Çağdaş) ve "Russkoe Solovo" (Rus Sözcüğü) dergileri sekiz ay süreyle kapatıldı ve bu arada Çernişevskiy'nin evinde de arama yapılarak yazar tutuklandı. İki yıla yakın

bir süre zindanda kaldı ve bu süre içinde birçok önemli yapıtının yanı sıra *Nasıl Yapmalı?*'yi yazdı. Sonunda Çarın özel emriyle tüm mal varlığına el kondu ve yedi yıl süreyle madenlerde kürek cezasına çarptırıldı. Doğu Sibiry'a gönderildi ve ceza süresi dolduktan sonra üçra bir kasabaya sürüldü ve yeniden zindana atıldı. Çarın af dilemesi için gönderdiği kişileri kabul etmedi. Ancak 1883'te, Çar II.Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra yönetim Yakutistan'dan ayrılmasına izin verdi. Böylece yirmi bir yıl süren, kürek ve mahkumiyet cezalarından sonra Astrahan'a yerleşti ve orada da sürekli gözetim altında yaşadı ve yazmasına izin verilmedi. Ancak altı yıl sonra doğduğu yer olan Saratov'a dönmeye izin verildi ve aynı yıl öldü. Plehanov'un da belirttiği gibi, Rus edebiyatında Çernişevskiy kadar acı çekmiş başka yazar yoktur.

Çernişevskiy'nin estetik üzerine görüşleri

Çernişevskiy'nin estetik üzerine görüşleri, demokrat kişiliğinin bir parçasıdır. Estetik dünyasına yaptığı katkı ise, birçok güncel sorunun çözümüne materyalist felsefe açısından yaklaşmasıdır.

Estetik üzerine görüşleri özellikle "Sanatın Yaşamla İlişkisi" konulu tezinde ortaya çıkar. Çernişevskiy'nin güzellik anlayışını, maddenin ve gerçek dünyanın öncelikli oluşuna duyduğu inançla açıklayabiliriz. Tezinin özünü oluşturan şey, "güzel olan yaşamdır" düşüncesidir. Burada Çernişevskiy, konumunu şöyle netleştirmektedir: "Güzel olan, bizim anlayışımıza göre olması gereken yaşamın kendisidir." "Bizim anlayışımız"la kastedilen ise, halkın en gerçek ve nesnel

biçimde algıladığı güzellik anlayışına yönelik olan, halkın çıkarını savunan ilerici düşünceler olmalıdır.(1)

Materyalist Çernişevskiy'e göre, sanatı yaşamın üzerinde gören idealistlerin tam aksine, yaşam daima sanatın üzerinde olmalıdır. Çünkü ona göre gerçek yaşam, yansıtıldığından çok daha önemli, parlak ve zengindir.

Çernişevskiy sanatın amacını ve sorunsalını açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "İnsan için yaşamda ilginç olan her şeyin anlatımı; sık sık, özellikle de şiirsel yapıtlarında yaşamın açıklaması, olgularına ilişkin hükümler ön plana çıkmaktadır"(2), "İçinde yaşam belirtisi bulunan, ya da bize yaşamı anımsatan her şey, güzeldir", "Güzel olan, bize sevinç, estetik bir tat, parlak bir mutluluk veren, sevdiğimiz bir insanı gördüğümüz anda duyduklarımıza benzer bir duygu veren şeydir" Çernişevskiy, toplumun çeşitli kesimlerinden insanların olayları aynı biçimde algılayamadıklarını, çünkü insana ve yaşama ilişkin farklı görüşlere sahip olduklarını vurgular.

"Doğa tabloları ne denli ilginç olursa olsun, insanoğlu için daha önemli ve ilginçtir"(3), "Ancak düşünen bir insanın dikkatini çekebilecek bir içerik, sanatı boş bir eğlence olduğu suçlamasından kurtarabilir. Yalnızca biçim açısından güzel olduğu için içerik güzel olamaz. Tam tersine, biçim yalnızca dile getirilen düşüncelerden dolayı güzelleşebilir"

Çernişevskiy'e göre sanatsal biçim, her tür sanat yapıtının gerekli bir özelliğidir. Biçim içeriğe bağlı olmakla birlikte, ona çok şey verebilir ve ondan çok şey eksiltebilir. Sanat kendince, bilim gibi, insanın ruhunda önemli buluşlara ve algılamalara neden olur, yaşamın anlamını, yasalarını kavramasına yardımcı olur; bunları açıklığa kavuşturur ve yeni bir şeyin gelişmesini engelleyen veya yok edenler için bir hüküm verme olanağı sağlar.

"Sanat sanat içindir" kuramını kesinlikle reddeder. "Zamanımızda bu düşünce zenginlik için zenginlik, bilim için bilim kadar gariptir", der. Ona göre gerçek sanatçı, halkının etkin bir kişisi, yurttaş-

Çernişevskiy'nin güzellik anlayışını, maddenin ve gerçek dünyanın öncelikli oluşuna duyduğu inançla açıklayabiliriz.

larınin hocası, yüksek ideallerin savunucusudur. Tutkusuz, kayıtsız bir sanatçı, sanatın doğmasına aykırı özelliklere sahip bir kişi olarak eleştirilmelidir. Sonuç olarak, Çernişevskiy'nin estetik anlayışının ana ilkesi, sanatta gerçeğin ortaya konmasıdır.

“Nasıl Yapmalı?”

Nasıl Yapmalı? Çernişevskiy'nin hücre cezasını çektiği, 1862-1863 yılları arasında dört aylık dönemde yazılmıştır. O dönemde yazılmış dost ya da karşıt eleştirmenlerin anılarından anlaşıldığı üzere, dünya yazınında çok az yapıt *Nasıl Yapmalı?* kadar toplumsal yaşamı etkileyebilmiştir. Tanınmış Rus devrimci P. Kropotkin şöyle yazar: “Ne Turgenyev'in ne de Tolstoy'un yapıtları insanları böylesine etkilemiştir. Bu yapıt Rus gençliği için neredeyse bir bayrak olmuştur.”(4)

Çernişevskiy romanda o dönemin yaşamını ve önemli sorunlarını ortaya koymuştur. Soylu burjuva toplumu ve düzeni, romanda işe yaramaz, bayağı bir sistem olarak gösterilmiş ve romanda Stereşkinovlar ve tanıdıkları aracılığıyla verilmiştir. Bu kişiler başkalarını aşağılamayı, onurlarıyla oynamayı ve onlar üzerinde bahse girmeyi iş edinmişlerdir. Bu çevrede Serj ile yaşayan Fransız Juli bile bu çevrenin yozluğundan bıkmıştır. Şöyle der: “Ah, ne kadar alçak, iğrenç şeylermişsiniz meğer! Ben Paris'te tam iki yıl sokak kadınlığı yaptım, altı ay hırsızların

yatağı olan bir handa yattım, orada bile sizin kadar aşağılık üç kişiyi bir arada görmedim! Tanrım! Nasıl insanlarla berabermişim meğer ben! Bu ne büyük utanç böyle!”(5)

Polozov ve Marya Alekseyevna gibi soylu olmayan kesim de onlardan farklı değildir. Marya Alekseyevna kızı Vera'yı üzerinden para kazanılacak bir meta gibi görmekte ve bunun doğru bir şey olduğuna inanmaktadır. Sürekli içki içer, küfreder, sokaklarda kavga çıkarır. Gençliğinde isteklerine ulaşabilmek için namusunu yitirmiştir. Tüm bunları Vera'ya söylediği şu sözlerle haklı göstermeye çalışır: “Halkımız insanı çileden çıkartacak kadar ahmak, bön. Bu halkla mı kurulacak iyi düzen! Eski düzende eskisi gibi yaşayacağız. Sen de böyle yaşa...”(6)

Ancak Çernişevskiy, yalnızca eski toplumsal düzenin eleştirisi ve yadsımasıyla yetinmeyerek yeni kuşağı toplumcu temellere dayanan bir düzen değişikliği için savaşıma da çağırmakta ve bunu “yeni insanlar” aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu kişiler, altmışlı yıllarda Rus toplum yaşamında ortaya çıkan, materyalist dünya görüşünü benimsemiş, yeni etik değerler ortaya atan soylu olamayan radikal gençlerdir. Turgenyev'in Bazarov'unun dine ve Panslavizme inanmayışı gibi, hiçbir şeye inanmayan, “boyun eğme” ve kendi benliğinden özveride bulunma öğretisinden kopmuş kişilerdir. Davranışlarında “bilinçli bencil”dirler, kendi çıkarlarını, kendi mal varlıklarını ve mutluluklarını toplumdaki tutmamak biçiminde bir anlayışa sahiptirler. Geleneksel olan ve daha önce itirazsız kabul edilen her şey onlar tarafından eleştirilmekte ve tartışılmaktadır. Amerika'daki siyahların özgürlük mücadelesi, yeni ekonomik kuramlar, ülkenin kültürel ve ekonomik yaşamına ilişkin olaylar ilgi alanına girmektedir.

Çernişevskiy bu “yeni insanları” da “sıradan olanlar” ve “sıradan olmayanlar” olarak ikiye ayırmıştır. Doktor Lopuhov ve fizyolog Kirsanov yaşamın anlamını bilimsel çalışmada bulan, dürüst, kişilik sahibi, soylu olmayan ailelerden gelen kişilerdir. Ancak bunları yalnızca iyi yürekli, gerçek yaşamdan kopuk “hayalci roman-

tikler” ya da “gereksiz kişiler” çevresinden kahramanlar olarak kabul etmemek gerekir. Doğum ve eğitim koşulları olarak halktan gelen kişilerdir. Lopuhov bir küçük burjuvanın, Kirsanov ise bir mahkeme katibinin oğludur. Küçük yaştan itibaren yaşamlarını kazanmak için çalışmak zorunda kalmışlardır. Diğer erkeklerin aksine, kadınlar onlar için bir dost ve yaşam arkadaşısıdır ve onları yaşamın tüm alanlarında verimli etkinliklerde bulabilecek kişiler olarak görmektedirler. Lopuhov şöyle der: “... Oysa bu akıl (kadın aklı) yok edilecek yerde kullanılabilsaydı, toplumsal ilerleme bugünün on katı hızına ulaşabilirdi!”.(7)

Aşk onları yüceltmekte ve esin kaynağı olmaktadır. Lopuhov'un duyguları o denli güçlü ve soyludur ki, arkadaşlarının ve karısının mutluluklarını engellemek için aradan çekilir.

Romanın baş kişisi Vera Pavlona'dır ve Rus edebiyatında ilk kez ilerici bir kadın tipi oluşturmaktadır. Yaşam gerçekleriyle şiirselliği kendisinde birleştirmiştir. Ancak bu özelliklere acı yaşam deneyimleriyle ulaşabildiğini görmekteyiz. Yazar, Vera'yı karşımıza akıllı, ancak sıradan bir kişi olarak çıkarır ve ondaki olumlu değişimi roman boyunca izleriz. Stereşkinov'la evlenmesi için annesinin baskılarına maruz kalan Vera, Lopuhov'la evlenerek özgür bir kadın olur. Eşinin desteğiyle okuyarak kendisini geliştiren Vera, dikiş atölyesi kurarak maddi bağımsızlığına da kavuşur. Birçok kızı sefaletten kurtararak kurduğu atölyesini geliştirdikten sonra, Kirsanov'un desteğiyle tıp eğitimi görmeye başlar. Kadının mutluluğunun yalnızca duyguların serbestçe ortaya çıkmasıyla değil, toplumsal yaşamda erkek-

Çernişevskiy'nin “Nasıl Yapmalı?” kitabı ve fikirleri, Rus devriminin de kökenlerini oluşturur.

Çernişevskiy, yalnızca eski toplumsal düzenin eleştirisi ve yadsımasıyla yetinmeyerek yeni kuşağı toplumcu temellere dayanan bir düzen değişikliği için savaşıma da çağırmakta ve bunu “yeni insanlar” aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

lerle eşit olmasıyla gerçekleşebileceğini anlamıştır. Vera için aşk, tükenmez bir sevinç ve mutluluk kaynağıdır.

Romanda "sıradışı" olumlu kahraman Rahmetov'dur. Köklü bir soylu aileden gelmektedir. Ancak bağlı bulunduğu sınıftan kesin bir biçimde kopmuştur, çünkü kölelerin emeği karşılığı asalak bir yaşam sürmek istememektedir. Ateşli, engel tanımayan bir kişiliğe sahiptir ve başkalarıyla olan ilişkileri de doğrudan toplumla bağlantılıdır. Bir "dava" adamı olan Rahmetov bununla öylesine özdeşleşmiştir ki, bu "dava" onun için yaşamı dolduran bir gereksinime dönüşmekte, neredeyse yaşamın üzerinde yer almaktadır. Sürekli bir yerlere gitmekte, insanlarla görüşmektedir; ancak bunların hiçbirisi kişisel işlerle bağlantılı değildir. Çernişevskiy'nin sansür nedeniyle "dava"nın ne olduğunu açıkça belirtmediği, ancak bunların örgüt etkinlikleri olduğu anlaşılmaktadır.

Çernişevskiy, "Rahmetov figürü olmasa, okuyucuların büyük çoğunluğu öykünün kahramanlarını yanlış yorumlayabilirdi," diye yazar...(8) Çernişevskiy'nin Rahmetov'u, daha sonraki dönemde karışımıza çıkacak olan "halka gidiş" hareketinin ilk habercisidir.

Aile yaşamının dışında Çernişevskiy ideal bir toplum çizmeye çalışmıştır. Vera'nın dördüncü rüyasında, zamanlarını bilime, sanata ve aşka ayıran özgür insan tipleri belirlemektedir. Bunların yiyecek ve diğer gereksinimlerini doğa ve makineler karşılamaktadır.

Kadın özgürlüğü ve evlilik sorunu romanda özel bir yer tutmaktadır. Eşler eşit haklara ve sorumluluklara dayalı bir yaşam sürdürmektedirler ve duyguların yok olması durumunda da ayrılma hakkına sahiptirler. Birbirlerini kısıtlamamak için evde iki yatak odası bulunmaktadır. O dönemde geçerli olan, erkeğin kadına sahiplenmesine dayalı nikâh anlayışı da sert bir biçimde eleştirilmiştir. Yazar, "Alçaklık! Alçaklık! Kim bir insana sahip olmaya cüret edebilir ki! Ancak terliğe ya da sabahlığa sahip olunabilir" demektedir.(9)

Bu ideal ve bir ölçüde de ütöpik olan evlilik modeli, dönemin yazarları ve eleştirmenleri tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve bu yalnızca tutucularla da sınırlı kalmamıştır. Özellikle de geleneksel yaşam biçiminin sözcüsü olan Lev Tolstoy, sert tepki göstererek, *Savaş ve Barış* adlı yapıtında Nataşa Rostov'u Pera Pavlovna'ya karşı, evcimen bir tip olarak yaratmıştır.

Aile yaşamının dışında Çernişevskiy ideal bir toplum çizmeye çalışmıştır. Vera'nın dördüncü rüyasında, zamanlarını bilime, sanata ve aşka ayıran özgür insan tipleri belirlemektedir. Bunların yiyecek ve diğer gereksinimlerini doğa ve makineler karşılamaktadır.

Vera Pavlovna'nın dikiş atölyesi ütöpik olarak görülsede, o dönem Rusya'sında bu modelin örnekleri bulunmaktadırlar. Çernişevskiy bu atölyeyi anlatırken, altmışı yıllarda kadınların çalışma koşullarını iyileştirme çabalarını vurgulamak istemiştir. Örneğin 1859'da Marya Vasil'yevna Trubnikova tarafından herkesin bir arada yaşadığı ve çalıştığı komün tipi evler, bunların bünyesinde de çocuklar için okullar oluşturulmuştu ve bunlar demokrat ve monarşi karşıtı kuruluşlardı.

Çernişevskiy ayrıca "sıradan" ve "sıradışı" kahramanlar arasındaki sıkı ilişkisi de ortaya koymuş ve bu ilişkinin gelişimi altmışı ve yetmişli yılların yazınında giderek belirgin bir biçimde gözler önüne serilmiştir.

Romanın ortaya çıkışıyla birlikte yandaşlarıyla karşıtları arasında sert bir savaşım başlar. Tutucular, sistemli bir biçimde Çernişevskiy'i suçlayarak, yapı-

Çernişevskiy'nin kadına olan tabuları yıkan ilerici bakışı, muhafazakâr ve hatta ilerici Rus entelektüelleri tarafından eleştirilmiştir.

tın ahlakdışı olduğunu, kaba bir bencilik ve "hayvansal bir şehvet" önerdiğini vurguladılar ve dikiş atölyesinin insanlığı kurtaracak bir yer olarak gösterildiğini öne sürerek yapıtı alaya aldılar. Örneğin tutucu eleştirmen Rozanov, Çernişevskiy'nin yeterince reformcu olmadığını, bu yarım kalmış kitabıyla okuyucunun kafasını şişirdiğini iddia ediyordu.(10) Bu görüşlerin günümüzde de sürdüğünü, örneğin günümüz yazarlarında Prince D. S. Mirskiy'nin yapıtında, geçen yüzyılın eleştirmenlerinden Belinskiy ve Çernişevskiy'nin o dönem toplumunu derinden etkilediğini, ancak bunların aslında ne eleştirmen, ne de iyi bir yazar olduğunu öne sürdüğünü belirtmek gerek.(11)

Sonuç olarak romanı değerlendirilmesi okuyucuya kalmaktadır ve bu değerlendirmenin, birçok Rus klasiğinin değerlendirilmesinde olduğu gibi, okuyucunun dünya görüşüne, tarih, yazın ve toplumbilim bilgisine göre değişeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

*Bu makale, Ö. Aydın SÜER'in Evrensel Basım Yayın'dan çıkan "XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar" kitabının 87-96. sayfalarından alıntılanmıştır.

Dipnotlar

- (1) M. V. Teplinskiy, *Istoriya Russkoy Literatury XIX. Veka* (XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı tarihi), Kiev, 1991, s.198.
- (2) A.g.e., s.198
- (3) *Istoriya Russkoy Literatury XIX. veka*, Moskva, "Prosveşçenie", 1974, s.72
- (4) A.g.e., s.78
- (5) Çernişevskiy, *Nasil Yapmalı?*, Cilt I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003, s.47-48
- (6) A.g.e., s.43
- (7) Çernişevskiy, *Ne Yapmalı?*, Cilt II, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003, s.252
- (8) *Istoriya Russkoy Literatury XIX. veka*, Moskva, "Prosveşçenie", 1974, s.81
- (9) Çernişevskiy, *Ne Yapmalı?*, Cilt II, Yar Yayınları, İstanbul, 1976, s.518
- (10) A.g.e., s.541
- (11) Prince D. S. Mirskiy, *Modern Russian Literature* (Modern Rus Edebiyatı), New York, 1972, s.77

Büyük Fransız Devrimi ve kadınlar

Büyük Fransız Devrimi'nin kadınlar üzerindeki etkisi çarpıcıydı; devrimde sanki kendilerini bulmuşlardı. Devrimde savaşmak, Devrim için savaşmak kadınları çekiyordu; içine girmişlerdi bir kere. Binlerce kadın, gönüllü olmak ve savaşmak için orduya başvurdu. Orduya alınmıyorlardı; buna rağmen erkekler gibi savaşıyorlardı.

*Aslan yürekli her kadınımsız,
Kralla konuşmaya gittiğimizde
İzin vermez, saldırırlarsa bize
Biliriz yiğitçe karşı koymayı,
Yoktur erkeklerden farklı yanımız.*

"Kenar Mahalle Kadınlarının Saray'a Yürüyüşü" (1) Büyük Fransız Devrimi, toplumsal, tarihsel ve siyasal anlamda çok önemli yeniliklerin karşılığıdır. Birincisi; bir millet oluşmaktadır! Tarih bu ilk "modernleşme" hareketi insanlığın o zamana kadar yaşamadığı bir ruh ve heyecana yol açmıştır! Bu süreçte Cumhuriyet kuruldu, kralliyet yıkıldı, ülke karışdevrim ordularının saldırılarına uğradı, ortaya milli ordu çıktı, saldırılara karşı topyekûn savaş "icat edildi" (2), vatan "keşfedildi" ve vatan savunması başladı. Tarih bu ilkleri kendilerini dalga dalga bütün dünyada hissettirecektir.

Bunların yanı sıra, "millet" ile özdeşleştirilmiş olan "halk", yeni ama devrimci bir kavramdı. (3) Mücadelelerin önünü açacak, kitleselleşmeleri kolaylaştıracaktı.

İkincisi; Devrim toplumsal hareketlere gençliğin katılmasına öncülük etti. Gençlik devrimde yer aldı. Fransız Devrimi bu bakımdan yol açıcudur. Devrim safları gençleşirken, devrim mücadelesi de daha büyük dinamizmler kazanarak gençliğin her alanı yenileştirmesini sağladı. 32 yaşındaki Pichegru, Ren'deki büyük orduya, 25 yaşındaki Hoche, Mosel'deki birliklere komutan olur. Arkasın-

dan, daha 27 yaşındaki Saint-Just (4) ö Ren ordusunu yönetecek, müthiş askeri başarılarından sonra kuzey orduları komutanlığıyla görevlendirilecektir. Vendée ayaklanmasına rütbesiz ve komutan olarak gönderilen Kléber ve Marceau da otuz yaşın altındadırlar. Önemlidir; bu sayılanların hiç birinin o güne kadar askerlikle ilgileri olmamıştır ama devrimcidirler.

Vatan savunmasına katılacakları belli olduğunda, Eski Rejim'in subaylarına da görev verilmekten kaçınılmaz. Eski generaller de rütbesiz komutanlar olurlar, Clarke, harita bölümünde, Montalembert, topçu birliğinde, Robert Lindet, yiyecek ve giyecek, Prieur de la Côte d'Or, hastane ve cephane örgütlenmesinde çalışırlar.

Aslında bu, farklı kuşakların Devrimde buluşması anlamını taşımaktadır ama gençliğin devrimle yaptığı "evliliğin" sağlamlığını ve kalıcılığını göstermektedir. Canlılık, tecrübeyle birleşmiştir. Bütün Avrupa'da devrimci mücadelelerin 19. Yüzyıl boyunca gençlik kavramıyla bağlantılı olması Fransız Devrimi'nin gençlikle kurduğu bu bağ sayesinde. Kurulan bu bağ, devrim-gençlik ilişkili hareketlerin bütün Avrupa'yı sarmasına ve "devrim-gençlik" yazınının (literatürünün) ortaya çıkmasına yol açacaktır. Avrupa ülkelerinde monarşilere karşı mücadele eden bütün gruplar için "genç" tanımlayanı her yerde kullanılmaya başlar.

İtalyan Mazzini (5) tarafından kurulan ve birleşik ve cumhuriyetçi bir İtalya'yı savunan gençlik örgütü olan *Giovine Italia* (Genç İtalya) bunun öncüsüdür. 1836'da *Das Junge Deutschland*, Alman yönetimlerinde korku yaratır. (6) 50'li ve 60'lı yıllarda bütün Avrupa'yı *Jeune Europe* akımı sarmıştır. Avrupa'da eğitilmiş gençler arasında yayılan *jeune'lük* "Avrupa'nın birçok ülkesinde ilk kez görülen bir *devrim gücü*" durumuna gelir. (7) Avrupalılar, Osmanlı yönetimine muhalif Avrupa'daki Türk gençlerinin "Jön Türk" olduğunu belirtmeyi ve bunu vurgulamayı birçok bakımdan doğru görürler, "Yeni Osmanlılar"dan başlayarak Avrupa'daki ve Türkiye'deki bütün devrimciler böylece hep "Jön Türk" olur. Türkiye'nin devrim çizgisinin çıkış noktası olan Jön Türklük, gene o zamandan başlayarak "en önemli Türk markası"dır. (8)

Devrimin Fransa'yı gençleştirmesi, Devrim etkinlikleri ve siyasal alanla sınırlı

"Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü", dünyadaki ilk "kadın partisi"dir.

Kraliçenin Devrimle ters yönlü olarak böyle güçlü bir çağrışım yapması, kadınlar açısından olumlu bir anlam taşımamaktadır ama kadınla giyotin arasında kurulan bağ, kadın-erkek eşitliği ile ilgili bir "adımı" ve "gelişmeyi" ifade eder; kadınlar her şeyden önce Devrim karşıtlığında erkeklerle eşit konumdadır.

değildir. Sanat dünyasında da toplumsal heyecan genç sanatçılar yaratmış, sanat ve kültür hayatı da gençleşmişti. Birçok genç sanatçı en etkili ve en önemli eserlerini Devrim döneminde ve sonrasında verdi.

Üçüncüsü; kadınların hayata ve siyasete dahil olmasıdır. Bunun "yan etkileri", kadın haklarının ve kadın-erkek eşitliği düşüncesinin bütün ilerici mücadelelere ayrılmaz bir şekilde yapışmasındadır.

Bu üç büyük yeniliğin içinden Büyük Fransız Devrimi'nde kadınları, devrim ve kadınlar arasındaki bağı, bağıntının Büyük Fransız Devrimi'nde kurulacak olmasını ele alacağız.

Devrim ve devrim düşmanı üç kadın

Büyük Fransız Devrimi ve kadın arasındaki ilişkide akla ilk gelen kadın elbette Marie Antoinette (9) olacaktır. Kraliçenin Devrimle ters yönlü olarak böyle güçlü bir çağrışım yapması, kadınlar açısından olumlu bir anlam taşımamaktadır ama kadınla giyotin arasında kurulan bağ, kadın-erkek eşitliği ile ilgili bir "adımı" ve "gelişmeyi" ifade eder; kadınlar her şeyden önce Devrim karşıtlığında erkeklerle eşit konumdadır.

Viyanalı Marie Antoinette (Almanya'daki adıyla Maria Antonia Josepha Joanna von Österreich-Lotringen), Avusturya imparatoriçesinin kızıdır, Bourbon Hanedanı mensubu Frank kökenli Fransa kralı "Louis Capet" (XVI. Louis) ile evlendirilmiştir. Avusturyalı prensesin gelin gelmesinden sonra ortaya çıkan ekonomik bunalım, doğal afetler ve yatırım zafatı yüzünden yaşanan üretim felaketleri, halk arasında kraliçenin uğursuzluk getirdiğiyle açıklanmış, Marie Antoinette halk tarafından sürekli lanetlenmiştir. Kralla evlenmesi dolayısıyla yapılan düşün törenindeki kutlamalarda Paris'te yüzden fazla kişinin ölmesi de çok kötü bir başlangıç olmuştu. Halk arasında "Avusturyalı orospu" veya "hoppa Viyanalı" şeklinde adları olan, "sürtük", "şıllık", "süslü" gibi aşağılayan olumsuz sıfatlarla anılan Marie Antoinette, savurganlıkları, skandalları ve kötü ünü yüzünden Devrimin hedeflerinden biri olacaktır. Gelişmelerin, hanedan için, daha doğrusu kendileri için tehlike doğurmaya başladığını sezen kraliçe, kralı kandırarak Avusturya'ya kaçmayı planlar. Yolda yakalanırlar. Avusturya en çok savaşılan ve en önemli düşman olan ülkedir, hasımdır. Bu "düşmana kaçış", onların giyotinde sonlanan büyük macerasıdır ama kraliçeyle birlikte kadınlara giyotin yolu açılmıştır.

Bu arada Avrupa "dengeleri" bozulmuştur. Bütün ülkeler gözünü Fransa'ya dikmiştir. Avusturya, karşıdevrimciliğin bir gereği olarak Prusya ile aralarındaki anlaşmazlığı "çözerek" ve savaşı keserek onunla yakınlaşır. Devrimin kendilerine sıçramaması gereken bir bela olduğunu hemen anlayan bütün monarşiler, Avusturya öncülüğünde ve önce Fransa'ya komşu olanlardan başlayarak bir koalisyon oluşturur. Devrim yönetiminin Fransa'nın güneyinde ve doğu sınırın-

Kraliçe Marie Antoinette'le birlikte kadınlara giyotin yolu açılmıştır.

da yeni hareket kararları alması, Avusturya-Prusya birliğini sağlamlaştırdığı gibi, 1793 başında Fransa'ya ve Fransız Devrimi'ne karşı, İspanya, Hollanda ve İngiltere'nin de içinde olduğu bir eylemli birliğin ortaya çıkmasına yol açar.

Bu ilk koalisyon daha sonra genişleyecek, ileriki yıllarda içine Rusya ve Osmanlı devletini de alarak Devrim'e karşı iki koalisyon daha oluşacaktır.

Avusturya başrole savunarak Avrupa'nın en büyük ve köklü monarşisi ve "imparatorluk olarak" öncü olmuştur, ama Marie Antoinette hanedanın kızı olduğundan imparatoriçe Maria Theresia (10) Devrim'e karşı fazladan bir duyarlılık içindedir. Hem askeri hareketle, savaşla Devrimi yok etmek hem de kızını kurtarmak ister.

İmparatorluk tarihinde önemli bir rol oynamış olan Maria Theresia dirayetli ve sevilen bir hükümdardı. Ev kadını görüntüsü eksik olmadığı gibi, erkeğe saygılı bir sıradanlık izlenimi vermeyi de ihmal etmiyor, halkın hayret ederek hayran olacağı bir tip olmak için de ne gerekirse onu yapıyordu. On altı çocuk doğurmuştu, şart olmadığı halde kocasını imparator yapmıştı, dini bütün bir Katolikti, hatta göstere göstere sofuydu. 1751'de imparatorluğu günden güne arındırmak için çok geniş yetkilere sahip "İffet Komisyonu" kurarak fuhuşa karşı mücadelede görülmemiş, duyulmamış girişimlerde bulundu. "Ahlak engizisyonu" olarak çalışan komisyon, emirlerini bizzat imparatoriçeden alıyor; imparatoriçenin talimatlarıyla, daha önceki dönemlerde kendilerini belirlen giyimleri ve işaretleri olan fahişeler (örneğin, Leipzig'de sarı manto-pardesü giymek, Augsburg'da yeşil bir geniş kuşak bağlamak, Viyana'da omuzunda sarı bir örtü taşımak, güneydeki kentlerde kırmızı başlık takmak zorundaydılar) toplanıyordu, yakalananlar dağlanıyorlar, kırbaçlanıyorlar, direklerle bağlanarak meydanlarda teşhir ediliyorlar, sakatlanıyorlar, kazığa geçiriliyorlar ya da sü-rülüyorlardı. Avusturya'nın cinsel hayatı gözetim ve denetim altına alınmıştı. (11)

Rusya'nın Devrim karşıtı birlikte yer almasıyla Rus Çariçesi Katerina (12) devreye girmiştir, ya da Çariçe devreye girdiği için Rusya koalisyona katılmıştır. Her neyse, sonunda yapılan şudur: Çari-

çe, Avusturya ve Prusya'nın yakınlaşmasını desteklemekte, iki ülkenin Fransa'ya karşı ortak eyleme geçmelerini istemektedir. Bu iki devletle ilişkilerini iyileştirir ve onları teşvik eder, hatta kışkırtır. Devrimden en çok korkanların başında gelen Çarlık Rusyasının, Devrimi başkalarının silahlarıyla ezme niyetinin yanındaki başka bir hesabı da, Prusya ve Avusturya'nın Fransa ile savaşmak yüzünden Polonya ile ilgilenemeyecekleri, bu sayede Polonya'nın kendisine kalacağıdır.

"Katerina Rusyasında, ilericiler, Fransa'daki olayları alabildiğine dikkatle ve -belli etmeseler de- kanları kaynatarak" izlemekte olduklarından, Çariçe'nin kaygıları tavan yapmıştır. Basın ve yayın dünyası Devrimi yansıtmaktadır. (13) Tedbir alınması gerekmektedir.

Bu arada Polonya'da Fransız Devrimi örneğinden cesaretlenen halk, 1792'de anayasal bir rejim için ayaklanınca bunu fırsat bilen Çariçe, Polonya topraklarını ilhak eder. Arkasından Ukrayna'nın batısını ele geçirir. Fransız Devrimi'nin doğuda bir dayanağı kalmamıştır.

Fransız Devrimi'nin Rusya'da da ortaya çıkabileceği korkusu yüzünden Rus liberalleri ve aydınları üzerinde tutuklamalar ve sürgünler şeklinde büyük bir baskı uygulanır.

Sonunda Fransız Devrimi'ne kar-

1789 yılının bahar aylarında pahalılık, kıtlık ve yoksulluk yüzünden kadınlar, kentte ve küçük yerleşim yerlerinde sokağa indi. Köylerde de ayaklanmaların içindeydiler. Böylece kadınlar toplumsal zorlukların sonucunda Devrim daha başlamadan aktif olmaya başladılar.

şısı Rusya çok önemli bir rol oynamıştır, finanse etmekten casus faaliyetleri yürütmeye kadar yapılanlar konusunda ayrıntılara girmiyoruz, ama bunların mimarı, Habsburg imparatoriçesi yanında, çariçedir. Böylece Çariçe, Fransız Devrimi'nin ülke dışındaki ikinci önemli karşıt kadın figürü olarak tarihe geçer.

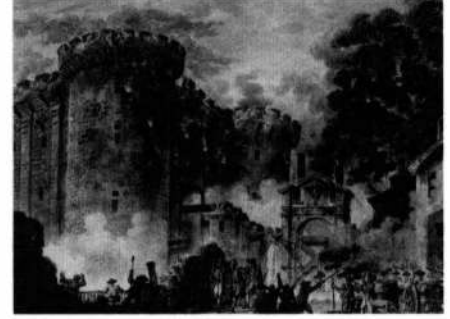
Rusya'nın karşıdevrimciliğinin öcünü, Devrime darbe yapan karşıdevrimci Napoleon Bonaparte almaya çalışacak, 610 bin kişilik ordusunu "başarılı" bir şekilde Moskova'ya kadar götürecektir. Felaketi ise malum. Ordunun yalnız 100 bine yakını Rusya'dan dışarı çıkabilecek, Fransa'ya yalnızca 50 bin kadar asker dönebilecektir.

Savaşan kadınlar, savaşa kadınlar

1789 yılının bahar aylarında pahalılık, kıtlık ve yoksulluk yüzünden kadınlar, kentte ve küçük yerleşim yerlerinde sokağa indi. Köylerde de ayaklanmaların içindeydiler. Böylece kadınlar toplumsal zorlukların sonucunda daha Devrim başlamadan aktif olmaya başladılar.

Bastille'in 14 Temmuz 1789 günü halk tarafından ele geçirilişinde kaleye 622 kişinin girdiği söylenir. Kaç kadın? bilinmiyor ama tahminler en az üçte bir kadarının kadın olduğu yolundadır. Erkekler içinde erkek giysileriyle çarpışan 18 yaşında bir kız da vardır, nişanlısının yanındadır. Kaleye saldıranların arasında genç bir kadın, Marie Charpentier, çarpışmada yaralanmıştır ve 12 Aralık 1790'daki bir meclis oturumunda kendisine 200 Franklık bir aylık bağlanır. Marguerite Pinaigre ise "Bastille şehitleri"nden biridir, topçulara cephane taşımıştır. (14) Böylece daha Devrim başlarken de, daha ilk günden de kadınların en önde sahne aldığını görüyoruz.

Ancak Devrim her şeyin başında ve her şeyden önce "erkekler için" gibiydi. 3 Eylül 1791'de Milli Meclis, 26 Ağustos 1789'da hazırlanmış olan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"ne göre yapılmış Anayasa'yı onayladı. Seçme ve seçilme hakkı yalnız erkeklerindi. Kadınlar ilk kurulan ve açılan meclise bir dilekçe sundu, şöyle seslendiler erkeklere: "Sizler geçmişin bütün yargılarını yok ettiniz,

14 Temmuz 1789 günü Bastille Kalesi'nin zaptına katılanların en az üçte birinin kadın olduğu tahmin edilmektedir.

ama krallıkta yaşayanların yarısını devlet dairelerinden, görevlerinden, ayrıcalıklardan ve en önemlisi aranızda oturma hakkından yoksun bırakan en eski ve en kapsamlı olanının sürmesine izin verdiniz." (15)

Gerçekten de öyleydi, Robespierre, Marat, Hébert gibilerin de içinde bulunduğu Devrim önderlerinin çoğu, "kadınların etkin siyasal hayatın içinde yer almalarını" o günlerde doğal bulmuyordu! Ama daha önemlisi, hiç bir zaman da doğru bulmadılar. İşin ilginç, 1792'de Konvansiyon tarafından başlatılan "hakları yasalaştırma çalışması", 1804 yılında *Code Napoleon* olarak tamamlandırıldığında bütün dünyaya örnek olmuş, otuzun üstünde ülkenin toplumsal gelişmesini etkilemişti, ama metnin sonul halinde kadınların sözleşme yapmakta "acı" olduklarına hükmedilmiş, mülkün eşit paylaşımı erkek varislerle sınırlandırılmıştı. Kadınların seçme-seçilme haklarına sahip olamayacaklarının hükme bağlanması, 20. Yüzyılın ortalarına kadar birçok yerde (birçok "gelişmiş Batı" ülkesinde de) geçerliliğini sürdürecektir. (16)

Devrim başlar başlamaz etkisi Fransa sınırlarının dışına taşı. Avrupa'nın bütün feodal yönetimleri irkildi, sınıfsal içgüdüleri gereğince gelişmelere taraf oldular ve hemen zora başvurdular. İngiltere bile kara Avrupasına, Fransız topraklarına 14 bin kişilik bir ordu çıkardı, Toulon kentini ele geçirdi. Fransa topraklarında altı koalisyon ülkesinin orduları yürüyordu. Amaç "yönetime el koymak"tı. "Bulaşıcı" diye niteledikleri Devrime karşı Fransa'nın iç işlerine karışmanın, hatta Fransa'yı işgal etmenin mazereti "kıtanın barışını ve güvenliğini korumak"tı. Devrim "savaşçıydı, saldırgandı, vahşiydi", bu yüzden saldıracak ve savaşıacaktı. Devrim böyle bir şey

Ordu seferberliği yanında büyük bir "sivil seferberlik" oldu. Ve kadınlar bu seferberlikte başroldeydi.

yapmazdı, yapamazdı, yapmayacaktı ama gene de -Marie Antoinette'in kardeşi Avusturya İmparatoru Leopold'un deyişiyle- "bugünkü sınırların çiğnenmezliğini, bugünkü anlaşmaların yürürlüğünü garanti altına almak" gerekiyordu!

Dış güçlerin, düşman ordularının işgaline karşı büyük bir seferberlik oldu. Dışarıdan Devrime gelen saldırı Devrim Fransasında o kadar büyük bir heyecan yarattı ki, o zamana kadar görülmemiş ölçüde, gönüllülük temelinde ve vatan savunması için genel seferberlik sonucu, ilk anda, 80 bini yalnız Paris'ten olmak üzere, 500 bin kişilik bir ordu ortaya çıktı. "Herkes asker"di. (17) Bu ordu, "kral için değil, vatan için" savaşıyordu ve sloganı "Yaşasın kral" değil; "Yaşasın millet"ti. (18)

Bu orduların askeri başarıları ve Devrim Fransasının dalga dalga yayılan ve giderek artan siyasi etkisi, karşıdevrimci saldırgan koalisyonun hiç bir şey elde edememesini sağladığı gibi, Fransa'da da yeni bir demokratik ve devrimci anayasayla Cumhuriyetin kurulmasını kolaylaştırdı.

1794 yılı başında Devrime saldırıya geçen koalisyon güçlerinin karşısında, ayaklarında tahta kunduralar ve üstlerinde yalnızca gömlek olmasına rağmen vatan için savaşan 14 ordu bulunuyordu. 1,2 milyon kişiye ulaşan Devrim ordusu (ki, "askerlerin" bazılarında av tüfeği ve hatta yalnızca tırpan olan tarihin bu ilk milli ordusu, bir yıl sonra 3 milyon "Milli Muhafız"lı bir ordu olacaktır ve Avrupa ve dünya tarihinde o zamana kadarki en büyük ordudur), hem iç ayaklanmaları bastırdı, hem de düşmanlara öldürücü darbeler indirdi. (19) Bütün toplum ayaklanmış, sayısal katılımın büyüklüğüne devrimci coşku da eklenmişti.

Devrimin kadınlar üzerindeki etkisi çarpıcıydı. Devrimde sanki kendilerini bulmuşlardı. Devrimde savaşmak, Devrim için savaşmak kadınları çekiyordu, içine girmişlerdi bir kere. Binlerce kadın gönüllü olmak ve savaşmak için orduya başvurdu. Orduya alınmıyorlardı; buna rağmen erkekler gibi savaşıyorlardı. Ancak kadınların yurt savunmasına erkekler gibi asker olarak katılmalarının gerekip gerekmediği, bunun doğru olup olmadığı tartışmalıydı ama tartışma teorik bir düzeyde olmaktan da uzaktı. Fiili bir durum yaşanıyordu. 1792'de kadın taburları oluşturulduğu zaman erkekler buna karşı çıkmışlar (20) ve bu kadın taburları dağıtılmıştı. Belli yerlerde belli zamanlarda silahla ve "erkekler gibi" savaşan kadınlar hep oluyordu, önlenemiyorlardı da ondan savaşmaktaydılar, savaşabilmekteydiler. Ancak böyle istisnai durumlar dışında, silahlı eylemler sırasında kadınlar genellikle kadın olarak geleneksel konumlarını sürdürüyorlardı.

Ordu seferberliği yanında büyük bir "sivil seferberlik" oldu. Halkın coşkusu ve yaratıcılığı, beklenmeyen ve hesaplanmayan katkıların ortaya çıkmasını

Kadınların devrim için savaşması gerektiğini savunan ve bunun için devrim günlerinde Paris'e gelen "Özgürlük Amazonu" Anne-Joséphe Théroigne de Méricourt'un yanına hiç bir soylu kadın yanaşmayacak; hatta gördükleri her yerde yollarını değiştirip ondan kaçacaklardır. Bu devrimci "amazon", kadınlardan oluşan bir milis grubu kurmuştur.

sağlıyordu. Kadınlar, askerler için giysiler dikiyor, işçiler elleriyle ilkel silahlar üretiyor, dericiler askerler için matara ve ayakkabı üretmeye çalışıyor, zanaatkarlar kilise yapılarından alınan metallerle, kulelerden sökülen çanlarla top ve ağır silahlar yapıyordu. Coşku bütün toplumu ve toplumun her alanını sarmıştı. Halk, elinde ne varsa veriyordu. Ve kadınlar bu büyük seferberlikte başroldeydi.

Soylu kadınlar, "soysuz" ama önlenemez kadınlar

Soylu kadınlar, ki Devrimden yana olanları vardır, sahnede görünmekten çok akıl vericidirler. Kadın taleplerinin yaratıcıları olsalar da sözcüleri olmazlar. "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nde parmakları ve katkıları olduğu söylenecekti de kendileri ortada yokturlar.

Zaten kültürel dünyada 19. Yüzyıl başı, bütün Avrupa'da "hayli sayıda kadının kendi adlarına boy gösterdikleri bir dönem"dir. (21)

Kadınların devrim için savaşması gerektiğini savunan ve bunun için devrim günlerinde Paris'e gelen "Özgürlük Amazonu" (ya da "Fransız Devrimi'nin Amazonu") Anne-Joséphe Théroigne de Méricourt'un yanına hiç bir soylu kadın yanaşmayacak, hatta gördükleri her yerde yollarını değiştirip ondan kaçacaklardır. Bu devrimci "amazon", kadınlardan oluşan bir milis grubu kurmuştur. Bunun yanı sıra ilk siyasal örgütü "Yasa Dostları Kulübü"ydü (Ocak 1790). Daha sonraki, "Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü", (kuruluşun adı parti olmamakla birlikte) dünyadaki ilk "kadın partisi"dir ve o dönemde "kadınların kayıtlı üye olmalarına izin verilen ilk siyasal" kuruluştur. 30 Ekim 1793'te yasaklanan bu derneğin Paris dışında otuz kadar da şubesi vardı. (22)

Daha Devrimden önce "salon"unda edebiyat, felsefe ve siyaset toplantıları yapan Sophie de Grouchy (1764-1822), ki dönemin en güzel kadınlarından olduğu söylenir, 1786'da Condorcet (23) ile evlenmiştir, hiçbir Devrim eyleminde görülmeyecektir.

"Vikontes" Madam Roland (de la Platière; kızlık adıyla Manon Jeanne Marie Phlippon), Jirondenlere gösterdiği yakın-

Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin girişinde şu yazıyordu: "Milletin temsilcileri içinde olan analar, kızlar, kızkardeşler, kadınlar Mecliste temsil edilmek istiyorlar. Kadın haklarının unutulması, kabul edilmemesi ve tanınmaması, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarının çiğnenmesi demektir. Kadın hakları, bildirgede yer alacaktır."

İkila ünlenmiştir, "salon"u bütün devrimciler için açıktır ama 1793'te giyotine gönderildikten sonra Jirondenlerden biri olarak unutulmayacaktır. Siyaseten fazla önemi yoktur, buna karşın devrimci romantizmin simgesi olarak Devrime yararlar sağladığı da kesindir. (24)

Bir kontesin çorap yamayarak, bir markizin terzilik yaparak Devrim ordusuna hizmet ettiğinden söz eden kaynaklar varsa da, bu kontes ve markizin kim oldukları belirtilmemiştir.

General La Fayette'in karısı sömürgelerden getirilen siyahların özgürlüğü gibi alanlarda yıllar boyu ve coşkuyla faaliyet gösterdiği halde, kadınların Paris'ten, kent dışındaki büyük saraya doğru harekete geçmelerinde ("Kadınların Versailles Yürüyüşü") kadın kitlelerine katılmamıştır. 5 Ekim 1789 günü yapılan ve yalnızca kadınlardan oluşan bu yürüyüşte tek bir soylu kadına rastlanmaz. Sonraki dönemlerde silahlanmış kadınlar arasına da hiç karışmamışlardır. Devrime katılan kadınların üniforması gibi olan "Amazon giysileri"ne bürünen bir soylu kadını kimse görmemiş, tek bir soylu kadın bile "özgür kadın" olmamıştır.

Devrimde yer aldıklarını söyleyen ve yer aldıkları yolunda izlenimler uyardıkları için "Devrimci kadınlar" kategorisinde değerlendirilen ve Devrimci oldukları sanılan kadınlar, Devrime aristokratlığı bulaştıramayan erkeklerin tersine, Devrime çok belli etmeden olsa bile aristokratça bakabildiler. Bazılarına göre, Devrime katılan halktan kadınlar, yan yana olunamayacak "soysuz" kadınlardı. Düzeyleri düşük ve eğitimsiz olduklarından bir bakıma haklıydılar tabii, ancak Devrimde yer alan kadınlar gerek savaşma isteklerinde kararlı, gerek yaratıcılıklarında verimli, gerekse de ayrı örgütlenme çabalarında ısrarcıydılar. Bu yüzden, durdurulamıyorlar, önlenemiyorlardı.

Versailles Yürüyüşü, çok az sayıdaki kadın ve erkeğin birlikte Paris merkezindeki Hotel de Ville'in (Belediye Sarayı) basılarak silahların ele geçirilmesiyle başlamıştır. Ancak sonradan kentteki kadınların yoğun ilgi göstermesi sonucu "kadınların resmi geçidi"ne dönüşür. Yürüyüş kolu, öylesine kalabalıklaşır ve canlıdır ki, müdahale edilemez, müdahale etmekten çekinilir. Onlarca kilometre yürünerek altı saatte büyük saraya varılır. Binaya da girilir, birkaç kişi ölmüştür, muhafızlar çekilmiş, kralla kraliçe kaçmıştır.

Bu, durdurulamayan kadınların eseri idi. Versailles'in "zaptı" bir zaferdir, ama arkasından, 17 Temmuz 1791 günü Paris'in içinde, Champ-de-Mars alanında toplanan kalabalığa ateş açıldığında yüze yakın insan ölür, yüzlerce de yaralı vardır, kadınların çoğunlukta olduğu gösteri dağıtılır. On binlere saldırtılan on bin kadar askerdir.

Ama bu yıldırıcı olamamıştır. Kadınlar kitlesele bütün gösterilerde daha fazla yer alırlar. Bunu yanı sıra kadınların bireysel girişimleri ise hayret edilecek ve takdir uyandıracak ölçüdedir.

Kadınların Versailles Yürüyüşü. 5 Ekim 1789.

Louise de Keralio, 13 Ağustos 1789'da *Devletin ve Vatandaşın Gazetesi* adında bir periyodik yayımlamaya başlar. Gazetede ilk yorum, "Abbé Sieyès'in Anayasasına Giriş" adını taşıyordu ve çocuklar yanında, aynı onlar gibi, kadınların da kamu üzerinde bir sorumlulukları olmadığı yolundaki görüşlerine karşı çıkıyordu. (25) İleri sürülen bu görüşlerin anlamı, bütün yurttaşların (yani aslında kadınların) hükümetlerin oluşumunda aktif rol alamayacaklarıydı.

1790 Martında Etta Palm d'Aelders adlı Hollandalı bir kadın Paris'te, "Gerçeğin Dostu" derneğini kurdu. Kuruluşun resmi adı, "Yurtsever ve Topluma Yararlı Kadınlar Birliği"ydi. Dernek toplanma yeri haline dönüşünce kapatıldı.

Cahiers de Doléances adıyla devrimci Meclise başvuruların yayımlandığı kitaplara kadınların yazmasının yasaklanması (26), kadınların yeni bir yol aramaları ve yaratmalarıyla sonuçlanacaktır. Bu, de Keralio'nun başlattığı ve önderlik ettiği broşürler savaşıdır. 1789 yılı sonundan itibaren yayılan (yasal veya yasal olmayan) bu broşürler çok önemli bir propaganda aracı olur.

Devrimin erkekçi, devrimcilerin ayırıcı özelliklerine karşı mücadele, kadınlar arasında önem taşımış, sorun olmuş ve girişimler gerektirmişti. Kadınların "Anayasa Meclisi"nin dışında bırakılmaları ile "insan hakları"nın erkek hakları olması konusu ve ona tepki, yukarıda sözü edilen "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin yazılmasının nedeniydi. Bildiriyi 1791'de, birkaç gün içinde kaleme alan Olympe de Gouges 1789'da gazete çıkarmak istemiş, izin alamamıştı. 17 maddelik "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"ne karşıt olan "kadın hakları bildirisi" de 17 maddeydi. 10. maddeyi, "İdam sehpasına çıkma hakkına sahip kadının, kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır" diye yazan de Gouges'in ölümü, Robespierre'e karşı çıktığı için giyotinle olmuştu (3 Kasım 1793). (27)

Bildirgenin girişinde şu yazıyordu: "Milletin temsilcileri içinde olan analar, kızlar, kızkardeşler, kadınlar Mecliste temsil edilmek istiyorlar. Kadın haklarının unutulması, kabul edilmemesi ve tanınmaması, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarının çiğnenmesi demektir. Kadın hakları, bildirgede yer alacaktır."

De Gouges'in "bildiri"si sonraları feminizmin "manifestosu" sayılacaktır.

Claire Lacombe 1793'te kurduğu "Devrimci Kadınlar Derneği"nde "kadınları evlerinin dar alanına kapatıp insanlığın yarısını yalıtılmış, edilgen varlıklar haline getiren önyargıların" artık ortadan kalkması gerektiğini ve mutlaka kalkacağını söyleyecekti. "İyimserliği temelsizdi." (28)

Kadınların kadın dernekleri, kulüpleri içinde örgütlenmeye çalışmalarının nedeni, kadın mücadelesi yapmak istediklerinden ve bu bilince sahip olmalarından değildi, diğer dernek ve kulüplere girememelerindendi. Kabul edilmiyorlardı. Erkekler kadınlarla birarada bulunmayı "kötü bir şey" sayıyorlardı. (29)

Yurttaş sayılmamaları ve engellenmelerine rağmen devrimci faaliyet gösteren kadınlar aynı zamanda sürekli aşağı-

Mary Wollstonecraft, Devrimden esinlenerek kadınların eğitimde eşitlik hakkını ilk savunan ve Devrimin düşüncelerini İngiltere'ye taşıyan kişi oldu. *Kadın Haklarının Bir Savunusu* adını taşıyan ünlü kitabıyla kadın aydınlanmasının temellerini attı ve feminizmin ilk sözcülerinden biri sayıldı.

Feminizmin öncülerinden sayılan Olympe de Gouges, 1791 yılında *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'ni yayımladı.

lanır. Kendilerine "örgü örenler", "mutfakçılar", "temizlikçiler" gibi adlar takılır.

Soylu kadınlar evlerini bırakamadıkları için (Claire Lacombe, Pauline Léon, Etta Palm d'Aelders, Théroigne de Méricourt gibi kadınların önderlik ettiği) "Devrimci Kadınlar Derneği", "Kadınlar Kulübü", "Kadın-Erkek Kardeşlik Derneği", "Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü" gibi kadın kuruluşlarında gözükmezler. Oysa kadınlar, oy hakları olmadığı, kulüplere ve derneklere üye olarak kabul edilmedikleri, kadınların silah taşımaları doğru görülmediği, "yasalara katkıda bulunmaları" yasaklandığı için kurulan bu derneklere onların yapacağı çok şey vardır. Devrimde, kadınların yurttaşlık hakları bile sorundur. "İnsan topluluğuna ait varlıklar", "akıl sahibi insanlar" olduklarını bile savunmak durumunda, zorundadırlar. Bu yüzden, "tarihte ilk kez kadınlar bağımsız bir siyasal eylem adına erkeklerden ayrı olarak" birleşmişlerdir. (30) Kaldı ki, kadınlar devrimden, toplumsal, ailevi ve ekonomik bakımlardan haklı olarak beklentiler içindeydiler.

Normandiyalı soylu bir ailenin genç kızı olan Marie-Anne Charlotte Corday d'Armont, devrimcidir, ateşlidir, coşkudur, ama edindiklerini yalnızca kitaplardan almıştır, duydukları ve karşılaştıkları kafasını fazla karıştırdığı ve Devrimi anlayamadığı için, gider Marat'ı evinde bıçaklar. Devrim uğruna, gidip Devrimin önderini öldürmüştür. (31) İdam edilmiş

Jirondenlerden sorumlu gördüğü Marat'ı öldürmekle henüz giyotine gitmemiş yüz binlerce insanı kurtardığını söyleyecektir. Cinayeti, "Devrimin ressamı" ve "resim sanatının Robespierre'i" David'in (32) en önemli resimlerinden birine konu olur; "Marat'ın Ölümü" ya da "Katledilmiş Marat" (1793) adlı ünlü tablo, banyo yaparken öldürülmüş Marat'ın resmidir.

Birçok kaynak, Fransız edebiyatının önemli şair ve oyun yazarları olan Corneille kardeşlerin (Pierre, 1606-1684 ve Thomas, 1625-1709) yeğeni olan Corday'ın (1768-1793), Cumhuriyet ve Devrim düşmanı olduğunu, ailesinin kralcı ve gerici özelliklerini benimsemiş olduğunu, cinayeti de bu yüzden işlediğini ileri sürmektedir. Bazı kaynaklara Aydınlanma taraftarı ama kralcı olduğunu belirtmektedir. Almanya'dan gelmiş Mainzlı Jakob Adam Lux, Corday'ın sevgilisiydi (Stefan Zweig, 1914'te yazdığı *Bir Alman Devrimcinin Hayatından On Tablo* adlı oyununda Lux'un Fransa'daki hayatını ve biraz da Corday'ı anlatmıştı).

Büyük Fransız Devrimi döneminde Mary Wollstonecraft (33) Devrimden esinlenerek kadınların eğitimde eşitlik hakkını ilk savunan ve Devrimin düşüncelerini İngiltere'ye taşıyan kişi oldu. *Kadın Haklarının Bir Savunusu* adını taşıyan ünlü kitabıyla (A *Vindication of the Rights of Woman*) kadın aydınlanmasının temellerini attı ve feminizmin ilk sözcülerinden biri sayıldı. Erken ölmeseydi çok daha fazla ürün verecek, kadın dünyasının unutulmaz ve önde gelen bir temsilcisi olacaktı. Yaptığı, "devrimci erkeklerin düşüncelerini kadınların duruma uygulamak"tan ibaretti. (34)

Restorasyon: Devrimin bütün kazanımları yok oluyor

Restorasyon dönemi, devrimlerin başına gelebilen bir felakettir, "geri dönüş"tür. Devrimin yenilikleri ve temel ilkeleri önce silikleştirilir, sonra birçoğu tersine döndürülür. Kadın-erkek eşitliği konusunda bütün savunulanlar unutulur. Gerçi Devrim kadınları biraz yüceltmekle birlikte devrimciler kadınların erkeklerle eşitliği konusunda son derece tutuk olmuşlardır, gene de kadınların bazı haklara sahip oldukları sözkonusudur. Ancak

Kraliyetin, Eski Rejimin, kadınları resmi görevlerden, kamu hizmetinden uzak tutma geleneği öyle keskin bir biçimde hortlamıştır ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası 11 Nisan 1946 kanunlarına kadar başta adalet mekanizması olmak üzere Fransa'da memuriyetin geniş alanları kadınlara yüzyıldan fazla bir süre tamamen kapalı kalacaktır. Bu gerici uygulama kamu alanıyla sınırlı olmamıştır. Devlet görevleri dışında da hayatın önemli bir kısmında kadınlar kısıtlı, yasaklıdır! Ama kamu, her yeri belirleyendir, göstergeci. Kadınlar Fransız barolarına ancak 1 Aralık 1900 yılında çıkan bir yasayla girebileceklerdir. Fransa'daki ilk kadın yargıç, Yüksek Temyiz Mahkemesi'nde üye olarak görevine ancak 16 Ekim 1946'da başlayabilecektir.

Eski Rejimdeki her şey yeniden inşa edilmektedir. Devrimi terkediş, Devrimin bütün uygulamalarında ve yeniliklerinde kendini göstermektedir.

Cumhuriyet, Meclis, seçim, Fransız Devrimi'nin ürettiği ve var ettiği bu kavramlar Restorasyonlarla birlikte yok olur. Kraliyet yeniden kurulmuştur. Saraylardan sınır dışına kaçıp kurtulmuş bir eski hanedan mensubu, XVIII. Louis olarak; bu adla taç giyer.

Cumhuriyet yıkılınca, seçim olmayınca Fransa'da oy hakkı falan da kalmamıştır, ama 19. Yüzyıl boyunca neredeyse bütün Avrupa'da oy hakkının erkeklerle sınırlanmış olmasının dayanağı, ne yazık ki Fransız Devrimidir. Kadın-erkek eşitsizliği konusunda "modern geleneğin" başlatıcısı, hatta yaratıcısı Fransız Devrimi olur.

İngiliz Chartistleri (35) 1840'lı yıllarda "erkeklerle genel oy hakkı"nı taleplerinin birinci maddesi yapmalarıyla (36) devrimci oluyorlar, hatta Fransız Devrimini bu sayede "aşıyorlar"dı. Çünkü Fransız Devrimi, yalnız paralı ve mülk sahibi olanlara oy ve seçilme hakkı tanımakla yoksullar aleyhine sınıfsal ayrımcılık yapmıştı, Chartistler ise, seçilme hakkını mülk sahiplerine bağlayan kısıtlamaların kaldırılmasını istemişler ve bunda ısrarcı olmuşlardı. Ayrıca Fransız Devrimin oy hakkı, "genel oy hakkı" değildi.

Büyük Fransız Devrimi'nin bir sonucu ve kazanımı olarak Fransa'da kadınlar, kadın hakları amaçlı dernekler içinde faaliyet gösterirken, Devrimi sınırlarından içeri sokmamış, hatta Devrimi ezme-ye, yok etmeye çalışmış Almanya'da bu yüzden tek bir kadın kuruluşu bile ortaya çıkamamıştır. Fransa'da medeni kanun, kadının siyasal haklarını tanımamış olsa bile, miras, boşanma vb. toplumsal sorunlarda önemli hakları kadınlara sonradan tanırken, Almanya bu konuları ancak yüz yıl sonra ele alabilecektir.

Napoleon kadınların geleneksel toplumsal rolleri konusunda Devrimin genel eğiliminden farklı olmadı; hatta belki daha da kötüydü. Ona göre, kadınlar için yurttaş olmanın esas gereği çocuk doğurmaktır. Elbet konu bununla sınırlı değildi. Fransa'nın kültürel dünyasının simge kadını "özgürlükçü" Mme de Staël (37), Devrimin çeşitli evrelerinde "Bonaparte'a karşı tek kişilik yazınsal bir çete savaşı yürüterek" yaşamıştı.

"Gelenek", geride kalması gereken ve geride kaldı, Eski Rejimdi, çürümüş ilişkilerdi, gericilikti, ama Napoleon'un bunlara ihtiyacı vardı. *Code Napoleon* olarak anılan yeni Medeni Kanun, yenilikler getirdi, yerel yasaları merkezileştirdi, ama güneyin Roma hukuku ile kuzeyin örfi hukuku (Cermen hukuku) arasında, Devrimin "eşitlikçi" ilkeleri ile Direktuvarın mülkiyetçi, kişisel diktatörlüğe muhtaç, otoriter ve baskıcı anlayış ve uygulamaları arasında bir orta yol aramış ve bulmuştu. Örf ve adetlere dayanan hukuk medeni alandaki yerini kaybetti ama kadın-erkek arasındaki eşitsizlik başta olmak üzere bütün eşitsizlikler yasallaştı.

Devrimin ünlü tablosun "Halka Yol Gösteren Özgürlük"te kadın en öndedir, ışıktandırılmış, öne çıkarılmış ve yükseltilmiş figürdür, esastır ve Devrimin de bayrağını taşımaktadır.

Code Napoleon'la kadınlara bazı haklar tanıyan, gerektiğinde karşılıklı anlaşma ile boşanmayı mümkün kılan Devrim döneminin olumlu uygulamaları yok edilecek; kadınlar, "aile başkanı"nın, yani kocanın egemenliği altına sokulacaktır.

rılmış ve kalıcılaştırılmış oldu.

Code Napoleon'la kadınlara bazı haklar tanıyan, gerektiğinde karşılıklı anlaşma ile boşanmayı mümkün kılan Devrim döneminin olumlu uygulamaları yok edilecek; kadınlar, "aile başkanı"nın, yani kocanın egemenliği altına sokulacaktır.

Kadınlar Devrimi sevmişlerdi. Devrim onları sarmalamasa da Devrimin içinde yer almışlardı. Onlara göre, Devrim aynı zamanda kadınlar içindi.

Devrimin "kutsal" Marianne'ı, Fransızlar için Devrimin kutsallığı ile özgürlük simgesiydi, ama karşıdevrime ve Eski Rejime göre algı başkaydı, saldıran dış güçlere göre de, örneğin, Almanlar için "Marianne" bir fahişeydi.

Devrim, kadınları, sonradan, ve Marianne'dan çok daha somut olarak devrimin simgelerinden biri yaptı. 1830 tarihli, "Halka Yol Gösteren Özgürlük" adı verilmiş (ama "Barikatlar Üzerinde" olarak da bilinen) Devrimin ünlü tablosunda kadın en öndedir, ışıktandırılmış, öne çıkarılmış ve yükseltilmiş figürdür, esastır ve Devrimin de bayrağını taşımaktadır (38). Bastille'in ele geçirilmesinin anısına, gene 1830'da Bastille Meydanı'nda dikilen görkemli anıtın en üstünde eli meşaleli bir kadın heykeli bulunmaktadır, vb.

Kadın, Devrimin "plastik" görüntülerinde baştacı yapılmıştır.

Ve Türkiye, ve bugün...

Bir karşıdevrim dalgasının yarattığı sorunlar içindeyiz. Emperyalizmin planları gereğince Cumhuriyetimiz hedef alınmıştır. Milli devletimiz yıkılmak istenmektedir ve Devrimimizin kazanımları yok edilmektedir. Dinci istismarcılarla iç içe girmiş Batı, bağımsızlığımızı çiğner ve Türkiye'yi kendilerine göre yeniden biçimlendirmeye çalışırken, ülkemizi de parçalanmanın eşiğine getirmiştir. Bu sürecin toplumsal sonuçları en çok kadınların statüsünde ve yaşamlarında kendini göstermektedir. Nüfusumuzun yarısı büyük boyutlu sorunlar içine çekilmiştir. Günde ortalama bire kadar yükselen kadın cinayetlerine, şiddet, taciz ve tecavüzler yaygın bir şekilde eşlik etmektedir. Kadınlara karşı işlenen suçlar patlamıştır. Kadınların günlük olaylar halinde başına gelenler Cumhuriyetin kazanımlarının ortadan kaldırılmaya çalışılmasındandır.

Cumhuriyet düşmanlığı kadınları cendereye sıkıştırmıştır.

Çözüm, milli birlik ve bütünlüğümüzü korumakta, Devrim'in çizgisini sürdürmektedir. Yeniden Cumhuriyet yürümesine girmemiz gerekmektedir. Kadınların toplumumuzda istismar edilmekten kurtulması, aramızda eşit bir şekilde yerlerini alması ancak bu sayede mümkün olacaktır.

Cumhuriyet birleştirir; ancak Cumhuriyet her şeyden önce kadınları eşit yurttaş yapar. Onların önünü açar. Cumhuriyet aynı zamanda kadınlar içindir.

Kadınlar Cumhuriyet Devrimiyle toplumda yerlerini almışlardır. Gene Cumhuriyet ile yerlerini alacaklardır.

Olgular ve sonuçlar

Fransa'da, bütün Avrupa'da ve bütün dünyada olduğu gibi, kadın ve erkek arasında büyük bir eşitsizlik vardı. Kendilerine tanınan pek bir hakları yoktu ve genel olarak çileli bir hayat sürüyorlardı.

Fransa'da hayatın her alanında etkileri olan büyük Devrim oldu.

Devrimin "eşitlik" sloganı yüzünden kadınlar bunun kendileri için de ge-

çerli olacağını sandılar, umdular, umutlandılar, istediler.

Fransız Devrimi, "eşitliği", cinsiyetler ve sınıflar arasında eşitlik olarak tanınamış, tanımlamamıştı. Sınıflar arasında eşitlik zaten yoktu, olmayacaktı. Cinsiyetler arasında ise, önceleri kimse'nin aklına gelmemişti, ama aslında "eşitlik" erkekler arasında eşitlikti!

Devrim döneminde kadınlar eşitliği böyle anlamadılar. Bu yüzden cinsiyetler arasında da eşitliği savundular, kendilerini erkeklerle eşitlemeye çalıştılar, devrimci örgütlenmelerde yer alamayınca kadın örgütlenmeleri yaptılar.

Kadınlar Devrim mücadelesinin her alanında varlık gösterdiler.

Üst sınıflara mensup kadınlarla alt sınıfların kadınları arasında talep, eylem ve yöntem farkları, ayrıcalıklı kadınlarla ayrıcalıklı olmayan kadınlar arasında mesafeler, gerilimler ve çatışmalar doğurdu. Bu, farklı sınıflardan kadınların Devrimde her zaman birlikte ve birlik içinde olamamalarına yol açacaktı.

Kadınların her bakımdan tam birlik içinde olamamaları onların üzerindeki baskıların önlenememesine ve göğüslenememesine yol açtı. Birçok devrimci kadın hapse atıldı veya giyotine gönderildi.

Bütün bunlara rağmen kadınlar Devrimde kendilerine yollar aradılar ve buldular.

Kadının Devrimdeki toplumsal varlığı, kadınlığın serüvenini etkilemiş, hatta belirlemiştir.

19. Yüzyıldan başlayarak sürekli gelişen kadın hareketleri ve eşitlik mücadeleleri ilk hızını Fransız Devriminden almıştır.

Bütün devrimci hareketlerde kadın-erkek eşitliği hem sorun olmuş, hem de bu konuda gelişmeler yaşanmıştır.

Gerek Fransa'da, gerek genel olarak bütün Batı dünyasında kadın hakları esas olarak 20. Yüzyılda gerçekleşmiş, kadın-erkek eşitliği tam olarak hiçbir yerde ortaya çıkamamıştır.

* Devrimler, toplumsal-siyasal amaç-

lar için olmakla birlikte, aynı zamanda cinsiyetler arasında eşitlik yönünde de olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Dipnot:

(1) 1789 Devrim Şarkıları, Erdoğan Alkan, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 129.

(2) Hobsbawm, s. 77.

(3) Hobsbawm, s. 70.

(4) Devrimin önderlerinden Louis-Antoine Florelle de Saint-Just'un (1767-1794) babası subaydı. Genç devrimci Devrimin ilk günlerinde Milli Muhafız Birliğindedir, "Varennes dönüşü"nde kralın arabasını teslim alan ve getirenler arasındadır. Yaşı tutmadığından (o günlerde daha 24 yaşındadır) seçildiği halde Yasama Meclisine giremez.

(5) Giuseppe Mazzini (1805-1872), Cenovalı bir devrimcidir. Bütün hayatı İtalyan birliğinin ve bağımsızlığının sağlanması ve monarşinin ortadan kaldırılması için mücadele etmekle geçmiştir. 1832'de kurduğu *Giovine Italia* adlı gizli devrimci gençlik örgütü bir yılı bulmadan kitleselleşir, üye sayısı 60 bini bulur. Mazzini, İtalya devrim tarihinin en önemli kişiliklerindendir.

(6) Fransız Devrimi'nin Almanya'ya gençlik hareketi olarak yansması konusunda bkz. Wolfgang Menzel ve Mosel Heß; bu yazarların yazılarından parçalar aktaran von Hippel, bkz. sf.147-149.

(7) "Arkasında yurtseverlik ve ulusçuluk heyecanı geleneğini bırakan *jeune girişimleri*" konusunda geniş bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yayınları, İstanbul 2002, s. 276 vb.

(8) Bu konuda geniş bilgi için, "Direnişin Tarihsel Kökü: Jön Türklerin Mücadele Geleneği" başlıklı çalışmamıza bakılabilir (*Bilim ve Ütopya*, sayı 231, Eylül 2013, s. 38-58).

(9) Kutsal Roma Cermen İmparatoricesi Maria Theresia ile kocası İmparator I. Franz'ın kızları olan kraliçe, sarayda merkezi, siyasette müdahaleciydi, savurganlıkta öncüydü, kraliyet gösterilerinde en öndeydi, hanedanı belirleyendi ve halka düşmanlığını hiç bir zaman gizlemek ihtiyacı duymamıştı. Krala istediği atamaları yapıyor, istemediği bütün görevlileri işlerinden ettirebiliyordu. Ayrıca kraliçe, birçok şeyi küçümseyerek, hatta aşağılayarak hafiften Fransız düşmanlığı da yapıyordu. Örneğin, saraydaki uşaklar onun emriyle sarayın geleneksel kırmızı-beyaz-mavi üniformalarını giyememektedir. Örneğin, kraliçe, bir kadının devletin başında ve fiili olarak hükümdar olmasını yasaklayan *Lex salica'y-la* (*Pactus Legis Salicae*, 6. yüzyıldaki kral Clovis'in emriyle kaleme alınan yasa bugün Belçika'da halen geçerlidir) alay etmekte, gösterdiği insiyatifle bu yasa çiğnemekte, emirlerini kocası kral adına değil, *de par le reine* (kraliçe adına) vermektedir. Kötü anılması, kendisine olumsuz sıfatlar yüklenmesi boşuna değildi ama "Avusturyalı kahpe"yi karalama yarışı, gerçek olmasa bile hep olumsuz söylentiler üremesine yol açıyordu. Çok bilinen, halkın ekme bula- madığı kendisine söylendiği zaman "pasta yesinler" dediği söylentisi, böyle bir şey olmadığı halde, doğru olmadığı bilindiği halde Paris gazetelerinde tekrar tekrar yazılmış, kraliçenin bu sözleri söylediği yalanı bütün Fransa'ya yayılmış, her yerde doğru olduğu yolunda kabul görmüştü. Kraliçeyi suçlayanlarla savunuların çok şiddetli bir şekilde karşı karşıya gelmesi, onun haksızlık denemek ölçüde suçlanmasının sonucuydu. Ülkenin birikmiş kızgınlığı tek bir insanın üzerine boşalmıştı. Ayrıca Devrim krallık rejimini vurmak için kraliçeye, kraliçenin kişiliğinde de onun kadın yönüne saldırı yoluna girmiş, kraliçenin dışladığı soyluların kıskançlık ve çekemezlilik uydurmalarının cinsellikle ilgili olanlarına sarılmıştı. Bu tutum, devrimcilerin erkekçi anlayışlarıyla da örtüşüyordu. Kraliçenin suçlanması için, çok aşığı olduğu, herkes-

le yattığı, seks düşkünü ve lezbiyen olduğu, kendi oğluyla (dokuz yaşındadır) cinsel ilişkide bulunduğu gibi asılsız iddialar uydurulması ve bu iddiaların yaygınlaştırılmaya çalışılması bunu göstermekteydi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Zweig, *Marie Antoinette*.

(10) 1740'ta tahta çıkan Maria Theresia (1717-1780), kurumsal-hukuksal, iktisadi-toplumsal ve ahlaksal-dinsel olmak üzere üç alanda önemli reformlar yaptı, Almancanın imla reformunu ele aldı, standardizasyonu sağladı, eğitim sistemini yeni baştan düzenledi, zorunlu ilköğretim başlattı, yeni modern okul sistemleri kurdu, orduyu güçlendirmeye çalıştı, ülke çapında zorunlu askerlik gelirdi, devlet dairelerini yeniden düzenledi. Köhne adalet uygulamalarına sınırlar getirdiye de, işkenceyi yasaklamamak gibi en dikkati çeken konularda gerici ve kabul edilemez uygulamaların sürmesini sağladı. Çok iyi eğitim görmüş olmasına rağmen Maria Theresia aydın özelliğini sergilemezdi ve Aydınlanmaya düşmandı. Rousseau, Voltaire gibi Aydınlanmacı düşünürlerin kitaplarını yasaklatmakla yetinmemiş, "akıl çağı" sanatçı ve yazarlarının eserlerinin okunmalarının, hatta onları bulundurmaının bile "günah" olduğunu ilan etmişti. Avrupa'da ortaya çıkmış en geniş topraklı imparatorluk, onun sayesinde, aynı zamanda Avrupa'da en uzun yaşayan imparatorluğu olmuştur.

(11) Nickie Roberts, *Batı Tarihinde Fahişeler*, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 73; Jess Wells, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi*, Pencere Yayınları, İstanbul 1982, s. 35.

(12) Tarihimizde Osmanlı ile yaptığı savaşlarla (1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile sonuçlanan 1768 Türk-Rus Savaşı, 1770 Çeşme baskını vb.) iyi bilinen II. Katerina (Yekaterina, 1729-1796), "Büyük Katerina" diye de anılır. Rusya'daki bu "aydın despot", reformlara girişmesine, Montesquieu, Rousseau gibi Aydınlanmacıları benimsemiş olmasına, Diderot ve Voltaire'le dostluk ilişkileri yürütmesine, sanata, kültüre, bilime çok önem vermesine rağmen halk ve devrim düşmanlığıyla ün kazandı. Döneminde Rusya tarihinin en büyük halk ayaklanması oldu (Pugaçev olayı), acımasızca ezilen isyan büyük izler bıraktı. Aslen Alman olan Katerina, Rusçayı gelin gittiğinde orada öğrendi. Rusya'nın dünya tarihini etkileyen büyük devletler arasına girmesini sağlayanlardandır.

(13) Geniş bilgi için bkz. Tanilli, *On Yıl*, s. 103 vd.

(14) Güneş, s. 14.

(15) Léon Abenseur, *La Femme et le Féminisme avant la Révolution*, Paris 1928, s. 430; akt. Rowbotham, s. 44.

(16) Davies, s. 760-61.

(17) Prusya'nın askerleşerek yükselmesi döneminde (17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başında) daha önce görülen ve bir Prusya icadı olan "herkes asker"le, Devrimin "herkes asker"inin bir benzerlik ve (Devrimin Prusya deneyiminden yararlanılması şeklinde) devamlılık ilişkisi yoktur. Devrimdeki "herkes asker"in özü olan "yurttaş asker" kavramı, tarihsel ve siyasal olarak Fransız Devrimiyle ortaya çıkmıştır. Esas olarak 19. yüzyılda altyapısı örülecek olan askerlikteki "topyekün savaş" teorisi de, halkın seferber edilmesi konusundaki yönelimi ve özelliğiyle gene Fransız Devrimi'ni yarattığı "yurttaş asker"den esinlenmiş ve kaynaklanmıştır.

(18) Bu slogan dönüşümü, Türkiye'nin uluslaşma sürecinde, bir yüzyıl sonra Osmanlı toprağında aynı şekilde tarihi bir paralellik olarak yaşanacaktır. Alışlagelmiş olarak söylenen "Padişahım çok yaşa" sloganı, 2. Meşrutiyet öncesinde ve döneminde "Millet çok yaşa" şeklini almıştır. Esas olarak 1919 sonrası mücadeleler tarihsel paralellikleri belirginleştirecektir. Kurtuluş Savaşımız ve Fransız Devrimi'nin Anadolu'daki versiyonu olarak da değerlendirilen Cumhuriyetimiz, bir devrim olarak sürekli Fransız Devrimini çağrıştırmış, Fransız Devrimine göndermelerle yorumlanmıştır.

(19) Tanilli, *On Yıl*, s. 103-109, 122-123; Arda Oda-başı, "Jakobenizm ve Robespierre", *Teori*, Sayı 153, Ekim 2002, s. 22.

(20) Edith Thomas, *The Women Incendiaries*, London 1967, s. 121; akt. Rowbotham, s. 123.

(21) Hobsbawm, s. 283.

(22) Théroigne de Méricourt (1762-1817), dernek çalışmalarıyla örgütlenmeler yaptığı ve kadın-erkek eşitliği konusunda fazla ısrarlı olduğu için "siyasal nedenlerle" akıl hastanesine kapatıldı, bkz. Marit Rullmann vd., *Kadın Filozoflar - I / Antikçağ'dan Aydınlanmaya Kadar*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1996, s. 260, 264.

(23) Asıl adı Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat olan Marquis de Condorcet (1743-1794), matematikçi, iktisatçı, filozof ve siyaset adamı olarak Devrime önemli katkılarda bulundu. Geniş bilgi için bkz. Tanilli, *Portreler*, 1989, s. 179-183. Condorcet'in kadınlarla ilgili görüşü, genel ve egemen olan anlayıştan farklıydı, kadınların siyasette yer almalarının doğru ve gerekli olduğu kanısındaydı.

(24) Hobsbawm, s. 79; Goodwin, s. 115; Süßenberger, s. 208-292.

(25) Papaz Emmanuel Joseph Sieyès (1748-1836), "Tiers État Nedir?" başlıklı çığır açan bir kitap yayımlamıştı (*Qu'est-ce que le Tiers-État?*, 1788). Geniş bilgi için bkz. Hobsbawm, s. 151 vd.; Wills, s. 120 vd.; Tanilli, *Portreler*, s. 151-156.

(26) États Généraux "söz Fransızların" diyordu ama kadınlar herhalde Fransız sayılmıyordu ki, *Cahiers de Doléances*'ların hazırlanması kurullarında hiçbir zaman tek bir kadın bile yer almadı.

(27) Asıl adı Marie Gouze olan Olympe de Gouges (1748-1793), güney Fransa'da bir kasabın kızıydı. Kilise okulu dışında eğitim görmemişti, erken evlenmiş, eşinin soyadını almayı reddetmiş, kocasının ölümü üzerine yirmili yaşlarının sonuna doğru gittiği Paris'te Fransızca öğrenmiş, orada sanat ve siyaset ortamlarına dalmıştı. Yazar olmak istedi, romanlar ve sahne oyunları yazdı. Geniş bilgi için bkz. Rullmann, 1996, s. 254-264 (evliliğin "aşkın ve güvenin mezarı" olarak nitelenmesi ona aittir, s. 256); Davies, s. 764-66.

(28) Rowbotham, s. 44.

(29) Rowbotham bu durumun 1848'de de sürmekte olduğunu belirtiyor, bkz. s. 141.

(30) Tanilli, *Portreler*, s. 226.

(31) Goodwin, s. 132.

(32) Jacques-Louis David (1748-1825), yeni-klasik üslubun başlıca temsilcisi olarak ünlenmişti ama bütün resmi gösteri, geçit ve törenlerin giyim ve dekorasyonunu yapmaktaydı. Resim sanatındaki tutuculuğa karşı yenilikçiliğin merkezi olmuştu. Konvansiyon'da Meclis üyesiydi. Tablo konusunda bilgi için bkz. E.H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 382.

(33) Wollstonecraft (1759-1797), soylu değildi, hiç okula gitmemişti, yedi çocuklu bir ailenin ikinci kızıydı, ama Devrime duyduğu ilgi sayesinde kendini yetiştirmiş, Devrimin ürünü ve kadın hareketinin öncülerinden olmuştu (geniş bilgi için bkz. Rullmann, 1996, s. 266-276).

(34) Rowbotham, s. 46.

(35) Adını, Mayıs 1838'de yazılan *People's Charter*'den ("Halkın Bildirgesi" demektir) alan İngiltere'deki ilk işçi sınıfı hareketi. Chartist hareket, taleplerin kabul edilmemesi üzerine Kasım 1839'da bir ayaklanma başlattı. O dönemde ezilen ve dağıtılan Chartistler 1836'de tekrar canlanacaklardı.

(36) Luciano Canfora, *Avrupa'da Demokrasi / Bir İdeolojinin Tarihi*, Literatür Yayınları, İstanbul 2010, s. 84.

(37) Yazar Anna Louise Germaines Necker de

Slaëli-Hostein (1766-1817), İsviçreli banker "Nec-ker'in biricik kızı"ydı. Devrim günlerine doğru Fransa'da maliye bakanlığı yapmış babasının yönlendirmesiyle iyi bir eğitim gördü. "Salon"u Paris kültür, sanat ve siyaset hayatının önemli bir unsuruydu. Devrime mesafeliydi ama cumhuriyetçiydi. Krallığın idamına karşı çıkmış, daha sonra da istikrar getireceği gerekçesiyle Napoleon'u desteklemişti. Eleştirel değerlendirmeleri ve "Fransa'ya ayna tutmak" istemesi yüzünden Napoleon tarafından ünlü *De l'Allemagne* kitabı yasaklanmış ve imha edilmişti. Bu eserde iki toplum karşılaştırılmaktaydı. Mme de Staël konusunda geniş bilgi için bkz. Marit Rullmann vd., *Kadın Filozoflar - II / Romantizmden Modernizme Kadar*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1998, s. 39-48. Bazı kitaplarını Devrime ithaf etmişti (Wills, s. 300).

(38) 260 x 325 cm. boyutlarındaki bu ünlü Fransız Devrimi tablosunun ressamı, ilk modernlerden Ferdinand-Victor-Eugène Delacroix'dır (1790-1863). Annesi, XVI. Louis'nin başbakanının kızıydı. Soylu aileden gelen ressam iyi bir eğitim görmüştü ve eserlerinde tarihsel konuları ele almayı seviyordu. Resim sanatını çok etkiledi. Romantik devrimcilerle ilişki içinde oldu (besteci ve Polonyalı yurtsever Chopin bunların arasındadır). Sözü edilen tablo ile ilgili olarak bilgi için bkz. Hobsbawm, s. 290.

Kaynaklar:

AULARD, A., *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi - Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişimi / 1789-1804*, 3 cilt, TTK Yayınları, Ankara 1987.

BERTAUD, Jean-Paul, *Alltagsleben Während der Französischen Revolution*, Verlag Ploetz, Freiburg-Würzburg 1989.

DAVIS, Norman, *Avrupa Tarihi / Doğu'dan Batı'ya, Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a, Urallar'dan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panaromasi*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

GOODWIN, A., *Die Französische Revolution*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main 1964.

GÜNEŞ, Özgür, "Fransız Devriminde Kadın", *Kadınların Kurtuluşu*, sayı 3, Aralık 1989, s. 12-19.

HIPPEL (Hrsg.), Wolfgang von, *Freiheit Gleichheit Brüderlichkeit? / Die Französische Revolution im deutschen Urteil*, dtv, München 1989.

HOBSBAWM, Eric, *Devrim Çağı / 1789-1848*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

LEE, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler / 1789-1980*, Dost Kitabevi, Ankara 2004. LEX, Hans-Eberhard, *An den Stätten der Französischen Revolution*, Knauer, München 1989.

ROWBOTHAM, Sheila, *Kadınlar Direniş ve Devrim*, Payel Yayınları, İstanbul 1994.

SOBOUL, Albert, *1789 / Fransız İnkılabı Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1969.

SÜßENBERGER, Claus, *Im Schatten des Schafotts / Lebenwege zwischen Bastille und Guillotine*, Bechtermunz Verlag, Augsburg 2000.

TANILLI, Server, *Dünyayı Değiştiren On Yıl / Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)*, Say Yayınevi, İstanbul 1989.

TANILLI, Server, *Fransız Devriminden Portreler*, Say Yayınevi, İstanbul 1989.

WIELAND, *Meine Antworten / Aufsätze über die Französische Revolution*, Marbacher Schriften, Marbach am Neckar 1983.

WILLMS, Johannes, *Tugend und Terror / Geschichte der Französischen Revolution*, C.H.Beck, München 2014.

ZWEIG, Stefan, *Marie Antoinette / Vasat Bir Karakterin Portresi*, Can Yayınları, İstanbul 2010.

Shakespeare ve çağdaş okur: Sevmek ya da sevmemek!

Shakespeare okurken insanın sadece bir insan olduğunu kabul ederek yapılacak okuma, eserlerden alacağımız tadı büyük ölçüde artıracaktır. Shakespeare'in çok sevilmesinin ve değer görmesinin, oyunlarında yarattığı karmaşık yapının, derin anlamın ve insan doğasına yaklaşıırkenki inceliğinin olduğu gerçektir. İşte bu duyguyu bize her okumada tekrar yaşattığı için, ölümünün 400. yılında bile aslında 'iyi ki doğdun ve varsın Shakespeare' diyoruz!

Krallıçe I. Elizabeth'in 1558 yılında İngiltere'de tahta geçmesi ile başlayan dönem, ülkenin hem siyasi hem sanat tarihinde büyük öneme sahiptir. Kraliçe'nin iyi örgütlenmiş ve planlı yönetimi altındaki İngiltere yükselişe geçer ve bu yükseliş, sanatın da gelişmesine olanak sağlar. Elizabeth Dönemi'nin siyasi açıdan sakın bir dönem olduğunu söylemek çok doğru olmayacaktır ancak hem matbaanın hem de ülkeler arası etkileşimlerin yaygınlaşması, sanat açısından daha huzurlu ve ilerlemeci bir dönem yaşanmasına zemin hazırlar. İtalyan Rönesansı'ndan etkilenen ve kraliyet tarafından da desteklenen tiyatro, tür olarak dikkate değer bir gelişim gösterir. Rönesans Dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde İngiltere, önemli oyun yazarları yetiştirmiştir ve bu yazarlardan özellikle biri, zaman ve mekânın ötesinde bir "ölümsüzlüğe" sahip olmuştur: William Shakespeare.

1564 yılında İngiltere'nin Stratford-upon-Avon kasabasında vaftiz edilen yazar (doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir), 1616 yılındaki ölümüne kadar geçen süre içinde 34 oyun, 154 sone, anlatı tarzında 2 uzun şiir yazmıştır ve yazarı tam olarak bilinmeyen birkaç şiirin de sahibi olarak atfedilmektedir. Kariyerine komedi ve tarihi oyunlarla başladığı düşünülen Shakespeare, 1592 ve 1594 yılları arasında veba sebebiyle tiyatroların kapandığı dönemde şiirlerini

yazmaya başlar. Sonrasında ise, günümüzde de büyük yankı uyandıran *Hamlet*, *Kral Lear*, *Othello*, *Macbeth* gibi trajedilerini yazmaya yönelir. Hayatına dair bulunan belgeler kesinlik taşımamakla birlikte, Shakespeare'in resmi bir yazarlık eğitimi olmadığı yönündeki deliller güçlüdür. Yani Shakespeare okullu değil "alaylı" bir yazardır. Bahsedilen kaynakların yetersizliği ve kesinlik taşımaması, bazı eleştirmenlerin "Shakespeare diye birinin olmadığını" ileri sürmesine yol açar. Ancak "Shakespeare tarafından yazıldığı düşünülen" eserler üzerinde yapılan tarihi ve dilbilimsel araştırmalar, oyun ve sonelerin en azından belli bir yazar elinden çıktığını ortaya koymaktadır ve sonuç olarak ismi Shakespeare olsun ya da olmasın, bu eserlerin varlığı edebiyat tarihinin en güçlü yazarlarından biriyle karşı karşıya olduğumuzu bizlere hatırlatmaktadır. Peki, aslında resmi bir tiyatro eğitimi bile olmayan bu yazarın "ölümsüzlüğü"nin sebebi nedir, neden bu kadar "sevilir" ya da neden bu kadar çok araştırmacının ana konusu olmuştur – ve de görünüşe göre olmaya devam edecektir?

Çoğu eleştirmen ve Shakespeare üzerine araştırma yapan bilim insanı, yazarın sona ermeyen ününün nedenlerini özellikle üç temel nokta üzerinden ele alır: tiyatro eserlerinde çok farklı konuları sağlam bir kurgu içinde ele alması, çağının ötesinde ve insancıl olması.

Shakespeare'in eserlerindeki geniş konu yelpazesi ile ilgili olarak Prof. Dr. Ayşegül Yüksel şöyle der:

"Richard, Iago, Edmund gibi olumsuz oyun kişilerinin, "aşk"ı yalnızca "şehvet" olarak tanımlamaları boşuna değildir. *Hamlet*'te hırs, ihanet, şiddet ve şehvet iç içe irdelenir. Iago, Othello'nun "üstün insan" yanlarını, onun Desdemona'ya olan sevgisini ihanet ve şehvet görüntüleriyle bulandırarak yok eder. Buna karşılık, *Romeo ve Juliette*'de yansıyan, nefretin şiddetle boyadığı bozuk düzen, iki sevgi dolu gencin, yaşamları pahasına sürdürdükleri aşkın ve bağlılığın gücüyle ortadan kalkar. Anlatımındaki tüm şiirselliğe karşın,

Kraliçe I. Elizabeth'in 1558 yılında İngiltere'de tahta geçmesi ile başlayan dönem, ülkenin hem siyasi hem sanat tarihinde büyük öneme sahiptir.

Antony ve Cleopatra'yı sarıp sarmalayan şehvetli aşk, Roma'da ve Mısır'da yansıyan bozuk düzenin bireyler düzeyindeki bir uzantısıdır. Shakespeare, *Troilus ve Cressida* oyununda da, amacını yitirmiş "savaş"ın "şiddet"e içtenlikten yoksun "aşk"ın "şehvet"e indirildiği bir bozuk düzenin eleştirisini yapmaktadır."(1)

Görüldüğü gibi Shakespeare'in eserlerinde, insanı insan yapan bütün konular/durumlar ele alınır. Hatta bu çeşitlilik öylesine iç içe verilmiştir ki, aynı eseri okuyan iki farklı kişinin çok farklı çıkarımlar yapması ve çok farklı tatlar alması hep mümkün olacaktır. Oyunlarının yapısal özelliklerinin yanı sıra, insan doğasının zamanla değişmeyecek dinamiklerinin karakterler aracılığıyla yansıtılması, Shakespeare'i sadece kendi döneminde değil günümüzde de sevilen bir yazar konumuna getirmektedir.

Ancak Shakespeare'in çağının ötesinde bir yazar olmasına daha özel bir örnek vermek gerekirse, ütopyik özellikler taşıdığına dikkat çekilen *Fırtına* (*The Tempest*, 1610-11) oyunundan bahsedilmelidir. Oyun, anlatının farklı boyutlarında ütopyik söylemler barındırmakla birlikte, aynı ütopya eleştirel bir bakış açısı da sunmaktadır. Yrd. Doç. Dr. Kerem Karaboğa'ya göre "bu eleştirelilik, Shakespeare'in hayata bakışından kaynaklanmaktadır ve aslında *Fırtına*'yı ütopyalardakinden de bambaşka bir boyuta taşır. Bu yönleriyle *Fırtına*'yı hem bir ütopya metni, hem de karşıt ütopya olarak okumak mümkündür."(2) İşte bu çift yönlü eser, günümüzde de bitmeyen anlama merakını tatmin edebilecek, ideolojilerin insan üzerindeki yansımalarına bir örnek sunabilecek derin bir kaynaktır. Bu durumda Jan Kott'un yazara, "Çağdaşımız Shakespeare" diye bir yakıştırma yapması da boşuna değildir.(3)

Eserlerinde insana bakış açısı bağlamında karakterlerini ele alış biçimi ise, Shakespeare'in ölümsüzlüğünün en önemli nedenidir. Yazar eserlerinde "ideal" değil, toplumun her kesiminden, her insan karakterinden yansıyan "gerçek" insanı ortaya koyar: içindeki iyi ve kötü savaşının maşası olan, akli ve kalbinin arasında kalan, intikam hırsıyla dolu, seven ve nefret eden, iktidar için önüne çıkanın canını almaktan çekinmeyen, halkını kargaşaya sürüklerken gözünü bile kırpmayan, bir yandan "ilahi" olana özenirken diğer yandan sınırları tarafın-

The Tempest

William Shakespeare

Shakespeare'in çağının ötesinde bir yazar olmasına daha özel bir örnek vermek gerekirse, ütopyik özellikler taşıdığına dikkat çekilen *Fırtına* (*The Tempest*, 1610-11) oyunundan bahsedilmelidir.

dan çaresiz bırakılan insan. Ancak Shakespeare'in bu yönde geliştirdiği insani bakış açısı, zaman zaman tartışmaya yol açabilmektedir. Bazı eleştirmenler ya da taze edebiyat okurları, Shakespeare'in aslında insancıl olmadığını hatta karakterlerine kötü davranıp, onları cezalandırdığını düşünebilir. Prof. Dr. Mina Urgan ise, Shakespeare'in karakterlerine insancılık açısından nasıl yaklaşmamız gerektiğini şöyle açıklar:

"Shakespeare'in oyunlarındaki kişiler hiçbir açıdan Shakespeare'in sözcüsü sayılmazlar. Onun yazdıklarından alıntılarla, birbirine tam karşıt sonuçlara varabiliriz. Örneğin Shakespeare'in halkı hor gördüğünü ya da yücelttiğini; Protestan, Katolik ya da dinsiz olduğunu; içkiden hoşlandığını ya da nefret ettiğini; savaşta ya da barışta olduğunu ileri sürebiliriz. Oysa Shakespeare'in yarattığı kişilerin, onun benliğiyle, yaşam felsefesiyle, düşünceleriyle, duyguları ile hiçbir ilişkisi olmayan kendilerine özgü benlikleri, yaşam felsefeleri, düşünceleri ve duyguları vardır. Ve onlar konuşurken, onları yaratan Shakespeare susar."(4)

Shakespeare'i anlayabilmek için verilen uzun ve yorucu uğraşların sonucunda edebiyat insanının - bu insan ki hem

dilin, hem kurgunun, hem de Shakespeare'in bakış açısının tadına varabilmiş insandır - şanslı olduğunu söylemek gerek. İşte tam da bu sebeple, daha önce Shakespeare ile çok içli olmamış okurun (ya da izleyicinin) eserlere olan yaklaşımını şekillendirmek büyük önem arz eder. Çünkü görünüşte belli bir konu ve yapıyı takip eden eserler rahat anlaşılabilir gibi düşünülse de, aslında biraz karmaşık oldukları için ilk okuma ya da izleme yazarın dehasından etkilenmek için yeterli olmayabilir. Eleştirmenlerin üzerinde uzun uğraşlar vererek dikkat çektiği noktaları, bizler okur olarak nasıl yakalayabiliriz ve sonuç olarak eserlerin tadına varabiliriz? Bunun için yapılması gereken öncelikli şey, karakteri insani ve kişisel sınırlar çerçevesinde anlamaya çalışmak olmalıdır. Bu noktada özel bir eseri ele almak yararlı olacaktır.

Hamlet'i anlamak

Hamlet, 1599-1601 yılları arasında yazıldığı düşünülen bir son dönem trajedisidir ve Shakespeare'in trajedileri incelenirken dikkat edilmesi gereken husus, oyunun geçtiği ortamdaki bozulmuş sosyal düzenin trajedi sonunda tekrar yapılandırılacak, ancak bu düzeni yapılandıracak olan başkahramanın zorlu bir süreçten geçecek olmasıdır. *Hamlet* oyununda da bu ilk kural, metin üzerinde açık bir şekilde görülür. Oyunun başkarakteri Prens Hamlet, babası Kral Hamlet'in ölümü üzerine Danimarka'ya dönen bir ayağıdır. Prens Hamlet'in annesi Kraliçe Gertrude, şu anda tahtta bulunan amcası Kral Cladius ile evlidir.

Shakespeare'in

eserlerinde, insanı insan yapan bütün konular/ durumlar ele alınır. Hatta bu çeşitlilik öylesine iç içe verilmiştir ki, aynı eseri okuyan iki farklı kişinin çok farklı çıkarımlar yapması ve çok farklı tatlar alması hep mümkün olacaktır.

Acılı oğul ama aynı zamanda aydın ve faziletli Hamlet huzursuzdur. "Özverili" amca, yengesi ile evlenerek yönetime geçer ancak bu işte bir yanlışlık, ülkede bir "kokuşmuşluk" vardır. Babasının ani ölümüne anlam veremeyen acılı oğul, ülkesinin huzurundan sorumlu olan Prens ve öngörülü aydın kişilikleri Hamlet'i bu kokuşmuşluğun kaynağına inmeye iter. Elsinora'a geldiği akşam ölmüş babasının hayaletini gören oğul Hamlet, büyük bir ikileme düşer: Hayalet, kendisinin öz kardeşi olan Kral Cladius tarafından öldürüldüğünü ve intikamının alınıp, Gertude'un bu adamın elinden kurtarılması gerektiğini söyler. 'Hayalet gören bir aydın' için ne büyük ikilem! Oğul olarak görevini yerine getirmek için intikam alıp aydın kişiliğine ihanet mi etmeli, yoksa aydın bir soylu olarak adaletin yerini bulmasını bekleyip oğulluk görevini mi ihmal etmelidir? Daha da ötesi, bir hayaletin sözünden yola çıkarak Elsinora'da karışıklık yaratmak, aydın Hamlet'in yapabileceği türden bir eylem midir? İşte bu yaşadıkları, Prens Hamlet'i melankoliyle yoğrulmuş büyük bir kimlik karmaşasına sürükler ki kimlik karmaşası Shakespeare trajedisinde önemli bir yere sahiptir. Tam da bu noktada okurun açık metne değil de alt anlamlara odaklanması ve bir anlamda kendini Hamlet ile özdeşleştirmesi gerekmektedir. İnsan kendini belli sınırlar içinde tanımlamak ister, bir kimliğe ait olma ihtiyacı hisseder. Kendimizi tanımladığımız kimliğimizin yapmamızı gerekli kıldığı şeyler vardır. Alınması gereken bir karar olduğunda yapabileceklerimizimizin sınırsızlığı, bazen benliğimizin bir diğer tarafını hayrete düşürür. Hamlet de kendini bir kimlik çerçevesinde tanımlayarak karar vermek zorundadır, çünkü şu an yaşadığı ikilem ve anlayamaktan kaynaklanan varoluş acısını ancak kararı

Hamlet neden kolay yolu seçmez? Shakespeare, insani dehasını burada da gösteriyor. Başkarakteri öyle insani bir çıkmazın içine koyuyor ki, çağdaş okurlar olarak vereceğimiz hiçbir cevap Hamlet'in karmaşasına çözüm olmuyor.

dâhilinde bir eyleme geçerek dindirebilecektir. Ancak bu durum, Hamlet için bir zayıflığa dönüşecektir.

Ve hüküm verilir: Hamlet, prens ve aydın kimliklerini bir kenara bırakıp, oğul olarak "intikam" alacaktır! Basit bir şekilde gidip amcasını öldürmesi intikamın alınmasını sağlayacakken, Hamlet çok zor bir yol seçer: "deli" rolü yapacaktır, çünkü deli olduğunu düşündükleri zaman O'nu ciddiye almayacaklar ve Hamlet de hem amcasını hem de annesini rahatsız etme şansını yakalayacaktır. Yine bu noktada okurun aklına önemli bir soru gelir: Hamlet neden kolay yolu seçmez? Shakespeare, insani dehasını burada da gösteriyor. Başkarakteri öyle insani bir çıkmazın içine koyuyor ki, çağdaş okurlar olarak vereceğimiz hiçbir cevap Hamlet'in karmaşasına çözüm olmuyor. Çünkü soylu olsak bile, insan olduğumuz için öldürerek intikam almak çok olası değil. Hamlet de bir insan, hatta halkının huzuru ellerinde olan bir soylu. Ancak feodal bir oğul olarak intikam almış olmaya karar vermiş olsa da, önce suçtan emin olmak zorunda olan bir aydın. Bu intikamı nasıl hazırlayacağı ise uykuları kaçıran bir muamma. Hamlet'in delilikle harmanlanacak intikam kararı kimi okur için "budalalık" olarak görülebilirken, başka bir okurun hayatında alınmış yanlış bir kararın yansıması ya da "alkışlanması gereken" insani bir karar olabiliyor.

Intikam almaya karar veren Hamlet, Elsinora'a bir oyuncu kumpanyası getirmeye karar verir. Bu kumpanya sahneye Hamlet'in yönlendirdiği bir oyun koyacaktır ve burada amaç, babasına karşı ya-

pılan suikastın benzerinin canlandırıldığı sahnede, Cladius'un tepkisine bakarak suçlu olup olmadığına kanaat getirmektir. Cinayet sahnesi canlandırılırken, Cladius sinirlenerek şölen alanını terk eder ve Hamlet artık şüphelerinde haklıdır. Bütün bu karmaşa ile ilgili açıklamaya ihtiyacı olan Kraliçe/Anne Gertrude, Hamlet'i odasına çağırır. Hamlet annesini Cladius'u öldürmesi gerektiği konusunda ikna etmeye çalışırken, perdenin arkasından gelen gürültüyü Cladius zannederek kılıcını sallar. Hamlet, oyun düzeneği açısından "trajik hata" olarak nitelendirilen, çok büyük bir hata yapmıştır. Çünkü ölen kişi Cladius değil, Kral'ın "yalaka" danışmanı da olsa masum bir insan olan Polonius'tur.

Hamlet artık geri dönülemeyecek bir noktadadır çünkü böylesi bir hatanın telafisi yoktur. Başkahraman, gerçek hayatta da bekleneceği üzere, hatasının bedelini acı çekerek ödemek zorundadır ki bu da babası Polonius'un intikamını almaya kararlı Laertes ile "katil" Hamlet arasında yapılacak bir düello vasıtasıyla olacaktır. Ancak Cladius'un isteği üzerine, Laertes'in düelloda kullanacağı kılıcın ucuna zehir sürülecek, yani Hamlet düelloda yara alırsa hatasının bedelini canı ile ödeyecektir. Düello başlar ve Hamlet düello sırasında ölmezse diye her ihtimale karşı zehir katılmış şekilde bekletilen şarabı yanlışlıkla içen kraliçe ölür. Bunun üzerine Hamlet, zehirli kılıçla kralı yaralar ve zehirli şarabı da zorla içirir. Nihayetinde düello sırasında yara alan Hamlet, acısını

"Ah, neler var içimde! Ama olsun. Horatio ölüyorum. Sen yaşıyorsun.

Beni ve amacımı

Merak edenlere olduğu gibi anlat.

diyerek dile getirir ve bu nokta trajedi gelişimi açısından "arınma" olarak nitelendirilir.

Trajedi tamamlanmıştır ve artık sosyal düzeni yeniden inşa edilebilir. Ülke kana bulanmıştır ancak artık bu kokuşmuş düzenin sorumluları, "aydın bir oğul"un eylemleri vasıtasıyla ortadan kaldırılmıştır. Uzun zamandır çekişme içinde oldukları Norveç Prensi gelip ülkeyi ele geçirince – ülke kendisine gümüş tepside sunulunca da denebilir - sosyal düzen tekrar sağlanmış, entrikalarla dolu belirsizlik ve huzursuzluktan kıvranan halk için yeni bir sayfa açılmıştır.

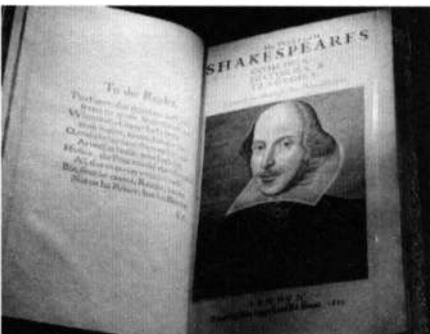
Hamlet, 1599-1601 yılları arasında yazıldığı düşünülen bir son dönem trajedisidir

Ophelia "temiz kalmak zorunda olan" bütün kadınların ikilemidir.

Ophelia çıkmazı

Bu trajedi içinde bir karakter daha vardır ki belki de eleştirilenler arasında en çok tartışmaya O sebep olmuştur. Kokuşmuş düzen içinde delirerek ölen genç bir kadın: Ophelia. Oyun sonunda, Shakespeare'in dünya görüşüne uygun olarak, kokuşmuş düzenin yaltakçıları ortadan kalkar, peki "zavallı" Ophelia'nın suçu nedir? Hamlet'in kendisine kur yaptığı soylu kadın Ophelia, babası Polonius ile Elsinora'da yaşar. Ophelia, babasının sözünden çıkmayan iyi bir evlat, aynı zamanda Hamlet'in güvenebildiği nadir insanlardandır. Babası Ophelia'ya Hamlet'ten uzak durmasını söyler, iyi evlat da söz dinler. Hamlet "delirmeye karar verdikten" sonra, bir gün Ophelia'nın odasına dalar, O'na uzun uzun bakar ve kendi kendine konuşur. Bu garip davranışları nedeniyle Hamlet'in "aşkı yüzünden delirdiği" düşünülür. Bu nedenle Ophelia, hikâyenin bu aşamasından sonra babası tarafından Hamlet'in ne düşündüğünü ya da ne yaptığını öğrenip krala bilgi götürmesini sağlayacak bir araç olarak kullanılacaktır. Ancak oyun içinde dönen

Görüldüğü üzere, tarihsel gerçekliğin farklılığı içinde ele alınmış olsa da, Shakespeare'in anlattığı hikâye çağdaş okura hiç de yabancı değildir.

oyunu fark eden deli Hamlet, Ophelia'nın "manastıra/geneleve kapanması gerektiğini" söyler. Shakespeare burada İngilizce dilini ikircikli bir şekilde kullanmıştır. Çünkü manastır olarak kullandığı düşünölebilecek olan "nunnery" sözcüğü, o dönemde aynı zamanda genelev anlamına da gelmektedir. Bu noktada, kimi eleştirilerde vurgulandığı gibi Shakespeare'in bir "kadın düşmanı" olabileceği düşüncesi, okuru yanlış bir boyuta götürebilir. Hamlet'in annesinin durumundan dolayı kadınlara bir kin beslediği ve Ophelia'ya da aslında kötü davranmış olduğu doğrudur. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Shakespeare'in kadınlara karşı bakış açısı değil, Hamlet'in içinde bulunduğu acı dolu durumdur. Canı yanan Hamlet, güvendiği kadınının da "düzenin yalakaları" tarafından kullanıldığına şahit olmaktadır. Yine tarihsel bakış açısından yorumlanması durumunda, Ophelia'nın karşı karşıya kaldığı durum, Shakespeare'in düşüncesinin değil, dönemin gerçekliğinin bir yansımasıdır. Ophelia'nın yaşadığı zaman, kadınların söz haklarının büyük ölçüde kısıtlı olduğu, bireysel olarak var olunamayan ancak bir erkeğin gölgesinde yaşanabilecek bir zamandır. Yani Ophelia, Hamlet'in güvenine ihanet etmiş olsa da, aslında sadece "davranması gerektiği" şekilde davranan bir kız çocuğudur." Bu kokuşmuşluk içinde de ancak manastıra kapanarak saflığını koruyabilecektir.

Hamlet'in dengesiz davranışları, babası Polonius tarafından Hamlet'e karşı kullanılması, Elsinora'daki tek "erkek dayanağı" babasının öldürülmesi nedenleriyle Ophelia "gerçekten" delirir ve açık saçık şarkılar söyleyerek dolaşırken bir gün nehre düşerek boğulur. Ölümüne şahit olan güvenilir bir kaynak olmaması nedeniyle Ophelia'nın ölümü, aslında bir intihar olduğu şeklinde de yorumlanmaktadır.

Shakespeare, Ophelia'yı da öyle bir düzleme yerleştirir ki, okur yeri gelir Ophelia'yı "saf" tabir eder, yeri gelir bu karışıklık içinde hiçbir şeyin farkında olmadan kendini gönül meselelerine kaptırmış olduğuna kızar, sonunda da "zavallılığın" delirmesine de ölümüne de çok üzülür ya da hak ettiğini düşünür. O aslında "temiz kalmak zorunda olan" bütün kadınların ikilemidir. Ophelia zaten Hamlet'in gözünde temiz kalsa, babasına ihanet etmek zorunda kalacaktır. Babasının sözünü dinlemesinin sonucu da

zaten ortadadır. Bu baskı altında yalnız başına var olamayacak olan Ophelia, aslında delirmeye ve ölüme yazgılıdır. Yine de delirmesi ve ölümü okuru çıkmaza düşürür. Shakespeare'e Ophelia'yı içine attığı durum nedeniyle kızmalı mı, yoksa gençlik yaşta aklını ve hayatını elinden alarak bile olsa aslında adını temize çıkardığı için teşekkür mü etmeli?

Görüldüğü üzere, tarihsel gerçekliğin farklılığı içinde ele alınmış olsa da, Shakespeare'in anlattığı hikâye çağdaş okura hiç de yabancı değildir. Başta Hamlet olmak üzere, oyun karakterlerinin hepsi insan olarak, insani özellikleri ve kusurlarıyla beraber yansıtılmıştır. Eylemin doğruluğu ya da yanlışlığı zaman ve coğrafyaya bağlı olarak değişir ancak Shakespeare'in yaptığı, karakterleri zaten var olan sınırlar çerçevesinde resmetmektir. Bu nedenledir ki okur olarak Hamlet'e ve Ophelia'ya yeri geldiğinde kızarız, yeri geldiğinde ağlarız. Onlar bizim gibidir ve bizden çok çünkü onların temsil ettikleri değerler, okur olarak baktığımız doğrultuda şekillenmektedir.

Sonuç olarak, Shakespeare okurken insanın sadece bir insan olduğunu kabul ederek yapılacak okuma, eserlerden alacağımız tadı büyük ölçüde artıracaktır. Shakespeare'in çok sevilmesinin ve değer görmesinin, oyunlarında yarattığı karmaşık yapının, derin anlamın ve insan doğasına yaklaşıpken inceliğinin olduğu gerçektir. İşte bu duyguyu bize her okumada tekrar yaşattığı için, ölümünün 400. yılında bile aslında "İYİ Kİ DOĞDUN VE VARSIN SHAKESPEARE" diyoruz!

Dipnotlar

- (1) Prof.Dr.Ayşegül Yüksel, "Troilus ve Cressida: Bozuk Düzen ve "Aşk"" Ankara Üniversitesi Dergiler 10. Sayı, 1993/10. Ss: 59-66.
- (2) Yard.Doç.Dr Kerem Karaboğa, "Shakespeare'in Ütopyasında Siyaset ve Toplumsal Düzen - Firtına'nın Düşündürdükleri" Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 18. Sayı, 2009/1. Ss: 25-42.
- (3) Jan Kott, *Shakespeare Our Contemporary*. Doubleday&Company Inc, London: 1964.(4) Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: Mart 2004. Ss: 229.

Kaynaklar

- William Shakespeare, *Hamlet* (Çev: Bülent Bozkurt). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: Aralık 2007
- Ayşegül Yüksel, *Dram Sanatında Ezgi ve Uyum*. Alkım Yayınevi, İstanbul: 2004. Ss: 45-71.
- John Orrell (ed.), *Studies of Major Works in English*. Oxford University Press: Toronto: 1968. Ss: 56-82.

Evrenden Tanrıya ulaşmanın sorunları

Bir şeyin karmaşıklığından yola çıkarak o şeyin mutlak surette tasarlanmış olduğunu iddia edip işin aslını araştırmamak, Tanrıya boşluk bulmaktır. Cehaletten yola çıkarak Tanrıya ulaşmak tutarsız bir yöntemdir. Bir şeyin bilinmiyor oluşu o şeyin bilinemeyeceği anlamına gelmez. Canlılığın kökeni ve tüm bu varlıkların nasıl oluştuğu sorusu bilimsel bir sorudur ve bunu bilim yanıtlayacaktır, gökten indiği iddia edilen dogmalar değil.

Yazarın bu ay çıkacak Tanrının Alfa-besi II kitabının bir bölümünün düzenlenmiş halidir

1- Argümana giriş

Tasarım argümanları felsefe camiasında en çok tartışılan, insanların önüne en çok pişirilip konan, inançlılar tarafından en ikna edici bulunan argümanlar bütünüdür. Yaşamın kökenine dayalı argümandan evrendeki kozmik ince ayara kadar çok sayıda çeşidi olan bu argümanın temel versiyonu benzetmeye dayanır. Tasarım kanıtına "gaye ve düzen delili" denildiği gibi "teleolojik argüman" da denebilmektedir. Hepsini temelinde evrenin ya da varlıkların tasarlanmış olduğu fikrinden yola çıkar. Diğer teleolojik argümanlara daha sonra girmek üzere benzetmeye dayalı tasarım argümanı ile bu argümanlar bütününe giriş yapacağım.

Artık alışageldiğimiz "kanıt" türlerinden biri olan benzetmeye dayalı tasarım argümanın işleyişi oldukça basittir. Hatta o kadar basittir ki şu şekilde özetlenebilir:

İnsan yapımı olan "tasarlanmış" bir nesne seçin. Bu nesneyi insan yapımı olmayan karmaşık bir varlık, mümkünse canlıların içinden bir bireyle karşılaştırın. İnsan yapımı olan varlığın tesadüfen oluştuğuna inanmanın mantıksız olduğunu, onun muhakkak tasarlanmış olması gerektiğini ve doğal olarak insan yapımı olmayan seçtiğiniz canlının da tesadüfen olamayacağını belirtin. Tebrikler Tanrıyı kanıtladınız.

İnançlı insanların "Tanrının kanıtı", "Bilim ve Tanrı", "Kurşun Kalem Gösteriyor ki Allah Var" gibi isimler verdiği sayısız kitabının/videolarının üzerine kurulu olduğu mantık da bizzat tasarım argümanının bu versiyonuna dayanır. Ansiklopediden bir bilgiyi kopyalayıp yaşıttırarak ve ardından "Ne yani bunlar tesadüf mü? Tabii ki de Tanrı tasarladı." sözünü ekleyerek Tanrıyı kanıtlayan çok sayıda makale(!) ve bilimsel(!) kitap bulabilirsiniz. Sözüm ona bu kanıt canlılardaki tasarlanmış görünümü ele alıp bir tasarımcıya varmaktadır. "Bir resmin ressamı, bir iğnenin ustası varken bu canlıların tasarlanmadığını mı iddia ediyorsun?", "Bir saat o kadar karmaşıktır ki muhakkak tasarlayıcısı vardır, çok daha karmaşık olan gözün nasıl tasarlayıcı olmasın? Bir düşünsene..." gibi herhangi bir inançlıdan duyabileceğimiz sözlerin temelinde "Benzerliğe Dayalı Tasarım Argümanı" vardır.

Argümanın daha sistematik hale getirildiği şu öncülleri incelemek daha yararlı olacaktır:

Teleolojik argümanlara göre görselde gördüğünüz şeyler, Tanrı'nın varlığını bize gösterir.

Tasarım argümanları felsefe camiasında en çok tartışılan, insanların önüne en çok pişirilip konan, inançlılar tarafından en ikna edici bulunan argümanlar bütünüdür. Bu argümanın temel versiyonu benzetmeye dayanır.

1. X ile tasarlanmış şeyleri kıyasladığımızda X'in de tasarlanmış olan nesnelerle ortak özelliklerinin olduğunu görüyoruz (düzen, karmaşıklık, muazzamlık, huşu verme duygusu vs.)

2. X tasarlanmış gibi gözükmetedir o halde onun tasarlanmış olduğunu düşünmek rasyoneldir.

3. X insanlar tarafından tasarlanmamıştır.

4. Tasarım yapabilecek varlıklar plan yapabiliyor, kişisel olan varlıklardır.

5. X'in tasarlandığını düşünmek için yeterli sebebimiz varsa (1. ve 2. öncül), X insanlar tarafından tasarlanmamışsa (3. öncül) ve tasarım yapabilecek varlıklar plan yapabiliyor kişisel olan varlıklarsa (4. öncül) X adlı nesnenin; insanın üstünde olan, plan yapabilen ve kişisel olan bir töz tarafından tasarlandığına inanmak için yeterli sebebimiz vardır.

6. O halde Tanrının varlığına inanmak rasyoneldir.

Peki ya bu argüman dizgesi ya da söz grupları ne kadar tutarlıdır? İnceleyelim...

2- Cehalete sığınma

Tasarım kanıtı aşikâr şekilde *argumentum ad ignorantiam* olarak da adlandırılan cehalete sığınma safsatasına girmektedir. Zira kanıtlama yöntemi, henüz bilmediğimiz bir şeyi bilmediğimiz başka bir şey olan Tanrı ile açıklama girişimindedir. Boşluğu farklı bir boşlukla kapatmak herhangi bir açıklama girişimi olamaz.

Tanrıyı henüz aydınlatılmamış karanlıkta aramak ne derece tutarlı olabilir? Henüz açıklayamadığımız bir fenomen ile karşılaştığımızda bu durum bilimin kısa süreli karanlığını gösterir, Tanrıyı değil. Bir karanlığın henüz aydınlatılmamış olması o karanlıkta Tanrının oturduğunu göstermeyecektir. "Canlılardaki tasarımın nasıl geliştiğini açıklayamıyorsun. O halde bunu tasarlayan biri olmalı." iddiası yağmurun nasıl yağdığını bilmeyen iki kişi arasında geçen "Yağmur nasıl yağıyor? Açıklayamıyorsun o halde gökyüzünde yaşayan ejderhaların tükürdüğü kabul etmelisin!" ifadesinden daha etkili değildir.

"Tanrıya nasıl ulaşmalıyım? Evren kusursuz, bu sebeple onu yaratan bir güç olmalı" diyen bir teist mutlak surette kendi iç çelişisini fark etmelidir.

Herhangi bir şeyi açıklayamıyorsanız "Hadi araştıralım" demeniz gerekir "Açıklayamıyorsun o halde Tanrı tasarladı. Sus ve araştırmayı bırak." demeniz değil... Anlatmaya çalıştığım şey şudur ki bir an için günümüzde yaşayan canlıların karmaşıklığını ve tasarlanmış gibi görünmesini açıklayamadığımızı düşüsek bile (ki açıklayabiliyoruz), bu durumda Tanrı veya Tasarlayıcı sonucuna ulaşamayız. Tanrı bilimin boşluklarını kapatamaz, yalnızca kapatıyormuş gibi gözükür. Tasarım kanıtının temelinde de bizzat bu hata yatmaktadır.

3- Tanrısal sıfatlar ve kıyas

Bununla beraber tasarım kanıtı bir inançlınin hoşlanmayacağı sonuçlar da doğuracaktır. Zira "Şu evrendeki düzene, şu mükemmel işleyişe bak. Bu gerçekten de yaratıcıyı icap eder. Bir kalemın karmaşıklığından yaratıcısı olduğunu anlıyoruz da evrendeki mükemmellikten Tanrıya nasıl ulaşmalıyım? Evren kusursuz, bu sebeple onu yaratan bir güç olmalı..." diyen bir teist mutlak surette kendi iç çelişisini fark etmelidir. Her ne kadar evrenin ve canlıların mükemmel olmadığı açık seçik olsa da bir an için bunu doğru kabul edelim. Eğer siz bir şeyin mükemmelliğini, onun yaratıcısına dair kanıt olarak sunuyorsanız, aynı şeyi Tanrı için de öne sürmeniz gerekir. Eğer evrendeki mükemmellik sizi Tanrıya götürüyorsa, Tanrıdaki mükemmellikten yola çıkarak bir tür Üst-Tanrı fikrine; Üst-Tanrı fikrinin mükemmelliğinden Mega-Tanrı fikrine; Mega-Tanrı fikrinin mükemmelliğinden Ultra-Tanrı fikrine gitmelisiniz. Bu durumda asla bir ilk yaratıcıya ulaşamazsınız. Bununla beraber yaratılmış bir Tanrının yanılgıdan ibaret olduğunu düşündüğünüzü

nüzü kabul edersek "Tanrı mükemmel olsa da onun yaratıcısı yoktur" fikrini kabul etmeniz gerekir. İyi de yola çıkış noktanız zaten bir şeyin mükemmelliğinin ve kusursuzluğunun, onun tasarlanmış olması gerektiği değil miydi? Bu durumda tasarım argümanının formülasyonu bizzat Tanrı için kurulabilir:

a.1- Tanrı ile tasarlanmış şeyleri kıyasladığımızda Tanrının de tasarlanmış olan nesnelerle ortak özelliklerinin olduğunu görüyoruz (düzen, karmaşıklık, muazzamlık, huşu verme duygusu vs.)

a.2- Tanrı tasarlanmış gibi gözükmetedir o halde onun tasarlanmış olduğunu düşünmek rasyoneldir.

a.3- Tasarım yapabilecek varlıklar plan yapabiliyor, kişisel olan varlıklardır.

a.4- Tanrının tasarlandığını düşünmek için yeterli sebebimiz varsa (1. ve 2. öncül), ve tasarım yapabilecek varlıklar plan yapabiliyor kişisel olan varlıklarsa (3. öncül) Tanrının kendisinden farklı bir kişisel varlık tarafından tasarlandığına inanmak için yeterli sebebimiz vardır.

a.5- O halde Tanrının tasarlandığını savunmak rasyoneldir.

Fakat elbette ki (a.5) numaralı öncül bir teistin kabul edebileceği gibi bir öncül olamaz. O halde inançlı kişi ya tasarım kanıtını kabul edip Tanrının da tasarlanmış olduğunu iddia etmelidir ya da Tanrının sıfatlarını esnetmeyip tasarım kanıtının üzerine kurulu olduğu mantığı terk etmelidir. Dikkat edilirse burada bir ateist argüman sunmaya çalışmıyorum, bir teistin düşüncelerinin iç çelişisini göstermeye çalışıyorum. Anlatmaya çalıştığım şey "Tanrı tasarlanmış olmalıdır" ifadesini savunmaktan ziyade benzetmeye dayalı tasarım kanıtının teizmle beraber savunulamayacağını göstermektir. Teist argüman:

b.1- Evren kusursuzdur

b.2- Kusursuz bir şey tasarlayanı gerektirir

b.3- Dolayısıyla evrenin tasarlayanı vardır

b.4- Bu tasarımcı Tanrıdır

şeklinde olduğu zaman, ikinci öncüle bakıp "Madem mükemmel bir şey tasarlayanı gerektirir dolayısıyla Tanrının

da tasarlayıcısı olmalıdır. O halde Tanrıyı kim yaratmıştır?" demekte bir problem yoktur. Elbette "Tanrıyı kim yarattı sorusu anlamsız bir sorudur. Tanrı kavramı doğası gereği yaratılmayandır" cevabı verilebilir. Fakat bu cevabı vermekle teist, konunun özünü kaçırmaktadır. Zira burada "Tanrıyı kim yarattı" sorusu sorulduğunda Tanrının olmadığını kanıtlama amacı güdülmaz. Bu soru, teizm lehine sunulmuş bir argümana eleştiri niteliğinde sorulduğu zaman geçerli bir soru halini alacaktır, çünkü burada bir ateist argüman sunma kaygısı yoktur. Bundan ziyade bahsi geçen soru teist argümana eleştiri sorusudur ve (b.2) numaralı öncülü ortaya atan kişi ateist değil teistin kendisidir. İnançlı kişi bu soruya "Tanrıyı kimse yaratmadı" dediği zaman "Mükemmel bir şey tasarlayanı gerektirir" öncülünü reddetmiş olacağından soru amacına ulaşmış olur. O halde bahsi geçen soru Tanrının olmadığını göstermek için değil; teistin, Tanrının varlığına dair sunduğu argümanın tutarsız olduğunu göstermek için kullandığı sebebiyle hatalı değildir.

Buna ek olarak milyonlarca duayı aynı anda dinleyebilen ve bunu muhtemelen başka milyonlarca gezegen için de yapan, evrendeki her bir zerrenin hareketini aynı anda tahayyül edebilen, her insanın kendi zihninde neler canlandırdığını bilecek akla sahip olan, plan yapan ve çok ince sistemlerin en ince ayrıntısına kadar nasıl işlediğini bilen bir varlık, yapısal anlamda küçük parçaların birleşmesinden oluşmamış olsa da özü itibarıyla hayal edilebilecek en kompleks şeydir.

Asıl soru ise şudur: "Tanrının tasarlayıcısı var mıdır?" Eğer varsa, gücü zayıf ve kendisi ezeli olmayan bununla beraber kendinden daha mükemmeli bulunan bir Tanrıya inanıyorsanız demektir ki böyle bir Tanrıyı kabul edebilecek kişi teist olamaz. Eğer Tanrının tasarımcısı yoksa mükemmel ve karmaşık olan her şeyin bir yaratıcısı olduğuna dair iddianız çökecektir. Tanrı kadar karmaşık bir varlığın tasarlanmadığını savunulurken evrenin tasarlanmadığını savunmakta bir problem yoktur. Bununla beraber "Karmaşık ve huşu uyandıran her varlığın tasarımcısı vardır. Ama Tanrı hariç!" demek mazeret safatasıdır. "Bütün sarışınlar aptaldır. Hey! Kızıma öyle bakma! O hariç!"

Tanrıyı kim yaratmıştır?
İnançlı kişi bu soruya
"Tanrıyı kimse yaratmadı"
dediği zaman "Mükemmel
bir şey tasarlayanı
gerektirir" öncülünü
reddetmiş olacağından
soru amacına ulaşmış olur.

diyen birini düşünün. Bu kişi bir önermeyi kendisinden farklı kişiler için kullanıyor, fakat işine gelmediğinde mazeret uydurup reddediyorsa bu kişi mazeret safatasına düşer. Tasarım kanıtını evren için kullanıp iş Tanrı gibi mükemmel bir güce geldiğinde "Tanrı hariç" diyen bir teistin durumu bundan farklı değildir.

4- Benzerlikten kanıt üretmek

Argümanın bariz ve kaçınılmaz hatalarıyla beraber benzetmeye dayalı teleolojik kanıtın asıl probleminden, argümanın kurulu olduğu temelin çürüklüğünden bahsetmek istiyorum. Adından da anlaşılabilir gibi bu argüman iki cisim arasındaki benzerlikleri kullanıp ortak olup olmadığı bilinmeyen başka bir özelliğin sırf iki nesne arasında ortak noktalar olduğu için ortak kabul edilmesi gerektiğini savunur. Formülasyon şeklinde gösterecek olursak şunu yazabiliriz:

- c.1- X nesnesi Y nesnesine A noktasında benzerliktedir.
- c.2- X nesnesi aynı zamanda B özelliğine sahiptir.
- c.3- O halde Y nesnesi de B özelliğine sahip olmalıdır.

Bu yöntem kimi zaman doğru sonuçlar verirken kimi zaman yanlış sonuçlara kucak açabilir. Örneğin X yerine "Fil", Y yerine "At", A yerine "Omurgalı canlı olma", B yerine "Hortuma sahip olma" özelliklerini yazdığımızı varsayalım. Sonuçta ortaya çıkacak olan tablo şu şekildedir:

- d.1- Hem fillerin hem de atların omurgalı olma özelliği vardır.

- d.2- Filler aynı zamanda hortuma sahiptir.

- d.3- O halde atlar da hortuma sahip olmalıdır.

Şüphesiz bu sonuç hatalıdır. Fakat elbette bu yöntem her zaman hatalı sonuçlara ulaşmaz. Benzer bir yöntem ile şunu söyleyebiliriz:

- e.1- Hem Ali hem de Ayşe uzun boyludur.
- e.2- Ali aynı zamanda sarı saçlıdır.
- e.3- O halde Ayşe de sarı saçlıdır.

Burada boyu belirleyen genlerle saçı belirleyen genlerin bağımsız olduğunu ve buna rağmen Ayşe'nin saçının sarı renkli olduğunu düşünürsek argüman doğru sonuç vermiştir. Doğru sonuç verse bile ortak nokta ile "ortak olup olmadığı araştırılan nokta" arasında mutlak bir bağ yoktur. Fakat bu yöntem her zaman ilişkisiz sonuçlar da doğurmayabilir:

- f.1- Hem demir hem de sodyum metaldir.
- f.2- Demir oda şartlarında katıdır.
- f.3- O halde sodyum da oda şartlarında katı olmalıdır.

Bu argüman da doğru sonuca ulaşmış olmasına rağmen ikinci argümandan farklı olarak karşılaştırılan iki nesne arasındaki ortak nokta ile ortak olup olmadığı araştırılan nokta birbirleriyle ilişkili olduğundan dolayı daha güvenilirdir. O halde kurulan benzetmelerde iki varlık karşılaştırıldığında ya ortak nokta ile ortak olup olmadığı araştırılan nokta ilişkisizdir ve argüman hatalı sonuca ulaşır; ya bu iki nokta ilişkisizdir ama argüman doğru sonuca ulaşır; ya da bu iki nokta ilişkilidir ve argüman doğru sonuca ulaşır.

"Tanrının tasarlayıcısı var mıdır?" Eğer varsa, gücü zayıf ve kendisi ezeli olmayan bununla beraber kendinden daha mükemmeli bulunan bir Tanrıya inanıyorsanız demektir ki böyle bir Tanrıyı kabul edebilecek kişi teist olamaz.

şır. Tam bu noktada benzetmeye dayalı tasarım argümanının nasıl kurulabileceğine ve kurulan versiyonlarda tutarlı olup olmadığına bakmamız gerekir. Benzetmeye dayalı tasarım argümanı iki temel noktada kurulabilir:

-İnsan tasarımı şeyler ile evren arasında

-İnsan tasarımı şeyler ile canlılar arasında

İlk olarak benzetmenin evren üzerine yapıldığını düşünelim ki buna sıkça rastladığımızı da belirtmeliyim. "Bir an için ormanda arkadaşınıza yürüdüğünüzü düşünün. Sessiz sakın yürürken bir de ne göresiniz? Ormanın ortasında bir kulübe var. Yanınızdaki arkadaşınız size 'Rüzgâr esti, taşlara şekil verdi, ağaçlar doğal süreçlerle döküldüler, yüksek basınç altında ağaçlar birbirleriyle daha fazla etkileşime girdi. Zamanla bu yapı oluştu.' derse ona gülersiniz. "Şimdi bu kulübenin bile bir yaratıcısı olduğunu düşünüyoruz da koskoca kâinatın nasıl bir yaratıcısı olmasın?" Kıyasa dayalı teleolojik kanıtın yaptığı şey tam olarak budur. Fakat nasıl oluyor da evren ile karmaşık yapıların bir araya gelmesiyle oluşan kulübe karşılaştırılmaktadır? Bu benzetme yukarıdaki "at ve fil" benzetmesinden ileri değildir. Zira bırakın ortak olup olmadığı

araştırılacak olan özelliği, ortada rasyonel bir ortak nokta bile yoktur. İnsan tasarımı şeyler ile evren arasında ortak nokta diyebileceğimiz tek özellik "incelendiğinde huşu duygusu uyandırma özelliği" olacaktır. Fakat huşu duygusu verme ile tasarlanmış olma arasında rasyonel bir bağ kurulamaz. Bununla beraber diyebiliriz ki bir bina veya insan yapımı şeyler karmaşıktır. Fakat evren, bu sistemler gibi karmaşık değildir. Yani elbette toprağın birikmesi odunların kendiliğinden şekil almasıyla bir kulübenin oluşması neredeyse imkânsızdır; fakat yalnızca doğal süreçlerle toprağın şekil alması bir kum tepesi oluşturabilir. Kum tepesi karmaşık bir sistem değilken kulübe öyledir. Evren de yapısal karmaşıklığa sahip değildir. Evrenin karmaşıklığının ve salt doğal değişimlerle oluşmasının savunulması salt doğal süreçlerle dağların veya kum tepelerinin karmaşıklığını açıklamak gibidir. Her ikisi de açıklanabilir, zira görece olarak basittir. Bu sebeple evrenin tümü ile insan yapımı nesneleri kıyaslamak anlamsızdır.

Kıyasa dayalı tasarım argümanının evren üzerine uygulanmaya çalışılması sonucunda müthiş denecek bir hataya düşülmüştür. Bu sebeple argüman, izleyeceği yönü biyolojik bağlama çevirecektir. Kurulan benzetme canlılar ile insan tasarımı şeyler arasında olduğunda az önce yapılan "evren karmaşık değil ama insan ürünü yapıtlar karmaşık" eleştirisini yapamayız. Zira canlı vücutları ve bir görev üzerine özelleşmiş olan organlar, insan yapımı aletlerden katbekat karmaşıktır. Bu durumda "Her iki varlık da karmaşıktır. İnsan yapımı olan nesne tasarım ürünüdür o halde canlılar da tasarım ürünüdür" sonucuna ulaşabilir miyiz? Ulaşabileceğimizi sandığımız söyleyemem. Zira bir şeyin karmaşıklığı ile o şeyin tasarlanmış oluşu arasında hala doğrudan bir ilişki yoktur.

Bizler insan yapımı nesnelerin tasarlanmış olduğunu söylerken o şeyin karmaşıklığını baz alarak bu iddiada bulunmayız. Örneğin tahta çanak insan ürünüdür ve bir tahta çanak gördüğümüzde bunun bir amaç için yapılmış olduğunu anlarız. Bununla beraber içinin doğal süreçlerle oyulmuş olduğu anlaşılan bir taşın elinize aldığınızda bu taşın, çanak ile aynı işlevi görebilecek şekle sahip oldu-

ğunu fark etmeniz bile bunun bir tasarım ürünü olmadığını düşünürsünüz. Bir çanak karmaşık değildir ama onun tasarım ürünü olduğu açıktır. Çanakla aynı şekle sahip bir taş da karmaşık değildir. Buna rağmen bunun tasarım ürünü olmadığı açıktır. Peki ya bir çanak ile içi oyulmuş bir taş arasındaki fark nedir? Birinin tasarım ürünü olduğunu düşündürüp diğerinin özel olarak tasarlanmadığını düşündüren şey nedir? Bunun yalnızca tecrübeye ve psikolojiye bağlı olduğunu düşünüyorum. Bir çanağın tasarım ürünü olduğunu düşünürüz, çünkü doğada bir dış müdahale olmadan çanak şeklini alan tahtalara rastlamamaktayız, bunun daha önce insanlar tarafından yapıldığına şahit olmuştuk veya bu çıkarımı yapabilecek şeyleri tecrübe ettik vesaire. İçerik doğal süreçlerle oyulmuş bir taşın tasarım ürünü olmadığını düşünürüz, çünkü doğada bu gibi şeylere rastlamıştık, bunun doğal olduğunu çıkarsayacak şeyler tecrübe ettik vesaire. Yani bir şeyin tasarım ürünü olması o şeyin karmaşıklığında değil "mekanik" ile "doğal" olması arasındaki farkta yatar. Bir bilgisayarın kendiliğinden oluşamayacağına dair düşüncemiz bilgisayarın yapısından ziyade onun oluşum mekanizmasından ve tecrübelerimizden kaynaklanır. Aynısı diğer insan tasarımı-canlı benzetmeleri için de geçerlidir. Canlılar doğal süreçlerle büyüyecek, gelişebilecek ve üreyebilecek mekanizmaya sahipken insan tasarımı şeyler bu gibi özelliklere sahip değil, mekanik süreçlere tâbidir.

Bizler bir hayvan resminin ressamının olduğunu fakat hayvanın tasarlayıcısının olmayışını; bir robotun tasarlayanının oluşunu ama bir insanı tasarlayan güce inanmak için sebep olmadığını ve diğer olası örnekleri iddia ederken bir resmin veya bir robotun karmaşıklığından, düzeninden ve ihtişamından yola çıkmayız. Bunların tasarlanmış olduğunu iddia etmemizin sebebi tüm kanıtların onların tasarlanmış olduğunu göstermesidir. Bir yerde tasarım olduğunu, tasarımı olmayan doğal süreçlerle karşılaştırdıktan sonra anlayabiliriz. Bir hayvan resmini elimizde tutup gerçek bir hayvan ile karşılaştırırsanız resmin ressamının olduğunu düşünürsünüz çünkü resimlerin doğal süreçler sonucunda oluştuğuna dair bir delil yoktur, resmin oluşum mekanizması mekanik süreçlere dayanır, resimlerin

Bir an için ormanda arkadaşınıza yürüdüğünüzü düşünün. Ormanın ortasında bir kulübe var. Yanınızdaki arkadaşınız size 'Rüzgâr esti, taşlara şekil verdi, ağaçlar doğal süreçlerle döküldüler, yüksek basınç altında ağaçlar birbirleriyle daha fazla etkileşime girdi. Zamanla bu yapı oluştu.' derse ona gülersiniz.

kendilerini çoğaltabilecek üreme mekanizmaları yoktur, resimlerin ressamı tarafından oluştuğuna dair sayısız somut kanıt bulunur... Bu noktalar insan ürünü her nesne için de geçerli olacaktır. Gerek robotların mühendisler tarafından üretilmesine gerek işçinin ustasız var olamayacağına, gerek bir kitabın yazarı orta-ya çıkamayacağına dair düşüncelerimiz, kanıtların bunu göstermesine dayanır. Fakat bunların aksine "tasarlanmış olma" ile doğrudan ilişkili olan bu ortak noktalar insanlar, organlar ve benzeri doğal sistemlerde bulunmaz. Anlatmak istediğim şey şudur: Kıyasa dayalı teleolojik kanıt geçersizdir, zira "tasarlanmış olma" ile "karmaşıklık" arasında zorunlu bir ilişki olduğu düşüncesi üzerine kuruludur. Oysa bir şeyin tasarlanmış olması o şeyin karmaşıklığından çok oluşum mekanizması ile ilgilidir. İnsan yapımı nesnelerin oluşum mekanizması mekanik süreçlere dayandığından doğal yollarla oluşamazlar. Fakat canlıların oluşum mekanizması mekanik değil doğal süreçlere dayanır. Bu sebeple canlıların tasarlandığını iddia etmek için yeterli sebep yoktur.

Sonuç olarak şu yargılara ulaşabiliriz: "Herhangi iki şey arasında karşılaştırma yapıldığı zaman bu iki varlığın ortak noktalarının gösterildiğini, bundan sonra ortak olup olmadığı bilinmeyen bir özelliğin (buna X diyelim) var olduğunun keşfedildiğini düşünelim. Sırf önceki özellikler arasındaki benzerlikler fazla diye X özelliğinin de ortak olduğunu söylemek mutlak bir bilgi türü olamaz. Önceki ortak özellikler ile X özelliği arasında kesin bir ilişki kanıtlanmadan benzetme işe yaramaz. Bununla beraber ne insan yapımı nesneler ile evren arasında ne de bu nesneler ile canlılar arasında 'muhakkak tasarlanmış' diyebileceğimiz zorunlu bir ilişki mevcuttur."

5- Sonuç

Tasarım argümanı adı altında çok sayıda alt argüman sunulabilir. Bu alt argümanlardan bir tanesi de kıyasa dayalı teleolojik argümandır. Bu argüman, canlılığı ve evreni insan tasarımı yapılarına benzeterek evrenin ve canlıların da tasarlanmış olduğunu iddia etmektedir. "Tek bir kitap bile yazarı olmazken koskoca kainat kitabının yazarının olması imkansızdır." benzeri ifadelerle de

sunulabilecek bu argüman, canlıların günümüzdeki çeşitliliğinin doğal süreçlerle açıklanamayacağını da savunmaktadır. Bu argümanın temel hataları şu şekilde sıralanabilir:

Bir şeyin karmaşıklığından yola çıkarak o şeyin mutlak surette tasarlanmış olduğunu iddia edip işin aslını araştırmamak, Tanrıya boşluk bulmaktır. Cehaletten yola çıkarak Tanrıya ulaşmak tutarsız bir yöntemdir. Bir şeyin bilinmiyor oluşu o şeyin bilinmeyeceği anlamına gelmez. Bu durum "cehaletle sığınma safsatası" olarak bilinir. Canlılığın kökeni ve tüm bu varlıkların nasıl oluştuğu sorusu bilimsel bir sorudur ve bunu bilim yanıtlayacaktır, gökten indiği iddia edilen dogmalar değil. Bilimin boşluklarını Tanrı ile kapatmak, cehaleti Tanrılaştırmaktır.

Bir şeyin sırf tasarımıymış gibi hissedilmesinden o şeyin tasarımcısının olduğunu iddia edip o şeyi tasarlayanın bundan muaf olduğunu iddia etmek mazet safsatasıdır ve kabul edilemez bir savunmadır. Tanrının tasarımcısı varsa, bu Tanrı bir yanılgıdır. Tanrının tasarımcısı yoksa her mükemmel ve karmaşık sistemin yaratıcısının olduğu iddiası temelsizdir. Tasarım argümanının bu versiyonu, tasarlanmayan ve kusursuz olan bir varlığa çıktığı için iç çelişkilidir.

Herhangi iki şey arasında karşılaştırma yapıldığı zaman bu iki varlığın ortak noktalarının gösterildiğini, bundan sonra ortak olup olmadığı bilinmeyen bir özelliğin (buna X diyelim) var olduğunun keşfedildiğini düşünelim. Sırf önceki özellikler arasındaki benzerlikler fazla diye X özelliğinin de ortak olduğunu söylemek mutlak bir bilgi türü olamaz. Önceki ortak özellikler ile X özelliği arasında kesin bir ilişki kanıtlanmadan benzetme işe yaramaz. Bununla beraber ne insan yapımı nesneler ile evren arasında ne de bu nesneler ile canlılar arasında "muhakkak tasarlanmış" diyebileceğimiz zorunlu bir ilişki mevcuttur.

Kıyasa dayalı teleolojik kanıt geçersizdir zira "tasarlanmış olma" ile "karmaşıklık" arasında zorunlu bir ilişki olduğu düşüncesi üzerine kuruludur. Oysa bir şeyin tasarlanmış olması o şeyin karmaşıklığından çok oluşum mekanizması ile ilgilidir. İnsan yapımı nesnelerin oluşum mekanizması mekanik süreçlere da-

yandığından doğal yollarla oluşamazlar. Fakat canlıların oluşum mekanizması mekanik değil doğal süreçlere dayanır. Bu sebeple canlıların tasarlandığını iddia etmek için yeterli sebep yoktur.

Canlılardaki karmaşıklık robotların mühendisinin olması, bir işçinin ustası olması gibi bir süreç değildir. Bu karmaşıklık biyolojiktir ve biyolojik karmaşıklığı biyolojik kökeni açıklayan evrim teorisi açıklar. Günümüzde gördüğümüz her canlının kökeninde daha basit canlılar yatar. Canlılar ve karmaşıklık salt tesadüften oluşmamıştır. Onlar tesadüfi çeşitlenme ve tesadüfi olmayan doğal seçimle oluşmuştur. "Karmaşık canlılar Tanrının kanıtıdır" demek karmaşık sistemlerin arkasında yatan basit mekanizmaları görmeyip, basit türlerin her nesilde gelişip değişerek farklı türleri oluşturduğunu fark etmemekten kaynaklanır. Evrim, canlıların kökenini açıklamakla kalmaz, bununla beraber karmaşıklığı da açıklar. Bu durumda insan ürünü nesneler ile üreyip kendine benzer varlıklar oluşturan canlılar arasındaki ayrım daha da belirgin olacaktır. Canlılar yeni nesiller oluştururlar ve bu da bir tür seçilimi mümkün kılar. Fakat insan ürünü nesnelerde bu tür bir oluşuma rastlanmaz.

Tüm bu ifadeler birleştirildiğinde, kıyasa dayalı teleolojik argümanın, savunulmaması gereken bir iddia olduğu görülecektir.

Kaynakça ve İleri okuma

- 1- William Paley, Natural Theology, Oxford University Press, New York, 2006
- 2- Richard Dawkins, Kör Saatçi, çev. Feryal Halatçı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 1998, s.6
- 3- "Atheist Experience #702: Ray Comfort Interview", 27.03.2011, TheAtheistExperience, YouTube, 29.03.2011, erişim tarihi: 14.01.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=zyzF8SMQOxU>
- 4- Çağrı Mert Bakırcı, Evrim Mekanizmaları, Bilim ve Ütopya, sayı 227, İstanbul, 2013, s.56.
- 5- Öner Ünalın, Darwin Ne Yaptı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012
- 6- Çağrı Mert Bakırcı, Evrim Kuramı ve Mekanizmaları, Evrensel Basım ve Yayın, İstanbul 2014
- 7- Mahlon Hoagland, Hayatın Kökleri, çev. Şen Güven, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 1996

Latin Amerika'da devrimci yazarlar

Sanatçılar, aydınlar ve yazarlar halkı uyardılar ve gerçekliklerini anımsattılar. Yaptıkları şey devrimlerin ateşini yaktı. Sömürgeciliğe, emperyalizme karşı toplumlara güç, kimlik ve kendine güven sağladı. Bu ay "Kondor'un Güncesi"nde Latin Amerika'da yakın tarihin bazı devrimci aydın, yazar ve sanatçılarına tanıklık edeceğiz. Onların, gerçeği, sıra dışı yaratımlarının formunda, nasıl devrimci bir güce çevirdiklerini göreceğiz.

Ay dınlanma'dan çok önce Sokrates'in zamanında, hatta ondan da önceki çağlardan beri, gerçeğin ifade edilmesi devrimci bir eylem olagelmıştır. Aydın, yazar, gazeteci, sanatçı, düşünür daima bu devrimci görevle karşı karşıyadır: Gerçeğin dili olmak. Bedeli ise en hafifinden dışlanmak, hapis ya da sürgün edilmektir. Ölüm ise çoğu zaman bir kurtuluş sayılabilir. Engizisyonun işkence hanelerinde bitmek bilmez eziyetlere katlanmak, en sevdiklerinin kurban oluşunu görmek de vardır. Fakat aydın bilir ki, hiçbir bedel hakikatin bir formda ortaya çıkışına engel olamaz. Ve bu yalnızca bir sanatçının değil, milyonların acısı pahasına gerçekleşir.

Fetihten bu yana Latin Amerika'nın bildiğimiz tarihi, bahsettiğimiz acıların bir yansımasıdır. Sömürgecilik, kıtadaki milyonları köleleştirirken aslında gerçeğe karşı bir savaş açmıştı. Birkaç yüzyıl içinde kıtadaki halkların hafızası silindi. Sanatçılar, aydınlar ve yazarlar ise halkı uyardılar ve gerçekliklerini anımsattılar. Yaptıkları şey devrimlerin ateşini yaktı. Sömürgeciliğe, emperyalizme karşı toplumlara güç, kimlik ve kendine güven sağladı.

Bu ay "Kondor'un Güncesi"nde Latin Amerika'da yakın tarihin bazı devrimci aydın, yazar ve sanatçılarına tanıklık edeceğiz. Onların, gerçeği, sıra dışı yaratımlarının formunda, nasıl devrimci bir güce çevirdiklerini göreceğiz.

Héctor Germán Oesterheld: "El Eternauta"

(Haziran 1976/La Plata, Arjantin)

Ahizeyi yerine koyup bir anlığına düşünceye daldı. Eserin kahramanı "Juan Salvó"nun başkalarını kurtarmak için en yakınlarını kurban vermesi, doğru muydu? "Kurtuluş"un başka bir yolu yok muydu? "Her neyse" dedi kendi kendine. Gözlendiği hissiyle kulübeden dışarıya baktı. Sağnak halde yağan yağmurdan başka hiçbir şey göremedi. Buenos Aires'in meşhur bahar yağmurunda hiç kimse dışarı çıkmaya cesaret edemezdi.

Héctor Oesterheld, biraz önce telefon kulübesinden, son birkaç notunu da yayınevini arayarak sekretere dikte etmişti. Latin Amerika'nın gelmiş geçmiş en önemli bilim kurgu çizgi romanı olan "El Eternauta"nın ikinci kitabının senaryosu bitmişti. Birkaç ay önce gelen faşist cuntanın "ele geçirilmesi gerekenler" listesinde olan yazarı ise kitabı, yer altı koşullarında kaleme alıp ancak sokak telefonundan okuyarak yayınevine ulaştırabilmişti.

İlk eserini 1943'te veren Oesterheld,

Héctor Germán Oesterheld ve ailesi...

Gözlendiği hissiyle kulübeden dışarıya baktı. Sağnak halde yağan yağmurdan başka hiçbir şey göremedi. Buenos Aires'in meşhur bahar yağmurunda hiç kimse dışarı çıkmaya cesaret edemezdi.

Neruda 1969'da Şili komünist Partisi'nin Devlet Başkanlığı seçimlerinde aday oldu. Ancak dostu Dr. Salvador Allende'ye destek olmak için adaylıktan çekildi. (Solda Allende ve sağda Neruda)

1950'den itibaren onu geniş kitlelere tanıtan senaryoları kaleme almıştı. "Sargento Kirk" gibi kovboy öykülerinden "Ernie Pike" gibi gerçek savaş anlatılarına ve "Kızıl Defter" gibi çocuk hikayelerine kadar çok farklı eserlere imza atmıştı. Che'yi ve Evita'yı ilk kez çizgi roman öyküsü haline getiren de O'ydu. Fakat hiçbirisi 1957'den itibaren yayınlamaya başladığı "El Eternauta" kadar derin bir etki yaratmadı.

Bu eser garip biçimde bir bilim kurgudan aşan, güçlü politik altyapıya sahipti. Bir "üstkurmaca" ürünü olan eserde yazar kendini kullanmaktaydı. Öyküde; Oesterheld, ortanca ismi olan Germán'ı kullanır. Bir gece aniden Germán'ın evinde bir adam belirir. Juan Salvo adındaki bu kişi "El Eternauta"dır, yani sonsuzluk gezgini. Zamanlar arası yolculuk yapan bu garip kişi Germán'a hikayesini anlatmaya başlar. Gelecekte gerçekleşen, radyoaktif kar serpintisiyle başlayan bir istiladan ve ona karşı verilen mücadeleden bahseder. Düşmanı tanımak ve ona karşı durmak aynı şeydir "El Eternauta"-da. Kahramanlık ise asla bireysel değildir.

1976'da darbeye gelene dek Latin Amerika 20. Yüzyılın en uzun on yılını yaşamıştı. Küba Devrimi gerçekleşmiş, Vietnam savaşı başlamış, Che ve Allende öldürülmüş, Pinochet iktidara gelmişti. Oesterheld bu birikimin bir ifadesi olan El Eternauta'nın ikinci kitabını darbe koşullarında kaleme almıştı. Sadece kendisi değil dört kızı da aranmaktaydı. Neredeyse her şey kitapta kurgulandığı gibi oldu. Önce kızlarından ikisi öldürüldü ve sonra hamile olan diğer ikisi de cuntaya bağlı güçlerce kaybedildi. 1976 Hazira-

nından 1977 yılbaşına kadar Oesterheld bütün çocuklarını cuntaya kurban verdi. Kendisi 1977 Nisanında ele geçirildi. Bir yıl süren sorgu sürecinin sonunda öldürülerek kaybedildi.

Oesterheld ikinci kitabın basıldığını asla göremedi. Kitabın çizeri Francisco Solano Lopez hikayeyi kaçtığı İspanya'da resmedebildi. Ona göre hikayenin son bölümünün Oesterheld tarafından yazıldığı şüpheliydi. Bu asla bilinemedi. Çünkü Oesterheld "El Eternauta" gibi zamanda kaybolup gitti.

Pablo Neruda: "Herkesin Şarkısı" (11 Eylül 1973/Santiago, Şili)

Neruda, hasta yatağında, sanki unuttuğu bir dizeyi hatırlamak ister gibi Salvador Allende'nin ölümünü düşünüyordu. Pasifik okyanusunun köpüklü dalgaları Isla Negra'daki evin kıyısına vururken, 20. Yüzyılın belki bu en önemli şairi, son anlarını yaşadığının bilincindeydi. Oysa dışarıda hala okyanus rüzgarlarına karşı dikilen Isla Negra'nın dev çam ağaçları, toprağa tutunmaya devam ediyordu. Neredeyse kırk yıl önce yine bu evde yazdığı ölümsüz eseri "Herkesin Şarkısı"nda dediği gibi "Bu ağaçlar özgür olanların"dı.

Pablo Neruda, sadece eserleri devrimcilere ilham veren, kıtanın en büyük şairi değildi. Bir yazar, senatör, diplomat, başkan aday ve Komünist Parti merkez komite üyesiydi. Gerçek adı Ricardo Eliecer'di. 17 yaşından itibaren eserlerine Pablo Neruda imzasını atmaya başlamıştı. Uzun diplomasi kariyerine, 23 yaşında bir Fransızca öğretmeniyken Birmanya'ya konsolos olarak başlamıştı. On yılda Sri Lanka, Java, Singapur, Buenos Aires ve Madrid'te aynı görevi sürdürdü. İspanyol şair Lorca'yla yakın dosttu. Neruda İspanyol iç Savaşında Franco rejiminden iki bin cumhuriyetçiye kurtararak Şili'ye getirmeyi başarmıştı.

1945'te senatör seçildi. Birkaç yıl sonra Şili'deki rejim, Komünist Parti'yi yasaklayınca hakkında tutuklama emri çıktı. Bir süre ülkesinde saklandıktan sonra 1949 Sonbaharında Arjantin'e sürgüne gitti. Oradan Avrupa ve Doğu Bloğu ülkelerine geçerek dönemin en itibarlı uluslararası

örgütlerinden Dünya Barış Konseyi üyesi olarak dünyayı dolaştı. 1950'de "Uyansın Oduncu" adlı şiiri ve barış için çabaları sebebiyle, ünlü ressam Picasso'yla beraber, Varşova'da "Uluslararası Barış Ödülü"nü aldı. Aynı yıl "Herkesin Şarkısı" sadece Sovyetler Birliği'nde 250 bin baskı yaptı. Eser ABD dahil tüm dünyada yayımlandı.

1952 Ağustosunda hakkındaki arama emri kaldırılan Neruda ülkesine döndü. Sürgün olduğu dönem, Neruda'yı dünyaya armağan etmişti. Artık evrensel bir aydıındı. Sayısız uluslararası ödül aldı. Kitapları yalnızca sosyalist ülkelerde değil Avrupa'nın en itibarlı kurumları tarafından onurlandırıldı. 1963'te Nobel Edebiyat Ödülüne aday gösterildiyse de finalde ödül Yunanlı Seferis'te kaldı. Neruda sekiz yıl sonra 1971'de bu ödülü kazandı.

1969'da Şili komünist Partisi'nin Devlet Başkanlığı seçimlerinde aday oldu. Ancak dostu Dr. Salvador Allende'ye destek olmak için adaylıktan çekildi. 21 Ocak 1971'de Meclis tarafından Fransa'ya büyükelçi olarak atandı. 1972'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Neruda'yı UNESCO Konseyi Üyesi seçti.

1973'te prostat kanseri sebebiyle Fransa'daki görevini bırakarak Şili'ye döndü. Ülkesi büyük bir çalkantı içindeydi. ABD destekli sağ, sosyalist Allende yönetimini yıpratmak için her türlü sabotajı yapıyordu. Neruda sağlık sorunlarına rağmen son ve en güçlü antiemperyalist vurgular içeren eseri olan "Nixon Tiranını Öldürmeye Tahrik ve Şili Devrimi'ne Övgü"yü yazdı.

11 Eylül günü akşama doğru sosyalist Şili yönetimi ABD destekli General Pinochet tarafından yıkıldı. Neruda, Başkan Salvador Allende'nin darbe sırasında hayatını yitirdiğini Isla Negra'da, evindeki hasta yatağında öğrendi. Bir hafta sonra da hayata gözlerini yumdu.

Büyük olan burnu
kırıldığı için olduğundan
daha büyük ve biçimsiz
görünmeye başlar. Dalton
bu durumu bile "Hayır,
hayır daima bu kadar
çirkin değildim" şiirinde
hicveder.

Roque Dalton: "Bendim o zavallı şair"

(10 Mayıs 1975/San Salvador, El Salvador)

Onu öldürenler hiçbir zaman ortaya çıkıp suçlarını itiraf etmediler. Her ne kadar bu tanıklıktan yoksunsak da onun son nefesini verirken gülümsediğinden eminiz. Buna eminiz çünkü bu genç şair-yazarın hayatına dair tanıklık yapan herkes onun "taşlara dahi gülen" bir devrimci olduğunu söylüyor. O, devrimcilerin özellikle hayatın ironisini gören insanlar olması gerektiğini düşünüyordu. Ölümü, katledilişi bile tuhaf biçimde bunu kanıtlıyordu.

Maceracı, toprak sahibi bir "Gringo" tefeciden aldığı borcu ödeyemeyince ayağından vurulur. İşte o Gringo'nun kaldırıldığı hastanede tanıştığı hemşireyle yaşadığı aşktan doğar Roque Dalton. Yasal olarak babasızdır. Fakat bu yoksul ve küçük ülkede iyi bir eğitim alma şansına sahip olur. Yerinde duramayan, çelimsiz bir çocuktur. Lise yıllarında başlar futbol tutkusu. Bir defasında Kosta Rikalı bir futbolcuyla girdiği tartışmada rakip oyuncu tarafından suratına bir tuğla fırlatılır. Zaten büyük olan burnu kırıldığı için olduğundan daha büyük ve biçimsiz görünmeye başlar. Dalton bu durumu bile "Hayır, hayır daima bu kadar çirkin değilim" şiirinde hicveder.

Hukuk eğitimi için Şili'ye gider Dalton. Orada ilk kez komünistleri tanır. Marksizm üzerine okumaya başlar. Frida'nın eşi ünlü komünist ressam Diego Rivera'yla üniversite dergisi için röportaj yapar. Rivera'dan çok etkilenir. 18 yaşındadır. Ülkesine dönerek eğitimine orada

devam eder. On dokuzunda evlenir. Peş peşe üç evlat sahibi olur.

21 yaşındayken ülkesinin en önemli edebiyatçıları arasına girer. Orta Amerika Şiir ödülünü alır. 1957'de arkadaşlarıyla beraber Çekoslovakya üzerinden Moskova'ya gider ve Sovyet Yazarlar Birliği'nin davetlisi olarak orada kalır. Orada Nazım Hikmet, Juan Gelman ve Asturias gibi ünlü kalemlerle tanışır.

1959 Küba Devriminin yarattığı rüzgârla El Salvador'da halk hareketi güçlenir. Dalton 1960'da iki kez tutuklanır. İkincisinde hakkında ölüm cezası istenmektedir. Diktatör kısa süre sonra devrilince serbest kalır ama bu defa da cunta kararıyla ülkeden atılır. Meksika tarafından kabul edilen şair burada iki önemli eserini yayımlar. 1962'de Halklar Konferansı'nda El Salvador'u temsilen Küba'ya gider. Havana radyosunda, Yazarlar ve Sanatçılar Birliği'nde çalışır. İki şiir kitabı o yıl yayımlanır ve Casa de Las Americas tarafından en iyi şiir ödülünü alır. Adada olduğu sırada gerçekleşen Domuzlar Körfezi istilasına karşı Küba Milis Güçlerine katılır. Burada askeri eğitim alır. 1964'te ülkesine döner ve tutuklanır. CIA tarafından Küba ajanı olduğu şüphesiyle sorgulanır.

"Bendim o zavallı şair" adlı kitabında bu işkenceli sorguya yer verecektir. El Salvador edebiyatının en temel eserlerinden biri olan bu çalışma bir kolaj-romandır. Ülkelerinin acımasız gerçekliğinin ikilemini yaşayan iki şairin üzerine kurgulanan yapıt alaycı, rahatsız edici,

Roque Dalton... Vatan için iyi bir şeyler yapmak ya da fildişi kulede oturup beklemek. "Ya devrimci davaya katılmak ya da kendini sisteme satmak"tır aydının önündeki seçenek.

felsefi ikilemler içerir. Bazı bölümlerinin anlaşılması zorsa da eserin ortaya koyduğu problem nettir: Vatan için iyi bir şeyler yapmak ya da fildişi kulede oturup beklemek. "Ya devrimci davaya katılmak ya da kendini sisteme satmak"tır aydının önündeki seçenek.

Roque Dalton, 1965'te, iki yıl kadar, Çekoslovakya'daki dünya Komünist Partileri yayın organının redaksiyon kurulu üyesi olarak bulunur. 1968'de yeniden Küba'ya döner ve Küba televizyonu için senaryolar, dergiler için makaleler yazar. Burada "Lenin için kızıl bir kitap" adlı eserini yayımlar. 1973'te Salvador Allende'nin davetlisi olarak sosyalist Şili'yi ziyaret eder. Birkaç ay sonra Allende'nin ölümüne tanıklık eder. Küba üzerinden gizli bir kimlikle ülkesine döner ve silahlı mücadeleye katılır.

Roque Dalton, Komünist Parti'nin bürokratik, devrimi kendi dışındaki gelişmelere bağlayan politikasızlığından bıktığı için bu yolu seçmiştir. Ancak benzer bir yapı burada farklı biçimde ortaya çıkmıştır. Açtığı tartışmalar şiddetlenip, grubun üst yönetimini tehdit eder hale gelince, birden onun Komünist Partili bir "revizyonist" olduğu hatırlanır ve infaz edilir. Roque Dalton, El Salvador edebiyatının olağanüstü yetenekli kalemi, soluksuz devrimci şair, eserleri kadar ironik biçimde, 39 yaşında hayata gözlerini yumar. Ormanda bir kulübeye terk edilen cesedi vahşi hayvanlar tarafından yok edilir. Onun ölüm emrini veren kişi de bir süre sonra örgütün paralarını alıp kaçır.

1990'larda iç savaşın bitişiyle Roque Dalton'un adı üniversitelere, kütüphanelere, kültür merkezlerine verildi. 1997 ve 2003'te El Salvador meclisi tarafından alınan kararla ülkenin erdemli şairi ve evladı ilan edildi.

Rodolfo Walsh: "Bir yazardan askeri cuntaya açık mektup"

(24 Mart 1977/Buenos Aires, Arjantin)

Walsh son eseri olan "cuntaya mektup"u, Tigre deltasında gizlendiği evde tamamladı. Tarih tam olarak darbenin yıldönümüne denk gelmişti. Kızının katledilişinin de üzerinden altı ay geçmişti.

Kızı Vicki, cuntaya karşı direnişin yer altı basın teşkilatındaydı. Walsh, bir yer altı haber ajansı olan ANCLA'yı kurmuştu. Ajans cuntaya karşı yalnızca basılı değil radyo ve tv yayını yapacak kadar gelişkin araçlara sahipti. Fakat cunta bir yıl içinde on binden fazla direnişçiye yok edecek kadar acımasızdı. En yakın yoldaşı, şair ve Buenos Aires Üniversitesi Felsefe Fakültesi Direktörü Paco Urondo da öldürülenler arasındaydı. Walsh sonuçta bir aydının tek silahı olan kalemini eline almış ve tarihsel eleştirisini yapmıştı.

Rodolfo Walsh İrlanda kökenli, koyu Katolik bir aileden geliyordu. Bir din okulunda eğitim almış ve gazeteciliği meslek olarak seçmişti. Görünür olandan çok görünmeyene ilgi duyardı. 1956'da bir gün bir barda satranç oynarken kulağına bazı söylentiler gelmişti. Dönemin yarı asker yönetimi tarafından işlenen bir katliamın yaşayan bir tanığından bahsediliyordu. Polis bir grup işçiye kent çöplüğünde kurşuna dizmiş fakat içlerinden biri şans eseri ölmemişti. Uzun araştırmalar sonucu katliamın bu tek tanığını bulup olayı "Katliam Operasyonu" adıyla yayımlamıştı. Bu onun ilk önemli gazetecilik başarısıydı. Sonra bir avukatın gizli servis tarafından öldürüldüğünü açığa çıkaran "Satanovsky Olayı"nı yazdı. Sendikacı Rosendo Garcia'nın öldürülmesinden merkez sendikası CGT başkanının sorumlu olduğunu kanıtlayan kitabı "Rosendo'yu Kim Öldürdü"nü yayımladı. Yapıtları arasına beş öykü kitabı, iki tiyatro eseri ve iki de antoloji sığdırdı. Küba Devrimi sonrası ilk devrimci basın ajansı Prensa Latina'nın kurucuları arasına girdi. Kriptolojiye meraklıydı. Küba istihbaratına "Domuzlar Körfezi" istilasını haber veren O'ydu. Bir Protestan rahip kılığında Guatemala'ya gidip istilacıların karargahına kadar giren de.

Zaferi göremeyeceğini biliyordu. Yine de yurt dışına gitmeyi reddetti. Kaybettiği yoldaşları ve kızından ayrılmak istemiyordu. 24 Mart 1977 günü postaneden tüm gazetelere "cuntaya açık mektup"u gönderdi. Elbette ki hiçbir yerde onu yayımlamadılar. Zaten o da çalışmanın sonunu şu cümleyle bağlamıştı: "sözlerimin duyulacağını umut etmemekle beraber, ciddi biçimde peşime düşüleceğinden eminim. Her şeye rağmen, uzun süre önce, zor zamanların tanığı olacağıma

Walsh son eseri olan "cuntaya mektup"u, Tigre deltasında gizlendiği evde tamamladı. Tarih tam olarak darbenin yıldönümüne denk gelmişti. Kızının katledilişinin de üzerinden altı ay geçmişti.

dair verdiğim söze sadık kalıyorum"

Cuntaya bağlı güçler aynı gece Walsh'ın Tigre'deki evini buldu. Evde buldukları Walsh'ın yayımlanmamış tüm eserlerini imha ettiler. 25 Mart öğleden sonra üç sularında Rodolfo Walsh'ı Buenos Aires'in merkezinde sıkıştırdılar. Silahıyla direnen Walsh ağır yaralı ele geçirildi ve cesedi kaybedildi.

Mario Benedetti: "Diz Çökme!"

(17 Mayıs 2009/Montevideo, Uruguay)

"Diz çökme! henüz zamanın varken/ yeniden başlamaya ve yetişmeye/ gölgelerini kabul etmek, korkularını görmek/ fazlalıklarından kurtulup, yeniden uçmaya/ Diz çökme! hayat böyledir/ yolculuğa devam etmek, rüyaların peşinden gitmek/ zamanın kilidini çözmek/ süpürmek artanları ve açmaktır gökyüzünü.../ Diz çökme! durma lütfen/ soğuk yaksa, korku ısırsa, güneş saklansa ve rüzgar sussa bile/ henüz ruhunda ateş, rüyalarında hayat varken" diye yazdı defterine. Mario Benedetti nasıl gördüyse hayatı, öyle resmetti şiirinde.

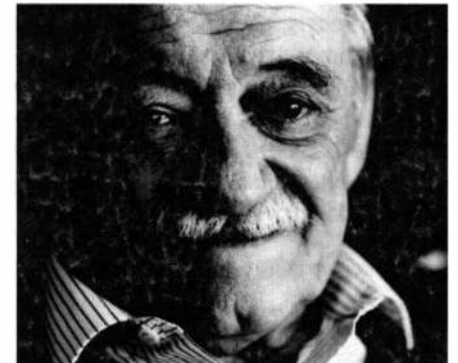
Onun için hayat dört yaşından beri "böyleydi" Montevideo gibi küçük bir kentte yirmi iki kez taşındıklarını unutmadı. On üç yaşında çalışmaya başladı: tamirci çırağı, kasiyer ve nihayetinde stenograf oldu. Belki de bu son mesleği sayesinde hayatı sadeleştirmeyi öğrendi.

Evlendiği zaman üç işte çalışıyordu. Bir yudum su içerken bile yazma fırsatını kaçırmadı. Siyasal mücadeleyi ise bir yurttaşlık görevi olarak gördü. Yine de

siyasal mücadeleyi aşka benzetiyordu. "Aşk yoksa" diyordu "yazmak zordur, mücadeleye gibi"

Birçok Latin Amerikalı yazar gibi Küba Devrimi onu da etkilemişti. 1967'de Havana'ya gitti. Edebiyat merkezi Casa de las Americas'da çalıştı. Kalan zamanlarında devlete ait tarlalarda tarım işçiliği yaptı. Devrimin zorluk ve zorunluluklarını orada öğrendi. 1971'de Avrupa merkezli aydınlar Fidel karşıtı bildiri yayınladığında Benedetti devrimi savundu. Uruguay Ulusal Kurtuluş Hareketi (MLN), kısa adıyla, Tupamaros'lara katıldı. Yıllar sonra devlet başkanı olacak Jose Mujica'nın yoldaşydı ömrünün sonuna kadar. "Militanlıktan pişman olmadım asla ama yöneticilik bir entelektüel için çok zor" demişti bir defasında. O dönemde yazdığı "Juan Angel'in doğum günü" adlı romanı yalnızca Tupamaro'nun propaganda kitabı değil, Latin Amerika'daki tüm isyancı hareketlerin esin kaynağı oldu. EZLN lideri bile bu kitaptan esinlenerek "Marcos" adını aldığını açıkladı.

1973 darbesiyle önce Arjantin sonra da Peru'ya sürgün gitmek zorunda kaldı. Peş peşe tüm kıtada gerçekleşen darbeler sebebiyle Küba'ya gitti. On yıllık sürgünlükten sonra yeniden ülkesi Uruguay'a döndü. Siyasal mücadeleye devam etti. Sayısız uluslararası ödül aldı ama bu onu antiemperyalizmden vazgeçirmedi. 2009'da ölümünden önce verdiği röportajda şöyle diyordu: "Umudum var çünkü ABD, her ne kadar yenilmez görünse de, yıkılacaktır. Görüyorum ki Kuzey Amerikalılar kötü zamanlar yaşıyorlar ve sevinçliyim. Ne kadar kötü olurlarsa o kadar çok sevineceğim"

Mario Benedetti şöyle yazdı defterine: Diz çökme! durma lütfen/ soğuk yaksa, korku ısırsa, güneş saklansa ve rüzgar sussa bile/ henüz ruhunda ateş, rüyalarında hayat varken"

Fukahâ zihniyeti ve günümüze yansımaları

“Fukaha Zihniyeti”, bütün düşünsel alana sinmiştir ve maalesef, Türk Siyasî Hayatındaki çalkantılar ve “İktidar”ı ele geçiren hükûmetlerin ideolojilerine göre, bazen kuvvetlenmekte, bazense zayıflamaktadır. Dolayısıyla, zihniyet değişimi, sadece entelektüel bir mesele değildir, aynı zamanda siyasî bir meseledir.

Medreselerde okutulan Naklî ilimler, tefsir, hadis, kelam ve fıkıhtan ibaretti; ama diyebilirim ki idarî açıdan en gerekli ve yararlı ilim, fıkıhtı ve bu nedenle, yükseköğretim daha ziyade bu ilme göre tanzim edilmişti; hatta diğer ilimler de, bu ilimle bağlantıları içinde okutulmuştu.

Fıkıh eğitimi alan talebe, şayet tedris mesleğine girmezse, müftî [fakih] ya da kadî oluyordu; dolayısıyla, devletin ilmî, hukukî ve bir kısım idarî işleri, ulemanın ve özellikle de fakihlerin kontrolü altındaydı.

Aşağı yukarı beş asır boyunca “fakihlerin zihniyeti”, ilmî hayata mutlak olarak egemen oldu ve onu yönlendirdi. Öyleyse bu nasıl bir zihniyetti?

Bu zihniyeti hakkıyla kavramanın en iyi yolu, fıkıh ilminin “usul” ve “füru” olarak adlandırılan dallarını incelemek ve bu dallarda okutulan eserlere göz atmaktır. Ben, bu denememde, sadece küçük bir fikir vermeye çalışacağım.

Usul

Bu dalın konusu, fıkıh ilminin metodolojisidir. Buna göre, hukukun *Kuran*, *Sünnet*, *İcma* ve *Kıyas* olmak üzere dört kaynağı vardır ve hüküm vermek demek, bu kaynaklarda mevcut olan nasslardan (dogmalardan) veya benzerlerinden basit bir çıkarım yapmak demektir.

Dolayısıyla, mantık açısından bakıldığında “nasslar”, tümel veya tikel önermeler ve onlardan çıkarsanan hükümler ise sadece tikel önermelerdir; yani kullanılan mantıksal işlem, tümelden tikele yürüyen tümdengelim veya tikelden tikele atlayan benzeşim yöntemidir.

Medreselerde *İsagoji* adıyla giriş düzeyinde Klasik Mantık ve Aristoteles Mantığı derslerinin okutulmasının sebebi, esasen bu tümdengelim ve benzeşim işlemlerini sağlıklı bir biçimde yapmayı öğretmektir.

Buradan şu sonuçlar çıkar:

Bir hukukî [veya bununla ilişkili olarak herhangi bir] mesele ile karşılaşıldığında, dört kaynağa müracaat edilir; şayet nass (tümel veya tikel önerme) varsa, kıyas yoluyla hükme varılır ve tikel önermeye ulaşılır; yoksa nassa benzeyen bir hüküm bulunur [yani aslında yeni bir nass inşa edilir (!)] ve ondan istifade ile tikel önermeye geçilir. Her iki halde de, “yeni bir hüküm tesis edilmek istenmez”; sadece ilgili hükme veya benzerine ulaşılacak istenir.

Öyleyse hakikat, Dış Âlem’de veya İç Âlem’de değil, “otoriter metinler”de aranır ve bu yüzden “gözlem yapmak”a değil, “okuma yapmak”a ihtiyaç vardır; mümkündür ki müşkül olan meselelerde daha önceki “otoriterler”den biri tarafından verilmiş olan bir hüküm bulunsun. Açıkçası, bu cihetten bakıldığında, “her şey olmuş” ve “her söz söylenmiş”tir; ilim namına yapılması gereken yegâne faaliyet, aşağı yukarı, bu olmuş ve söylenmişlerin nerede, hangi metinde kayıtlı olduğunu bulmaktır. Bu nedenle en önemli ilim aracı, Arapçadır; çünkü bütün “otoriter metinler”, Arapça olarak yazılmış ve yorumlanmıştır.

Medreselerde okutulan Naklî ilimler, tefsir, hadis, kelam ve fıkıhtan ibaretti.

Bu zihniyeti hakkıyla kavramanın en iyi yolu, fıkıh ilminin “usul” ve “füru” olarak adlandırılan dallarını incelemek ve bu dallarda okutulan eserlere göz atmaktır.

Füru

Füru ise, yukarıda tanıtılan Usul kural-larına uygun olarak *Kuran* ve *Sünnet*'ten üretilen hükümlerle ilgilenir. Malumdur ki hayat çok zengindir ve bu nedenle Kut-sal Metinler'in toplumsal hayatın bütün yönlerini kuşatması mümkün olmamıştır; bir yerde İcma ve Kıyas'ın da birer kay-nak olarak ortaya çıkmasında bu zaruret önemli bir rol oynamıştır.

Diğer taraftan Usul, yani yöntembilim, "tikelden tümele gidiş" esasına değil de, "tümelden tikele geçiş" veya "tikelden ti-kele atlayış" esasına dayandığı için, kadı ya da hâkim kendi aklıyla baş başa bırakıl-mamış ve irili ufaklı her mesele için fetva kitapları tanzim edilmiştir; öyle ki bunlarda çok ayrıntıya inilmiş ve hatta varsayımsal durumlar bile fetva ile çözüme kavuşturul-muştur.

Kısaca, bu açıdan bakıldığında, Usul ve Füru külliyyatı, düşünmeye hacet bırak-mamış ve her şeyin yanıtını hazırlamıştır.

Diğer taraftan, sosyolojik bir hakikattir ki toplumlar, zaman ve mekâna bağlı ola-rak değişir ve bunun sonucunda "nasslar" ile hükme bağladıkları "olaylar" arasındaki tekâbüliyet veya örtüşüklük ortadan kal-ır. Bu durumda ne yapmak gerekir?

"Kutsal Metinler" ilahî kökenli oldukla-rından, "nasslar" "olaylar" değil, tersine "olaylar" "nasslar"a uydurulmaya çalışılır; yani bir bakıma, dinî hukukun (fıkıh) ilga-sının ve bunun temsilcisi olan dinî hukuk-çuların (fakihlerin) imhasının önünü alabil-mek için fukahâ, "olaylar"a hükmetmeye, onları "nasslar"ın buyurduğu cihete doğru yöneltmeye çalışır. Kısacası her türden değişimi ve hatta gelişimi durdurmak ister; öyle ya bir kere, "Tanrısız Devlet" kurul-muştur; bütün mesele bunun "nasslar"a göre işlemlerini sağlamaktır. İşte bu nokta-

Düşünme ve bilgi üretme süreçleri, çoktan dinî eksenden çıkarılmış ve dünyevî eksene oturtulmuştur.

dan itibaren, fukahâ, yalnız kendi zihniye-tini empoze etmekle kalmaz, kendi sınıfsal iktidarını da empoze etmeye kalkar ve "din işleri" ile "devlet işleri"nin birbirinin içine iyi-ce geçmesine ve kaynaşmasına yol açar.

Bu hususu daha önce fark edenler-den ve *Havâyc-i Kanûniyyemiz* (Kanunî İhtiyaçlarımız, İstanbul 1915) ve *İttihâd-ı İslâm* (İslâm Birliği, İstanbul 1915) gibi eserlerinin muhtelif yerlerinde dile getiren Celal Nuri İleri (1877-1939) olmuştur. İleri, *Havâyc-i Kanunîyyemiz*'in sonunda yer alan bir makalesinde, aynen şunları söyle-yerek geleneksel dönem "fıkıh anlayışı"nın yönetsel yanlışına dikkat çekmiştir:

"Ahkâm, zemin ve zaman ile her vakit, belki her dakika değişir. Dünyada, tarihte hukukî bir hükmün değişmeden kaldığı görülmemiştir. Solon, Lykurgos, Julien, Roma, Manu ve Kilise'nin kanunu, özet-le tüm kanunlar tebdil ve tağyir (?) etmiş/ değişmiş, eskimiş, yenileri yapılmıştır. Kan-un, ihtiyacı tanzim için tedvin edilir, yoksa ihtiyaçlar eski kanunlara uydurulmaz.

İşte biz âciz Müslümanlar cazibe ve dafia kanunu kadar metin, hesap ilmi ka-nunları kadar sağlam olan bu değişim ka-nununu anlayamamışız.

Dünyada her kanun değişir. Bunun bir istisnası vardır. O da "Zamanın değişme-siyle hükümlerin değişmesi inkâr oluna-maz" şeklindeki İslam kaidesidir.

Aklen ve naklen, hülâsa nasıl düşün-ecek olursak olalım görürüz ki insanlar ve milletler gibi kanunlar ve içtihatlar da yaş-lanır, eskir, yok olur, gider...

Beşeriyet ölmez, çünkü her an ahkâm ve kanunlar değişir.

Müslümanlarda istibdat devirlerinden kalma bir adet var: Şerî kanunlar kıya-mete kadar devam edecek, beşerî hayatı düzenleyecek zannederiz. Fakat hangi şerî kanunlar? "Zamanın değişmesiyle hü-kümlerin değişmesi inkâr olunamaz" gibi küllî kaideler. Yoksa tatbikat değil! İşte bu yanlış, bu içtihat hatası Müslümanlığı ba-tırıyor."⁽¹⁾

Ne yapmak gerekir?

Şimdi şu soru sorulabilir: "Fukahâ Zihniyeti" nasıl bir zihniyettir? Yukarıda-ki tartışmadan da anlaşılacağı üzere, bu zihniyet, teolojik, otoriter, tümdengelimci, benzeşimci, ezberci, Arapçacı ve müte-

hakkimdir ve Devlet'in yegâne yüksek eğitim kurumu olan medreseler tarafından üretilmiş ve aktarılmıştır.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren çok önemli merhaleler aşılmış ve bugün artık, "Doğu Medeniyeti"nden, "Batı Me-deniyeti"ne kesin olarak geçilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Tanzimat Dönemi'nin, Meşrutiyet Dönemi'nin ve elbette Cumhu-riyet Dönemi'nin kazanımlarını bir köşeye atmak ve yeniden "Fukahâ Zihniyeti"nin biçimlendirdiği Doğu Medeniyeti'ne dön-mek mümkün değildir. En azından şunu görmek gerekir ki düşünme ve bilgi üretme süreçleri, çoktan dinî eksenden çıkarılmış ve dünyevî eksene oturtulmuş ve bunun doğrudan bir sonucu olarak Dış Âlem ve İç Âlem alanları, çağdaş deney ve gözlem yöntemine açılmıştır.

Nehri, geriye akıtmak imkânsızdır !!!

Buna karşın, kanaatime göre değiş-meyen şeyler de vardır: Meselâ her şeye karşın, "Tümevarım Yöntemi"ni hakıyla uygulama yetisi gereği gibi edinilememiş ve dolayısıyla gerek doğa bilimlerindeki, gerekse insanbilimlerindeki bilimsel faali-yetler, [eski bir hastalığın nüksetmesi yü-zünden] yine neredeyse "Kutsal Metinler" olarak algılanan bilimsel metinlerin anlaşıl-ması ve yorumlanması ile sınırlı kalmıştır. Elbette, bunun muhtelif ve müteaddit se-bepleri olabilir; ancak kanaatime göre en önemli sebebi, gelenekten miras alınan ve bugüne kadar ısrarla yaşatılan "Fukaha Zihniyeti"dir. Bu zihniyet o kadar köklü bir şekilde yerleşmiş ve o kadar kapsayıcı bir şekilde yayılmıştır ki iyice tahlil edilmeden ve doğurduğu sakıncalar kavranmadan bundan kurtulmak ve çağdaş bir zihniyet tesis etmek mümkün olmayacaktır.

"Fukaha Zihniyeti", bütün düşünsel alana sinmiştir ve maalesef, Türk Siyasî Hayatındaki çalkantılara ve "İktidar"ı ele geçiren hükümetlerin ideolojilerine göre, bazen kuvvetlenmekte, bazense zayıfla-maktadır. Dolayısıyla, zihniyet değişimi, sadece entelektüel bir mesele değildir, aynı zamanda siyasî bir meseledir ve şayet samimi bir şekilde arzu ediliyorsa, hükümetlerin kararlı desteklerine de ihti-yaç duymaktadır.

Dipnot

(1) Celal Nuri İleri, "Zamanın Değişmesiyle...", Sa-deleştiren: Yüksel Macit, *Hikmet Yurdu*, Yıl 5, Cilt 5, Sayı 10, 2012, s. 324.

Neden biyoloji?

Dünyada yaşanan toplu yok olmalar sonucu ortadan kalkan canlı türlerine ait fosiller, bu fosillerle subfosil ve güncel formlar arasındaki akrabalık ilişkileri, kıtaların kayması teorisi (Alfred Wegener-1912) ile yorumlanarak bizlere dünyanın ve canlıların geçirmiş oldukları değişimler hakkında çok önemli bilgiler kazandırmıştır. Dünyamızın 4,5 milyar, canlılığın ise 3,6 milyar yıllık evrim süreçlerini anlamak, bize geleceğimiz hakkında yorum yapabileceğimiz veriler sağlamaktadır.

“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir”
Mustafa Kemal ATATÜRK

Merhaba

Ben bir biyologum. Beş yaşında, Tarsus'taki evimizin bahçesinde aşağıya düşen yavru kuşları annemle yuvalarına koymaya çalışırken, toprakla oynayan kardeşimin dudağını ısırarak karıncaların kendilerinden büyük kırıntıları nasıl taşıdıklarını ve kertenkelelerin kuyruklarını bırakıp elimden kurtulduktan sonra nasıl yaşadıklarını anlamaya çalışırken, ateş böceklerini görebilmek için heyecanla akşamın gelmesini beklerken, memleketim Isparta'nın bir köyünde yaşayan anneannemle dağdaki pınarın peri kızlarına adak adamaya giderken yolda gördüğümüz otların, çalıların, ağaçların ve hayvanların adlarını öğrenmeye çalışır-

ken, ne ben, ne kardeşim, ne annem, ne de anneannem bir gün biyolog olacağımı bilmiyorduk.

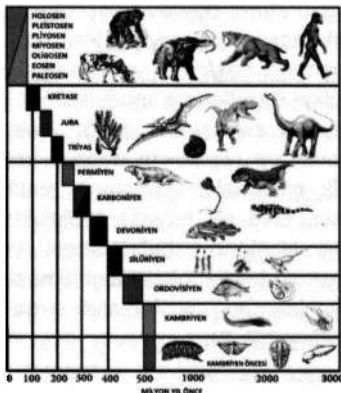
Yıllar yılları kovaladı; Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde lisans eğitimimi tamamladım. Önce SSK'da memur, sonra da çeşitli hastanelerde biyolog kadrosunda çalışırken yüksek lisans ve doktora yaptım. 2007 yılından bu yana da akademisyen olarak çalışıyorum. Doğayı, canlıları ve mesleğimi o kadar çok seviyorum ki bin ömrüm olsa hepsinde de biyolog olmak isterim.

Atatürkçü ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlık yüzü olan sizleri; Bilim ve Ütopya Dergisi'ne emeği geçen herkesi ve değerli okuyucularını sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Bu sayıdan itibaren sizlerle biyoloji bilimi ve özellikle uzmanlık alanım olan Mollusklar (Yumuşakçalar = Solucan Benzeri Yumuşakçalar, Monoplakoforlar, Kitonlar, Fildişi Kabuklular, Salyangozlar, Midyeler, Kafadan Bacaklılar) ile ilgili yazılarla buluşacağız. Umarım ilginizi çeker. Kim bilir belki içinizden birileri ya da çocuklarınız biyolog olmak isterler.

Yolculuğumuz başlıyor

Bing-Bang teorisi ile yaklaşık 13,8 milyar yıl önce olduğu açıklanan Evren'in ~4,5 milyar yaşındaki çocuğu Dünya'mızın soğuyup, katılaşması, kıtasal levhaların, atmosferin ve okyanusların oluşması, yaşamın jeo-biyokimyasal süreçler sonucu ortaya çıkması, prokaryotların evrimi (gerçek çekirdek zarları ve membrana bağlı organelleri olmayan, fosfolipid barındıran hücre duvarı ve tek helezonlu DNA molekülü hücre içinde serbest halde bulunan mikroorganizmalar = bakteriler, mavi-yeşil algler, riketsiyalar, aktinomisetler ve mikoplazmalar) (3,6 milyar yıl önce), atmosferin oksijenle zenginleşmesi, ökaryotların evrimi (DNA molekülleri zarla çevrili bir ya da birkaç çekirdek içinde olan, organelleri bulunan canlılar = protistler, mantarlar, bitkiler ve hayvanlar) (1,8 milyar yıl önce) ve çok hücreli canlıların ortaya çıkması (700 milyon yıl önce) Prekambriyen'de (4,5 milyar yıl-545 milyon yıl önce) gerçekleşir.

Paleozoyik'ten itibaren canlıların evriminde tespit edilen önemli aşamaları tablo halinde verecek olursak(1):

Jeolojik devirlerde canlıların evrimi (<http://www.cliffsnotes.com/study-guides/geology/geologic-time/geologic-correlations>, <https://humboldtmirror.files.wordpress.com/2011/04/geologic-timescale-gpu.jpg>)

Jeolojik Zaman/Dönem/Bölüm	Milyon Yıl Önce	Canlılar
Paleozoyik		
Kambriyen	545-495	Alem ve şube düzeyinde türleşme
		İlk kordalılar (sırtipliler)

Ordovisiyen	495-440	İlk omurgalılar
Silüriyen	440-417	İlk çeneli balıklar
		Öncü iletim demetli bitkiler ve eklembacaklıların karaya çıkışı
Devoniyen	417-354	Balık çağı
		Öncü tohumlu bitkiler
Karbonifer	354-292	Amfibi çağı- İlk sürüngenler
		Birinci önemli böcek çeşitlenmesi
Permiyen	292-251,4	Amfibiler azalıyor
		Sürüngen çeşitlenmesi
		Öncü koniferler ve sikatlar
Mesozoyik		
Triyas	251,4-205,1	Sürüngen çağı- İlk dinazor ve memeliler
		Konifer ve eğrelti otları yaygın
Jura	205,1 -142	Kıtalar ayrılıyor
		Sürüngen çağı- Dinazorlar baskın
		İlk kuşlar
		Sikatlar ve eğrelti otları yaygın
Kretase	142-65,5	Dinazorların sonu
		İkinci böcek çeşitlenmesi
		Kapalı tohumlu bitkiler
Senozoyik- Paleojen		
Paleosen	65,5-55	İlk yırtıcılar
		Primatlar
Eosen	55-33,7	Memeli ve kuşların çeşitlenmesi
		Öncü çayırılık alanlar
Oligosen	33,7-23,8	Ağaçta yaşayan maymun, primat ve memeli cinslerinin çeşitlenmesi
		Bitki türlerinin çeşitlenmesi
Senozoyik- Neojen		
Miyosen	23,8 -5,32	Ormanlık alanlar daralıyor, çayırlar genişliyor, iklim soğuyor
		Geviş getiren hayvanların evrimi
		Anadolu şekilleniyor-Güney Yarım Küre'de buzullaşma
Pliyosen	5,32-1,81	Büyük yırtıcılar ve maymunların çeşitlenmesi
		İlk insan
		Kuzey Yarım Küre'de buzullaşma
Senozoyik- Kuaterner		
Plesitosen	1,81-0,01	İnsanın evrimi
		Birçok memeli ve kuş türünün sonu
		Çayır ve ot türlerinin artışı
		Buzul devirleri
Holosen	0,001-Günümüz	İnsanın egemenliği

Biyçeşitlilik (<http://psb.stanford.edu/previous/psb07/cfp-biodiversity.html>)

Ve insan sahnede

"Tavşan koşulları gereği koşmak için çevik bacaklara, öküz ise boynuzlara gerek duymaktadır. Kuş için ise en önemlisi kanattır. Ya bunların hiçbirine sahip olmayan insan için ne gerekli? Düşünmek."

Jean-Baptiste Lamarck
(1744-1829)

Paleolitik'ten (Yontma Taş Devri: ~2,5 milyon-10 bin yıl öncesi = Pliyosen sonu, Pleistosen, Holosen başlangıcı) itibaren insanın gelişimi, doğayı ve canlıları gözlemleyerek gerçekleşmiştir. İnsanlar kuşların yediği meyve ve tohumları, tavşanların yediği otları yemişler, aylardan balık avlamayı, mağaralarda barınmayı, geyiklerden nehrin sığ yerlerinden karşı kıyıya geçmeyi, yırtıcı hayvanların dişlerine ve pençelerine benzer kesici ve delici aletler yaparak avlanmayı, yırtıcı hayvanlardan korunmayı, zehirli hayvanları yememeyi, avladıkları hayvanların kürklerini giyerek soğuktan korunmayı öğrenmişlerdir. İnsanın iki ayağı üzerinde (bipedalizm) hayatta kalabilme, çoğalabilme, ellerinin özgürleşmesiyle yeni aletler üretme, beynini geliştirme, ateşin bulunmasıyla leş yiyicilikten kurtulma, konuşmaya başlama, yeni yerler keşfetme, ilkel örgütlenme modelleri ve kültür oluşturma çabasında olduğu Paleolitik, Mesolitik ve Neolitik'te doğa bilimine ait ilk çalışmalar (canlıların sınıflandırılması, bitki ve hayvan topluluklarının yayılış alanlarının belirlenmesi, yabani hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmesi, tarıma başlanması) yazılı olarak olmasa da başlamıştır (2, 3).

Doğa bilimcileri

M. Ö. 3. yüzyılda Mısır'ın İskenderiye kentinde araştırma enstitüsü olarak

kurulan ve sonra yakılıp yerle bir edilen İskenderiye Müzesi'nin kütüphanesinde bitki ve hayvanların yayılışlarını gösteren el yazmalarının olduğu ve dünyanın ilk botanik ve hayvanat bahçelerinin de bu kentte açıldığı düşünülmektedir. Aristo(M. Ö. 384-322)'dan önce Hindistan, Çin, Mısır ve Mezopotamya'da bitki ve hayvanların sınıflandırılmaları ve bu canlıların hastalıkların tedavisinde kullanılması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Aristo'yu takiben birçok doğa bilimci canlıların sınıflandırılması (Sistematiği, Taksonomi), yaşam koşulları (Ekoloji), yayılışları, çeşitlenmeleri ve bunların sebeplerinin araştırılması (Biyocoğrafya ve Evrim) üzerine çalışmalar gerçekleştirmişlerdir(3). Günümüzde de bu çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Biyoloji biliminin önemi

Biyoloji, yaşam ve canlıların yapı, fonksiyon, büyüme, üreme, evrim, yayılış ve sınıflandırılmalarıyla ilgili araştırmalar yapan bir bilim dalıdır.

Peki, Canlı'yı nasıl tanımlarız?

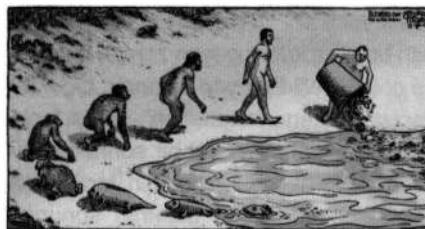
Canlı; seçici geçirgen zarları ile madde alışverişinin yapıldığı, kimyasal değişimlerin yapılabilmesi için enzimler üreten, yalnız başına kendisinin aynısını üretebilen "Hücre" adı verilen birimlerden oluşur. Hücrelerdeki, çekirdek asitlerine (DNA) sahip genler sayesinde farklı yaşam formlarının sentez ve replikasyonu gerçekleşir. Genler, aynı aminoasitlerin farklı dizilimleri sayesinde çeşitlenmiştir. Dolayısıyla hücreler farklı proteinler üretebilmektedir. Hücrelerde proteinlere ilaveten karbonhidrat, yağ ve su bulunmaktadır. Bu maddelerden oluşan matrikse ise protoplazma denir. Hücre, etrafındaki anorganik maddeleri, kendi protoplazma yapısına çevirme özelliğine sahiptir (büyüme). Büyüme her canlıda kalıtsal yapıyla sınırlandırılmıştır. Çok hücrelilerde büyümeyi takiben, olgunluk, üreme, yaşlılık ve ölüm evreleri gelir. Tek hücrelilerde ise büyümeyi takiben canlının çoğalması ve ölümü gerçekleşmektedir. Tüm bu işlevleri gerçekleştirebilmek için hücrenin enerjiye ihtiyacı vardır. Bitkilerin (ototrof = kendibeslek) saprofitik (çürükçül) ve parazitik beslenenleri hariç, fotosentez mekanizması ile güneş ışınlarının enerjisini kullanarak ürettikleri nişasta bünyesinde depolanan enerji heterotrof (ardibeslek) canlıların enerji ve

yapı maddelerini oluşturur. Hayvanlar bu enerjiyi dışarıdan aldıkları enerji bağları içeren organik makromolekülleri oksijen ile yakarak sağlarlar ki buna aerobik solunum denilmektedir (ATP = Adenozin trifosfat). Anaerobik olarak yani oksijen kullanmadan enerji elde eden mikroorganizmalar ve endoparazitler (bağırsak solucanları) ve inorganik bağları yıkarak enerji elde eden mikroorganizmalar (Azot, kükürt ve demir bakterileri) da vardır. Canlıların, büyümek, üreyebilmek, uyarıcılara tepki verebilmek, sistemlerini değişen çevre şartlarına uyum sağlayarak dengede tutabilmek, hareket edebilmek ve yayılabilmek amacıyla dışarıdan aldıkları organik ya da inorganik maddeleri yıkarak (katabolizma), ya da yıkımdan doğrudan yeni moleküller sentezleyebilmek (anabolizma) için gerçekleşen kimyasal süreçlerin tümüne birden ise metabolizma denmektedir(4).

Formüle edecek olursak;

CANLI= Organizasyon + Metabolizma + Büyüme + Hemostazi + Adaptasyon (Uyum) + Uyarıcıya Tepki Verme + Üreme

Dünyada yaşanan toplu yok olmalar sonucu ortadan kalkan canlı türlerine ait fosiller, bu fosillerle subfosil ve güncel formlar arasındaki akrabalık ilişkileri, kıtaların kayması teorisi (Alfred Wegener-1912) ile yorumlanarak bizlere dünyanın ve canlıların geçirmiş oldukları değişimler hakkında çok önemli bilgiler kazandırmıştır. Dünyamızın 4,5 milyar, canlılığın ise 3,6 milyar yıllık evrim süreçlerini anlamak, bize geleceğimiz hakkında yorum yapabileceğimiz veriler sağlamaktadır. Paleolitik'te ayakları üstüne dikilen 2,5 milyon yaşındaki insanın 21. yüzyıldaki popülasyon büyüklüğünün, enerji ihtiyacının, hırsının ve açgözlülüğünün kontrol edilemez bir şekilde arttığı dünyamızda, doğanın, canlıların ve enerji kaynaklarının geri dönüşsüz bir şekilde kirlenmekte, yok edilmekte ve tüketilmekte olduğu çoğumuz tara-

Evrin ve Ekoloji-Dan Piraro Bizzaro
Karikatürü-2007 (<http://bizarro.com/>).

fından bilinmekte olan acı bir gerçektir. Doğaya egemen olan *Homo sapiens* ne yazık ki doğayı kötü emellerine kurban etmektedir, doğanın bir parçası olduğunu unutarak. Kullandığı fosil yakıtlar, buzdolapları, havalandırmalar ve püskürtücüler ile ozon tabakasında incelmeye sebep olan sera gazlarının salınımının artışı, denizlerin, akarsu ve göllerin kanalizasyon ve sanayi atıkları, kimyasal gübre, çürüme önleyici boyalar ile herbisit ve pestisitlerden çözünen ağır metallerle kirlenmesi, sucul ekosistemlerden içme suyu ve tarım faaliyetleri sebebiyle aşırı miktarlarda çekilen su miktarının hidrolojik döngüyü bozması, sulak alanların ve yağmur ormanlarının kirlenmesi, yabani bitki ve hayvan türlerinin ticaret ve yaşam alanlarının tahribatı sebebiyle soyalarının tükenme tehlikesi altında olması, doğal alanların turizm, tarım, imar ve madencilik faaliyetlerine açılması, heyelan ve seller sebebiyle çölleşme, kıtlık, kültürel çevrenin kirlenmesi ve yok edilmesi (tarihi eserler, arkeolojik alanlar, anıtlar), aşırı enerji tüketimini kalkınma ya da ekonomik büyümenin göstergesi kabul ederek, akarsu havzalarına hidroelektrik santrallerin inşa edilmesi, nükleer santrallerin inşa edilmesinin planlanması günümüzün önemli ekolojik sorunları arasındadır. Yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya için canlıların tanınması ve onlarla ilgili her türlü bilginin araştırılması gerekmektedir. M.Ö. 2340 yılında Sümer Kralı Gueda'nın bağlar, bahçeler ve balık havuzlarıyla donattığı parkları inşa etmesinin temelindeki doğa sevgisini ve çevre koruma bilincini çocuklarımıza, yetişkinlere ve siyasi iradeye anlatabilmenin yolu biyoloji biliminin önemini kavramaktan ve kavratmaktan geçmektedir(5, 6)

Kaynaklar

1. Demirsoy, A., 2008. Genel ve Türkiye Zoocoğrafyası "Hayvan Zoocoğrafyası". Meteksan A. Ş., Üçüncü Baskı, 965 s., Maltepe-Ankara, ISBN: 975-7746-26-6.
2. Şahin, Y., 2007. Düşünce, Tarih ve Gerçeklik Noktasında Biyolojide Geçmiş Yolculuk. Palme Yayıncılık, 549 s., Ankara, ISBN: 978-9944-341-31-8.
3. Çakan, H., 2011. Aristoteles'in Zooloji Eserlerinin ve Kemalüddin Demiri'nin Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, 146 s., Ankara.
4. Demirsoy, A., 1998. Kalıtım ve Evrim. Meteksan A. Ş., Dokuzuncu Baskı, 946 s., Maltepe-Ankara, ISBN: 975-7746-01-0.
5. Yavuz, O., Hoşgör, İ., 2008. Tarihsel Jeoloji. Ankara Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği, 120 s., Ankara.
6. Özgür, H., 1993. Doğayı Korumanın Gelişimi ve Nedenleri. Ekoloji 6: 36-40.

Evrene hükmeden fonksiyon sinüs — 2

Bisikleti tarif ile öğrenmek yerine hepimiz düşe kalka öğrenmedik mi? En nitelikli bilgi tecrübe edilmiş olan değil midir? Daha önce bulunmadığımız koşullarda tedirgin olmuyor muyuz? Belirsizliğin bulunması aslında bilimsel açıdan güzel bir şey; çok seçeneklilik sorgulamayı ve olası çözümleri araştırmayı, kısaca 'düşünmeyi' gerektiriyor.

Özet

Bilime meraklı okuyucularımıza yönelik hazırladığımız 'Matematiğin Sesi' adlı yazılarımıza, evrenin her bir noktasına nüfuz etmiş olan bir fonksiyondan, sinüs fonksiyonundan bahsetmeye devam edeceğiz. Mart 2016 tarihli yazımızda yer alan temel bilgilerden faydalanarak, sinüs fonksiyonunun ne gibi kendine has özelliklerinin bulunduğunu, neden tercih edilmiş olabileceği ve neden 'evrene hükmettiğini' anlamaya çalışacağız. Evrenin –varsa eğer– bir ucundan diğer ucuna kadar yayılan elektromanyetik dalgaların sinüs fonksiyonu ile olan ilişkisini, bu dalgalara çok benzer şekilde davranan ses dalgaları örneği ile incelemeye başlayacağız. Yakın tarihte yapılmış olan keşifleri tetikleyen kritik soruları inceleyeceğiz. Einstein'a kadar gelen ve sonrasında günümüze uzanan bilimin tarihinde, gözlem yapmış ve gözlemlerini sorgulama cesaret ve becerisine sahip kişilere ait problemleri en sade haliyle özetleyeceğiz. Evrenimizin oluşumundan bugüne kadar geçen zaman içerisinde çok öncelikli bir yeri bulunan, diğer bir deyişle 'evrene hükmeden', sinüs fonksiyonu incelemelerimizi bir sonraki yazımıza devredeceğiz. Einstein tarafından öngörülen yerçekimi alanının sonunda gözlemlendiğinin 11 Şubat 2016 tarihinde ilan edilmesi gibi inanılmaz yeni gelişme-

ler ortaya çıktıkça, bu yazı dizimizin uzayabileceğini görmek oldukça sevindirici.

Giriş

Dergimizin Ocak ve Şubat 2016 sayılarındaki 'Matematiğin Sesi' yazılarımızda, dış dünyayı fark edebilmek amacıyla gözlemlerimizin ve algılarımızı oluşturan duyu organlarımızın faydalandığı yöntemleri incelemiştik. Mart 2016'da giriş yaptığımız Evrene Hükmeden Sinüs Fonksiyonu yazı dizimizin ilkinde bakış açımızı evrene çevirdik; fonksiyon, sistem, matematiksel ifade, koordinat düzeni, türev ve dalga denklemleri gibi temel bilimsel terimleri özetlemiştik. Evren türev alır ve türevlerin tekrar tekrar alındığı durumlarda, uzayın derinliklerine erişebilmek için karşımıza tek bir fonksiyonun çıktığını ve adının günümüzde 'sinüs' olarak adlandırıldığından bahsetmiştik.

Şekil 1. Einstein tarafından öngörülen yerçekimi alanı sonunda gözlemlendi

Evrenin –varsa eğer– bir ucundan diğer ucuna kadar yayılan elektromanyetik dalgaların sinüs fonksiyonu ile olan ilişkisini, bu dalgalara çok benzer şekilde davranan ses dalgaları örneği ile incelemeye başlayacağız.

Bu yazımızda, aynı konuya devam ediyoruz. Evrenin derinliklerine kadar uzanmak, doğayı, doğada geçerli olan kuralları anlayabilmek ve bir ölçüde sorgulamak istiyoruz. Öyleyse, zaman kaybetmeden hemen başlayalım. Önceden hazırlanmış cevaplardan oluşan bir eğitim düzeninde, düşüncenin gelişimi ve sorgulama becerisinin ortaya çıkamayacağı ortada. Bisikleti tarif ile öğrenmek yerine hepimiz düşe kalka öğrenmedik mi? En nitelikli bilgi tecrübe edilmiş olan değil midir? Daha önce bulunmadığımız koşullarda tedirgin olmuyor muyuz? Belirsizliğin bulunması aslında bilimsel açıdan güzel bir şey; çok seçeneklilik sorgulamayı ve olası çözümleri araştırmayı, kısaca 'düşünmeyi' gerektiriyor. Yayınlanmış diğer Matematiğin Sesi yazılarımızda olduğu gibi, öncelikle hazır cevaplar yerine bu cevapları tetikleyen öncül sorularından yola çıkacağız. Amacımız, tarif edilen bir yolu izlemeden doğru soruları bulmaya çalışmak, evreni anlayabilmek.

Gözlemlerimiz bize, evrenin gerisinde bir takım kuralların bulunduğu ve bu kuralların işleyişinde bir takım tercihlerin yer aldığını söylüyor. Henüz bu aşamada, 'neden sinüs' dersek fazlasıyla ileri bir adım atmış, gerekli altyapılara sahip olmadan, sorgulama becerisinden yoksun bir şekilde –eğitim programlarındaki bir çok derste olduğu gibi– keşfetme fırsatından uzak, ezbere yönelmeye zorlanabiliriz. Dolayısı ile, önceki 'Matematiğin Sesi' yazılarımızda da olduğu gibi, sonuca odaklanmadan, mümkün olan en ufak detayı sorgulayarak, problemleri sadeleştirerek, gerektiğinde doğru bir hattı takip etmeyerek, biraz etrafta dolaşarak, bilim yolculuğumuzu eğlenceli hale getirelim isterseniz.

Başlama noktamız, evrenin varoluşundan bugüne kadar aralarında ilişki olduğu izlenimi bulunan; muazzam uzun ve muazzam kısa zaman aralıkları. Ne kadar büyük, ne kadar küçük dersiniz hemen iki örnek verelim isterseniz. Bir yıldızın hayatının sonuna doğru patlamasının süresi milyarlarca yıl sürebiliyor. Öte yandan, ta 1965 yılında Slater tarafından yayınlanan farklı atom yarıçaplarının ölçüm değerlerine bakarsanız, Helyum için 25 pm, yani 25 pikometre değerini görürsünüz [1]. Bu 1 metrenin 12 adet 10 çarpımında biridir. Işığın hızı 300.000 km/saniye olduğuna göre, atomun yanından geçen bir ışık demetinin olası bu atoma etki süresi kabaca, $yol / hız = 10 \text{ pm} / 300.000 \text{ km/sn}$, yani yaklaşık olarak saniyenin 19 adet 10 çarpımında biridir. Bir tarafta milyarlarca yıl diyoruz, diğer tarafta bir saniyenin inanılmaz oranlarda küçüğü. Algılayamamakta haklıyız.

Evrenin –varsa eğer– bir ucundan diğer ucuna kadar yayılan elektromanyetik dalgaların sinüs fonksiyonu ile olan ilişkisini, bu dalgalara çok benzer şekilde davranan ses dalgaları örneği ile incelemeye başlayacağız.

Bildiğimiz evrenin her bir noktasında tam olarak aynı şeylerin aynı şekilde gerçekleşebiliyor olması ilginç değil mi? Evrenin büyük patlama ile ortaya çıkışından bugüne kadar geçen zaman incelendiğinde, gerek atom altı seviyede, gerekse kozmolojik seviyede birçok gelişme yaşanmış ve yaşanmakta olduğu görülmektedir. İncelediğimiz zaman aralığımız ister milyarlarca yıl olsun isterse bir saniyenin 10^{34} 'te biri kadar hayal edemeyeceğimiz kadar kısa olsun, garip bir şekilde benzerlik gösteren olayların gerisinde tek bir kuralın yatmakta olabileceğine dair bir bilimsel beklenti oluşmuştur. Bu beklentideki ilk önemli adımı attığına inandığından dolayı Einstein'ın saygı duyduğu Maxwell, tarihte ilk defa iki alanı; elektrik ve manyetik alanı tek bir kural ile birleştirmişti [2]. Einstein yaklaşık 100 yıl önce, mükemmel görünen bu sade kuralın yeterli olmadığını, farklıymış gibi algıladığımız evrendeki diğer dalga oluşumlarının da tek bir kural ile yönetilmekte olduğunu önermişti. Mart 2016 tarihli Matematiğin Sesi yazısında, daha geçen ay, bu konuda şöyle bir ifade kullanmıştım; "Bu en büyük keşfin, 'her şeyin kuramı'nın keşfinin, bizim yaşantımızda gerçekleşme olasılığının oldukça düşük olması da bir o kadar üzücü" Daha yeni, 17 Şubat, 2016 tarihinde, Elektromanyetik 1 dersimin açılış haftasında öğrencilerime bu konudan aynı ifadeleri kullanarak, eğer şansız isek önemli bir adım atılmasını göremeyebiliriz diye bahsetmiştim. Mart yazımı 11 Şubat tarihinde tamamlamıştım. Çok ilginçtir ki, kütülecikimi alanının* gözlemlendiğinin, yine aynı tarihte, 11 Şubat 2016'da ilan edildiğinden gecikmeli de olsa haberdar oldum. Sayfa sayısı kesinleştiğinden Mart yazısındaki bu ifademi kaldıramadım. Bilimin şaşırtıcı olmasına güzel bir örnek.

Einstein'ın 100 yıl önce Genel Görelilik Yasası ile tahmin ettiği kütülecikimi dalgalarının* gözlemlendiği, Pasadena, ABD'deki Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü Müdürü Fizikçi David Reitze tarafından resmen ilan edildi. Heyecan verici bu deney, ilk defa Lise 1 fiziğinde karşılaştığımızda çok etkilendiğim, ışığın hızının ölçüldüğü Michelson girişim deneyine çok benziyor. Her ikisi de dalga'nın kendisi ile gecikmiş halinin girişim yapmasına dayanıyor. Bu konu aynı bir yazıyı hak ediyor. Ancak, deneylerde önemli bir fark var. Michelson'un elinde sürekli olarak parlayan bir ışık kaynağı vardı, istediğini deneyebiliyordu. Oysa kütülecikimi dalgalarının gözleminde, uzaktaki bir noktada nükleer patlamanın veya bir yakıt üretim fabrikasında gerçekleşen büyük bir patlamanın bize ulaştırdığı şok dalgaları gibi özel bir olaya ihtiyaç bulunuyordu. Günümüzde internet artık önemli bir bilgi kaynağı. Oğlum Efe'nin sizler için seçtiği farklı şok (ses) dalgalarının etkilerini kaynakçada bulabilirsiniz [5-11]. Kütülecikimi dalgalarının gözlenebilmesi için ihtiyaç duyulan nadir olay da çok uzaklardaki iki kara deliğin birbirlerini çekerek yaklaşması ve sonrasında birbirlerini yutarak büyük bir patlama ile birleşmesiydi.

Sadece iki araştırmacı; Albert A. Michelson ve Edward W. Morley tarafından 1887 yazında yapılan bu tarihi deneyden ve bu deneyin yapıldığı Cleveland, ABD'den kuş uçuşu yaklaşık 3,281 km uzaktaki Pasadena, ABD'deki Lazer Girişimi Ölçümleri Yerçekim Dalgaları Gözlemevi (LIGO)'nde yaklaşık 1000 fizikçinin emeği bulunan diğer önemli deney çalışmasından

ilerleyen yazılarımızda mutlaka bahsetmeyi planlıyorum. Konu hakkındaki yazımı bekleyemeyecekler için başlama noktası; <https://www.theguardian.com/science/2016/feb/11/gravitational-waves-discovery-hailed-as-breakthrough-of-the-century>. Nobel ödülünün politik gerekçelerden tamamen bağımsız olarak bu önemli ekibe verileceğine kesin gözüyle bakıyorum. Elektrik alan, manyetik alan, atom-altı parçacıklar ve daha yeni 11 Şubat 2016'da gözlemlendiği ilan edilen kütleçekim alanlarının sahip oldukları dalga özelliklerinin benzer yapıda olduğunu artık gözlemlere dayalı olarak biliyoruz. O zaman dalga yapısının üzerindeki örtüyü biraz aralayalım isterseniz. Dalga geçmiyoruz!

Elektromanyetik dalga denklemi

Bir önceki yazımızda, termodinamiğin ikinci yasasını incelemiş ve evrenin her bir köşesinde geçerli olan bu ilişkiyi, matematik dilinde türev olarak adlandırdığımız şekilde yönettiğini incelemiştik. Elektrik ve manyetik alanların zaman içinde değişken halinde olması, aralarındaki ilişkiyi yine türev ile tanımlanmış tahterevalliye benzetmiştik. Tekrarlar isek, tek boyutlu uzayda, (1) (Maxwell tarafından düzeltilmiş) Amper yasası ile (2) Faraday yasası cümle ile aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki iki ifadeyi bu sefer matematik dilinden faydalananak tekrar yazalım [12, 13]**

Eğer bir noktada elektrik alan zaman içerisinde değişiyor ise, aynı noktada, manyetik alan ortaya çıkar ve bu çevresi ile bir fark yaratır. (1)

Eğer bir noktada manyetik alan zaman içerisinde değişiyor ise, aynı noktada, elektrik alan ortaya çıkar ve bu çevresi ile bir fark yaratır. (2)

Bu yazımızda, ulaşmak istediğimiz elektromanyetik (EM) dalga denklemini mümkün olan en sade haliyle elde istiyoruz. Ancak, dalga denkleminin en sade hali için bile, evrene hakim olan kuralı hayal etmeye oldukça uzak olan bizlerin, belirli bir seviyede matematik dilindeki ifadelerle ihtiyacımız var. Fiziksel gerçekleri, evrene hâkim olan temel kuralı, en ilerisini hayal edemeyeceğimizden dolayı, karanlıkta ufak adımlarla yol

Kütleçekimi dalgalarının gözlenebilmesi için ihtiyaç duyulan nadir olay çok uzaklardaki iki kara deliğin birbirlerini çekerek yaklaşması ve sonrasında birbirlerini yutarak büyük bir patlama ile birleşmesiydi.

alabilmek için biraz matematik dilinden yardım alacağız. Biraz sabretmenizi isteyeceğim; hazırlıklı olun, benden söylemesi!

$$\frac{d}{dx}(H) = \epsilon_0 \frac{d}{dt}(E) \quad (3)$$

$$\frac{d}{dx}(E) = -\mu_0 \frac{d}{dt}(H) \quad (4)$$

Lazer kaleminizin (işaretleyicinizin) düğmesine bastığınızda tek bir doğru üzerinde ilerleyen kırmızı (yeşil vb.) renkli ışığın doğası tamamen yukarıdaki eşitlikler ile belirlenmektedir. Işığın ilerlediği doğrultunun adını x olarak adlandıralım, havali olsun, aynı Eşitlik (3) ve (4)'deki gibi. Dikkat edecek olursanız, yukarıda elektrik ve manyetik alanı için iki bilinmeyenli iki denklem verilmiş. Liseyi tamamlayan herkes gibi, bu denklemler farklı ise, çözülebilir olduğunu tahmin edebiliriz. Yöntemimiz, birinci denklemi kullanarak, bilinmeyenlerden herhangi birini diğeri cinsinden elde edelim. Sonra, diğer denklemden yerine yerleştirebiliriz. Adım adım ilerleyelim.

Amacımız, elektrik alan (E)'den kurtulmak ve manyetik alan (H)'ı elde etmek olsun. Eşitlik (4)'de elektrik alanın uzaklığa (x) göre türevi var ama Eşitlik (3)'te yok. O zaman, Eşitlik (3)'ün iki tarafının da x değişkenine göre türevini alalım, aşağıdaki gibi Eşitlik (4)'e benzetelim.

$$\frac{d}{dx} \left\{ \frac{d}{dx}(H) \right\} = \frac{d}{dx} \left\{ \epsilon_0 \frac{d}{dt}(E) \right\} = \epsilon_0 \frac{d}{dt} \left[\frac{d}{dx}(E) \right] \quad (5)$$

Dikkat edecek olursanız, Eşitlik (5)'de en sağdaki terimde elde ettiğimiz $[d/dx(E)]$ terimi, Eşitlik (4)'de sol tarafta bize gü-lümsüyor. Eşitlik (4) ile (5) bir araya getirildiğinde, aşağıdaki Eşitlik (6) adımlar halinde elde edilebilir.

$$\begin{aligned} \frac{d}{dx} \left[\frac{d}{dx}(H) \right] &= \epsilon_0 \frac{d}{dt} \left[\frac{d}{dx}(E) \right] = \epsilon_0 \frac{d}{dt} \left[-\mu_0 \frac{d}{dt}(H) \right] \\ &= -\mu_0 \epsilon_0 \frac{d}{dt} \left[\frac{d}{dt}(H) \right] \end{aligned} \quad (6)$$

Bu noktada tozu dumana katmış ve yazı dizimizin sınırlarını aşmış olabiliriz, ama inanın en sade matematik yolda. Bir önceki yazımızda evrenin türev aldığını ve bunu sonsuz kere aldığını hissettirmiştik. Aşağıda bir sadeleştirme daha yapalım isterseniz; H için attığımız adımları aynen E için de atalım ve tüm tarafları ϵ_0 ve μ_0 değerlerine bölelim. Böylelikle, her iki alan için de benzeri eşitliği elde edebiliriz.

Burada, ışık hızının c olduğunu ve onun karesinin $c^2 = 1/\mu_0 \epsilon_0$ olduğunu not edebiliriz.

Bu noktada kaybetmiş olduğum okurlarımı geri çağırıyorum. Matematik buraya kadar. Haklısınız, hayal ederek adım adım ilerletmek istediğimiz fiziksel gözlemleri, sade matematik

$$\frac{d}{dt} \left[\frac{d}{dt} (H) \right] = -c^2 \frac{d}{dx} \left[\frac{d}{dx} (H) \right] \quad (7)$$

$$\frac{d}{dt} \left[\frac{d}{dt} (E) \right] = -c^2 \frac{d}{dx} \left[\frac{d}{dx} (E) \right] \quad (8)$$

adımları ile çok daha hızlı bir şekilde atıyoruz. Hatta matematik tek başına ilerliyor gibi görünüyor. O zaman, geldiğimiz noktayı özetleyelim isterseniz. Elektrik ve manyetik alanları, aralarında türev adını verdiğimiz tahterevallili ilişkisi içindeler. Maxwell bu durumu iki bilinmeyenli iki denklem ile tanımlıyor. Sonrasında, lise matematiğinden çok farklı olmayan bir şekilde Eşitlik (7) ve (8)'i elde ettik. Bu iki eşitlik de aynı şekilde bize diyor ki,

1. Bir noktadaki alanın zamana göre iki kere türevi (sol taraf) ile, aynı alanın o nokta etrafındaki iki kere uzaklığa göre türevi (sağ taraf) arasında bir ilişki bulunmaktadır.

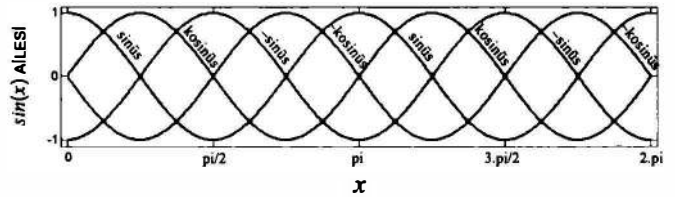
2. Türevlerin arasındaki bu doğrusal ilişkiyi (eksi) ışık hızı belirlemektedir.

Bu noktada sanki kendimizi çok zorlamışız gibi gelebilir. Bir çözüm var mıdır, karmaşık mıdır? diyebiliriz. Ama bir kopya vereyim, bu yazının başlığını tekrar okuyun isterseniz, evet cevap şu meşhur sinüs ve onun ailesi! Bu evrende iki kere türevi alındığında kendisinin eksilisini veren (yani yukarıdaki kuralı sağlayan) tek gerçek fonksiyondur*** Bu noktada konunun eksik kalmaması için Eşitlik (7) ve (8) için bize çözüm sunan fonksiyonun $\sin[2\pi(ft - x/\lambda)]$ olduğunu söylemeliyim. Dahasını da isteyenlere belirtmeliyim; zamana göre iki kere türevi $(2\pi f)^2$, ve x değişkenine göre ise $(2\pi/\lambda)^2$ verecektir. Böylelikle, ışık hızı da dikkate alındığında $(2\pi f)^2 = c^2(2\pi/\lambda)^2$ elde edilecek ve buradan, dalga boyu olan $\lambda = c/f$ kadar olacaktır. Tüm evrende elektrik ve manyetik alanları için geçerli olan Maxwell denklemlerinin, mahalle pazarlarına kadar inmiş bir teknoloji olan lazer kalemi örneğinde ne anlama geldiğini inceledik. Sonucumuzu şu şekilde özetleyeyim isterseniz.

Lazer ışığı zaman içerisinde ve ilerlediği yol boyunca öyle bir değişim gösterir ki iki kere türevleri arasında doğrusal ilişki vardır ve bu türevleri sonsuz kere alabilirsiniz. Peki, hangi ilişki, yani hangi fonksiyon, böyle bir davranışı tanımlayabilir? Işığın sonsuza kadar bozulmadan ilerleyebilmesi bu türevlerin tekrar tekrar alınabilmesine bağlı. Şekil 1 her şeyi cevaplıyor bize. Sinüs ailesi olarak adlandırdığım bu dört fonksiyon birbirlerinin türevine eşittir. Sinüs ile başlarsak, türevini aldığımızda kosinüs'e ulaşırız. Bir türev daha sinüsün

eksilisini verir ve bu dalga denklemini sağlayan özelliğidir. Her iki kere türev aldığınızda aynı fonksiyonun eksilisine ulaşırsınız, bunu başka hiç bir fonksiyon yapamaz, şaka gibi bir şey. Sinüs evrende tek başınadır, tüm evrene hâkim olan tek bir kurala imkan verir. Ölçümü yapılarak kesinleşen yer çekim dalgalarının hangi denkleme bağlı olduğunu söylemesek de çözümü hemen aşağıda***.

Şimdi bir ileri giderek alanların zamandaki değişiminin sinüs ailesinden faydalandığını (yani sinüzoidal olduğunu) kabul ederek, yukarıda verilen iki ifadeyi daha anlaşılır ve daha genelleştirecek şekilde ifade edelim.

Şekil 2. Sinüs fonksiyonu ve onun türevlerinden oluşan sinüzoidal fonksiyon ailesi; sinüs, kosinüs, eksi sinüs ve eksi kosinüs.

1. Tek bir noktadaki elektriksel değişim, o nokta etrafında birbirleri ile doğrudan ilişkili elektrik ve manyetik alanlarından oluşan salınımları, yani, elektromanyetik (EM) dalgaları oluşturur, aynı durgun suya parmağınızı hafifçe batırmışınız gibi.

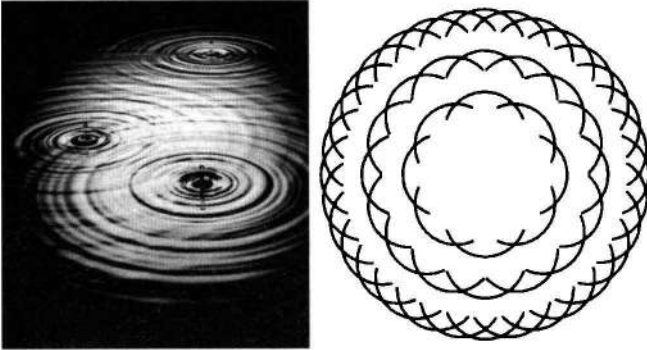
2. Bir noktadaki elektrik veya manyetik alanın zamana göre değişimi tek bir sinüs ile ifade edilebiliyor ise, bir saniye içerisinde tekrarlayan salınım sayısına *frekans* denir ve birimi *Hertz*'dir.

3. EM dalgalar zamandaki tek bir salınım içerisinde ilerleme yönünde bir *dalga boyu* yol alır.

4. EM dalgalar ışık hızı ile ilerler. Işık görünür olanları, EM ise tümünü içerir; ışık da bir EM dalgadır. EM dalgalar havada (uzayda) yaklaşık olarak 300,000 km/saniye hız ile ilerler.

Gördüğünüz gibi kullandığımız matematiğin bize ne önerdiğini takip ederek ona yetiştik ve biraz da geçmiş olduk. Bu noktada her şey tam olarak yerine oturuyor. Ama üzülerek söylüyorum, daha işin başındayız. Biraz daha doğayı gözlemleyebilirsek, matematiğin önerileri bize çok daha anlam verecek. Eşit (3) ve (4) ne diyordu? Eğer bir noktada bir salınım yaratırsanız, etrafında dalgalar oluşacaktır. Fotoğraflar yalan söylemez dedikleri doğru, Şekil 2 (a, b)'ye bakalım isterseniz. Her iki fotoğrafta da noktasal salınımların etrafında dairesel dalgalar oluşturduğunu görüyoruz. Bu oluşumun Christiaan Huygens (1629 – 1695) tarafından Şekil 2 (b)'ye uygun olarak aşağıdaki ifadeye benzer şekilde ifade edildiğini söyleyebilirim.

Tek bir noktada oluşturulan salınımlar bu nokta etrafında benzeri salınımlar yaratır (çift türev ilişkisini hatırlayın). Her bir komşu noktada oluşan bu salınımlar, aynı şekilde kendi komşuluklarında da sonradan oluşan diğer salınımların kaynağıdır. Noktasal komşulukların dairesel olması sebebiyle, oluşan dalgaların toplamı dairesel dalga hareketlerini doğurmaktadır.

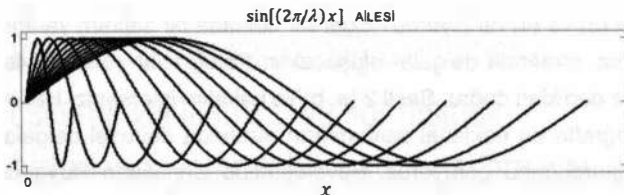

Şekil 3. (a) Noktasal salınımların etrafında yarattığı dairesel su dalgaları, (b) Huygens prensibine göre ardışık noktasal kaynakçıklardan oluşan dalga hareketi.

Su dalgaları örneği için kullandığımız 'dairesel' ifadesi, üç boyutta hareket eden EM dalgalar için 'küresel' olarak değiştirilmelidir. Eşitlik (7) ve (8)'deki gibi sadece tek eksen (tek boyutlu) değişimin olduğu dalga hareketini ilk defa Jean le Rond d'Alembert (1717 – 1783) keman telindeki ses titreşimleri (dalgaları) örneği üzerinde 1746 yılında çözmüştü. Kendisinin bu konudaki keşfinden haberdar olan ve bazı iddia soruları ile müzik alanında da keşif yapmaya iten, 10 yaş büyüğü Matematikçi ve Fizikçi Leonhard Euler (1707 – 1783)'in aslında bu konuda oldukça yol almış olduğunu, üç boyutlu dalga denklemini 10 yıl içerisinde çözdüğünden anlıyoruz. Çözülmüş demek, konu kapanmış anlamına gelmiyor. Bu konularda, Daniel Bernoulli (1700–1782), Joseph-Louis Lagrange (1736 – 1813) ve Doktor ve fizikçi Hermann von Helmholtz (1821 – 1894)'un da atılan önemli adımlarda birçok katkıları var. Euler – d'Alembert'in bilimsel iddialaşması, bu iddianın Napolyon'un Mısır Valisi Fourier'in dönüşüm yasaları ile olan ilişkisi ve Kulak doktoru Helmholtz'un müzik alanındaki katkıları gibi devam konularını ayrı birer yazı ile sizlere sunmayı planlıyorum.

Kafa karıştıran tarihi iki soru:

Uzun adımlar atmamaya özen gösterdiğimiz bu yazı dizisinde, atmış olduğumuz son adıma geri dönelim isterseniz. Son olarak, tek bir yönde, dairesel veya küresel şekilde yayılabildik-

Şekil 4. Sinüs fonksiyonuna uygun farklı salınımlar, farklı sinüs salınımları. Her bir sinüs için tek bir salınım gösterilmektedir****.

lerini incelediğimiz dalgaları, matematik dilinde sinüs fonksiyon ailesi ile ifade edebiliriz demiştik. Işık hızı ile ilerleyen EM dalganın, sinüs fonksiyonu ifadesinde; frekans (f) ve dalga boyu (λ) değerlerinin bulunduğunu ifade etmiştik. Ancak, frekans ve dalga boyu için bir kısıt getirememiştik.

Şimdi zamanı gelen sorumuz, hangi sinüs?

Bu önemli sorumuzun Şekil 3'de gösterildiği gibi kaçamak cevabı; *gerekiyorsa hepsi!* Bir soru yeteri kadar iyi cevaplanamıyorsa, yeni sorular doğuracaktır. Örneğin, bu noktada kendimize hangileri gerekiyor diye soracağız. Ama bu soru çoktan soruldu bilirsiniz, geç kaldık. Bu noktada, büyük bir deha olan Euler'in kendinden 10 yaş küçüğü olan d'Alembert'e sorduğu daha önemli olan ikinci soruya yaklaşıyoruz. Benim kişisel görüşüm Euler aslında cevabı biliyordu, ama o sırada daha önemli sorularla uğraşıyordu, 'bu soru onun eteklerindeki kırınıtlardı' Euler, d'Alembert'in uğraştığı tek boyutlu dalga yayılımına ilişkin sorusunun çok daha karmaşık halini; yani üç boyutlu dalga denklemini, izleyen on yıl içerisinde çözecekti. Biraz merak uyandırdım farkındayım, neydi peki bu önemli soru? Bu soruya artık ulaştık (bir sonraki yazımızda daha detaylı olarak işleyeceğiz.)

Eski günlerde bilim, ilim ve din bir aradaydı. Hurafelerle karışık bilgi miktarı çok daha azdı. Tek bir insanın tümünü kavrama cesaretini gösterebileceği boyutlardaydı. Bugün, bilim ve ilim dediğimiz konular eskilerde; sadece, geometri, cebir, fizik, tıp, müzik ve metafizik gibi alt başlıklardan oluşuyordu. Müzik bilimin bir parçası olduğundan, bilim insanlarının çoğunluğu aynı zamanda müzik icracılarıydı. Terside doğruydı; müzik icracıları, müzisyenler de aynı zamanda bilim ile uğraşıyordu. Bugün, çatallaşmış alt uzmanlık alanları ile birçoğumuz bilim adına, boğadan haberdar olmadan, boğanın kuyruğundaki tek bir kılın etrafını dönüyoruz, nerede kalmış müzik!

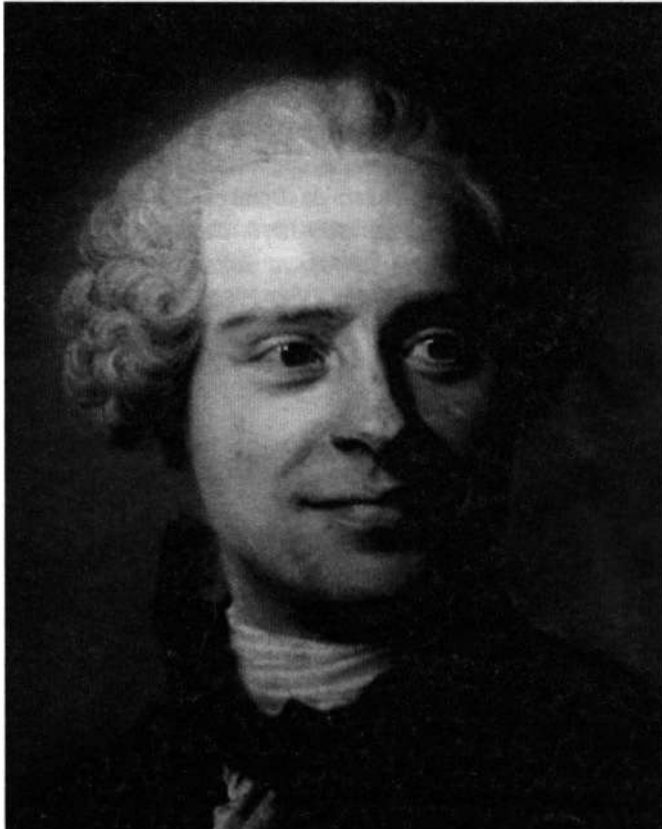
Evrensel bilgi birikiminin tek bir insanın kaldıramayacağı boyuta ulaşması, bilimsel uzmanlaşmayı bir zorunluluk haline getiriyor. Uzmanlaşma ile ortaya çıkan bölünmüşlük, büyük fotoğrafı görememek gibi sıkıntıları beraberinde getiriyor. Bu sorunlar günümüzde, çok disiplinlilik, yenilikçilik gibi kavramlar ile giderilmeye çalışılıyor. Bugün kıskansak da, d'Alembert bir yandan keman çalıyor, bir yandan dalga denklemi ile uğraşıyor ve ortak alanda bulunan müziğin arkasında yatan fiziği bir çocuk gibi kurcalıyordu. Biraz önce incelediğimiz gibi, tek eksen dalga hareketinin sadece sinüs fonksiyonu ile oluşturulduğunu ilk defa kesin olarak ifade ediyordu ki Euler onu zorlayana kadar. Bu sorunun Bernoulli'yi de hedeflediğini ancak, d'Alembert'in cevabı bulan ilk kişi olduğunu öğreniyoruz. Euler'in sorusu; 'eğer dalga hareketi sinüslerden oluşuyor ise, nasıl oluyor da kemanın telinin ortasından çekip üçgen şekli oluşturmana rağmen, sonuçta ortaya sadece sinüsler çıkabiliyor?' Soru bize basit veya ilgisiz gelebilir. Ancak, dalga denklemine bu kadar zaman harcamış ve sorulara gömülmüş bu insanlar için gerçek bir iddia konusu olduğunu öğreniyoruz. Unutmayalım, bilim cevaplarla değil sorularla ilerler. Soruların sorulmadığı, düşüncelerin sorgulamadan aciz bir ortamda ol-

duğu ve hazır cevapların tercih edildiği uyuşuk ortamlarda bilim ölür veya İbni Sina'nın dediği gibi, soruların sorulabildiği başka diyarlara göç eder.

Euler'in sorusunu tekrar edelim isterseniz;

Eğer, tek eksenli dalga denklemini ilk defa çözen d'Alembert haklıysa, yani, ses dalgaları sadece farklı frekans ve dalga boylarındaki sinüslerden oluşmaktaysa, keman telinin tam ortasından hafifçe çekip bıraktığımızda oluşan üçgen şekilli bir tel nasıl olur da sinüs şekilli dalgalar yaratabilir? D'Alembert bu keşfinde hata mı yapmıştır?

D'Alembert'in daha yeni kazandığı tahtını dostu Euler salımlamaktadır. Eğer hatalıysa ve hatta, yeni soruyu çözen ilk kişi Bernoulli olursa tahtı elinden gidecektir. Bırakın tahtı, çok daha önemlisi, bilimsel gururu incinecektir. Bulmaca çözmekten hoşlanan herkes bu iddia karşısında d'Alembert'in düştüğü durumu iyi anlayacaktır. Bir sonraki yazımızda cevaplayacağımız bu soruyu ilk çözen ve iddiayı kazananın d'Alembert olduğunu belirteyim. Bu önemli soruya çok zarif bir cevap üretmeyi başarmış ve Bernoulli'den önce cevap üretmiştir. Cevabına nasıl ulaştığını tam olarak bilemiyoruz, tahminimi bir sonraki yazımda açıklayacağım. D'Alembert'in bir kısmımızda az da olsa bulunan, o bulmaca çözme heyecanını yaşamakta olduğunu çocuksu gülüşünde görebiliyoruz. Aynı bilimsel heyecan için sizleri gelecekteki yazılarımıza bekliyoruz.

Şekil 5. D'Alembert

Dipnot

*İngilizcesi 'Gravitational Waves' olan bu kelimenin Türkçesinin 'gravitasyonel dalgalar' olarak kullanılmasına karşıyım. Bu tür kelimeler ülkemizdeki yeni neslin düşünme, kavramlar arasında ilişki kurma ve sorgulama becerilerini geliştirmede büyük bir engel oluşturduğunu düşünüyorum. Her bir terimin kendi başına anlamlı olması gerekiyor. Aksi takdirde bilim, tıpta olduğu gibi terimler salatasının ezberine dönecektir diye endişe ediyorum. Gelecekteki yazılarımda kullanmayı planladığım *en-büyük-artış* ve *bukle vektörleri* yerine günümüzde farklı üniversitelerde ve Türkçe kaynaklarda yaygın olarak gradyant ve körl/dönel terimlerinin kullanılması gibi. Sonuç olarak; yer çekimi ifadesi de tam olarak uygun değil. Yer çekimi sadece Dünyamıza özel, oysa bu dalgalar tüm evrende bulunuyor. Bu yüzden sevgili dostum Astrofizikçi Doç. Dr. Sıtkı Çağdaş İnam'ın tavsiyesi üzerine 'kütleçekim dalgaları' ifadesini kullanıyorum [3, 4].

**Burada Maxwell denklemleri olarak bilinen eşitlikleri oldukça sadeleştirdiğimi söylemeliyim. En azından, yukarıdaki son iki eşitliğin serbest uzayda (veya kaba-baca havada) x eksenli boyunca ilerleyen düzgün düzlemsel elektromanyetik dalga örneği için geçerli olduğunu belirtmeliyim. Ayrıca, ortamın doğrusal olduğunu ve doğrusallık ilişkisini (epsilon sıfır) ve (mü sıfır) katsayıları ile tanımlamış olduğumu söylemeliyim. Doğrusallık hakkında ilave bilgi için, Şubat 2016 tarihli yazımıza tekrar bakabilirsiniz.

*** Bu noktada matematik dilini sadeleştirmede haddimi aştığımı düşünenler olacaktır diye tahmin ediyorum. Bir ölçüde haklı olarak, karmaşık eksponansiyel, Bessel ve Hankel fonksiyonlarına haksızlık yaptığımı düşünenler olacaktır. Hayatımın en zor ve en eğlenceli dört yılını harcadığım bu fonksiyonlara benim de saygım var. Sadece dalgayı yaratan kaynaktan uzaklaşın diyorum. Yeterince uzaklaştığınızda karşınızda sadece sinüs kalacaktır @.

**** Dikkatli okuyucularımız için notum; yukarıdaki $\sin(2\pi f/c) x$ fonksiyonu ile daha önce Eşitlik (7) ve (8) için bulduğumuz $\sin(2\pi(f t - x/\lambda))$ arasındaki farkı fark etmiş olabilirsiniz. Daha önce bulduğumuz; $\sin(2\pi(f t - x/\lambda))$ ifadesinde eğer zaman, $t = 0$ alınırsa, her iki ifadenin de eşit oldukları anlaşılacaktır.

Kaynakça:

- [1] J. C. Slater (1964) 'Atomic Radii in Crystals,' Journal of Chemical Physics 41 (10): syf. 3199-3205
- [2] M. Guillen (1995), Dünyayı Değiştiren Beş Denklem, TÜBİTAK Bilim Yayınları
- [3] B. P. Abbott ve diğerleri, 'Observation of gravitational waves from a binary black hole merger,' Phys. Rev. Lett., 116, 061102, 11 Şubat, 2016
- [4] B. P. Abbott, R. Abbott, T. D. Abbott ve diğerleri (650'den fazla araştırmacı), 'Astrophysical implications of the binary black hole merger GW150914,' Astrophys. J. Lett., Vol. 818, No. 2, 11 Şubat, 2016
- [5] Jet uçağı kaynaklı şok dalgaları: <https://www.youtube.com/watch?v=gWG-LAYdbbc>, <https://www.youtube.com/watch?v=2eoTqLnL0WI>
- [6] Patlama kaynaklı şok dalgaları: <https://www.youtube.com/watch?v=jl4yu-KLI-TI>
- [7] Rus füzesinin patlaması: https://www.youtube.com/watch?v=UjNNX2s-Llro&index=4&list=PL8ilW_a2YUUD5I19hzLbewJWW0vJG3spF
- [8] Patlamadan kaynaklı şok dalgası: https://www.youtube.com/watch?v=5SuSe-FlwTBc&list=PL8ilW_a2YUUD5I19hzLbewJWW0vJG3spF&index=24
- [9] NASA'nın uzay araçlarına yakıt üreten kimya fabrikasının patlaması: https://www.youtube.com/watch?v=EuRwXFzO1Yo&list=PL8ilW_a2YUUD5I19hzLbewJWW0vJG3spF&index=25
- [10] Rus roketinin patlaması sonrasında şok dalgasının bir evin pencerelerini kırması: https://www.youtube.com/watch?v=BWqBkMe0yLw&index=48&list=PL8ilW_a2YUUD5I19hzLbewJWW0vJG3spF
- [11] Nükleer bomba kaynaklı şok dalgası: https://www.youtube.com/watch?v=u3WHwv9KouQ&index=49&list=PL8ilW_a2YUUD5I19hzLbewJWW0vJG3spF
- [12] D. K. Cheng (1993), Fundamentals of Engineering Electromagnetics, Addison-Wesley Longman, Inc.
- [13] D. K. Cheng (2011), Mühendislik Elektromanyetiğinin Temelleri, Türkçesi: A. Köksal, B. Saka, Palme Yayıncılık.

C) Yönetim Kurulu Başkanı, Savunma Mühendislik Ar-Ge Teknoloji (SMART) San. ve Tic. A.Ş., Ankara.

Tarih yazımında bilimsellik: Zafer TOPRAK

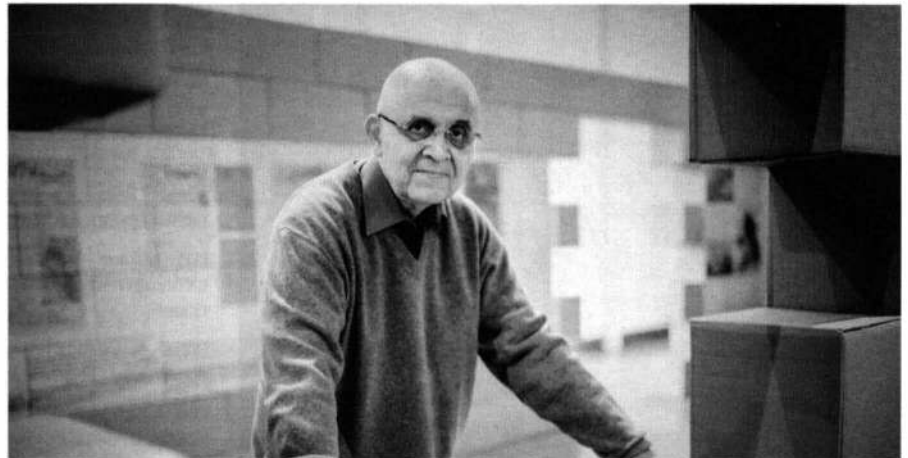
Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için, onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağınaz görüşlerin çözülüşü, insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuram ışığında insanın soyağacı üzerinde bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti.

Prof. Dr. Zafer Toprak, iktisat tarihi uzmanı, araştırmalarının yoğunlaştığı alan Meşrutiyet ve genç Cumhuriyet... Bilim Akademisi'ne seçilmiş, ABD'den fahri doktora almış bir bilim adamı. Boğaziçi Üniversitesi ona üstün hizmet ödülü vermiş. Yayımlanmış 20 dolayında kitabı var. Kitaplarına Sedat Simavi dâhil ödüller verilmiş... Uzun yıllar Boğaziçi Üniversitesi'nde görev yapan Toprak, 2013 yılında bu üniversiteden emekli olmuş. Ona "emeritüs profesör" unvanı verilmiş. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde ders vermeye

devam ediyor. Ayrıca, uzun yıllardır kısmi hoca olarak ders verdiği Koç Üniversitesi'nde şimdi kadrolu öğretim üyesi olarak çalışıyor, tarih doktora programının oluşumuna destek oluyor.

Son yıllarda Zafer Toprak, uzun yıllar emek verdiği, kapsamlı araştırmalara dayanan, zengin içerikli, cesur ve ufuk açan tahlilleriyle coşkuyla okunan, tartışılan dört kitabıyla dikkat çekti: *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*.

Zafer Toprak iki darbe yaşamış bir 68'li... Yılmamış, bilime olan tutkusunu yitirmemiş, sürekli araştırmış, okumuş, yazmış, bu arada gençlere başta tarih olmak üzere sosyal bilimleri sevdirmiş.

Prof. Dr. Zafer Toprak, iktisat tarihi uzmanı, araştırmalarının yoğunlaştığı alan Meşrutiyet ve genç Cumhuriyet...

Çarşamba'dan St. Joseph'te öğrenci olmak, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya benziyordu. Dört yıllık Çarşamba maceramız süresince mahallede tek bir arkadaşım olmadı. Herkesten okulumu gizliyordum.

Çılgın bir kitapsever

Zafer Toprak iki darbe yaşamış bir 68'li... Yılmamış, bilime olan tutkusunu yitirmemiş, sürekli araştırmış, okumuş, yazmış, bu arada gençlere başta tarih olmak üzere sosyal bilimleri sevdirmiş. Daha lise yıllarında *Yön* dergisini okumaya başlamış. Sartre, Camus gibi yazarların eserleriyle o yıllarda haşır-neşir olmuş. İlk bilimsel yazısı *Birikim*'de çıkmış. *Yurt ve Dünya, Toplum ve Bilim*'de yayımlanan yazıları onu izlemiş. Yoğun okuma alışkanlığı gençlik yıllarından beri sürgit devam ediyor. "Türkiye'nin en geniş kişisel kütüphanesine sahibim. Herhalde 120-130 bin kitabım var. Projelerimden ne kazandıysam kitaplara ve onları barındıracak taşınmazlara yatırdım. Geniş bir Osmanlıca kitaplığım var. Yurt dışındaki yayın dünyasını yakından izliyorum. Bu sayede kütüphane köşelerinde zaman yitirmeden çalışma olanağı bulunuyorum" diyor. Keşke böyle çılgın kitapseverlerimiz çoğalsa...

Ailesi ve çocukluğu

Zafer Toprak bir öğretmen çocuğu... Hem annesi hem de babası Cumhuriyet'in örnek öğretmenlerinden. İkisi de öğretmen yetiştiren gözde kurumlardan biri olan Gazi Terbiye'den, bugünkü adıyla Ankara Üniversitesi Gazi Eğitim (Enstitüsü) Fakültesi'nden mezun olmuşlar. Tarih-Coğrafya öğretmeni Sabiha Toprak ve Resim-İş Öğretmeni İsmet Toprak.

Zafer Toprak, 1946 yılında Zonguldak'ta doğmuş... Almanya'nın yenilgisini kutlayan ailesi ona Zafer adını vermiş. "Babam aslen Gönen'li (Balıkesir), annem ise Biga'lı (Çanakkale)... Balıkesir'de görevdeyken tanışmışlar. Zonguldak'a tayin olmuşlar. Benden yedi yaş büyük bir ağabeyim var; Işık Toprak. Savaş yıllarında ikinci bir çocuk yapmamışlar. Savaşın sonlanmasını beklemişler.

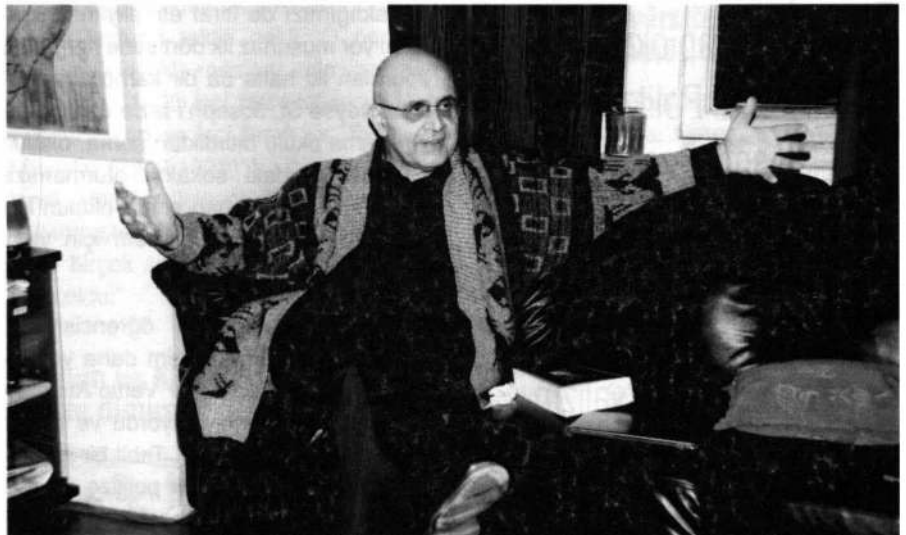
"1950 seçimleriyle birlikte babam DP'nin gadrine uğramış ve Gaziantep'e sürülmüş. Sürülüş nedeni de Zonguldak Halkevi'nde Vedat Nedim Tör'ün Körler adlı oyununu sahneye koyması. Ama iyi ki de sürülmüşüz. Zonguldak'ta kömürden başka bir şey yok iken, Antep bolluk diyarı... Meyve, sebze her şey var. Ailemin Antep'te çok tatlı anıları oldu. Ben de Antep'te ilkokula başladım. Dayı Ahmet Ağa ilkokulunda... Bana okuma yazmayı öğreten Demir Özlü ile Tezer Özlü'nün anneleri Nimet Özlü... Okuma dünyama çok şanslı bir başlangıç yaptığım kanısındayım. Öte yandan Antep tüketim örüntü anılarımı da süslüyor. Antep dendiğinde aklıma hep cevizli sucuk gelir. Babam çuvala alırdı ve temel besin maddemizdi. Tabii Antep lahmacunuyla baklavasını da unutamam.

"Şans art arda geldi. 1953'te İstanbul'a tayin olduk; her ikisi de Heybeliada Ortaokulu'na... Tüm ada benim oyun bahçemdi. Dört tarafı denizle çevrili oluşu nedeniyle aileler çocukları konusun-

da endişe etmezlerdi. Dört yıl yazlı kışlı adada yaşadık. Kışı da güzeldi, yazı da... Tüm yaz boyunca denize girer, kışın sık sık kar yağdığında ada tepelerinden kıyıya kızak kayardık."

Ailenin eğitime ve yabancı dile verdiği önem

Heybeliada ilkokulundan mezun olanların hayallerini Deniz Lisesi süsler... Deniz Lisesi geleceği garanti bir meslek sunar. Aileler için de iyi bir seçenektir. Her şeyden önce aileye her hangi bir maddi yük yüklemes. Dar gelirli kesimler için askerlik her zaman başta gelen seçenek olagelmış. Bu nedenle Deniz Lisesi adada epey popüler bir eğitim kurumudur. Zafer Toprak'ın annesi babası farklı düşünür. Büyük olasılıkla çocuklarının geleceğini tek bir meslek seçimiyle sınırlamak istemezler. Oğullarının iyi bir eğitim görmesi için fedakârlığı göze alırlar. İyi ki de böyle davranmışlar... "Benim iyi bir eğitim almam için yabancı bir okulda okumamı istiyorlardı. Kendileri iki savaş arası nesle mensup olmaları nedeniyle Almancayı ya da Fransızca'yı önemsiyorlardı. Beni St. George ve St. Joseph'in sınavlarına soktular. Her ikisini de kazandım. Tercih bana bıraktılar. Ben St. Joseph'in bahçesini görünce hiç tereddüt etmeksizin Fransızca'yı tercih ettim. Dördü yatılı olmak üzere ikisi hazırlık, sekiz yıl St. Joseph'te, o zamanki adıyla Freres okulunda okudum."

Zafer Toprak, 1946 yılında Zonguldak'ta doğmuş... Almanya'nın yenilgisini kutlayan ailesi ona Zafer adını vermiş.

Fatih Çarşamba'da yaşanan zor yıllar

Tabii bu kolay olmaz. Aile, St. Joseph'in taksitlerini ödeyebilmek için Fatih'in Çarşamba'sında babadan kalma ve kardeşler tarafından paylaşılan eve taşınmak zorunda kalır. "Büyük bahçeli, üç katlı bir evdi. Bize de iki oda düşmüştü. Neyse ki ağabeyim Işık, o yıl Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirmişti ve Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro bölümünü kazanarak İstanbul'dan ayrıldı. Sıkış tepiş o evde dört yıl geçirdik. Ben yatılı olduğum için her Pazar günü 16.30'da okulda olmak zorundaydım. Cumartesileri de ders olduğu için eve ancak 15.00'e doğru varabiliyordum. Vapur, ardından Bahçekapı'dan Edirnekapi tramvayı, Atikali durağında inip Çarşamba'ya, Sultan Selim Caddesi'ne tabanvay...

"Dedem din adamıydı. Zamanında Fatih Medreselerinde müderrismiş... Yani eski terimiyle ders-i âm... Çarşamba ulemanın en seçkin mahallesi olarak bilinirmiş o nedenle orada ev yaptırmış. Görece dindar sayılabilecek bir mahalle idi Çarşamba. Tabii Çarşamba'dan St. Joseph'te öğrenci olmak, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya benziyordu. Dört yıllık Çarşamba maceramız süresince mahallede tek bir arkadaşım olmadı. Herkesten okulumu gizliyordum.

O sırada Mülkiye'de dünyayı algılayabilmek için üç kitap okumak yetiyordu. Politzer'in Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Nikitin'in Ekonomi Politik'i ve Lenin'in Kapitalizmin En Son Aşaması Emperyalizm. Bu üç kitabın sentezi sonucu çözümleyemeyeceğiniz sorun kalmıyordu.

Tez biterken Türkiye'nin üzerine 12 Mart çöktü. Artık bizim için Yunanistan'dakine benzer bir faşizm gelmişti.

"Fazla dayanamadık, annem 20 yılını doldurur doldurmaz genç yaşta emekli oldu, emekli ikramiyesi ve Emlak Kredi Bankası'dan da aldığımız krediyle Kadıköy, Bahariye'de, Caferağa mahallesinde o zamanın modası olan betebe yüzeyli bir apartmanda daire satın aldık. Ben de orta üçe geçince gündüzlü olarak eğitime Kadıköylü olarak devam ettim."

St. Joseph

St. Joseph aşırı disiplinli bir okuldur. Kimsenin gözyaşına bakılmaz. "80 kişi girmiştik benim dönemimde ancak 8 kişi çıkmadan bitirebildi. Ama çok iyi bir eğitim aldığımızı da itiraf etmeliyim. Düşünabiliyor musunuz ilk dört sene her hafta, sonraları iki hafta da bir karne alıyorsunuz. Neyse St. Joseph'i fazla uzatmayayım. Ama okulu bitirdikten sonra, okulun tam karşısındaki sokakta oturmamıza rağmen, mezuniyetten sonra okulun kapısından tekrar içeri girmem için yirmi beş yıl geçmesi gerekti.

"St. Joseph'te fen öğrencisiydim. Ama sosyal bilimlere ilgim daha yoğundu. Özellikle Türk Müdür Vehip Ata Tanla sosyoloji dersine geliyordu ve ben o derste çok başarılıydim. Tabii bir nedeni o tarihlerde artık gençler politize olmaya başlamıştı. Lisede Yön okumaya başlamıştım. Sartre, Camus vs. elimizden düşmüyordu.

"St. Joseph fen mezunlarının temel hedefi Teknik Üniversite idi. Hemen her yıl neredeyse fen sınıfının tümü Teknik Üniversite'ye girerdi. St. Joseph'te eğitim düzeyi çok yüksekti. Matematğe Dr. Yomtov Garti geliyordu. Neredeyse her yıl Teknik Üniversiteye en çok öğrenci sokan hoca olarak ödül alırdı."

Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi

Sosyal bilimlere ilgisi, belki de Yön dergisi okuru olması Zafer Toprak'ı Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni seçmeye yöneltir. "Benim hedefim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ydı (SBF) ve merkezi sınava tek onu yazdım. Fakülteye birincilikle girdim. Öğrencilik yıllarım 68 gençlik dönemine rastlar. Siyasal bağlamda kutuplaşmanın yoğun olduğu bir ortamda eğitim gördük. Hocalarımızın önemli bir kısmı TİP ya da CHP'de etkin konumdaydılar. İktisadi düşünce hocamız Mehmet Selik idi ve o sırada *Kapital* Türkçeye çeviriyordu. *Kapital* ders kitabımız oldu. O sırada Mülkiye'de dünyayı algılayabilmek için üç kitap okumak yetiyordu. Politzer'in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, Nikitin'in *Ekonomi Politik'i* ve Lenin'in *Kapitalizmin En Son Aşaması Emperyalizm*. Bu üç kitabın sentezi sonucu çözümleyemeyeceğiniz sorun kalmıyordu.

"SBF'de hemen hemen her derste Türkiye'nin az gelişmişliği gündeme ge-

lıyor ve bunun nedenleri geçmişte aranıyordu. Tarih bu nedenle bizlere her derde deva bir bilim alanı olarak gözüktü. SBF'yi üstün başarı belgesiyle bitirdim ve lisansüstü eğitimi için Londra'ya gittim. Giderken de yanıma tek Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'ni Düzeni* adlı kitabını almıştım. Çünkü içerisinde bence Türkiye'yi anlamak ve sorunlarını çözmek için her şey vardı. Nitekim yüksek lisans tezimi 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi üzerine yazdım. İngiliz arşivleri bu konuda çok zengindi. Tez biterken Türkiye'nin üzerine 12 Mart çöktü. Artık bizim için Yunanistan'dakine benzer bir faşizm gelmişti. SBF'den birçok hoca ve asistan arkadaşım tutuklanmıştı. Türkiye'ye dönmek düşünülemezdi."

Üniversitede asistan olma girişimleri

"1973 seçimleri sürpriz oldu. Bir süre sonra Ecevit-Erbakan koalisyonu kuruldu. Artık Türkiye'ye dönebildik. Üniversitede asistan olmak istiyordum. Nitekim Gündüz Ökçün SBF'ye gelmem için çaba sarf ediyordu. O sırada SBF dekanıydı. Ama o sırada bir türlü SBF'ye kadro verilmiyordu. Bu arada DİSK'in Merter'de bir araştırma merkezi vardı. Başında da Sadun Aren vardı. Sadun Hoca ben SBF'de iken meclisteydi. Onedenle hocam olmamıştı. Ama Sadun Hoca SBF'de çok sevilen, sayılan bir kişilikti. Onun *İstihdam Para ve İktisadi Politika* kitabı ki bugün de hâlâ geçerliliğini koruyor, o yıllarda iktisat öğrenmek isteyenlerin el kitabıydı. Kamu kurumlarına o kitabı bilmeden giremezdi. Bir anlamda Türkiye'de Keynes onun sayesinde popülerleşmişti. DİSK'e

gittim, Sadun Hoca'yı gördüm ve araştırma merkezinde çalışmak istediğimi söyledim. Sadun Hoca, araştırma merkezinin benim düşündüğüm tarzda bir kurum olmadığını söyledi. Yerimin üniversite olduğu konusunda beni ikna etti. SBF'de kadro açılışını beklemem gerekiyordu."

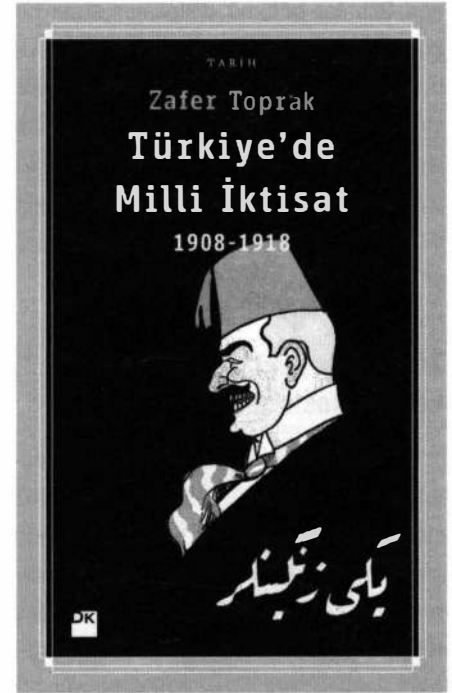
Araştırmaya, yazmaya yöneliş

Yüksek lisans tezinin "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi" üzerine olması Zafer Toprak'ın yönelişinin netleştiğini ifade ediyor. Seçiminin iktisat tarihi daha somut anlatımıyla Türk Devrimi olduğu söylenebilir. "Bu arada okuyor ve yazmam gerektiğine inanıyordum. İlk yazım *Birikim*'de çıkmıştı. Asaf Savaş Akat'ın bir yazısının eleştirisiydi ve Geçiş Dönemi Toplamları İçin Teorik bir Çerçeve -1-' Üzerine başlığını taşıyordu. Bu arada İktisat Fakültesi'nde doktora başlamıştım. İdris Küçükömer beni kürsüde istiyordu. Kürsü başkanı Sencer Divitçioğlu ile de aram gayet iyiydi. Ama kürsü teorik iktisattı. Sencer analitik iktisat yapmam koşuluyla kürsüye girebileceğimi söyledi. Oysa ben dört beş yıldır iktisat tarihine yönelmiştim. Alan değiştirmeyi düşünmüyordum.

"Yayın özlemim İşçi Partisi'nin bilimsel yayın organı *Yurt ve Dünya* ve Sencer Divitçioğlu ve Asaf Savaş Akat'la birlikte çıkarmaya başladığımız *Toplum ve Bilim*'le gerçekleşti. Yıl 1977 idi. O sırada Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Bölümü'nden okutmanlık, İngilizce adıyla lecturer teklifi geldi. O nedenle *Yurt ve Dünya*'da müstear adla yazmaya başladım. '1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler', 'Türkiye İşçi Sınıfı' ve 'Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)' bu dergide yayımlandı. Her ikisi için de özgün kaynaklar kullanmıştım. Nitekim bu iki makale uzun yıllar birçok araştırma için referans kaynağı oldu."

Toplum ve Bilim, onun için iyi bir atölye olmuştur

"*Toplum Bilim*'de ise hem makale yayınlıyordum, hem de Osmanlıca sosyalizm üzerine risaleleri yeni harflere çeviriyordum. Nitekim *Toplum ve Bilim*'in ilk sayısında 'İkinci Meşrutiyet'te Solida-

"Tezim 1982'de Yurt yayınlarından Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918 başlığıyla yayımlandı."

rist Düşünce: Halkçılık' adlı makalem ve 'Türkiye Sosyalist Fırkası'nın bir Risalesi: Sosyalistlik Nedir?' adlı bir risalenin Latin harflerine çevirisi çıktı. Aynı yıl *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* adlı kitapta yayınlanan 'Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu' adlı makalemle 1977 yılında yayın dünyasına beş makale ile girmiş oldum. Özellikle *Toplum ve Bilim* benim için iyi bir atölyeydi. Herhalde dergide bugüne kadar en fazla makalesi yayınlanan kişi hâlâ ben olsam gerek..."

Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Bölümü

"Bu arada Boğaziçi ile sözleşme imzaladığının ertesi haftası SBF'ye kadro verilmiş ve Ankara'dan çağrı almıştım. Sina Akşin bana kadrolar konusunda ayrıntılı bir mektup yazmıştı. Değişik seçenekler vardı. Ama artık çok geçti; bir kere Boğaziçi'ne girmiştim. Engin Akarlı çok çaba sarf etmişti benim için. Zira Boğaziçi doktorsuz eleman almıyordu. Ben istisna idim. Böylece bir hafta arayla yaşam çizgim değişti. Artık Ankara özlemim geride kalacak, Anglo-Sakson bir yol izleyecektim. Boğaziçi son derece uyumlu bir üniversiteydi. 1971'de kurulduğu için kadrolar yeni yeni oluşturuluyordu. Fakülteler çok gençti. Girmiş olduğum Be-

Dört yıl içinde İttihat ve Terakki'nin Milli İktisat Politikası adlı 804 sayfalık tezi tez hocam İdris Küçükömer'in masasının üzerine koyduğum vakit bu hoca için büyük bir sürpriz oldu.

şeri Bilimler bölümü disiplinler arası bir bölümdü. Edebiyatçılar, felsefeciler ve tarihçiler bir aradaydı. Tüm üniversiteye Humanities diye bilinen zorunlu uygarlık tarihini veriyorduk. Henüz tarih bölümü ayrı bir birim değildi. 1979 yılında siyaset bilimci Binnaz Bingöllü ile evlendim. Bir yıl sonra kızım Ayşe doğacaktı.”

Türkiye’de en fazla referans verilen doktora tezi

“Boğaziçi’nde ilk üç yılım yoğun geçti. Doktora, dersler, evlilik vs... Ama tez çalışmamı aksatmadım. Dört yıl içinde İttihat ve Terakki’nin Milli İktisat Politikası adlı 804 sayfalık tezi tez hocam İdris Küçükömer’in masasının üzerine koyduğum vakit bu hoca için büyük bir sürpriz oldu. O güne kadar belki her hafta İdris Hoca ile hoşsohbet görüşürdük. Türkiye’nin sorunlu bir evresiydi. Konuşulacak çok şey vardı; teze pek sıra gelmiyordu. Nitekim tezi ciltletip bir tür emri vaki yaparcasına sunmam bir anlamda aramızdaki dostluktan kaynaklanıyordu. Kendisiyle Londra’da ve Paris’te bir süre birlikte bulunmuştuk. Onu İngiliz arşivlerine götürmüştüm.”

‘Türkiye’de Milli İktisat’, bir anlamda Meşrutiyet ile Cumhuriyet Türkiye’si’ni barıştırdı.

Başta Latin Amerika olmak üzere, birçok ülkede ‘milli iktisat’lara geçişin yaşandığı 1914-1944 dönemi artık ‘küresizleşme’ evresi olarak niteleniyordu. Türkiye de bu sürece katılmış, aynı dönemde ulus-devleti inşa ederken içine kapanmıştı.

Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918 ve Yurt Yayınları

“Tez İktisat Fakültesi jürisince okunduktan sonra çok beğenildi. Nitekim tezin değeri zamanla ortaya çıktı. 1982’de Yurt yayınlarından *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918* başlığıyla yayımlandı. Otuz yıl sonra 2012’de farklı unsurları da içeren bir ikinci baskısını yaptı. Bugün hâlâ Türkiye’de en fazla referans verilen doktora tezi olma özelliğini taşıyor. Konuyla ilgili olsun olmasın birçok yayının kaynakçasında görüyorum.”

Türkiye’de Milli İktisat’ın ilk baskısının öyküsü, yayımlandığı dönemin özgün niteliği nedeniyle ilginçtir. Kitabı 1982 yılında Yurt Yayınları basıyor. “12 Eylül ertesi, üniversitelerin öteye beriye savrulduğu bir evrede, Yurt Yayınları akademik dünyaya güven aşılayan, saygın bir yayınevi olarak doğdu.” 1980 darbesinin ardından üniversiteler çıkmaza girmiş; birçok değerli akademisyen 1402’lik olmuş, üniversitelerinden uzaklaştırılmıştır. Akademik yayın ortamının bundan etkilenmemesi olanaksızdır. Bu açmaz karşısında Özkan Taner’in öncülüğünde Ankara’da *Yurt Yayıncılık Anonim Şirketi* kurulur. On bir kişilik kurucu heyet, üniversite mensupları, sendikacılar ve yayıncılardan oluşur. Kurucular Ayhan Başaran, Engin Akarlı, İlhan Tekeli, Muzaffer Saraç, Nazar Böyüm, Neşe Bulut, Özkan Taner, Reşat Kadayıfçılar, Selim İkin, Taha Parla ve Zafer Toprak’tır.

“Yurt Yayınları 80’li yıllarda akademik alana önemli katkılarda bulundu; yankı uyandıran eserlerin basımını üstlendi. Ardından, on yıl sonra 1991’de Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı’nın kuruluşunda önemli bir işlev gördü. Mal varlığını Vakıf’a devrederek gerekli kuruluş sermayesini oluşturdu.”

“İlk evrede yayınlanacak eser bulmak kolay olmadı. 12 Eylül ertesi çoğu bilim insanı köşesine çekilmişti; pek ortalıkta gözükmek istemiyordu. O sırada Mete Tunçay’ın Tek Parti dönemi üzerine çalıştığı biliniyordu. Daha bir süre tezgâhında kalabilecek Tek Parti kitabına resmen el koydum. *Yurt Yayınları*’nın ilk kitabı olarak *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* başlığıyla 1981 yılında yayımlandı. *Yurt Yayınları*’nın ikinci kitabı ise *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918* oldu.”

Meşrutiyet ile Cumhuriyet Türkiye’si’ni barıştıran kitap

“*Türkiye’de Milli İktisat* yayımlanınca-ya kadar, Vedat Eldem’in çalışmaları dışında, Meşrutiyet’in iktisadî yapısı üzerine pek bir şey yazılmamıştı. Köşede bu- cakta, o da İngilizce, birkaç makale vardı. 20. yüzyıl Türkiye siyasal tarihinin kaderini iktisat tarihi de paylaşıyordu. Genellikle 1923 İzmir İktisat Kongresi 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihi yazımında başlangıç evresini oluşturunuyordu. Daha öncesi için ise 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve 1881 Düyun-ı Umumiyye kırılma noktalarıydı. Türkiye’de Milli İktisat, bir anlamda Meşrutiyet ile Cumhuriyet Türkiye’si’ni barıştırdı. İki dönem arasında iktisat politikaları bağlamında sürekliliği vurguladı. Daha doğrusu dünya iktisadının gidişatı doğrultusunda “küresizleşme” diye bilinen evreyi Türkiye özelinde sinamış oldu. 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihinin başlangıcı Türkiye’de Milli İktisat ile bundan böyle 1908 Jön Türk Devrimi’ne çekiliyordu.

“Kitap kısa sürede tükendi. Ama yeni bir baskısı sürekli ertelendi. Bir nedeni kimi yorumlarda kararsız oluşumdu. Her ne kadar Feroz Ahmad kitap hakkında ‘Bu konuda son söz söylenmiştir’ gibi son derece sitayişkâr sözler sarf etmiş olsa

da her an yeni malzemelerle karşılaşıyordum. Kimi sorunların yeterince açıklığa kavuşmadığı kanısı, kitap üzerinde sürekli çalışmayı gerektirdi."

1914-1944 Dünyada "milli iktisat"lara geçişin yaşandığı dönem

"Öte yandan, ilk baskının ana omurgası tarih yazıcılığının evrimi doğrultusunda geliştirildi. 'Milli iktisat'ın salt Türkiye'nin sorunu olmadığı, 19. yüzyıl küreselleşmesinin Cihan Harbi ile hatta ondan bile önce son bulduğu gerçeği ilk baskıda gözümünden kaçmıştı. Bu bağlamda 1914'ün dünya ölçeğinde önemli bir fay hattı olduğunu gördüm. Başta Latin Amerika olmak üzere, birçok ülkede 'milli iktisat'lara geçişin yaşandığı 1914-1944 dönemi artık 'küresizleşme' evresi olarak niteleniyordu. Türkiye de bu sürece katılmış, aynı dönemde ulus-devleti inşa ederken içine kapanmıştı. Öte yandan klasik ekonominin salt piyasa göstergeleriyle yetinilmeyerek toplumsal boyutu da gündeme geldi. Türkiye'de de 'ictimai iktisat'ın doğuşu bu yıllara rastlamıştı. Sosyal devlete yönelik kaygılar ekonomiyi de belirler olmuştu. Savaş sonrası 'refah devleti' anlayışının ilk nüveleri bu tarihlerde ortaya çıkmıştı."

Tarihçilik "modernite"den "post-modernite"ye doğru kaydı

"Bu arada geçen otuz yıl zarfında tarih yazımı köklü dönüşümlere uğradı: Neo-liberal düşüncenin ve küreselleşmenin getirileri ve de götürüleriyle, tarihçilik 'modernite'den 'post-modernite'ye doğru kaydı. Ekonomik ve toplumsal içerik yerini kültürel bağlama bıraktı. Kantitatif kaygılar kısmen önemini yitirdi; kalitatif beklentiler ön plana geçti. Yapısal bir tarih anlayışı yerini 'menkıbevi', anlatımsal ve belleğe dayanan, hatırlamadan yana bir söyleme bıraktı. Ve nihayet makro tarihçilik gözden düştü; mikro açılımlarla düne bakıldı. Kuşkusuz 'yeni kültür tarihçiliği' ya da 'kültürel tarih' tarih yazımına olumlu katkılarda bulundu. Ancak, arka planında yeterince sosyo-ekonomik birikimden uzak bir kültür tarihçiliği, büyük ölçüde aşırıya varan ve bilimsellik-

ten uzak bir 'göreceliği' gündeme taşıdı. Herkes 'kendi tarihini' yazmaya koyuldu. Türkiye'de Milli İktisat'ın bu yeni baskısı ise makro niteliğini korudu. Ekonomik ve toplumsal verilerden ödün vermedi. Büyük ölçüde 'modernite'ye sadık kaldı. Kimi bölümler baştan yazılsa da 60'lı ve 70'li yılların sorunsallarının Türkiye'yi anlamakta geçerliliğini yitirmediği inancına sadık kaldı. Bu nedenle 1982 baskısının ana çatısı korundu. Kitabın omurgasında 'zihniyet' açısından bir dönüşüme gidilmedi."

Emperyalizm ve bağımlılık tartışmaları

"Geriye dönük bir biçimde değerlendirildiğinde, kitap 1970'lerde hâkim olan 'emperyalizm' ve 'bağımlılık' eksenli merkez-çevre tartışmalarını sorguluyordu. O dönemde az gelişmişlik, geri kalmışlık, sömürge, yarı sömürge, komprador burjuvazi, bağımsızlık, millî burjuvazi, sermaye birikimi revaçtaki kavramlardı. Çalışma bir anlamda Türkiye'de gecikmiş uluslaşmanın gündeme getirdiği yapısal sorunları irdelemeyi amaçladı. Yeni toplumsal katmanların, bu arada 'millî burjuvazi'nin oluşumunu ele aldı. Cumhuriyet arifesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda gözlenen ve Milli Mücadele'nin tabanını oluşturacak köklü dönüşümlere ışık tutmayı hedefledi. İkinci Dünya Savaşı ertesi ve özellikle 60'lı yıllarda bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin de ivmelediği emperyalizm ve bağımlılık tartışmaları bu kitabın arka planında yer aldı."

Askeri savcıyla
Nâzım'ın sanatı üzerine
tartıştığımızı hatırlıyorum.
Ben klasik 'sanat için
sanat'ı savunarak paçayı
kurtarmaya çalışıyordum.
Nâzım'ın siyasi fikirleri
beni ilgilendirmezdi, ben
onun sanatına hayrandım.

Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji

Barış Derneği ve TUMÖD'deki etkinlikleri

"1980'lerin ilk yarısı benim için zor bir dönemdi. Barış Derneği ve TUMÖD'deki etkinliklerim nedeniyle iki kez Selimiye'de sorgulandım. YÖK öncesi üniversitede doçent olmadan ders verilemiyordu. O nedenle doktorali asistanlar bile TUMAS üyesiydiler. Benim daha doktoram yoktu. O nedenle kendimi asistan görüp TUMAS'a üye olmak üzere başvurdum. Bana sen ders veriyorsun, git TUMÖD'e üye ol dediler. Böylece TUMÖD'ün en genç üyesi oldum. Ne kadar angarya konuşma varsa onlar bana veriliyordu. Nitekim DİSK'te yaptığım faşizm ve Nâzım Hikmet konuşmalarım banda alınmış, bir güzel Selimiye'de bana dinletildi. Askeri savcıyla Nâzım'ın sanatı üzerine tartıştığımızı hatırlıyorum. Ben klasik 'sanat için sanat'ı savunarak paçayı kurtarmaya çalışıyordum. Nâzım'ın siyasi fikirleri beni ilgilendirmezdi, ben onun sanatına hayrandım. Benim savunmam bu minval üzerineydi.

"Neyse 1402 rüzgârı Boğaziçi'ni pek etkilemedi. Tek bir kişi fire verdik. O da ekonomi bölümünde Oya Silier(Köymen)'di. Ama yakın gözetim altındaydık. Engin Akarlı'nın da Barış Derneği üyeliği

nedeniyle ABD'ye gidişi engellendi. O sırada yurtdışına çıkmak için rektörlükten izin almak gerekiyordu. Fransa'dan davet aldım. Rektörlüğe başvurudum. Rektörlük bana dönmeyince de uçağa atladım gittim. Meğer Atatürk hava meydanı yurtdışı çıkışları üniversitelere bildiriyormuş. Döndüğümde zılgıt yedim. YÖK'ten doçentliğe yükseltilmiş olmama rağmen beş yıl üniversite kadrosuna atanmadım. Bu arada kaydedeyim, doktoramı alışımdan bir buçuk yıl sonra doçent olmuşum. YÖK araya süre koymamıştı. Eserler yeterliydi. Ben yoğun yayın yapan bir kişi olarak bundan yararlandım ve çok kısa sürede YÖK doçenti olmuşum. 1987'de doçent oldum ve hemen profesörlüğe başvurdum. 1989 yılında da profesör oldum."

Kurum tarihleri ve küratörlük

"1980'li yıllarda sürekli tedirginlik içerisindeydik. Üniversitede kalıp kalmayacağımız belli değildi. Geçim derdine düşebildik. O nedenle üniversitenin yanı sıra dışarıda çalışmak gerekiyordu. Nazar Büyüm o sırada yayinevi kurmuş ve *Yurt Ansiklopedisi*'nin yayınına girişmişti. Tarih bölümünden sorumlu genel yayın yönetmeni ben oldum. On bir ciltlik bir ansiklopedi hazırladık. Kısa bir süre sonra projelerim başladı. İki Şişe Cam'ın 50. kuruluş yıldönümü nedeniyle bir kitaptı. Ardından diğerleri geldi. Akbank, Milli Reasürans, Anadolu Sigorta, Darüşşafaka, Borusan vs. 80'lerin ikinci yarısından itibaren mali durumumuz düzelmiş oldu. O sayede kızım Ayşe'nin Robert Kolej taksitlerini ödeyebildim.

"Kurum tarihleri yanı sıra küratörlük üniversite dışında ikinci bir gelir kapım oldu. İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası'nın birçok sergisinde küratörlük yaptım. Yapı Kredi için Cumhuriyet'in kuruluşunun 75. yılı sergisini hazırladım. *Bir Yurttaş Yaratmak – Muâsır bir medeniyet için seferberlik bilgileri* adlı çalışmam bu vesileyle yayımlandı. Bu arada iki müze kurdum. İki İş Bankası'nın Finans Müzesi. Eminönü'nde, Yeni Cami'nin ardında eski İtibar-ı Milli Bankası'nın genel merkezi binasında. Diğer ise Rumelihisarı'nda, Perili Köşk'te Asım Kocabıyık Borusan Müzesi."

Cihan Harbi tüm dünyada olduğu gibi bizde de köklü dönüşümlere neden olmuştu. Kadın hareketinden emekçi kesimlerin siyasete ağırlığını koymasına kadar... Günlük yaşamdan siyasete, sanattan kültüre yepyeni bir yüzyıl, 20. yüzyıl başlıyordu.

Atatürk Enstitüsü'ne müdür olarak atanıyor

"80'li yıllarda artık Beşeri Bilimler Bölümü yoktu. Batı Dilleri ve Edebiyatı, Felsefe ve Tarih ayrı bölümler olmuştu. Tarih bölümü kısa sürede yüksek lisans ve doktora programlarını da açtı. 1992 yılında Üstün Ergüder rektör seçildi. Üniversite bünyesinde yer alan ve lisansüstü eğitimi hedefleyen Atatürk Enstitüsü uzun yıllar üniversitenin bünyesinden kopuk bir yapıdaydı. Üstün, üniversiteyle bütünleştirilmesi için beni Enstitü'ye müdür atadı. Atatürk Enstitüleri YÖK yasasıyla Türkiye'de altı üniversitede kurulmuştu ve genellikle Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in erken dönemine odaklanmış kurumlardı. Bir ölçüde 30'lu yılların yoğun ideolojik ortamında Cumhuriyet'in kimliğini korumaya yönelik Ankara'daki İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün 1980'lere adaptasyonu. Bu anlayışın ötesine geçilmesi gerektiğine inanıyordum. Enstitü pedagojik kaygıların ötesinde bilim anlayışıyla şekillendirilmeliydi. Bu nedenle disiplinler arası geniş bir zaman eksenine oturan bir Enstitüyü hedefledim. Ve şimdi geriye neredeyse çeyrek asırlık düne baktığımda Atatürk Enstitüsü'nün bunu gerçekleştirdiğini görüyorum. Türkiye'nin belki de tek disiplinler arası enstitüsü. Müdür olarak 1992-2013 arası beş rektörle çalıştım. Hepsinden de büyük destek aldım. Yurtdışından Şev-

ket Pamuk'u davet ettim. İleriki yıllarda Sosyoloji'den Çağlar Keyder, ekonomi bölümünden Ayşe Buğra bize katıldı. Bugün sayısız doktora almış öğrencilerimiz Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev alıyorlar. Profesörlüğe kadar yükseldiler. Öğrencilerin yüksek lisans ve doktora tezleri yurt dışında ve ülkede İngilizce ve Türkçe yayınlanıyor. Enstitünün dört üyesi de Bilim Akademisi üyesi."

Kitapları neyi anlatıyor?

"Akademik yaşamım boyunca 20 dolayında kitap, 200 dolayında makale yazdım. Makaleleri şu sırada Academia.edu adlı web sitesine yüklüyorum. Akademik camia böylece yazdıklarıma kolaylıkla ulaşabiliyor. Son dört yıl içerisinde kurumsal tarih çalışmalarım dışında, dört kitabım yayınlandı. Bunlardan biri yukarıda belirttiğim *Milli İktisat*'ın 800 sayfalık yeni bir baskısı. Diğerleri *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, Türkiye'de Popülizm 1908-1923, Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. "Belirtmiştim, birçok makalem *Toplum ve Bilim*'de yayınlanmıştı. Mete Tunçay'ın kurduğu *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* benim için laboratuvar işlevi gördü. Birçok kurgumu önce bu dergilerde hayata geçirdim. Ardından bu kurgular kitaba dönüştü. Makalelerimde tarihçiliğin boş alanlarını gözettim.

TÜRKİYE'DE KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE FEMİNİZM (1908-1935)

ZAFER TOPRAK

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

"Kadın özgürlüğü her zaman benim gündemimin ön sıralarında yer aldı."

Özellikle Batı'da kimi kez marjinal tarih-çilik diye nitelenen emek ve toplumsal cinsiyet alanlarına öncelik tanıdım. Nitekim bu alanlarda epey makale yazdım. Toplumsal cinsiyet makalelerimi tekrar ele aldım ve kimi kez genişleterek 2014 yılında Türkiye'de *Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)* başlığı altında yayımladım. 1908-1935 Türkiye'de kadın sorununun ön plana geçtiği, feminizmin ilk dalgasını oluşturuyordu. Kadın özgürlüğü her zaman benim gündemimin ön sıralarında yer aldı. Ve Türkiye'nin Meşrutiyet'le birlikte bu alanda önemli bir yol kat ettiği kanısındaydım. Artıları ile eksileriyle bu süreci kitapta tartışma olanağı buldum.

"Diğer iki kitap, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji ve Türkiye'de Popülizm 1908-1923* benim tarih anlayışımı sınaadığım çalışmalar oldu. Cumhuriyet ile geçmiş arasında süreklilik ve kesintiyi bu iki kitapta gündeme getirdim. Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji tarihimizde kesintiyi gündeme getiriyordu. Cihan Harbi ile birlikte tüm dünya yeni bir asra adım atmıştı. Cihan Harbi tüm dünyada olduğu gibi bizde de köklü dönüşümlere neden olmuştu. Kadın hareketinden emekçi kesimlerin siyasete ağırlığını koymasına kadar... Günlük yaşamdan siyasete, sanattan kültüre yepyeni bir yüzyıl, 20. yüzyıl başlıyordu. Artık durağan bir toplum anlayışından devinim içeren bir evreye giriliyordu. Fütürizm, dadaizm, konstruktivizm vb. anla-

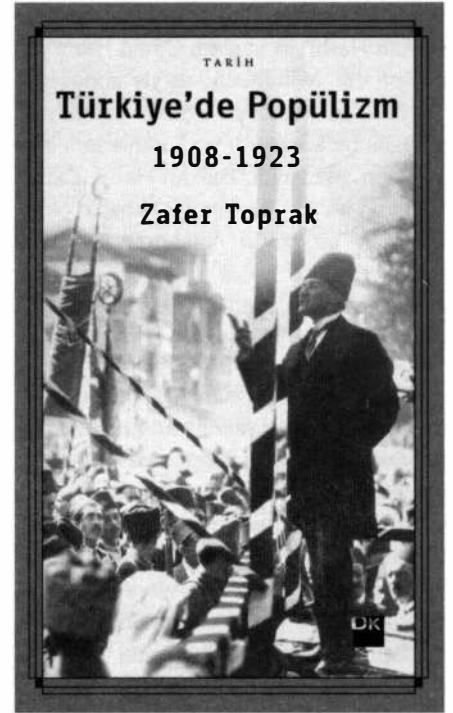
yışlar geçmişin empresyonizmi, ekspresyonizminin yerini alıyordu. Çağ makine çağıydı. Nâzım Hikmet 'makineleşmek istiyorum' diyecekti. Mayakovski bu geçiş ve (hüsrani) en iyi ifade eden sanatçıydı. Türkiye de bundan payına düşeni alacaktı. Küreselleşme sona ermiş küresizleşme hüküm sürmeye başlamıştı. Avrupa çökmüş, güç Amerika'ya kaymıştı. Türkiye Düvel-i Muazzama'nın bu aczinden yararlanmasını bilmiş bağımsız bir cumhuriyet kurmuştu."

Cumhuriyet Türkiye'si'nin en köklü dönüşümleri 30'lu yıllarda yaşandı

"Her şey yeni baştan ele alınıyordu. Cumhuriyet geçmişle hesaplaşıyor, laik bir yapıyı hedefliyordu. 20'li yıllarda bocaladıktan sonra yeni bir yurttaş kimliğini inşa etme sürecine 30'lu yıllarda girişilecekti. Bu süreçte Gazi'nin önemli bir rolü oldu. Karizmatik kimliği topluma rağmen bir dizi köklü dönüşümün gündeme gelmesini sağladı. 30'lu yıllarda tarihten dile, bilimden kültüre geçmişte çok az ülkede gözlemlenebilecek bir 'kültür devrimi' yaşandı. İşte *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji* bu dönüşümün öyküsü oldu. Antropoloji bu süreçte omurga işlevi gördü. Onun çevresinde diğer bilim dalları şekillendi. Cumhuriyet Türkiye'si'nin en köklü dönüşümleri 30'lu yıllarda yaşandı. Yeni bir kültür, yeni bir üniversite anlayış, yeni tarih, yeni dil, yeni bir sanat anlayışı hemen hepsi 30'lu yıllara odaklandı."

Cumhuriyet'in düşünce dünyası Meşrutiyet yıllarında inşa edilmişti

"*Türkiye'de Popülizm 1908-1923* ise paradoksun diğer boyutunu oluşturdu. Bu kitapta söz konusu olan süreklilikti. Meşrutiyet bir anlamda Cumhuriyet'in laboratuvarı olarak görülüyordu. Cumhuriyet'in düşünce dünyası Meşrutiyet yıllarında inşa edilmişti. Bu süreçte bugün halkçılık diye bildiğimiz anlayış başroldeydi. Kitaba önce 80'li yıllarda yazdığım ve çok rağbet gören 'Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler' başlığını koymayı düşündüm. Ama yayıncım Doğan

Türkiye'de Popülizm 1908-1923

Kitap, bünyesinde yaptığı bir soruşturma sonucu Narodnik sözcüğünün bilinmediği gerekçesiyle bu tür bir başlığın "ticari" olmayacağı konusunda beni ikna etti. Ben ise halkçılığın dünyada popülizm diye bilinen bir fikir hareketinin Türkiye'deki uzantısı olduğunu gözden irak tutmamak için halkçılık yerine popülizmi tercih ettim. Ama galiba yanıldım, çünkü günümüzde popülizm demokrasileri sorgulayan özellikle aşırı sağ bir çizgiyi çağırıştırıyor. Ben her ne kadar giriş bölümünde bu ayrımı yaptıysam da mesaj genel okuyucuya ulaşmakta hâlâ sorun oluşturuyor."

"Ulus-devlet inşa süreci, Balkan Harbi'yle başladı"

Cumhuriyetçi aydınlarımızdan bir kesiminde İttihat Terakki karşıtlığı, hatta düşmanlığı vardır. İttihat Terakki hükümetinin, hatta tek başına Enver Paşa'nın, Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'na soktuğunu iddia ederler. I. Dünya Savaşı'nın dışında kalabilirdik, derler. Zafer Toprak yaptığı bilimsel tarih araştırmalarıyla, kitaplarıyla bu tür düşüncelerin gerçek bilgiye dayanmadığını kanıtıyor. Önemli bir tespit olarak da Milli Mücadele'nin, yani bir ulus olarak var olma mücadelemizin Balkan Harbi'yle başladığını belir-

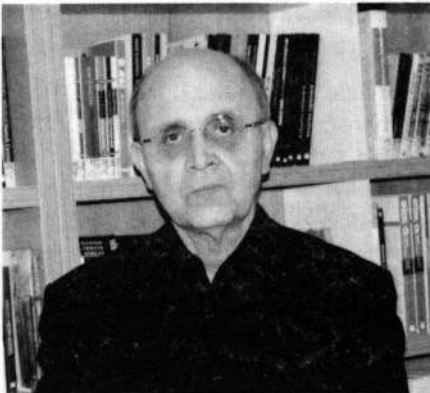
Türkiye'de ulus-devlet inşa süreci, Balkan Harbi'yle başladı Cihan Harbi'yle devam etti, Milli Mücadele'yle sonuçlandı. 1912'den 1922'ye uzun bir saga'ydı; on yıllık bir kavgaydı ve Türkiye tarihinin en uzun savaşıydı.

tiyor. "Türkiye'de ulus-devlet inşa süreci, Balkan Harbi'yle başladı Cihan Harbi'yle devam etti, Milli Mücadele'yle sonuçlandı. 1912'den 1922'ye uzun bir saga'ydı; on yıllık bir kavgaydı ve Türkiye tarihinin en uzun savaşıydı. Balkan Harbi, Cihan Harbi ve Milli Mücadele bir kimliğin oluşmasında bir bütün oluşturdu. Savaşın kadroları aynı nesle mensuptular. Bu 'topyekûn' savaş yeni bir ulus kimliği arayışının temellerinin atıldığı dönemdi.

"Balkan Harbi'yle savaş olgusu aristokratik yapısını yitirmiş 'demokrat' bir yapıya dönüşmüştü. Cephe ve cephe gerisi bir bütündü. Toplumun hemen hemen tüm öğelerini barındırıyordu. Balkan Harbi, Osmanlı'nın Avrupalı kimliğinin tükenişi anlamına da geliyordu. Ayrıca savaşlar bundan böyle diplomasi ötesinde siyasal-toplumsal öze sahipti. Bu nedenle kitlelerin seferber edilmesi kaçınılmazdı. 'Ötekî' kavramı vurgulanmış, propaganda ögesi ön plana çıkmıştı."

1908-1938 arası bir toplumsal devrim evresi yaşandı

"Türkiye'de 1908-1938 arası otuz yıllık bir toplumsal devrim evresi yaşanıyor. Bu otuz yıllık sürenin tam ortası 1923 ve Cumhuriyet'in kuruluşu... 15 yıl geriye saydığınızda 1908 Jön Türk devrimine ulaşıyorsunuz. 15 yıl ileri gittiğinizde Atatürk'ün ebediyete intikali ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte "kültür devrimi" diye nitelediğimiz sürecin önemli bir kırılma noktasına ulaştığını görüyoruz. Kuşkusuz burada 1938 sonrası Köy Enstitüleri'ni, Hasan Ali Yücel'i, Milli Eğitim Kurumları'nı göz ardı etmememiz gerekiyor.

Zafer Toprak, bilimsel bir heyecanla çok çalışan ve üreten bir bilim adamıdır.

Ama yine de Cumhuriyet ve Antropoloji kitabında vurguladığımız gibi, kimi aşırılıkları da içerse de 1928-1938 ruhunun Atatürk'ün vefatıyla birlikte son bulduğu kanısındayız.

"1923 sonrasını biz iki evrede ele alıyoruz. Bunun ilk aşaması Cumhuriyet rejiminin siyasi ve hukuki yapısının kurulma evresi. Türkiye mutlak monarşiyi, 1908 sonrası anayasal (meşruti) monarşiyi yaşamış ve 1923 ile birlikte Cumhuriyet'e ulaşmış. Bu çok önemli bir dönüşüm. Keza hukuk alanında dünyada çok az ülkede görülebilecek bir devrim geçirmiş. Şer'i hukuk bir kenara bırakılmış laik bir anlayış hâkim kılınmış."

Cumhuriyet yurttaşı yeni insan

"Fakat zihniyetlerin dönüşümü çok daha güç bir süreç... Ulus-devlet için gerekli yapıları oluşturabilirsiniz ama yurttaş kimliğinin oluşumu kapsamlı bir uğraşı gerektiriyor. İşte 1928'i bu anlamda önemli görüyoruz. Harf devrimiyle birlikte bir kültür devrimi başlıyor ve bu devrim bizce 1938'e kadar sürgit devam ediyor. Harf, dil ve tarih, Türkiye'de kültür devriminin üçlü sacayağı idi. Tabii, doğal olarak bu sürecin baş aktörü Mustafa Kemal Atatürk. Onun bu konudaki dirayetli tutumu, tüm muhalefet girişimlerine direnebiliyor.

"Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için, onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağınaz görüşlerin çözülüşü, insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuram ışığında insanın soyağacı üzerinde bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti. Gazinin ölümü ertesi Darwinist evrime yönelik bilgiler rafa kaldırıldı. Hayat zinciri tarih kitaplarından silindi.

"Atatürk'ün katkılarıyla 1930'da hazırlanan Afet Hanım'ın beş adet Yurt Bilgisi Notlarından kitabı var. Bunlar, İntihab, Askerlik Vazifesi, Vergi Bilgisi, Şirketler-Bankalar ve Vatandaş İçin Mede-

Afet İnan'ın ileriki yıllarda yayımladığı Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları 30'lu yıllardaki zihniyet dönüşümünü anlamak için son derece yararlı bir eser.

ni Bilgiler'di. Bir yıl sonra Vatandaş İçin Medenî Bilgiler iki ciltte toplandı. Bu kitaplar genç dimağların yurttaş kimliği kazanmalarına yönelik kamusal bilgilerden oluşuyor. İçerikleri millet, devlet, demokrasi, devletin vatandaşa karşı görevleri, seçimler vs. konuları içeriyor. Türkiye'de ulus-devletin inşasında bu kitapların ayrı bir yeri oldu. Bireyle devlet arasındaki ilişkiler bu ders kitapları sayesinde tutarlı bir çizgiye oturdu. Bu kitapların hazırlık evresinde Atatürk'ün sofrası önemli bir işlev gördü. Afet İnan'ın ileriki yıllarda yayımladığı Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları 30'lu yıllardaki zihniyet dönüşümünü anlamak için son derece yararlı bir eser.

"20. yüzyıl sürat çağı... Günlük yaşamda da bunu izlemek mümkün... Geçmişin valslerinin yerini fokstrot, çarliston, black bottom gibi danslar alıyor. Boğaz'da kayık sefaları yerini otomobile Maslak'a gitmek, ya da Büyükkada'da dansinglerde hoplayıp zıplamaya bırakıyor. Kısaca Türkiye'deki gelişmeler dünyadakilerden farklı değil. Ama Türkiye'nin bunların ötesinde farklı artıları var. Türkiye'de siyasi bir dönüşümün ötesinde köklü bir sosyal devrim yaşanıyor. 1908-1938 arasındaki bu sosyal devrimin sonucu olumlu yönleriyle bugünkü çağdaş Türkiye..."

Zafer Toprak Atatürk'ün okuduğu ve yakından ilgilenerek çevrilmesini sağladığı kitaplardan söz ediyor. Bunlar nitelik ve nicelik olarak onun ve diğer devrimci kadroların entelektüel seviyesinin yüksekliğini gösteriyor.

Zafer Toprak'tan hem Meşrutiyet'in hem de Cumhuriyet'in kadrolarının aklın egemenliğini benimsediklerini ve dünya-daki her tür bilimsel gelişmeyi yakından

izlediklerini öğreniyoruz. Onlar sosyoloji, iktisat, ekonomi-politik ve inkılap teorilerini biliyorlar. Sonuç olarak Devrimin ve Milli Mücadele'nin önderi Atatürk'tür. Ama bazı iddiaların aksine yalnız değildir. Onu besleyen, destekleyen zaman zaman onunla tartışan devrimci bir kadroyla beraberdir.

Yeni kitap çalışmaları

"Şu sıralarda Türkiye'de emek sorunları üzerine bir kitap hazırlıyorum. Ayrıca Nâzım Hikmet ve Kerim Sadi üzerine de kitap çalışmaları var. Nâzım'ın özellikle konstrüktivist dünyasıyla ilgileniyorum. Kerim Sadi ise tanıdığım, saygı duyduğum kendi köşesinde bir Marksist. Kendisini 1977 yılında kaybettik. 20'lerin Aydınlanğından 70'lerin Katkı'sına kadar kalemi elinden düşürmedi. *Müteferrika*'nın Aralık 2015 tarihli son sayısında 'Aydınlık'tan Katkı'ya Kerim Sadi'nin Türkiye'de Marksist Düşünce Katkısı'nı yazdım. Keza yine Aralık 2015'te 'Nâzım Hikmet, Üçüncü Enternasyonal ve Mahatma Gandhi' makalem çıktı. Bu makalede Nâzım'ın Gandhi'yi neden vatan haini olarak gördüğünü işledim. Nâzım'ın daha önce de Tefik Fikret, Mayakovski üzerine yazılarını ve Putları Yıkıyoruz kampanyalarındaki rolünü ele almıştım. Şimdi bunlar bir kitaba dönüşüyor. Keza Kerim Sadi de bir kitap olacak."

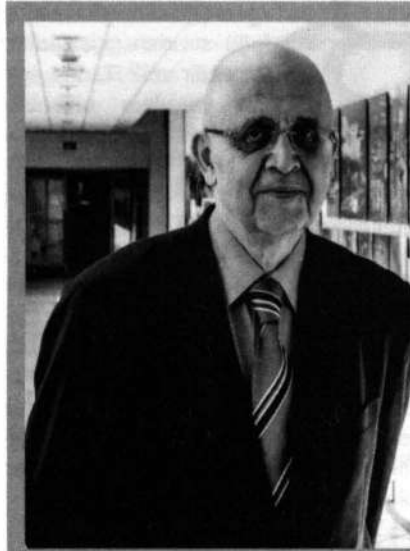
Toprak ailesinde edebiyatçı-sanatçı bir damar da var. Yazar Ömer Faruk Toprak, Zafer Toprak'ın amcasıdır. Ağabeyi, Devlet Tiyatrosu sanatçısı Işık Toprak ise, Ankara Sanat Tiyatrosunun kurucularındandır.

Zafer Toprak, bilimsel bir heyecanla çok çalışan ve üreten bir bilim adamıdır. Güçlü de esse, neoliberal rüzgârlar onu etkilemiyor. Elinde tuttuğu bilim meşalesiyle yakın geçmişimizi aydınlatıyor.

Zafer Toprak, bilimsel bir heyecanla çok çalışan ve üreten bir bilim adamıdır. Güçlü de esse, neoliberal rüzgârlar onu etkilemiyor. Elinde tuttuğu bilim meşalesiyle yakın geçmişimizi aydınlatıyor. Bize o geçmişten yol gösterici dersler çıkarma olanağı sunuyor. Tüm emekleri için ona teşekkür ediyoruz.

Kaynaklar

1. Zafer Toprak'la, Ocak 2016'da e-posta yoluyla yapılan söyleşi
2. Hazal Saral'ın Zafer Toprak ile yaptığı "Cumhuriyet Toplumu Nasıl İnşa Etti?" adlı röportaj, Bilim ve Ütopya dergisi Ağustos 2015, sayı 254'te sayfa: 43-49
3. Yalçın Küçük, Çıkış 2 Ansiklopedi, Tekin Yayınevi, Kasım 2014
4. Zafer Toprak, Türkiye'de Popülizm 1908-1923, Doğan Kitap, Kasım 2013.

Zafer Toprak'ın özgeçmişi

Prof. Dr. Zafer Toprak Saint Joseph Fransız Lisesi'nin ardından Mülkiye'nin Diploması ve Dış Münasebetler şubesinden mezun oldu. Yüksek lisansını Londra Üniversitesi'nde, doktorasını İstanbul İktisat Fakültesi'nde yaptı. St. Olaf Üniversitesi'nden fahri doktora aldı. Akademik çalışmaları 19. ve 20. yüzyıl Türkiye'si üzerine yoğunlaştı. 20 kitabı ve 200 dolayında başta Türkçe olmak üzere İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca makalesi yayımlandı.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Sümerbank, Akbank, Yapı Kredi Bankası, Milli Reasürans, Anadolu

Sigorta, Borusan gibi kuruluşların kurumsal tarih kitaplarını hazırladı. Toplum ve Bilim dergisinin ve Yurt Yayınları'nın kurucuları arasında yer aldı. 11 ciltlik Yurt Ansiklopedisi'nin ve 8 ciltlik İstanbul Ansiklopedisi'nin genel koordinatörlüklerini üstlendi. Tarih ve Toplum ve Toplumsal Tarih, İstanbul Dergisi, dergileriyle ve Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi ve Yurt Yayınları'nın kurullarında görev aldı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kurucusu oldu. Avrupa Bilim Vakfı projelerinde yöneticilik yaptı ve birçok uluslararası sempozyum düzenledi.

Türkiye İş Bankası Finans Müzesi'ni ve Asım Kocabıyık Borusan Müzesi'ni kurdu. Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Türkiye İş Bankası'nın sergilerinde küratörlük yaptı. Lozan Antlaşması'nın 90. yıldönümü nedeniyle hazırladığı Lozan'dan Cumhuriyet'e İsmet İnönü sergisi Türkiye'nin değişik kentlerini dolaşmaktı. En son sergisi Entelektüel Tarihimizde Kırılma Noktası: Nâzım Hikmet'in Açlık Grevi Aralık 2014-Ocak 2015'de Boğaziçi Üniversitesi'nde açıldı.

Boğaziçi Üniversitesi Prof. Dr. Ap-tullah Kuran Üstün Hizmet ödülünü, "İttihat-Terakki ve Cihan Harbi" adlı kitabıyla Osmanlı Bankası-Garanti Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi ödülünü, "Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji" adlı eseriyle Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Sedat Simavi Ödülü'nü kazandı.

1972 yılında Londra Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine başladı. 1977'de Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Bölümü'ne katıldı. Minnesota ve Paris üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1992-2013 yılları arası Boğaziçi Üniversitesi'nin çağdaş Türkiye ağırlıklı yüksek lisans ve doktora programlarının yer aldığı Atatürk Enstitüsü'nün başında bulundu. Halen Boğaziçi Üniversitesi ve Koç Üniversitesi'nde ders vermektedir.

Prof. Dr. Zafer Toprak Bilim Akademisi aslı üyesidir.

Medeni Yasa'yı izleyen aylarda...

Tarih yazımında magazin dergileri

Yeni toplum düzeni, hayatı gereği, yeni sorunları beraberinde getiriyor, yeni çelişkileri bağrında taşıyordu. Kadın-erkek eşitliği bu sorunların başında geliyordu. Medeni Yasa kadın ile erkeği eşitlemişti ama binlerce yılın birikimini, alışkanlıklarını bir darbede, bir çırpıda yıkmak mümkün müydü?

Bir tarihçi popüler kaynaklardan neler çıkartabilir? Üzerine konduğu sıradan çiçeklerden bal yapabilir mi? Tarihe ışık tutacak vargılara ulaşabilir mi? Cumhuriyet Tarihi üzerine kapsamlı çalışmalara imza atan, "Türkiye'de Milli İktisat" "Cumhuriyet ve Antropoloji" gibi değerli çalışmaları düşünce dünyamıza sunan Prof. Zafer Toprak'ın tarih çalışmalarını popüler kaynakları irdeleyerek sürdürmesi, ilginç ipuçları sunuyor. *Toplumsal Tarih* dergisinin sayfalarında bizi 1920'lerin sonuna, Medeni Yasa'nın kabul edildiği yıllara götüren Prof. Toprak tespitlerini dönemin magazin dergisi *Haftalık Mecmua*'da yayımlanan iki yazıdan yola çıkarak yapıyor.

Cumhuriyet ve Medeni Yasa

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı sonrasında dağıldı. Yerine kurulan Cumhuriyet büyük bir devrimdir. Kemal Atatürk askeri zaferi siyasal dönüşümle taçlandırarak, devrimi başardı. Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Ardından, büyük bir toplumsal devrim başlatıldı. Feodal bir toplumdaki modern, çağdaş bir cumhuriyete geçiş için düğmeye basıldı. Bu sürecin büyük adımı Medeni Kanun'un kabulüydü.

17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak TBMM'de kabul edilen Medeni Yasa, yüzlerce yıl süren şeri-örfi hukuku yıktı, modern, çağdaş, demokratik hukuk düzenini ülkeye kazandırdı. Feodal toplumun enkazının arasından güneş doğuyordu.

Yeni toplum düzeni, hayatı gereği, yeni sorunları beraberinde getiriyor, yeni çelişkileri bağrında taşıyordu. Kadın-erkek eşitliği bu sorunların başında geliyordu. Medeni Yasa kadın ile erkeği eşitlemişti ama binlerce yılın birikimini, alışkanlıklarını bir darbede, bir çırpıda yıkmak mümkün müydü?

Kâğıt üzerinden hayata

Prof. Zafer Toprak 1998'de *Toplumsal Tarih* Dergisi'nde yayımlanan iki makalede, bizi 1926 yılının sonrasına götürüyor; toplumsal ilişkilerin akacak yeni mecralar aradığı yıllara...

Toprak'ın topluma tuttuğu ayna da ilginç; bir magazin dergisi bu. *Haftalık Mecmua* adlı dergi, kadın erkek ilişkilerini kurcalarken, Batı'dan Batı'daki örneklerden abarttığı yöntemleri pat diye toplumun önüne koyuyor. Kadın-erkek ilişkileri konusunda anketler düzenleyerek, bu anketleri deyim yerindeyse yarıştıranak, kamuoyu oluşturmaya çalışıyor.

Cumhuriyet Tarihi üzerine kapsamlı çalışmalara imza atan Prof. Zafer Toprak'ın tarih çalışmalarını popüler kaynakları irdeleyerek sürdürmesi, ilginç ipuçları sunuyor.

Prof. Dr. Zafer Toprak 1998'de *Toplumsal Tarih* Dergisi'nde yayımlanan iki makalede, bizi 1926 yılının sonrasına götürüyor; toplumsal ilişkilerin akacak yeni mecralar aradığı yıllara...

Toprak'ın aktardığı ilk yazı, *Haftalık Mecmua*'nın "Mesut Bir Yuva Kurmak İçin Hangi Kızla Evlenmeli" yazısı. Sözü Zafer Toprak'a bırakalım.

"Türkiye'de feminizm II. Meşrutiyetle birlikte gündeme gelir. Kadın-erkek eşitliği o yıllarda giderek mevzi kazanan "içtimai inkılab"ın ana eksenini oluşturur. Cumhuriyet bu kazanımların pekiştirildiği bir dönemdir. Medeni Kanun, Aile Kararname ile başlayan özel alanı düzenleme çabalarına köklü bir çözüm getirir. Bundan böyle medeni nikâh zorunludur. Görücülük, hiç olmazsa "asrileşen" kent yaşamında önemini yitirir. Müstakbel karı-kocanın evlilik öncesi birbirini tanımaları çağın gereği olarak görülür. Aile yaşamı Cumhuriyet ile birlikte farklı bir yapılanma sürecine girer. Bundan böyle "kaç-göç" yoktur. Kadın çok daha özgürdür. Kadın erkek eşitliği sürekli telkin edilir." (Zafer Toprak, *Toplumsal Tarih*, Mart 1996, s. 27) Bizi 1927'lere götüren Toprak'ın niyetinin "Cumhuriyet'in değer normlarının köklü bir biçimde değişime uğrayıp uğramadığını" sorgulamak olduğunu anlıyoruz.

"Hangi kızla evlenmeli?" *Haftalık Mecmua*'nın 1927'de yaptığı anketin adı. Dergi o günün toplumunda evlenmeye aday genç kız tiplerini kendine göre idealleştirerek okurlara sunuyor (Her birine uygun bir isim vererek)

Hukuk Fakültesi öğrencisi Perihan Hanım,

- Dans meraklısı, "flört heveslisi", serbest kız Feriha Şevket hanım,
- Fakir ailenin süsü düşkün, sinema artistliğine özenen kızı Nevin hanım,
- Fen Fakültesi'nde kendisini bilime vermiş biri olan Bedia Hanım,
- Konyalı tüccarın temiz yürekli kızı Nimet Hanım,
- Mutaassıp bir ailenin kapalı yetişmiş kızı Melahat Hanım,
- Hayatını kendi kazanan Muazzez Hanım,
- Eski servetini kaybeden bir zengin ailenin kızı Mediha Hanım.

On bine yakın kişinin yanıt verdiği oylama sonucunda büyük çoğunluğun Mediha hanımı tercih ettiği ortaya çıkıyor.

Sonucu yorumlayan Zafer Toprak'a göre, genç Cumhuriyet'in erkeği (henüz?) pek kadın-erkek eşitliğinden yana

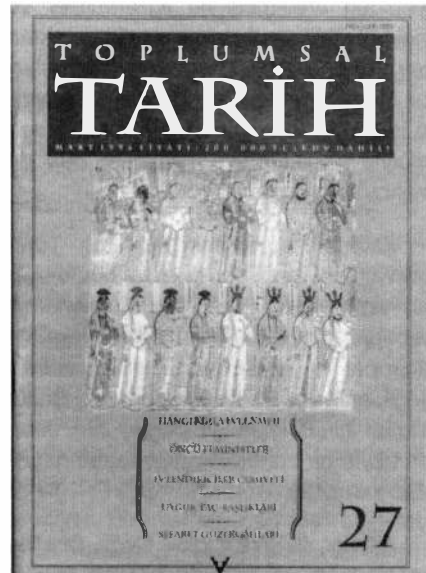
değildir. Geleneksel Osmanlı değerleri Cumhuriyet'in söyleminde sürekli yıpratılır ama Osmanlı erkeğinin devamı erkeğin bilinçaltında yine o kafes ardındaki gizemli kız vardır. Şefik Paşa'nın kızı, Nurettin Paşa'nın torunu ile evlenmek, Paşa damadı olmak cumhuriyet erkeğinin gönlünde yatar. Cumhuriyet erkeğinin Yeniköy'deki kırık dökük yalısı, Şişli'de bir apartman dairesine tercih ettiğini sap-tayan Zafer Toprak bu erkeğin mazoşistliğini sorgulamakta haksız mıdır?

İdeal damat tipi

Zafer Toprak *Toplumsal Tarih* dergisinin bir sonraki sayısında (Nisan 1996, s. 28) bizi bir kez daha 1927'lere götürüyor, *Haftalık Mecmua*'da yer alan bir başka yarışı anlatıyor. Bu kez "ideal damat" tipini ortaya çıkarmak için bir yarış düzenleyen dergi, kurguladığı senaryoda Salih Paşa'nın kızı Leyla Hanım'a uygun damat adayları aramaktadır.

Dergi birinci seçilene oy verenler arasında çekiliş yapılacağını, kazanana 999 kuruş ödül verileceğini duyurduktan sonra "Leyla hanım kimi alacak" başlığı altında ideal damat adaylarını sıralar:

- Doktor Necmettin Bey, Avukat Talat Şevki Bey,
- Kaymakam Selami Bey, Diplomat Nusret Bey, Tüccardan Rifat Bey,
- Muharrir Şinasi Bey,
- Mebus Muhtar Bey, Müderris (öğretim üyesi) Fuat Bey,

"Hangi Kızla Evlenmeli", *Toplumsal Tarih*, Mart 1996.

Akrabadan Ekrem Bey, Musikişinas Niyazi Bey,

Büyük ilgi gören anketin sonucunda okurlar damat adayı olarak akrabadan Ekrem Beyi seçerler. Ekrem Bey Robert Kolej mezunu bir bankacıdır.

Zafer Toprak "Leyla Hanım'ı Kim Alacak?" anketinin paradoksal yönüne işaret eder. Cumhuriyet'in köklü dönüşümlerine rağmen hâlâ geçmişten gelen değerler sürgit devam etmektedir. Akraba evliliği bunun bir göstergesidir. Öte yandan, Leyla'nın en sonunda Robert Kolej mezunu bankacıyla evlendirilişi, *Haftalık Mecmua*'nın (ve okurlarının) geleceğe dönük beklentilerini ifade eder. Robert Kolej'i bitirmek bir meziyet olarak görül-mektedir. Bankacılık ise finans sektörünün gençler arasında revaç bulacağını habercisidir.

Bu sonucu ironi yaparak günümüze bağlayan Prof. Toprak şöyle diyor: "Leyla'nın akrabadan Robert Kolej'li bir bankacı ile evlendirilişi, Robert Kolej ve bankacılık günümüzde popülaritesini koruduğuna göre ankete katılanların ne kadar geniş bir perspektife sahip olduğunu gösteriyor."

Derginin anketleri başka ipuçları da sunuyor. Salih Paşa torununu vermese de, bazı mesleklerin statü kazandığını, avukatlık ve müzisyenlik gibi eskiden "ayak tellallığı" ve "çalgıcılık" olarak nitelenen mesleklerin Cumhuriyet ile birlikte yeni ve daha saygın konumlar elde ettiğini ortaya koyuyor.

Sonuç

Prof. Zafer Toprak'ın *Haftalık Mecmua*'nın 1927'deki sayılarından bulup çıkardığı toplumsal-kültürel gerçekler işlerin, Medeni Yasa'nın çıkışı ile bir günde düzelmediğini, yasanın getirdiği kadın-erkek eşitliği hükmünün, zaman içinde, yüzlerce yılın geleneklerini aşarak hayata geçtiğini gösteriyor.

Aslında bu sonuç, Cumhuriyet'in Medeni Yasa'yı kabul ederek başlattığı devrimin boyutunu da gözler önüne seriyor. Prof. Zafer Toprak'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşananları popüler kaynaklara dayanarak yaptığı sunumlar, diğer bir deyişle topluma tuttuğu ayna hem düşündürücü hem eğitici.

Osmanlılar Dönemi'nde âlim kimdir?

Türklerin altı asır boyunca bilim tarihinde seçkin isimler yetiştiremeyişlerinin en temel sebeplerinden birisi, “bilimsel” yaratıcılıklarının ve yeteneklerinin sınırlı olması değil, ama yönetsel ve toplumsal yapının âlimler için belirlemiş olduğu rolün, onların böyle bir zahmete katlanmalarını gerekli kılmamış olmasıdır. Bu nedenle, devlet ve toplum tarafından kendilerine yüklenmiş olan “görev”i iyi bir şekilde gerçekleştirmeye uğraşmışlar ve bunun dışına çıkacak her türlü entelektüel faaliyeti, yararsız ve değersiz bulmuşlardır.

Osmanlı Dönemi [ve elbette Selçuklu Dönemi] Bilim Tarihi’nin doğru bir bağlamda araştırılabilmesi ve yazılabilmesi için, öncelikle yapılması gereken işlerden birisi, “âlim” olarak isimlendirilen şahısların sosyo-e-pistemik rollerini belirlemeye yönelik sosyolojik çözümlemelere girişmektir. Bu çözümlemelerden çıkarsanabilecek muhtemel sonuçlardan ilki şu olabilir ki “âlimlik”, kesinlikle “bilginlik” değildir ve bilginlik, yani deneysel yöntemle Doğa’yı inceleyen ve ürettiği bilgiyi topluma yayyan kişilik, daha ziyade XIX. yüzyılda açılan modern mekteplerde tanınmaya başlanmıştır.

Öyleyse “âlim” kimdir?

Yaklaşık olarak bütün Osmanlı Dönemi’ndeki bilgi uğraşlarının büyük bir kısmını gerçekleştirmiş olan âlimler, esasen iki temel toplumsal işlevi yürütmekle sorumlu kılınmışlardır:

Bunlardan biri, Şeriat bağlamında (müftî sıfatıyla) hukukî hükümleri belirlemek, diğeri ise (kadî sıfatıyla) bunları uygulamaktır.

Bu teorik ve pratik nitelikteki işlevler, hiç şüphe yoktur ki yetiştikleri medreselerde verilen eğitimin şeklini de büyük ölçüde belirlemiştir. Buna göre, [kendileri de müftülük ve kadılık eğitiminden geçmiş] “müderrisler” tarafından yürütülen öğretim etkinlikleri, esasen temel hukuk kaynaklarının [Kuran ve Sünnet’in] belletilmesinden ve Hanefî Mezhebi’ne uygun hükümler çıkarma yönteminin benimse-

tilmesinden ibarettir. İster aklî olsun, ister naklî olsun diğer bütün ilimler, aslında bu temel işlevlerin hakkıyla gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak maksadıyla ve dolayısıyla hukukî edimin gereksinimlerini karşılamaya yetecek ölçüde okutulmuştur.

Medreseden bir müftî ve kadî olarak çıkan bir “âlim” [veya doğrusunu söylemek gerekirse bir “fakih”] için gerekli olan dünyevî bilgiler, son derece sınırlı ve durağandır. Bunlardan en önemlisi de akçal anlaşılmazlıkları karara bağlamakta ve dinî gereksinimleri karşılamakta kullanılacak matematik ve astronomi malumatıdır. Bu nedenle, Osmanlı Âlimleri, daha ziyade bu türden basit malumatın “yeniden üretilmesi”yle ilgilenmişler ve mevcut “bilimsel” bilgiyi geliştirmekten veya derinleştirmekten uzak durmuşlardır. Şunu anlamışlardır ki gündelik hayatta iş-gören bir bilgiyi, başka bir iş-gören bilgiyle değiştirmeye çalışmak pek de makbul bir uğraş değildir.

Kısaca vurgulamak gerekirse, Türklerin altı asır boyunca bilim tarihinde seçkin isimler yetiştiremeyişlerinin en temel sebeplerinden birisi, “bilimsel” yaratıcılıklarının ve yeteneklerinin sınırlı olması değil, ama yönetsel ve toplumsal yapının âlimler için belirlemiş olduğu rolün, onların böyle bir zahmete katlanmalarını gerekli kılmamış olmasıdır.

Âlimler, [bilginler gibi] Doğa üzerine yapacakları araştırmalarla yeni bilgiler bulmak ve bunları toplumun yararına sunmakla görevlendirilmemişlerdir; yani

kendilerinden beklenen ve istenen şey, meselâ günümüzde bilginlerden beklenen ve istenenle aynı şey değildir. Bu nedenle, devlet ve toplum tarafından kendilerine yüklenmiş olan “görev”i iyi bir şekilde gerçekleştirmeye uğraşmışlar ve bunun dışına çıkacak her türlü entelektüel faaliyeti, [en azından kendi mesleklerinin geleceği açısından] yararsız ve değersiz bulmuşlardır.

Buradan da anlıyoruz ki “âlimler”, içinde yetişmiş oldukları siyasal ve sosyal koşulların dolaysız bir mahsulüdürler ve faaliyetlerinin söz konusu koşulların yönlendirmelerinden bağımsız bir biçimde anlaşılabilirler.

Şimdi haklı olarak şöyle bir soru sorulabilir: Âlimler, bu türden dışsal belirleyicilerden kendilerini kurtaramazlar mıydı ve kendilerine, daha entelektüel sayılabilecek uğraşlar edinemezler miydi?

Aslında, bunu deneyenler çıkmıştı; ancak yönetsel ve toplumsal örgütlenmenin yapısı, umumiyetle bu türden deneyimleri kısa bir süre içinde sonuçsuz kılmıştı; çünkü âlimlerin böyle bir hamlede bulunabilmeleri için, yeni bilgi arayışlarını destekleyecek ve meşrulaştıracak “muktedir” çevrelere sırtlarını dayamaları gerekiyordu; fakat Patrimonyal Sistem, bu türden çevrelerin oluşumunu XX. yüzyıla kadar başarıyla engellemişti.

Bu durumda geriye bir tek yol kalıyordu: Kendilerinden bekleneni ve istenileni yapmak! Onlar da aynen bunun yapmışlar ve Doğu’nun “ilim”ini, Batı’nın “bilim”ine dönüştürmeye çalışmamışlardır.

Doğa Tarihinden Notlar

Anadolu'nun önemli omurgalı fosil yatakları

Türkiye'de Hominoid içeren fosil yataklarındaki sınır 4 türle çizilebiliyor. Bu fosil yataklarından bilinen en yaşlısı 15 milyon yıl önceye (Alt-Orta Miyosen) yaşlandırılan Paşalar (Bursa) fosil yatağı. Paşalar fosil yatağını Orta Anadolu da Çandır (Ankara) fosil yatağı takip ediyor. Bu iki yataktaki hominoid fosilleri 2 türle tanımlanıyor. Yaklaşık 10 milyon yıl önceye tarihlendirilen Çandır fosil yatağı, Sinap Formasyonunda yer alıyor.

Miyosen Döneminde Arap plakası'nın kuzeye doğru hareketi sonucunda Anadolu plakasıyla Arap plakasının çarpışması gerçekleşiyor. Bu çarpışmaya bağlı olarak Anadolu'daki Bitlis Denizi'nde sular çekiliyor ve su üstü dönemi başlıyor. Böylesi kıta yükselmesi hareketleri (epirojenik) de kara köprülerinin oluşmasını sağlıyor. Kara köprüleri, türlerin kıtalararası geçişini mümkün kılıyor. İşte Miyosen döneminde gerçekleşen bu kara hattı da, hem 23 milyon yıl önceki Memeliler Göçü için, hem de 17 milyon yıl önceki Hominoid göçü için bir geçiş hattı oluşturuyor. Anadolu'nun iyi korunmuş fosil yataklarına sahip olmasının ana nedeni de bu kara köprüleri.

Anadolu'daki omurgalı fosil verileri, Alt Miyosen'den, Üst Miyosen'e doğru giderek artıyor. Geç Miyosen'i temsil eden fosil bulguları sayı ve tür zenginliği bakımından en üst seviyeye ulaşıyor. Örneğin, Anadolu'daki gergedan faunasına bakıldığında, Erken Miyosen'den başlayarak Orta Miyosen'in sonlarına kadar dereceli olarak artan bir fauna ve lokalite zenginliği dikkat çekiyor.

Türkiye'de Hominoid içeren fosil yataklarındaki sınır 4 türle çizilebiliyor. Bu fosil yataklarından bilinen en yaşlısı 15 milyon yıl önceye (Alt-Orta Miyosen) yaşlandırılan Paşalar (Bursa) fosil yatağı. Paşalar fosil yatağını Orta Anadolu da Çandır (Ankara) fosil yatağı takip ediyor. Bu iki yataktaki hominoid fosilleri 2 türle tanımlanıyor. Yaklaşık 10 milyon yıl ön-

ceye tarihlendirilen Çandır fosil yatağı, Sinap Formasyonunda yer alıyor. Bu yataktaki hominoidler *Ankarapithecus meteai* ile temsil ediliyor. Daha sonra, Çorakyerler (Çankırı) fosil yatağının 8-7 milyon yıl önceye yaşlandırılan hominoid buluntuları kayda geçiyor. Bu lokalitelerin yanında Muğla, Burdur-Elmacık, Sivas-Hayranlı ve Sivas-Haliminhani gibi fosil lokaliteleri de var. Bu fosil lokalitelerinde hominoidlerin yanında; Hortumlugiller (Proboscidea), Otçullar (Ruminant), Etçiller (Carnivorlar), Gergedangiller (Rhinoce- ratidae), kemirgenlerde biler, tavşangiller, böcekçiller gibi küçük memeliler, Atgiller (Equidae) ve Domuzgiller (Suidae) gibi omurgalı ailelerine ait evrimsel-ataşal formların fosillerine rastlanıyor.

Çandır (Ankara) fosil yatağı, 14 milyon yıl önceye (Orta-Üst Miyosen) yaşlandırılmış çok sayıda omurgalı fosiliyle birlikte *Homo alpani tekkaya* olarak isimlenip, tanımlanan bir hominoid alt çeneyi barındırması bakımından dikkatleri çekiyor. Bu lokalitede *Beliajevina grimmii*, *Aceratherium* sp., *Brachypotherium* cf. *brachypus* ve *Lartetotherium sansanien-* se olmak üzere dört adet gergedangil türü bulunmuş.

Ankara il sınırları içindeki Tüney lokalesinde gergedangillerin *Brachypotherium brachypus* türüyle temsil edildiği görülüyor. Bu lokaliteye ait fosil bulgular Münih Müzesi'nde (Almanya) bulunuyor.

Kırıkkale'de, tüm zamanların en iri kara memelisi sayılan *Baluchitherium*

cinsi boynuzsuz gergedanlara ait fosiller bulundu. Bunlar 25 milyon yıl önceye yaşlandırıldı. Kırşehir Hirfanlı Baraj Gölü kıyısındaki yüzey araştırmasında 5 milyon yıl öncesine ait zürafa, gergedan ve fil kemikleri bulundu.

Perissodactyla (Tek tırnaklılar) takımı içerisinde yer alan ve Anadolu'da memeli fosillerinin en bol bulunduğu arazilerden biri Çorakyerler (Çankırı). Burada yüzeyleyen Geç Miyosen (23.7-5.3 milyon yıl önce) yaşlı çökellerde 3 gergedana (Rhinoce- ratidae) ait sağ pazu, kaval ve baldır kemikleri, atgillere (Equidae) ait bir çok türün kafa iskeleti, alt-üst çene parçaları ve dişler, hortumlulara (Proboscidea) ait türlerin dişleri ve çene parçaları, üyelere ait (ekstremiteler) parçalar, etraf kemikleri ve defans dişlerine ait bulgular, Artiodactyla (Çift Tırnaklılar) takımı, koyungil (Bovidae), zürafagil (Giraffidae), domuzgil (Suidae) ailelerine mensup bir çok türün kafa iskeletleri, boynuzları, kol, bacak gibi üyelere ait parçalarla, etraf kemikleri bulunmuş. Buradaki gergedanlar, yetişkinleri yaklaşık 8 metre uzunluğa, 6

Paşalar (Bursa) kazısı

Afyon-Garkın fosil yatağında gergedangiller *Chilotherium kowalewski*, *Chilotherium habereri* ve *Diceros neumayri* olmak üzere üç türle temsil ediliyor. Lokaliteye ait fosil bulgular MTA (Ankara), Ege Üniversitesi (İzmir) ve BSP (Münih-Almanya) Müzelerinde bulunuyor.

metre yüksekliğe ve 17-18 ton ağırlığa sahip olan *Baluchitherium* (*Indricotherium*) cinsi gergedanlar. 8 metre uzunluğa sahip olan bu *Baluchitherium* örneklerinin 1.3 metresi kafasına ait. Çorakyerler fosil yatağında çalışmaların 15-20 yıl daha devam edeceği öngörülüyor. Elde edilen zengin fosil buluntuları, Çankırı Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor.

Ürgüp ilçesine (Nevşehir) bağlı Solular köyünde gergedan fosillerinin baskın olduğu bir fosil yatağı bulundu. Bu yatakta, karada yaşamış en iri memeli olan *Baluchitherium*'un kafatası fosillerine rastlanmış olması Sivas, Çankırı ve Kırıkkale'den sonra yeni bir lokaliteyi daha göstermiş oldu. 15 milyon yıl önceye yaşlandırılan arazide nadir rastlanan bir gergedan cinsi olan *Ceratotherium neumayri* kafatası fosiliyle, fil (*Proboscidea*), çift toynaklılar (*Artiodactyla*) ve etçillere (*Carnivorlar*) ait çeşitli örnekler de bulundu.

Afyon-Garkın fosil yatağında gergedangiller *Chilotherium kowalewski*, *Chilotherium habereri* ve *Diceros neumayri* olmak üzere üç türle temsil ediliyor. Lokaliteye ait fosil bulgular MTA (Ankara), Ege Üniversitesi (İzmir) ve BSP (Münih-Almanya) Müzelerinde bulunuyor.

Burdur'un Kemer ilçesi, Elmacık köyü sınırlarında bulunan fosil yatağında, Orta-Geç Miyosen (10-5 milyon yıl

önce) yaşı verilen ve filgiller, gergedangiller, atgiller, otçullar ve kimi kuş türlerine ait kalıntılarla, yumuşakçalara ait bol miktarda kavkı bulundu. Bu yatakta, özellikle filgillerden *Mastodon*'lara ait 6 fosilin bulunması dikkat çekici. Buradan elde edilen fosillerin sergilenmesi amacıyla Kavaklı Rum Kilisesi'nin Müzeye dönüştürülmesi kararı alındı ve 2010 yılında kilisenin restorasyon çalışmalarına başlandı.

Paşalar (Bursa) fosil yatağı, Paşalar köyünün 1 km güneyinde, literatürde "Gönen çanağı" olarak bilinen geniş düzlüğün ucunda ince bir şerit gibi uzanıyor. 1965'de orman yolu açılırken tesadüfen bulunan bu fosil yatağı; at, zürafa, gergedan, fil gibi birçok etçil ve otçul hayvanla birlikte Primat fosillerini de kapsıyor. Alt-Orta Miyosen (15 milyon yıl önce)'e yaşlandırılan bu yatakta ilk kez 1969'da başlayan kazı çalışmaları sistemli olarak devam ediyor. Bu yataktaki fosiller killi kireçtaşı litolojisi içindeki kumlu seviyeden elde ediliyor. Paşalar fosil yatağında özellikle filler büyük önem taşıyor. Zira, *Gamphotherium pašalarensis* bu lokaliteden tanımlanmış ve sadece bu yörede bulunmuş bir fil türü. Gergedangiller de bu fosil yatağında 2 türle temsil ediliyor ve bunlardan *Begetherium tekkayai* sadece bu yatağa özgü bir tür olup, çok sayıda örnekle temsil ediliyor. Sadece, 1983-2014 yılları kazı envanterinde 459 adet Gergedangil örneği var. Zaten en fazla fosil materyal de gergedangillere

Özlüce (Muğla) fosil yatağı buluntularının sergilendiği Muğla Doğa Tarihi Müzesi

ait. Paşalar fosil yatağı, Anadolu'da Miyosen Dönem Hominoidea buluntuları veren en zengin fosil yatağı olması nedeniyle diğer tüm lokalitelerden farklılaşıyor.

Muğla'da Özlüce köyü yakınlarındaki Kaklıca tepesinde 1993 yılında kaçakçılık ihbarı üzerine bir fosil yatağı bulundu. Yapılan incelemeler toplam 7 bin metrekarelik alan içinde 3 farklı noktada fosil yatağı olduğunu gösterdi. Yataklarda, baskın olarak gergedangillerle temsil edilen, zürafa, at, domuz, fil ve sırtlanlara ait çok sayıda fosil tespit edildi. Fosiller, Miyosen'in Turolian katına yaşlandırıldı (9 milyon yıl önce). Bu lokasyondan elde edilen fosillerin taşınabilir ve iri olanları Muğla Arkeoloji Müzesi'nde oluşturulan "Dr. Lale Aytaman Doğa Tarihi Seksiyonu" adlı salonda sergilenmeye başlandı. 2008 yılında saha "Turolian Park" adıyla açık hava müzesine dönüştürüldü. Patika yollar ve seyir tepeleri oluşturulan sahada çalışmalar halen de devam ediyor. Bölgede, ziyaretçilerin kazıları izlemesi ve doğa tarihi hakkında bilgi edinmesi amaçlanıyor.

Ayrıca, yine Muğla ili sınırlarında yer alan Kultak, Çatakbağyaka ve Yaylacılar lokalitelerinde de gergedangillerden *Brachypotherium brachypus* bulguları mevcut.

Denizli'deki bir mermer fabrikasında traverten kesimi yapılırken gergedan alt çene ve dişlerine rastlanıyor. 1.5 milyon yıl önceye yaşlandırılan bu dişler yöredeki travertenlerde başka fosillere de rastlanabileceğinin ipuçlarını veriyor.

Kaynaklar

- <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/35831dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/2001/20901.pdf>
- http://corakyerler.com/www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Kazilar/.../20-Cankiri_Corak.pdf
- http://www.dailymotion.com/video/xskq0n_cankiri-da-fosil-muzesine-adim-adim_news
- <https://www.facebook.com/notes/evrim-a%C4%9Fa-c%C4%B1/anadoluda-evrim->
- http://www.mustafakemalpasas.bel.tr/content/img/mustafakemalpasas/pasalar_kazisi/
- <http://www.porttakal.com/haberler/gundem/9milyon-yillikfosilalanimuzeolaca>
- http://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl22@d&sx=1&id=2651
- www.yerbilimleri.com/2011/09/25/anadoluda-evrim-pasalar-fosil-yatagi/

1960 Roma Olimpiyatları ve 27 Mayıs Devrimi

1950'li yılların sonlarına doğru güreşçiler Yaşarcılar-Celalciler diye ikiye ayrılmışlardı. Bir zamanlar birbirini kardeş gibi seven iki arkadaş, aralarındaki antrenörlük kavgası yüzünden neredeyse düşman olmuşlardı. Celal Atik, oyun bilen, eğitcilik özelliği yüksek bir hoca olarak kabul edilir, Yaşar Doğu ise Anadolu'yu karış karış dolaşıp güreşçi arayan bir derleyici olarak ulusal takıma katkı sağlar. Birinin öğreticiliği, ötekinin derleyiciliği öne çıkar.

Metin Altıok yıllar önce Cumhuriyet'te yazdığı bir yazısında "hangi kör kuyuda Celal Atik?" diye onun unutulmasına isyan eder. Böyle bir şöhret yabancılar da olsaydı, ne sinemacıları, ne edebiyatçıları unutturdu.

Celal Atik, efsane bir sporcu; Yaşar Doğu'yla birlikte efsaneden de öte, birer kahraman gibiydiler ülkemizde. Metin Altıok yıllar önce Cumhuriyet'te yazdığı bir yazısında "hangi kör kuyuda Celal Atik?" diye onun unutulmasına isyan eder. Böyle bir şöhret yabancılar da olsaydı, ne sinemacıları, ne edebiyatçıları unutturdu. Mehmet Ali Clay ile ilgili sağlığında onlarca film yapıldı, kitap yazıldı. Edebiyatımızdaki bu eksiklik beni *Neşter ve Madalya* (Destek Yayınevi, 2015) romanını yazmaya itti. Bu roman için yüzlerce kişiyle konuştum, bir o kadar da kaynak taradım. Celal Atik'in yaşamı bir dönem romanı yazmaya uygundu; özellikle bir zamanlar Menderes'in fedaisi diye bilinen, Menderes'le birlikte Yassıada'da yargılanan gazinocular kralı Gazi Avşar'la ortaklığı nedeniyle DP döneminin olayları ve 27 Mayıs Devrimi de romanımda yer buldu. Demokrat Partinin papercilikten gazinocular krallığına yükselttiği Gaz Avşar bilinmeden, DP dönemi de, çok partili yaşama geçiş de iyi anlaşılamaz. 27 Mayıs'tan sonra askerler onu dayak atarak Yassıada'ya götürdüler.

1960 Roma Olimpiyatlarında 7 altınla dönen güreşçilerimizin başarısı, spor tarihimizde hâlâ aşılamamış büyük bir başarıdır, bu takımın başında antrenör olarak Celal Atik vardı. Bu başarı ihtilalden hemen sonra geldi.

Aralarında Kızılçullu Köy Enstitüsünden yetişen Ahmet Bilek'in de bulunduğu

Kemal Ateş'in büyük bir özen ve araştırma sonucu yazdığı *Neşter ve Madalya* kitabı (Destek Yayınevi, 2015).

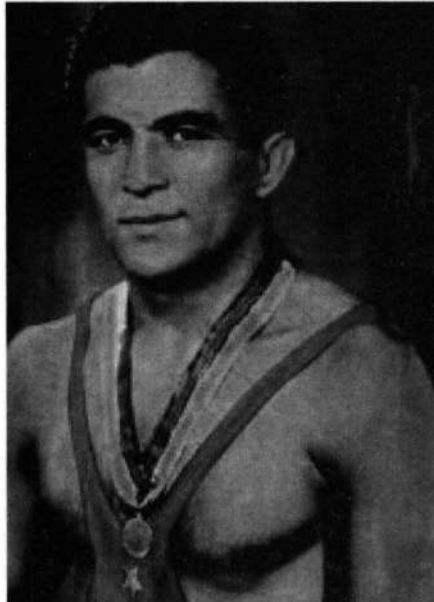
Ankara/ Kızılay'daki meşhur "555K" olaylarında karşı grubu örgütleyen Gazi Avşar, Menderes ile birlikte(Menderes'in karşısındaki bıyıklı şahıs Gazi Avşar).

1960 Roma Olimpiyatlarına giden kadronun belirlenmesinde 27 Mayıs Devrimi'nden sonra iş başına gelen yönetim etkili olmuş mudur acaba? 27 Mayıs Devrimi olmasaydı, güreş takımımız aynı kadroyla mı giderdi Roma'ya ve aynı başarıyı gösterebilir miydi? *Neşter ve Madalya*'da 27 Mayıs'la son bulan DP dönemini anlatırken, bu sorunun yanıtını da aramaya çalıştım.

1960 yazında güreşçilerimizin Roma hazırlıklarını yaptığı Emirgân kampında da ihtilal etkisini hemen göstermiş, ağır sıklet güreşçisi Süleyman Baştimur (Mehmet Okur'un dedesi) Topkapı olaylarında İsmet İnönü'ye linç girişiminde bulunan kalabalık içinde yer aldığı iddia-

sıyla apar topar Yassıada'ya götürülmüştü. O yıl grekoromen takımına gireceği kesin gözyle bakılan bu güreşçinin spor yaşamı yazık ki Yassıada'da bitti. Onun güreş bilgisinin değil de, masaj bilgisinin mahpusluk yıllarında işe yaradığı, Celal Bayar'a hapisane hamamında masaj yaptığı arkadaşları arasında bugün de konuşulur. Devrimin Roma'ya gidecek kadro üzerindeki etkisi yalnız bununla sınırlı kalmayacaktır.

1940 ve 1950'li yıllarda güreş ülkemizde çok seviliyordu. Atatürk'ün etkisiyle 1938 yılında kabul edilen 9 Mart Güreş Bayramı, bayram bolluğu içinde unutulsa da, kombine bilet satışları ilkin futbolda değil, güreşte karşımıza çıkıyor. Yurtdışından dönen şampiyonlarımızı büyük kalabalıklar âdeta bir bayram sevinciyle karşıyorlar, şampiyonları tren pencerelelerinden omuzlara alıyorlardı. Halk ve basın güreşle çok ilgilirdi. Hâlâ yaşayan bir kuşak; büyük kentlerin işlek sokaklarını, gazinoların, panayır yerlerinin, fuarların, köy kahvelerinin, köy odalarının duvarlarını süsleyen şampiyonların ay yıldızlı mayoyla çekilmiş fotoğraflarını iyi anımsayacaklardır; parça parça, çizgi çizgi, nakış gibi işlenmiş düzgün vücutlarında bir ulusun gücünü görürdük. Biz bu gün kendi efsanelerimizi unutsak da, onların güçleri Batı'da da "Türk gibi kuvvetli", "Kara saçlı kuvvet ilahları" gibi sözlerle yankı buldu, Hollywood yıldızlarının, kraların, prenslerin, prenseslerin hayranlığını kazandılar.

Dünya ve Olimpiyat şampiyonu Celal Atik, soyadını Atatürk'ten almıştır.

1952 Helsinki ve 1956 Melbourne Olimpiyatlarında ulusal güreş takımımızın 1948 Londra Olimpiyatlarındaki başarıyı sağlayamaması, güreş dünyasında eleştiriliyor, bu durum sık sık antrenör ve yönetici değişikliklerine yol açıyordu. 1955 yılında Yaşar Doğu'nun geçirdiği kalp krizi antrenörlükten alınması için bir bahane olmuş, yerine Celal Atik getirilmişti. Ancak Ankara takımının başında olan Yaşar Doğu hiçbir zaman bir köşeye çekilmemiş, ölümüne kadar federasyonda müşavir olarak görevine devam etmiş, ulusal güreş takımında, güreş dünyasında her zaman etkili olmuştu. Bu büyük şampiyonun DP'ye kayıtlı olduğunu ve başta Celal Bayar olmak üzere DP yöneticilerince çok sevildiğini de biliyoruz. Gözü elbette yeniden ulusal takım antrenörlüğündeydi. 1950'li yılların sonlarına doğru güreşçiler Yaşarcılar-Celalciler diye ikiye ayrılmışlardı. Celal Atik antrenörlüğündeki Türk güreş takımı katıldığı 1956 Olimpiyatlarında istenileni tam verememiş olsa da, kimi yıllar dünya şampiyonluklarında önemli başarılar elde etti. Bir zamanlar birbirini kardeş gibi seven iki arkadaş, aralarındaki antrenörlük kavgası yüzünden nerdeyse düşman olmuşlardı. Celal Atik, oyun bilen, eğitcilik özelliği yüksek bir hoca olarak kabul edilir, Yaşar Doğu ise Anadolu'yu karış karış dolaşıp güreşçi arayan bir derleyici olarak ulusal takıma katkı sağlar. Birinin öğreticiliği, ötekini derleyiciliği öne çıkar. 1960 yılına doğru Yaşar Doğu, Vehbi Emre'nin başında bulunduğu federasyo-

1940 ve 1950'li yıllarda güreş ülkemizde çok seviliyordu. Atatürk'ün etkisiyle 1938 yılında kabul edilen 9 Mart Güreş Bayramı, bayram bolluğu içinde unutulsa da, kombine bilet satışları ilkin futbolda değil, güreşte karşımıza çıkıyor.

nu ele geçirip Hasan Bozbey'i federasyon başkanı yapmak için uğraşmaktadır. Ulusal takım antrenörü Celal Atik o yıllarda gazino işine de bulaşmıştır. Ulus'ta ilkin keman sanatçısı Naci Tektel'in işlettiği Tepebaşı'nın ortağıdır. Bu uğraşı onun düşmanlarınca yıpratılması için bir fırsat olsa da, gazino ortağı Menderes'in fedaisi olarak bilinen, Ankara/ Kızılay'daki meşhur "555K" olaylarında karşı grubu örgütleyen Gazi Avşar'dır; yani İsmet Paşa'yı çok seven Celal Atik'in DP içinde de hatırlı adamları vardır. Üstelik bazı başarıları ortadayken onu yerinden oynatmak kolay olmaz. Ancak son yıllardaki başarısızlıklar da bahane edilerek Yaşar Doğu ekibi federasyonu ele geçirmeye kararlıdır. Nerdeyse bu işi başaracakken devrim olur. Federasyon Başkanı Vehbi Emre'nin Milliyet gazetesinde yayımlanan demecinden anlıyoruz ki, 27 Mayıs Devrimiyle Yaşar Doğu'nun hesapları suya düşmüştür. Devrimden on dört gün kadar sonra 11 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesine verdiği demeçte, sakıt iktidara nazlarını geçirip güreşimizi baltalayan zümrenin artık maskesi düşmüştür." diyen Vehbi Emre, Yaşar Doğu ekibini düşük iktidara yakın olmakla suçlamakta, bulunduğu makamda kalacağından emin görünmektedir. Devrimle birlikte Yaşar Doğu'nun güreş dünyasındaki etkisi azalır, Celal Atik ekibi daha etkili duruma geçer. Bu da kuşkusuz Emirgân kampında ki güreş seçmelerini etkiler.

Neşter ve Madalya için dinlediğim, röportaj yaptığım yüzlerce kişi arasında Yaşar Doğu'nun kızı Reyhan Doğu ve hocasını çok yakından tanıyan Mustafa Dağıstanlı da vardı. 27 Mayıs'tan hemen sonra bir manga silahlı asker Yaşar Doğu'nun İsmet Paşa Mahallesindeki evini kuşattığını kızı Reyhan Doğu ve Mustafa Dağıstanlı'dan dinledim. Başlarındaki yüzbaşıyı Yaşar Doğu kapıda karşılar, içeri almadan aşağıdaki kahvehanesine götürür. Kahvehanede bir süre konuştuktan sonra, Yaşar Doğu ile yüzbaşı dışarı kol kola birlikte çıkarlar. Evi aranmaz. Yaşar Doğu'nun federasyon başkanı adayı Hasan Bozbey'in subay kökenli olması da, yeni yönetimi etkilemek için yeterli olmaz, güreşçilerimizi 1960 Roma Olimpiyatlarına Vehbi Emre ve Celal Atik ekibi hazırlayacaktır. Celal Atik istemese de,

1960 Roma Olimpiyatları'ndan 7 altınla dönen Milli takımımız çok sönük bir ilgiyle karşılanır. Ardından da yurtdışına benim Ahmet Bilek'in adından esinlenerek "bilek göçü" dediğim, güreşçi göçü başladı.

Emirgân kampına Federasyon müşaviri olarak Yaşar Doğu da katılır. İki hoca arasındaki bazı anlaşmazlıklar burada da kendini gösterir. 27 Mayısçılar Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne Tüm General Hüsamettin Güreli Paşa'yı getirmişler, Vehbi Emre'nin yardımcılığına da Süphi Gürsoytrak'ın kardeşi Fethi Gürsoytrak seçilmiştir. Maarif Koleji (TED) mezunu, beden eğitimi öğretmeni, kendisi de güreşçi olan Fethi Gürsoytrak artık federasyonda nerdeyse Vehbi Emre'den daha etkilidir. Fethi Gürsoytrak, Yaşar Doğu'nun kişiliğini beğense de, antrenör olarak Celal Atik'i daha başarılı görür. İkisine de Türk güreşinin gereksinimi vardır, onların olimpiyatlar için birlikte çalışmalarını sağlar. Gürsoytrak, 27 Mayıs yöneticilerinden şampiyon olacaklara ev sözü de almıştır. Kampta seçmelerin adil olacağı konusunda güreşçilere güven verir, hatta kendisini "antrenmancı" gibi gören İsmet Atlı bavulunu toplayıp Emirgân'dan ayrılacakken, son anda gitmesini önler.

Celal Atik, Yörük Ali filminde (1955).

Kamptaki seçmelerde en büyük çekişme, anlaşmazlıklar, hatta kavgalar her iki stilde de 87 kiloda yaşanır. İsmet Atlı hiç istemediği halde grekoromene kaydırılarak yerine Yaşar Doğu'nun hemşerisi, 4 kez Kırkpınar şampiyonu olan İbrahim Karabacak seçilir. 87 kiloda grekoromende ulusal mayoyu giyeceğini umut eden Tevfik Kış takımdan çıkarılır. Tevfik Kış gözyaşlarını tutamaz, İsmet Atlı da grekoromene soyunmaktan mutlu değildir. Kampta gene bir kavga gürültü kopar, gazeteciler çağırılır, bir seçme daha istenir. Toplantılar, tartışmalar, dışarıda bekleyen gazeteciler, sonunda İsmet Atlı serbest alınır, Tevfik Kış da grekoromen takımında yerini alır, Yaşar Doğu'nun hemşerisi İbrahim Karabacak'a bavulunu toplayıp gitmek düşer. Yaşar Doğu bu durumdan mutlu değildir, uzun süre tutanakları imzalamaz. O İbrahim Karabacak'ta ısrarlıdır, ancak istediği olmaz, devrim günlerinde artık eski gücü yoktur.

1960 Ağustosunda Roma'da bu son kararın ne kadar doğru olduğu görülür. En büyük sürpriz iki stilde de 87 kiloda yaşanır. İsmet Atlı, İranlıların o mağrur güreşçisi, bütün rakiplerini tuşla yenerek finale yükselen devrimci Tahti'yi sayıyla yenerek tahtından indirir. Takımımızın en gençlerinden olan Tevfik Kış da gene büyük bir şampiyonu, Sovyetlerin Gürcü asıllı güreşçisi Kartozya'yı, âdeta dut gibi silkeleyerek yere düşürür. Hiç beklenmeyen bu iki şampiyonluk, Roma'da elde ettiğimiz altın sayısını yediye çıkarır ki, bu hâlâ aşılamamış bir başarıdır. Böylece uzun yıllardan sonra 1948 Londra Olimpiyatlarındaki başarı bir farkla aşılır. Yazık ki bu büyük başarıyı, bir bakıma kendi başarılarını 27 Mayısçılar değerlendiremezler. Kendi başarılarını göremediler sanki ya da görececek durumda değillerdi. Yedi altınla dönen takımımız çok sönük bir ilgiyle karşılandı. Verilen sözler tutulmadı; ardından da yurtdışına benim Ahmet Bilek'in adından esinlenerek "bilek göçü" dediğim, güreşçi göçü başladı.

Aydın kılığına bürünememiş yalnız adam: Sakallı Celâl

Sakallı Celâl yaşamı boyunca yalnızdır, tıpkı Çernişevski'nin "Nasıl Yapmalı?" romanında toplamda on beş yirmi sayfalık bir bölüme sığdırılmasına rağmen epey ilgi çeken Rahmetov'u gibi. Sartre bu yalnızlığı aydının bir özelliği olarak açıklar. Nedeni de basittir: Onu hiç kimse görevlendirmemiştir. Kendini adamıştır, topluma inmiştir.

"Hak bildiğin yolda, yalnız da olsan yürüyeceksin." Tefvik Fikret

Öncelikle siyasi görüş ve yaşam biçimi birbirine pek uymayacak yazarlardan aynı yazı içerisinde yararlandığımız için yadırganabiliriz. Bunun nedeni aydın kavramının herkesin kabul ettiği ortak bir tanımı olmaması olabilir. Bunu düşünerek aydın konusunu işlerken verdiğimiz örneklerde değişik açılarından bakmaya çalışıp ortak bir görüş elde etmeye çalıştık.

Ali Şeriatî, entelektüel sınıfın içeriğini saydıktan sonra, bir soru sorar: *"Entelektüellerden aldığım ve hatta onların somut, dışsal ve gerçek örneğini gösterdiğim bilimsel ve mantıksal tanıma rağmen acaba bütün bu gruplara ve fertlerine 'aydın' sıfatı verilebilir mi?"* Hemen ardından da *"Hayır,"* yanıtını vererek, sözcüğün kökenine iner. Burada biz "aydın" sözcüğünün Fransız dilindeki karşılığını öğreniriz: *"açık görüşlü"*. Ardından, 'aydın'ın, bireyin düşünme bakımından sıfatı, 'entelektüel'in ise bireyin meslek bakımından sıfatı olduğunu görürüz. Bu tanıma göre kesin bir çizgi çizilemez, ikiye ayıramaz. Elbette bazı aydınlar entelektüel olabilirken, bazıları değildir. Bizim üzerinde duracağımız soru ise Ali Şeriatî'nin de belirttiği gibi; *"Bir amele ve daktilocu gibi bedensel çalışma yapan kimse entelektüel, entelijansiya mensubu değildir ama aydın olabilir mi?"* Yine Ali Şeriatî'ye göre aydın, *"içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekânda kendi insanî konumunun bilincinde olanıdır."* Zaten aydın olma sorumluluğunu da bu bilinçten alır. Misyonunu da şu biçimde belirtir: *Zamanın ve toplumun bünyesinde bulunan uyum-*

suz gerçeklikleri toplumun duygu, bilgi ve bilincine ulaştırmak." Bu yüzden de aydının toplumunu tanıması başlıca etkidir. Toplumla anlaşabilmesi için onun dilinde konuşması bir başka önemli etkidir. Değişen zamanı izleyip topluma uygun bir biçimde ulaştırmak bu önemli etkenlerin uygulanmasından geçer. Basit anlamda düşündüğümüzde burada da entelektüel ve aydın arasındaki ayrımı görebiliriz. Meslek olarak entelektüelin topluma inmesi ne kadar zorsa, aydının topluma inmesi o kadar kolay olacaktır.

- Bir başka ayrım konusuna Doğu Perinçek değinmiştir. Perinçek, aydın ile kafa emekçisi arasındaki ayrıma vurgu yapar: *"Aydın, üretim sürecine kafa emeğini kiralayarak katılan kafa emekçisinden farklıdır. Bir mühendis, bir kimyager, bir doktor kafa emekçisidir; fakat sırf bu meslekleri nedeniyle aydın değildirler. Çünkü mühendis ve kimyagerin kimliklerini üretim sürecindeki yerleri belirliyor. Onlar, kafa emeklerini patrona ücret veya aylık karşılığında satıyorlar. Aydın kimliğini ise, kafa emeğini satması değil, ideolojik faaliyeti ve sınıf mücadelesindeki işlevi belirler."* Sartre ise bir örnekle açıklar: *"Atom silahlarını mükemmelleştirmek için atomun parçalanması üstünde çalışan bilim adamlarına, aydın,"* diyemeyeceğini belirtir. Ama bombanın kullanılmasını yargılamak, toplumu bu yönde uyarmak onların aydın değerine bürünmelerini sağlar. Hem de daha öncesinde bu atom silahlarının üzerinde çalışmış olsalar bile. Burada önemli olan insan yaşamının en yüce değer olarak görülmesidir. Buna benzer bir örnek olarak Tartaglia verilebilir. Bilim tarihinde

vicdaniyla hesaplaşan ilk örnektir sanıyorum. Vicdan hesaplaşması Hristiyan ilkelerine bağlıdır; Hristiyanların birbirini öldüreceğini düşünerek uzun menzilli top atımıyla ilgili yazdığı kitabı çoğaltmaktan vazgeçer, hatta yok eder. Türklerin İtalya üzerine saldıracağını öğrenince de vicdan muhasebesini ne yazık ki bırakıverir. Kitabını yayınlar.

Edward Said, Ali Şeriatî gibi aydın - entelektüel ayrımını yapmaz belki ama bazı ilgi çekici detaylara iner. Sözelimi, *"Ne koruyacak makamları ne de başında nöbet tutup gücüne güç katacakları toprakları olan entelektüellerde bazılarını çok rahatsız eden bir şeyler vardır; kendini beğenenleri de yok değildir ama daha çok kendileriyle dalga geçerler mesela, lafı eveleyip gevelemektense dobra dobra konuşurlar."* Bu durumun zararları da yok değildir. Saygınlık ya da yüksek mevkilerin olumsuz bakışları... Edward Said de böyle belirtir ama bu aydının umurunda mıdır? O rahatsız etmekten hoşlanır, sonucunda katlanacağı yalnızlığa baha nedir belki de bu. Bu yalnızlık bir gönüllü yalnızlıktır. Kimine göre bir hastalık durumu, kimine göreyse yaratıcılığı çokça

Ali Şeriatî'ye göre aydın, içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekânda kendi insanî konumunun bilincinde olanıdır.

besleyen bir davranış olabilir. *"Hele bir entelektüelin dinleyicilerini mutlu etmesi diye bir şey söz konusu olamaz; işin özü sıkıntı verici, aykırı, hatta keyif kaçırıcı olmaktır."* Bir Tatar atasözü, *"Çok şey bilersen seni asarlar; çok alçak gönüllüysen üstüne basarlar,"* der. Her babayiğidin harcı değildir rahatsız etmek, kaygıya düşürmek. Hem, Said birkaç sayfa ötede Benda'dan şöyle bir örnek de verir: *gerçek entelektüeller kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmlıha gerilme riskine girmek durumundadırlar."* Bu bağlamda alanında uzman bir entelektüelle aydın arasındaki ayrımı görebiliriz: Biri bağımlıdır, diğeri değil. Biri uygulamalarıyla uzmanı olduğu meslekte yükselme ya da ödül almaya kadar götürebilir işi, diğerinin böyle bir çıkar kaygısı gütmesi düşünülemez; ortada bir kendini adama durumu vardır. Bu da Edward Said'in "amatöizm"ine örnektir. Uzmanlık ve ödül yoktur, yerine düşüncelere ve değerlere özen göstererek hareket etme söz konusudur. Zaten ortada bir ödülün olması bağımsızlığı zedeler. Aydın bağısız ise tarafsızdır. Atilla İlhan'ın *"bağımlı ve komprador"* aydın tanımı da göz önüne alındığında bunun karşısına, *"bağımsız/bağısız"* aydın gelecektir. Yine burada akıllara, bağımlı aydın söz konusu olunca Sartre'ın ikiye ayırdığı aydınlardan biri, *"Sözde aydın"* gelecektir. *"Aydınmış gibi davranır, egemen sınıfın ideolojisini sorgulamakla başlar, (...) ama egemen sınıfının ideolojisinin her türden sorgulanmaya karşı direndiğini gösterir; başka bir deyişle sahte aydın, gerçek aydın gibi hayır demez..."*

Atilla İlhan'ın, *"Türk aydını dediğimiz kişi, Batı'nın manevi ajanıdır,"* sözünden hareketle, Türkiye'de bağısız/tarafsız aydın aramaya kalkılsa akılları epey kurcalamak gerekecektir. Az bir olasılık da olsa, birinden, Celâl Yalınz adını duymuş olabilirsiniz. Daha çok bilinen adıyla Sakallı Celâl.. Yaşamı boyunca herhangi bir bağı olmadığı için aydın kılığına bürünmemiş bir düşünür diyebiliriz onun için. Galatasaray Sultanisi'ndeki öğrenciliğinden sonra Fransa'ya gidip eğitim alır. Ülkesine döner ve genç yaşında Tefik Fikret'in yanında eğitime atılır. Anadolu'nun birçok yerinde öğretmenlik ve müdürlük yapar. Her gittiği yerden ko-

vulma noktasına gelir ya da kovulur. Düşünceleri *"Sizi rahatsız etmeye geldim!"* diye haykırır. Yılmaz; Anadolu'da birçok yere gider; makinistlik, ateşçilik, ustabaşılık, hamallık, hatta sokak çöpçülerine verilen ücreti protesto etmek için çöpçülük yapar. Sartre'ın aydının başvurmaya gereken çarelerinden ikincisi, *"ezilen sınıfların eylemlerine somut ve koşulsuz katılım"*ı burada açıkça görürüz. Bu durumu için kendi kendine, *"Bizim memlekette işçinin aydınına, okumuşuna kimse tahammül edemez. İşçiler bile!"* diye de yakını Sakallı Celâl.

Sakallı Celâl'in bilinmemesinin, tanınmamasının nedenlerinden biri dünya görüşüdür. Yaşantısına baktığımızda ulusuna ve devrimlere olan inancını açıkça görebiliriz. Aynı zamanda komünist olduğunu da söyleyebiliriz. Bu noktada milliyetçilik düşüncesinin yükseldiği, İrkçılık-Turancılık Davası'nın yaşandığı dönem akıllara gelir. 40'lı yıllarla birlikte milliyetçilik ırkçılığa kadar indirgenmiş ve sonrasında da Komünizmle Mücadele Derneği adıyla Milliyetçi-İslamcı çalışmalarla aydın avına çıkmıştır. Her iki düşüncede de Sakallı Celâl'in komünist yaftasını yiyerek engelleneceği düşünülebilir. Ki öğretmen ya da müdürlük göreviyle gittiği birçok okulda düşüncelerinden dolayı zor durumda bırakılmış, hatta kovulmuştur. Bu iki ayrı düşünce de Sakallı Celâl'le uyuşmayacaktır.

Dönemin kalemi keskinlerinden Nihâl Atsız, belli bir kesimi kendisine hayran bırakan saldırgan yazılarıyla tanınır. Yazılarının ya da şiirlerinin neredeyse tümüne bu duygusal, coşumcu ve tarihsel milliyetçiliğin yoğunlaşmasıyla oluşturulmuş dil egemendir. İşte onlardan biri: *"Hem karadan, hem denizden ordular indir! / Çarpışalım, en doğru söz süngülerindir! / Kalem, fırça, mermer nedir? Birer oyuncak! / Şaheserler süngülerle yazılır ancak!"*

Sakallı Celâl ise bu saldırgan ve ilkel savaş yanlısı söylemlere karşı bir konuşmasında *"Süngüyle ancak sucuk kızartılır,"* sözleriyle karşı çıkar. Belki de olması gereken aydını açıklar bu sözleriyle. Bu sözlerle Hüseyin Nihâl Atsız'a, Sakallı Celâl konusunda haksızlık yapıldığı dü-

şünülmemelidir. Onun hakkında birkaç satır yazı yazarlardan biri de Nihâl Atsız'dır. Ve bu yazıda sanılanın tersine Sakallı Celâl hakkında kötü bir söze de yer verilmemiştir:

"Sakallı Celâl, malum, sapına kadar komünisttir. Çok zeki ve orijinal bir adamdır ve işin tuhafı Moskof uşağı olmayan tek komünist kendisidir. Birinci Cihan Savaşı'nın sonunda Moskova'daki beynelmilel komünist kongresine giderlerken bir istasyonda tren durunca Sadreddin Celâl, Sakallı Celâl'e:

- "İstasyondaki çeşmeden bize biraz su alsana" demiş.

Sakallı Celâl sormuş:

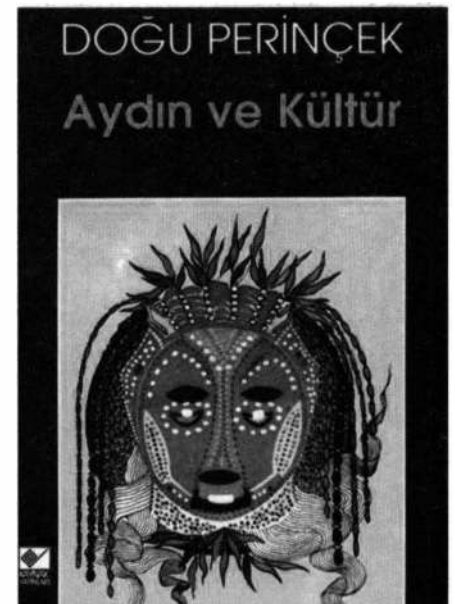
- "Neden sen almıyorsun?"

Sadreddin Celâl'in cevabı şu:

Ya tren kalkarsa..."Bu hodbinliğe fena halde kızan Sakallı Celâl ise hak ettiği karşılığı hemen yapıştırmış:

- Ulan köpoğlu... Benim trenden hızlı koştuğumu sana kim söyledi..."

Yaşadığı dönemde onu tanıyanların ilgisini üzerine çeken Sakallı Celâl, Nihâl Atsız'ın da ilgisinden kaçmamıştır belli ki. Nihâl Atsız'ın, Sakallı Celâl'e karşı bu düşüncelerinin nedeni belki de kulaktan

Doğu Perinçek'e göre: Aydın kimliğini, kafa emeğini satması değil, ideolojik faaliyeti ve sınıf mücadelesindeki işlevi belirler.

kulağa yayılmış olaylardan bir ya da birkaçını duymuş olmasıdır. Türkçülük-Turancılık düşüncesinin önemli adı Atsız'ın, Komintern'de, "Türkiye'de milliyetçilik duygusu henüz yeterince gelişmemişken ülkemize komünizm getirilemez..." diyen Sakallı Celâl'in özgün aklı ve kıvrak zekâsından etkilenmiş olabileceği düşünülebilir. Ya da bir güreş yarışmasında hakemin Fransız güreşçiye yanlı tutumunu alana atlayıp, hakemi bağırışlarıyla etkileyen bir Levanten'in üstüne çıkıp, "Hakem, Türk'ü galip ilan edinceye kadar seni bırakmayacağım!" diyerek milli duyarlılığını ortaya saçmaktan korkmayan Sakallı Celâl'den de etkilenmiş olabilir. Kalem kılıçtan keskin olduğu söylenen Nihâl Atsız, kim bilir, belki de sivri dilli, sözünü esirgemeyen Sakallı Celâl'in his-minden da korkmuş olabilir.

Sakallı Celâl'in tanınmamasının bir başka ve en önemli nedeni de arkasında yazılı bir yapıt bırakmamış olmasıdır. Oradan oraya savrulduğu topraklarında bir türlü yerleşememiş, kendi evinde olma hissini duyamamış, belki yazmaya hazır hissedememiştir kendisini. Onunla ilgili bilinenler yalnızca toplama bir anı kitabına sığdırılmıştır. Bu da onu günümüzde az ama öz bilinen, herkesin hakkında bir eleştiride bulunamadığı, birkaç

Sakallı Celâl yaşamının sonuna kadar kesmediği sakalıyla, kendi deyişle "kendini arar" ve toplum için çalışır. (Çizim: Büşra Kılıç)

Sakallı Celâl'in tanınmamasının bir başka ve en önemli nedeni de arkasında yazılı bir yapıt bırakmamış olmasıdır. Oradan oraya savrulduğu topraklarında bir türlü yerleşememiş, kendi evinde olma hissini duyamamış, belki yazmaya hazır hissedememiştir kendisini.

nitelikli okur tarafından değerli kılınan bir konuma getirmiştir ki, hakkıdır. Her ne olursa olsun Sakallı Celâl hakkında yazılanların ve bilinenlerin azlığı Türk kültür yaşamı için büyük bir eksiklikler.

Herkes gibi dünyada olup da yapayalnız olmak acı mı getirir? Yoksa tersine yaratıcılık ve haz mı? Sakallı Celâl yaşamı boyunca yalnızdır, tıpkı Çernişevski'nin "Nasıl Yapmalı?" romanında toplamda on beş yirmi sayfalık bir bölüme sığdırılmasına rağmen epey ilgi çeken Rahmetov'u gibi. Sartre bu yalnızlığı aydının bir özelliği olarak açıklar. Nedeni de basittir: Onu hiç kimse görevlendirmemiştir. Kendini adamıştır, topluma inmiştir.

Rahmetov, soylu bir aileden gelmesine rağmen her şeyi elinin tersiyle iten, Rusya'yı karış karış gezerek öğrenciler toplayan bir göreve adamıştır kendisini. Sakallı Celâl gibi çelik gibi bir iradeye sahiptir ve yine onun gibi sporla, jimnastikle uğraşmıştır. Çok güçlü bir bedene sahiptir. Gemide yedekçi olarak çalışmış ve günlerce, hiç uyumadan okumuştur. Sakallı Celâl'le diğer ortak noktaları da; kadınlara el sürmemeleri, alkol kullanmamları, giyimlerine özen göstermemeleridir. Rahmetov sigara içer ama iğrenç bir zayıflık der bu duruma. Karşısındaki kim olursa olsun, doğrucu, iğneleyici, düşündüğünü söylemekten çekinmeyen biridir.

En ilginç, şaşırtıcı, olağanüstü olan ortak noktaları çevreleri kalabalık olmasına rağmen yalnızlıklarıdır. Bu yalnızlığın nedeni ise toplumcu kaygılarından ileri gelen, güne, "Ne yapmalı?" sorusuyla uyanmalarıdır. Rahatsız bilinçleri toplumun sorumluluğunu üzerlerinde hissettirir.

En başta Ali Şeriatî'nin de sorduğu soruya dönersek: "Bir amele ve daktilocu gibi bedensel çalışma yapan kimse entelektüel, entelijansiya mensubu değildir ama aydın olabilir" mi? Öğrenim ve işlevsellik arasındaki ilişkiyi Sakallı Celâl, "Bu kadar cehalet ancak tahsille mümkün olur," diyerek eleştirir ama bizim aradığımız yanıt tam olarak bu değildir. Evet, bedensel çalışma yapan kimse ya da işçi, aydın olabilir. Ancak, buradaki konumunun dışında, etkide bulunacağı toplumun üzerinde egemenliği kurarken gerçekleştirdiği yaratıcılığı önemlidir.

Aydın kişinin oluşması için üç etken belirtir Attilâ İlhan: akıllı, bilgili, zeki. Ama burada zamanla eksiklikler görülebilir. Çünkü bilgi durağan değildir. Bu yüzden zenginleştirilmesi gerekir. Burada Attilâ İlhan bir olmazsa olmazdan söz eder, bu da çalışkanlıktır. Sakallı Celâl yaşamının sonuna kadar kesmediği sakalıyla, kendi deyişle "kendini arar" ve toplum için çalışır. Kimseye boyun eğmeden, insanlara dilediği gibi yararlı olamamanın acısıyla, arkasında yazılı hiçbir şey bırakmadan yaşamı sona erer. Geriye birbirinden sivri, akılcı, düşündürücü, etkileyici söz ve olaylarla örülü bir yaşantının içinde gizlenen, "Aydın kimdir?" sorusunun yanıtını bırakır.

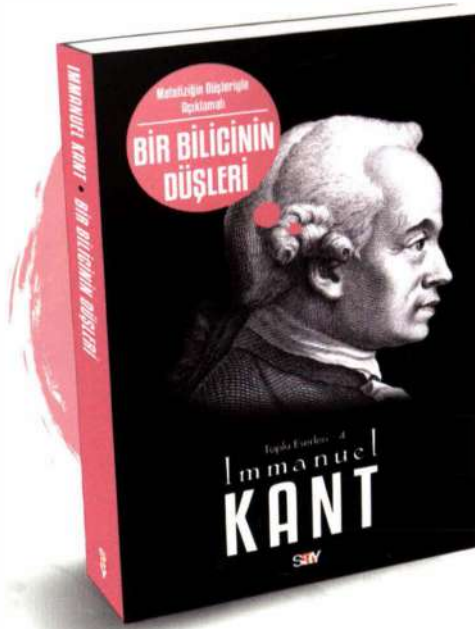
Kaynakça

- Atsız, Hüseyin Nihâl, Yolların Sonu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011
- Atsız, Hüseyin Nihâl, Çanakkale'ye Yürüyüş - Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri, Baysan, İstanbul, 1992
- İlhan, Attilâ, Aydınlar Savaşı, BDS Yayınları, İstanbul, 1991
- Sartre, Jean-Paul, Aydınlar Üzerine, Can Yayınları, İstanbul, 2014
- Said, Edward, Entelektüel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015
- Şeriatî, Ali Aydın, Fecr Yayınları, Ankara, 2013
- Perinçek, Doğu, Aydın ve Kültür, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996
- Karaveli, Orhan, Sakallı Celâl -Bir Türk Filozofunun Yeniden Doğuşu, Doğan Kitap, İstanbul, 2013

Metafizik Düşleriyle Açıklamalı BİR BİLİCİNİN DÜŞLERİ

Zamanında hararetli tartışmalara yol açan ve Immanuel Kant'ın başyapıtı *Saf Aklın Eleştirisi*'nin öncüsü diyebileceğimiz *Bir Bilicinin Düşleri* Ali Nalbant'ın titiz çevirisi ve Ahmet Aydoğan'ın önsözü ile ilk kez Türkçede...

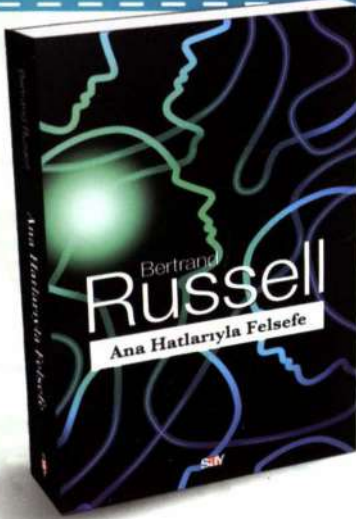
TOPLU ESERLER -4
Immanuel Kant
Çeviren: Ali Nalbant • 264 sayfa

İnsanları peşine takıp şahsi emellerine hizmet ettirme arayışı içerisinde olanlara nasıl yaklaşılması, ne gibi önlemler alınması hususunda sağlıklı tartışmaların fitilini ateşleyebilmesi dileğiyle Bir Bilicinin Düşleri'ni okurlarımıza sunuyoruz.

“Ruh nedir? Ruhun vücuttaki konumu neresidir? Ruhla beden birlikteliği nasıl düşünülebilir?” gibi metafizik sorularına cevap niteliğinde olan eseri ile Kant, ‘ruhların varlığını ve niteliğini ele alıyor. Deneyci ve aynı zamanda kuşkuculuğa eğilim gösteren döneminin doruk noktasını, diğer yandan dönemin önde gelen kalem erbabı arasında kendine yer arayan edebi cephesinin sonunu işaretliyor.

RUSSELL KİTAPLIĞINDA BU AY

ANA HATLARIYLA FELSEFE

Modern dünyanın en önemli felsefecilerinden biri olan Russell; felsefedeki yeni ve ufuk açıcı perspektifler, bugün de devam eden felsefenin anlamı, geçerliliği ve işlevi konularındaki tartışmalara önemli bir katkı sunuyor.

Bertrand Russell

Çeviren: Orhan Düz • 376 sayfa

İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ

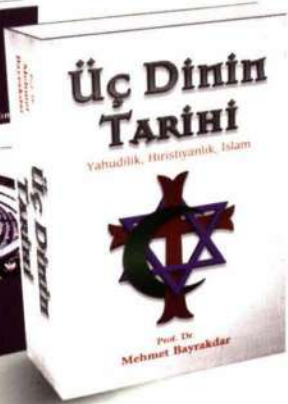
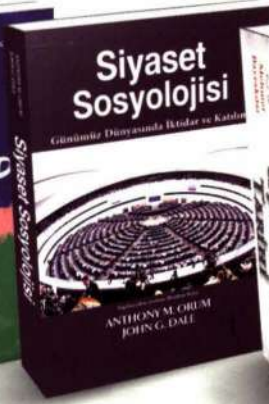
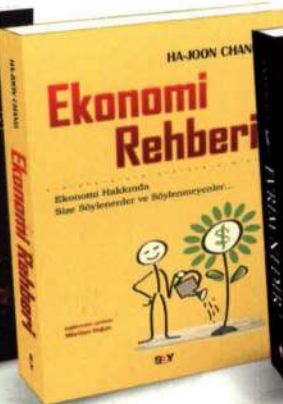
Erich Fromm • Çeviren: Şükrü Alpagut • 712 sayfa

YAŞAMIN KÖKENİ

Peter M. Hoffmann • Çeviren: Mehmet Ali Döke • 352 sayfa

GELDİM GÖRDÜM YENDİM

Peter Jones • Çeviren: Funda Sezer • 400 sayfa

internet satış: www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari

www.instagram.com/sayyayincilik

SAY

BİLİM VE ÜTOPYA

5 Dergiden Oluşan Her Set

Kargo Dahil 50 TL

SETLERİMİZ

- Antropoloji
- Evrim
- Felsefe
- Fizik
- Psikoloji
- Din ve Aydınlanma
- Toplumsal Mücadele

İLETİŞİM:

0312 418 52 64
0505 787 20 68

bilimveutopya@gmail.com
www.bilimveutopya.com.tr